Олесь Бердник

ЗОРЯНИЙ КОРСАР

ЗОРЯНИЙ

Олесь Бердник

КОРСАР

Фантастичний роман

Радянський письменник · Київ · 1971

Григір Бова — молодий криміналіст — стає учасником фантастичних подій. При таємничих і неймовірних обставинах раптом зникає його кохана. Бові вдається встановити, що сліди ведуть до жителів багатомірності. Перед героєм нового твору Олеся Бердника постає захоплююча й мінлива панорама інакобутнього життя з космічними конфліктами, трагедіями, боротьбою різних поглядів на світ, з безстрашними шуканнями і моральними падіннями. Читач весь час відчуватиме пульс боротьби за красу відносин, людяність, любов і подвиг в ім'я блага мислячих істот Безміру. Такий основний філософський і художній пафос фантастичного роману «Зоряний корсар».

Читач познайомиться з цікавими фантастичними гіпотезами, з сильними людськими характерами, разом з героями книги пройде складними стежинами їхнього життя, стане співучасником казкових подій, пізнає нові обшири, до яких кличе всіх нас Космічна Ера — Ера вселюдського об'єднання.

У2
Б48

7-3-3
35—72М

Книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе

Тій, яка вічно йде назустріч,
з любов'ю присвячую

Автор

У ч и т е л ь.

Зосередься, о мій чела, заглибся в надра духу і дай відповідь: хто у світі найбільший самітник?

У ч е н ь.

Сонце, о Гурудева!

У ч и т е л ь.

Як то може бути, мій чела, щоб Сонце — повелитель всього живого, наш батько й світоч — було усамітнене?

У ч е н ь.

О Гурудева! Сонце напоює променем кожну билинку й атом, проникає в кожну клітину й серце, в розум і навіть нерозумність. Та минають незміряні цикли часу, і усамітнене Сонце жде не діждеться, коли ж з'явиться герой, який віднайде в собі мужність і любов, щоб проникнути в сонячне лоно і народитися знову. Вогняну Браму відкрито, і той шлях суджено всякому, хто зі сміхом відкине мару смерті. Чи правильно я мислю, о Гурудева?

У ч и т е л ь.

Промінь Істини торкнувся твого серця, коханий чела. Дай обняти тебе! Ввійди в полум'я мого серця. Віднині й навіки ти СИН СОНЦЯ. Радуйся, радуйся, радуйся, П е р е м о ж е ц ь М а р и С м е р т і!

КНИГА ПЕРША

ЧОРНИЙ ПАПІРУС

Ти прийди, Неповторна, на стежку мого поривання
Ти ступи у колиску моєї душі.
Я готую для Тебе початок нового світання,
Тої казки, Кохана, яка не ляга у вірші.

Довгі ночі і дні, а Тебе все немає, немає...
В скелю серця вдаря галактичний прибій...
Мою душу охоплює туга безкрая,
Розгортає у вічність тривоги сувій.

Де Ти, де? Чи прийшла Ти на Землю із Казки?
Якщо ні — то навіщо я в хащах життя?
Без очей Твоїх — ніч, самота без жаданої ласки,
А без слова Твого — небуття.

Прилети, Неповторна!
Минають секунди-століття,
Блискавиці небесні обпалюють серце моє.
Я чекаю Тебе над безоднею світу,
Де безжалісний птах Прометея клює...

Частина перша

ХРОНОС

З щоденника Сергія Горениці

...Що зі мною діється?

Серце вібрує в незримому потоці якоїсь енергії, відгукується на коливання хвиль і водокрутів невідомої ріки, болить і плаче, чогось жадає, кудись поривається,— а свідомість нічого не може збагнути, пояснити. Ну чого мені треба? Маю цікаві наукові експерименти, неосяжні перспективи досліджень. А моє глибинне єство невдоволене.

Дивовижне створіння — людина. Парадоксальна і нез'ясована. Древні казали: вінець природи або творення. Квітка субстанції. А може, навпаки? Не квітка, а рана матерії? Її мука. Коли вона вилікується? Коли заживе?

Алогічні думки розпирають мозок, змушують розплутувати заплутаний з правіку клубок таїни. Хто завдав страшного удару світовій субстанції, змусивши її творити незліченну лавину форм і явищ, прагнути в запаморочливу, божевільну далину, шукати те, чого, може, взагалі не можна знайти? Факти астрономії, фізики, антропології й психології сплітаються в таку фантасмагорію, що годі вкласти їх у готові схеми і традиційні уявлення. Навіть релятивізм не допомагає часом осмислити, збагнути те, що оточує нас звідусюд або виростає з таємничого ядра власної свідомості.

О небесний океане, чому одвіку мовчиш? Яка невідома космічна буря пробудила тебе? Чому ти почав гнівно котити буруни буття в метагалактичних просторах, кидати піну життя у примхливий, калейдоскопічний політ? Чи не краще було б тобі спати у вселенському спокої, колихаючи в неосяжному лоні міріади зерен ненародженого життя? А так — полонив сам себе пасткою часу, древньою павутиною Хроноса, і борсаєшся в ній, наче барвистий метелик — ефемера. А все-таки ні, не метелик! Відчуваю в себе страхітливу силу, яка дорівнює потугою силам зірок і галактик. Знаю: мушу розгадати дивовижну таємницю. Приховане знання тривожить, бентежить, розриває. Я ніби

льох, начинений динамітом. Жадаю іскри підпалу і страхаюсь її. Де ж, коли з'явиться благословенний обрій розкриття?

*

...Прокинувся в тривозі й нечуваній радості. Такого ще зі мною не було. Дивний сон. Чи не сон? Яскраве видіння, що перехопило дух. Увімкнув світло. Четверта година ночі. Не можу заснути. Треба записати.

Снилось, немовби я втікаю по гострих скелях від юрми ворогів. Не можу зупинитись. Бо одразу впаду, і сотні списів та мечів пошматують тіло, кинуть до безодні, де клубочаться тумани і гримотить бурхливий потік. Вище, вище. Почалася кам'яниста пустеля. Ні травинки, а вгорі — палюче сонце. І тиша — моторошна в своїй небувалості. Вороги поспішають за мною нечутно, ніби товпище тіней.

Переслідувачі знають: здобич не втече. Останні кроки. Попереду — прірва, за спиною — вбивці, у серці яких нема жалю. Ось поруч виступ скелі, до якої я тулюся знеможено. Вгорі — принишкла безодня чорного неба, яке байдуже дивиться на мою драму. Блискають зловісно леза мечів, вістря списів. Останній подих!

Але чому я маю загинути? Чому в очах переслідувачів палає така жагуча ненависть? Що їм дасть моя загибель?

Я не хочу, не можу загинути. Я невмирущий. Сонце, що палахкотить у містичній чорноті неба,— то моє серце. Далекі трударі на жовтіючих нивах — зі мною. Хто може знищити мене?

У моїх грудях спалахує багряне сонце. В буряній динаміці миттєвого вибуху розгортається феєричним віялом, грає всіма кольорами спектра — жовтим, синім, зеленим, фіолетовим, сяє сліпучим білим колом, розтоплює моє тіло і котиться ураганною лавиною увсебіч, спопеляючи ворогів.

І диво дивне. Я живий. Я не зник. Я народжуюсь новою істотою, ніби казковий птах з яйця. Я бачу себе ультрафіолетовим пташеням, відчуваю, що невимірна природа — моя кохана мати — дає мені нове буття. Віднині — я дитя свободи.

З шелестом розгортаються крила. З кожним помахом вони ростуть. Я проникаю в невимірність. І таке

щастя заливає мої груди, така вдячність вселенській матері, що я від радості плачу і кричу у безконечність:

— Спасибі, мамо!

Ніхто вже не знищить мене. Я — у всьому. Все — в мені. Ультрафіолетове пташеня свободи вирушає в нескінченний політ...

Звідки таке видіння? Химера, але яка радісна. Фантазія, але чому вона залишила відчуття реальності?

Символи, символи... Скільки кодів приховано в підсвідомості, надсвідомості людини. Вся природа — код. Безупинне розгортання якоїсь програми, невмолимий потік причинності. Яке ж зерно приховано в людині? Що має вирости з нього?

Тепер уже не засну до світанку. Крило несказанного торкнулося мене, буду слухати відлуння нечутного голосу. Може, потім стане гірко, сумно, ще важче, ніж раніше, але знаю одне: небувале в нас.

...Я покохав. Сум? Яка дурниця. Песимізм? Гомін розладнаної душі. Ось воно — кохання. Я перечитую попередні сторінки і сміюся. Наші розчарування, вселенська скорбота, печаль — лише пошуки повноти. А повнота — то кохання.

Ми шукаємо в нескінченності. Міряємо час міріадами років. А завершення — поза масштабами. Метелик і квітка. Мати і дитя. Хлопець і дівчина. Поет і пісня.

Як це сталося? Скільки часу минуло? Не знаю.

Був вечір. Веселе безладдя. Очікування дванадцятої. Хтось танцював, хтось сміявся, хтось готував на столах традиційну вечерю. А я в гурті хлопців та дівчат вів розмову про суть часу. Нестримно рухалися стрілки, наближалися до умовної межі. Ми говорили. Про що?

Тепер це не має значення. Філософські абстрагування. Я збагнув: можна збудувати нескінченну лавину моделей. І кожна претендуватиме на право першості, на виключність істинності. Безмежність може вмістити скільки завгодно варіантів гіпотез чи теорій, як скульптор може виліпити з глини будь-яку форму.

Наближалась північ. Гості сідали за столи. І тоді *вона* вбігла до кімнати. Внесла подих морозу, іскорки снігу, відгомін вулиці. Роздяглася, вибачалася, щось

говорила господині, знайомилася з гостями. А я мовчав і дивився на неї. І вона теж не зводила погляду з мене. Примовкла, прикусила нижню губу, ніби згадувала щось.

Її посадили навпроти мене. Годинник бив дванадцяту. Шумувало шампанське. Я бачив лише широко відкриті очі — ясно-сірі, серйозні. Ми, мовчки торкнувшись келихами, випили.

Гості лементували. Чулися співи, розмови. А між нами пливла тиша.

Потім були танці. Вона в парі з якимось юнаком легко й граціозно танцювала щось сучасне, екстрамодне. Я дивився на неї і пив свій спокій, якого не відчував так давно, від дитинства. Невже я знайшов повноту? Невже це так просто?

Але чому просто? Не хочу гадати. Не хочу мудрувати.

Хай буде просто.

Вона підійшла. Вимовила своє ім'я. Віта. «Життя». Дивися, дивися в моє серце своїм прозорим поглядом, дивне, чарівне створіння.

— Я жду вас давно...

— Я шукала вас,— просто відповіла вона.

Просто. Як крапля дощу — на спраглу квітку. Як ранковий промінь сонця — на росину. Так просто.

Минула новорічна ніч. Ми йшли засніженими вулицями Києва, мовчали. Інколи зупинялися. Зустрічалися поглядами, усміхалися безмовно. І знову йшли.

Вона мешкала біля Ботанічного саду. Зупинились біля її будинку.

— Що ж тепер буде?— зітхнув я.

— Буде?— дзвінко засміялася вона.— Сталося!

— Що?

— О ви, ходячі кібермашини,— жартівливо сказала Віта. Малесенька скорботна рисочка лягла біля вуст.— Все вам, чоловікам, треба пояснювати...

— Ні, ні, не треба. Я збагнув.

Я поцілував її. Вона заплющила очі, ніби прислухалася до свого відчуття. І не стало снігу, зірок, проблем часу і простору. Замкнувся світ радості.

Кладу перо. Не хочу більше писати. Житиму в світі безконечного щастя. Може, це і є оте народження, яке

я пережив недавно вві сні? Мене переслідували потвори, а я тепер вибухнув коханням і лечу у таємничі сфери повноти! Якби-то!..

*

Що зі мною? Я знову ніби падаю. Біль у серці. Сум у душі. Коли це сталося? Де поділася повнота?

Ми були разом. Найінтимніші доторки, найніжніші обійми. Її слабіючий голос між хвилями нестями. І потім... майже нечутний легіт сорому. Не збагну...

Невже вся грандіозна фантасмагорія кохання — лише прелюд до зачаття, яке потрібно природі? А ніжність, а містерія єднання — то лише рефлекси? О небо! Хай це буде лише химерою мого втомленого розуму...

. . . .

Довго не писав. Безліч подій. Захист кандидатської. Поїздка в Гаагу на симпозіум. І мої тяжкі роздуми, моє горіння на власному вогні. О жарт природи, невідомого експериментатора, який стоїть за нашою спиною! Як позбавитись протилежностей, що становлять суть нашого єства? Та й чи потрібно це? Будую космогонічні теорії, а не можу розв'язати проблеми власного почуття. «Релятивізм у світі мікрочасток». Тобі за це дали ступінь кандидата наук. А яку наукову ступінь ти маєш за досвід у світі кохання?

Крижаніє погляд коханої. Чому?

Все частіше вона відводить погляд. Чому? Хіба щось змінилося в мені? Чи жіночий мікрокосм вже хоче іншого деміурга? Безумство.

Втім, брешу. Не лише вона змінилась. Я теж. Нема вже тієї новизни, яку я відчував під час перших зустрічей.

Я тільки тепер дізнався, що в неї є чоловік. Найдивніше те, що мене це не вразило. Боже, яка недосконалість відносин. Навіть у світі флори і фауни все набагато простіше, прекрасніше і величніше. Квітка і промінь сонця. Кохання лебедів. Вони вмирають, коли гине один з них. Там нема проблем, там найповніше завершення. Спільний політ, спільне гніздо. Суть і дія нероздільні.

Хочеться забути про все, що було. Якщо прекрасне привело до падіння, то навіщо воно?

Раніше на кожний мій поклик вона летіла на крилах. Тепер: «Не можу», «Завтра не дзвони мені, чоловік буде вдома», «Не розмовляй зі мною ніжно по телефону»...

Послухай, Сергію! Не вдавай з себе героя мелодрами. Все це — результат твого безсилля. Ти ідею кохання зробив домінуючою. А може, це не так? Може, ця ідея взагалі не має ніякого значення у вирішенні смислу буття?!

Мудрую. А серце плаче. Ми більше не зустрінемось. Чорні руки відчаю стискають мене. Мільярди людей на планеті, а ніхто не розрає, не втішить. Яка страшна кара бути людиною. Цілий світ лягає на твої плечі, і ти повинен нести його, каратися.

. . . .

Маю вирішити проблему часу. Невблаганний потік забирає від нас усе найдорожче, найсвятіше, а ми сидимо на його березі або пливемо в його бурхливих хвилях і складаємо ліричні оди. Від Прометея до наших днів. Віднині — до вічності. Хтось повинен почати.

Хіба не кричить весь світ, уся нескінченність у в'язниці Хроноса, в його невситимому череві?

А найгучніше волає Я — чутливе, ніжне, болісне Я Людини. Радість і трагедія буття. Суть свідомості. Її початок і кінець. Альфа і Омега. Незламне, хистке, нерушиме й плинне. Звідки воно з'явилося? Де було до того, як СТАЛО БУТИ?

Інколи мені здається, що я згадую. Якийсь небувалий політ між зорями й туманностями. Я пам'ятаю — шлях невимірний. Немов стріла вогняна, пронизує моя суть метагалактики та мегасвіти, що маревом, міражами миготять довкола нескінченної путі. Хто я був? Може, променистий акорд вселенської симфонії, може, промовлене безміром слово, яке шукало собі вияву у лоні простору? І ось воно втомилося від польоту, від своєї нескінченної вагітності, захотіло спочинку. Я побачив приємне сонце, зелену приязну планету, затишний світ людей, квітів і птахів.

Чому ж так одчайдушно кричала дитина, входячи в світ, де насмішкувато завивали херсонські степові вітри і над мерзлою землею зривалася хуга? Може, моя суть збагнула, що не треба зупиняти політ серед зірок і туманностей?!

Запізно! Невблаганно мурувалася в'язниця з кісток, м'язів, крові й найтонших нейронів. Будівник життя поспішав полонити мандрівника безміру, дитину незримості. Сповнена теплого молока грудь заткнула волаючий рот. Усе, ланцюг конечності замкнувся! Ти вже не володар космічних просторів, а безпомічне дитя землі...

...Спливають дні. У повсякденному вирі життя я інколи забуваю про невблаганну межу, якої жахаються люди, називаючи смертю. Що там — за нею?

Кінець? Кінець *чого?*

Життя вирує. Не дає збагнути самого себе, заглибитись у найпотаємніше. Стій! Я віднині не дамся твоїй навальній хвилі, древній безжалісний Хроносе! Ти більше не обдуриш мене барвистими лаштунками любовної вистави.

Хочу знати правду про себе, про тебе, про світ, якою гіркою вона б не була. Знаю — ти насміхаєшся наді мною.

Все підкорилося твоїй тиранії. Зорі, планети, галактики, мегасвіти, атоми, амеби, космічні катаклізми, теорії, незліченні форми життя. Клен на краю асфальтового майдану, а з нього злітають сотні, тисячі прегарних літачків-гелікоптерів. Легкі, чарівні створіння, що несуть у собі зародки безлічі кленів. Мати-природо! Навіщо такі безглузді втрати? У мертве покриття сіяти ніжну життєву плоть? Ось де твоє торжество, Хроносе! І лише дух людини не здається тобі. Ти ненавидиш його, лютий Хроносе, бо, коли людина відкриє всі таємниці буття, ти щезнеш, як мара.

Знаю, що мрія духу недосяжна, доки нема єдності, доки безмір клекоче хаосом і ворожнечею. І тому ти насміхаєшся, тому я чую твій владний голос — зневажливий, зверхній:

— Мізерія, ілюзія природи. Піна мого океану. Ти смієш звести голову для заперечення? Знай же, що й твій протест — моя гра. І твоє Я — лише випадковість у химерному сплетінні моїх велетенських перетворень.

Хто дасть відповідь? Без іронії?..

Квітка проростає з зерна, стебло — з зерна, плід — з зерна. Зовні — лише промені сонця, вода, повітря. А причина і наслідок — у зерні. І загадка Я — в мені самому. Пізнай себе. Давній, мудрий, безсмертний заповіт. Але... сказати легко. А де той кінчик нитки, щоб схопитися за нього?

Доки не розв'яжу цієї моторошної загадки — не заспокоюся. Тисячоліття билися люди об стіну Хроноса, потрапляли у ненажерливе черево, гинули у мороці небуття, волаючи до тих, які лишилися у світі:

— Думайте, боріться!

*

...Дзвонила Віта. Кликала. Я уже хотів забути все, летіти до неї. Знову відчути тепло жіночих рук, заглянути в її прозорі очі, слухати тривожний шепіт. Не хочу! Якщо немає в обіймах радості, геть з тих обіймів! Вони стають кайданами.

На тім боці телефону пливло крижане мовчання. Простір уже не мав значення. Нас розділяло більше, ніж простір.

Може, колись стрінеться МОЯ? Може, тоді. Ах, дурнику! Прадавня легенда Платона морочить усім вам голову. Розділені половинки. Шукайте, шукайте! Злипайтесь у жагучому пориванні, а потім нещадний Хронос скористається результатом вашої інтимності: змусить крутити колесо світу ваших нащадків. І так без кінця. Доки не прийде новий Платон, щоб проголосити нову ідею.

Пробач, геніальний вчителю! Я не повстаю супроти тебе, а лише хочу доповнити тебе. Не на половинки розділили вселенську єдність жорстокі боги, а на безліч страждаючих часток. Океан форм. Повернути їм єдність — ось яке завдання перед людиною. Полюбити жінку — простіше. Треба полюбити незмірність і вмістити її в своєму серці...

Прощай, Віто! Плаче моє звичне, людське, земне Я. І спокійно завмерло космічне. Спокійно? А може, брешу? Як просто ти розділив сам себе на «земного» й «космічного». «Космос віддзеркалюється в кожній

росині, в зініці кожного ока»,— сказали древні мудреці. А ти...

Досить. Досить логічної павутини... Сухе клацання важельця апарата. Техніка двадцятого віку. Як легко вона з'єднує і роз'єднує душі. Подарунок Хроноса. «І вогонь зводить з неба на землю». Манить. Полонить. Регламентує зустрічі і розлуки.

А серце болить. Розум не може його заспокоїти. Воно незалежне. Боли, моє серце, боли!

*

З чого ж почати аналізувати, синтезувати?

Свідомість? Так. Але це не всеосяжне знаряддя. То лише промінчик у безмежному спектрі пізнання. Окрім аналітичного, є багато інших — уже відомих і ще невідомих. Пізнання світу художнє, наукове. Існує бачення релігійне, доросле, дитяче, сприйняття утилітарне, байдуже, радісне, песимістичне. Минуле нагромадило багато зерен пізнання й уяви про світ. Треба розглянути все, що досяжне. Чи є серед них життєдайні?

Книга буття. Легенда про Адама і Єву. Деміург творить людей, щоб населяли планету, щоб панували над світом і любили його. Що ж, і таку гіпотезу слід мати на увазі. Моделювання еволюції. Могутні космоцивілізації спроможні здійснити планетарний експеримент. Все в знанні матерії. Але навіщо? Мільйони років страдницького життя — боротьба зі стихіями природи, війни, потоки крові, в'язниці, вогнища інквізиції, смерть міріадів безневинних — як виправдати такий експеримент? Яке серце повинне бути в деміургів, щоб воно не розірвалося від жаху і жалю?

А втім, жаль — то, може, лише рефлекс нашого самозбереження? Адже ми не жаліємо дерева, каменю, експериментуючи? Ба навіть тварин не жаліємо, хоч вони й надто схожі на нас. Отже, в тих міфічних деміургів може бути взагалі відсутнє почуття жалю й співстраждання? Ми для них — експеримент. Наші болі, муки, криваві війни і пошуки істини — лише елементи певної реакції, які вони старанно вивчають, десь використовують. Огидно! І знову ж — огидно для нас. А якщо йдеться про голий інтелект?

Тоді проблема Хроноса — не в наших руках. Час не може бути подоланий. Ми — в'язні. Нема простору для втечі. Бо за стінами в'язниці — нема буття. Наша можливість — повзання у спіралях гіперпростору. «Прах ти є — в прах повернешся». Древнє прокляття. Невже в ньому істина? Невже вся проблема — не торкатися яблука пізнання добра і зла? Бути смирненькими рабами деміурга, жити інстинктами, бути в злагоді з фауною й флорою?

Ні, залишу поки що цю гіпотезу. Тут — безвихідь. Єдине, на що мають надію її прихильники,— замирення через смирення, покору, повну віддачу себе на милість деміурга. Тоді — життя в світі радості й повноти. Але якої повноти, якої радості? Знову без свідомості, знову в імлі інстинкту, де не можна буде розпізнати, хто ти є — вільний дух чи елемент космічної кібермашини?

Ні, ні! Треба йти далі. Схід залишив нам багато символів і доктрин. Чи нема серед них нових зерен пізнання? Древні дуже багато міркували над проблемою часу і теж намагалися звільнитися від його ланцюгів. Браманізм, джайнізм, буддизм. Всі вони залишили грандіозну космогонію і вражаючий антропогенез. Веданта підвела підсумок, здійснила синтез.

В океані вічності пливе тисячоголовий Змій Шеша — Час. На ньому дрімає Вішну — сукупність і суть життя. Інколи — суворо періодично — з його лона виростає, розквітає чарівний Лотос Буття, а на ньому — творець світу — Брама. Минають нескінченні кальпи — більйони років космічного розвою. Зароджуються і вмирають зоряні скупчення, спалахують і згасають планети, з'являються і безслідно щезають живі істоти, люди, боги, асури, цивілізації, царства, месії, аватари, кшатрії, парії, раби і володарі, кохані і бездомні, мудрі і безумні. Все, все, все гине в нескінченних спіралях еонів, і навіть верховний Брама вмирає, коли кінчається його сто років — невимірний для земних обчислень вік, і тоді в'яне небесний Лотос, поринає в лоно Вішну. Знову — невимірний океан вічності, а серед нього — безсмертний Шеша з дрімаючим богом на спині.

І так — без кінця. Без виміру. Без смислу. Так єсьм. Так буде.

Єдине просвітлення — метампсихоз, ідея перевтілення. Ось ти гад, птах, корова, кажан. Тобі тяжко, ти повзаєш по землі, ти стаєш жертвою жадібного хижака, але сподівайся, молися творцеві сущого — Брамі. Ти зможеш в майбутті народитися людиною. А пройшовши вдало шлях людини, можеш піднятися до царства девів-богів. Але й там тебе підстереже вічність. Насолода вимагає віддачі. Неминучий ритм взаємозалежності кине тебе до царства рекшасів-демонів, де ти спокутуєш цикл небесної насолоди. І знову — через царство мінералів, рослин і тварин — до людської еволюції...

Моторошна доктрина. Але, справді, треба їй віддати належне. Вже тисячоліття тому мудреці Індії відчули невичерпну і безжальну суть Хроноса — часу. Доки ти в його потоці — нічого будувати химери. Ти — лише маріонетка на його хвилях, клітина вселенського організму.

Вперше повстав проти деспотії Хроноса мужній Гаутама. Він проголосив ідею Свободи. Не боротися з світом Брами, а вийти з нього. Куди? У невідомість! Як відчайдушний мандрівник на благенькому човнику в море. Що там, за обрієм? Може, чарівний острів? Може, небачені ліси і казкові жар-птахи? Може, ураган і загибель у бездонній прірві океану? Хай! Аби не тут, де все так остогидло, де все вивірено, як ритміка піщаного годинника, що його раз у раз перевертає досвідчена рука космічного велетня Шеші.

Як побороти деспотизм Хроноса? Як вийти з його пастки?

«Відкинути всі жадання,— сказав Гаутама.— Розрубати комплекси прагнень. І тоді рука Мари не захопить тебе. Ти знову зіллєшся з океаном свободи, вийдеш із світу форм».

Прекрасно! Але ж це втрата індивідуальності. І потім — хто доведе, що твоя енергія — уже в стані пасивності — не буде використана свідомим чи несвідомим деміургом для нового імпульсу життя, що вона не буде крутити інше колесо світу? Нема такої гарантії, доки тим гарантом не буде твоя свідомість. Отже, збереження індивідуальності — найперша необхідність. Несвідомий боєць — не боєць. Пасивний боєць — не боєць. Він жертва, він здобич Хроноса.

Пізніше безліч окультних, містичних мислителів вдосконалили, осучаснили східні доктрини. Гігантські манвантари — еволюційні цикли проявлення і пралайї, відпочинки космічних стихій — стали потрібними лише для періодичного проходження незліченної лавини монад, що набували в світах форм необхідний досвід. Семеричні цикли планет, світів були необхідні для вдосконалення, придбання досвіду, щоб з тими здобутками нарешті повернутися до Абсолютного Лона, як повертається з квіткового поля бджола з солодким нектаром.

Поміж тими крайніми пунктами існувало безліч сфер — астральна, ментальна, будхічна і багато інших — вже незбагненних. Там після смерті духовний комплекс людини проходив періоди відпочинку, кари, нагороди, підбивав підсумки, планував майбутнє фізичне життя.

Що ж! Прекрасно. Все досить розроблено, логічно, може, навіть справедливо. Теорія Карми — справедливої дії та закону причин і наслідків — доповнювала цей світогляд. І не треба ніяких богів, ця доктрина тісно змикається з матеріалізмом, з ідеєю ритмічності буття.

Але чому дух заперечує проти такої викінченості? Чому дихає моторошністю від величавих кальп і манвантар? Що може дух, який народжується з Абсолютного Лона, взяти від жалюгідного світу форм, де він ледь-ледь повзає у пітьмі інстинктів та нікчемних проблисків інтелекту? І що може дати досвід матеріальної сфери для надпросторових, надчасових координат?

І знову безвихідь. Неможливість стати над часом, над древнім Хроносом. Хай навіть я коли-небудь стану богоподібним титаном, але ж буду запряжений у вселенську ритміку. Невже древні мудреці не збагнули цього?

Самадхі? Трансцендентне злиття з єдиним полем буття? Непорушне тіло, оскалені зуби, блаженна посмішка. Гаразд! Хай ти сягнув потоку блаженства, а інші? А мільярди твоїх братів? Чи відкрив ти їм бажану стежечку свободи? Чи дав доказ правдивості тієї стежечки, окрім суб'єктивного твердження? Адже можна запевняти, що всяка смерть є перехід у царство свободи! Хіба не переконує у цьому людей християнська церква, та й не лише вона?

Стій! Досить!

Це нічого не дасть. Ствердження закономірності, необхідності того, що є, що існує,— це холуйство у невідомого творця, хто б він не був: свідомий експериментатор чи несвідома природа. Навіть життя може виявитися хворобою матерії, навіть геніальний скульптор може зіпсувати десятки шматків найкращого мармуру, доки втілить свій задум у досконалу форму. Саме так! Відчуття неповноти, невдоволення — доказ недосконалості творення. І людина, відчувши це,— повинна знайти шлях до повноти, до краси, завершення.

Де той шлях?

Відчуваю — в нас самих. Ми — наслідок безконечного ланцюжка причин. Якщо так — то в надрах клітин, генів, у ще глибиннішому єстві нашому є сконденсоване знання про минулі проходження. Щоб сягнути свободи, треба довідатися, як ми потрапили в рабство. Прослідкувати, де були наші попередники, що вони діяли, чому привели нас саме сюди.

Це — проблема багатомірності. Синтез біології, психології, енергетики, космогонії, біоніки, історії. Так, історії у всій її неосяжності. Не книжної, не легендарної. Історії живої, записаної в нашому духові.

Звідки почати? Ще не знаю. Буду радитися з друзями. Ера космонавтики почалася. Експерименти, отже, можна буде проводити в космічних масштабах. Дещо в свідомості визріває, але ще боюся про це писати. Треба обміркувати. Стій! Дзвонить телефон...

Знову вона. Віта. Крига розтанула. Ласкавий, тремтячий голос. Може, піти?.. Що зі мною? Після таких злетів думки знову опинитися в обіймах? А як же з проблемою часу? Генів? Хроноса? Він сміється. Я чую його холодний регіт. Ніби тріщить крига навесні в час скресання Дніпра!

А, байдуже! Піду!..

. . . .

Однієї ночі мені ніби привиділось...

Пороги. Повноводий Дніпро. Під сонцем грають буруни на порогах, у небі ширяють ластівки. Бачу на плесі багато гостроносих чайок, біля них метушаться козаки. Десь далеко чути гук литавр. Рада, чи що?

Я сиджу на камені над водою, дивлюся на ніжно-

зелене пагіння очерету, думаю думу. Про що? Тепер важко згадати. Якась туга, сум за втраченим, поклик невідомого...

— Вогневиче! Вогневиче! — чуються здалека голоси.

Вогневик — це я. Мене поважають і трохи побоюються. Вважають чаклуном, характерником. Бо я знаю таємниці трав і звірів, мови інших народів і чарівні слова, які зупиняють кров, одвертають очі ворогів і ще багато-багато іншого.

Козаки оточили мене тісним кільцем. Я бачу багато суворих облич. Тільки очі їхні дитячі, довірливі. Вони ждуть? Чого вони ждуть? Відповіді. Чому я маю дати її?

— Вогневиче! Чи схвалюєш ти похід?

— Заждіть, браття! Треба запитати в Чорної Грамоти...

Я витягаю з-за пазухи оксамитно-чорний сувій на срібному ланцюжку, розгортаю його. Він міниться на сонці моторошною глибінню, вібрує.

— Чорна Грамото, козаки запитали, чи на добро цей похід?

— Серце палає — на добро. Серце холодне — зупиніться! — почувся тихий голос Чорної Грамоти.

— Славно! Славно!—заревли козаки.—Ой гарно сказала, Чорна Грамото! Горять, горять наші серця! Пливемо, браття, пливемо! Хай начуваються бусурмани!

— А чи довго нам тримати шаблю в руці? — сумно запитав хтось у мене за спиною, коли змовкли крики.

— Доки є ворог,— сказала Грамота.

— Невже довіку?

— Всьому є кінець.

— Коли ж? Коли?

— Відповідь у ваших серцях. Доки в могили ховаєте славу свою, козаки, доти нерозривне вороже кільце...

Гомін, гомін мужніх голосів. І тануть обриси порогів. І я знову в своїй київській квартирі.

Що поєднало далекі епохи? Звідки примхливе видіння — таке фантастичне, неймовірне?

Чорна Грамота? Сувій дивної речовини, що дає відповіді на запитання? Чому він мені знайомий? Звід-

ки? Десь я читав про таку річ, тільки вона інакше називалася.

Здається, ще й досі відчуваю ніжний доторк сувою, тремтіння теплої чутливої речовини. Щось давно забуте, глибинне...

Стій, згадав. Дещо згадав...

Олександр Великий ходив через палючі піски до храму Амона. Там він розмовляв з жерцями, прийняв посвяту. Йому дали Чорний Папірус. Цар носив його на шиї. Легенда розповідає, що той Папірус тримав у собі сокровенне знання таємниці світу. Великий полководець радився з Чорним Папірусом, нерозлучно мав його при собі. Таємничий сувій було поховано разом з останками царя...

Невже це він? Невже Чорна Грамота? Чи моя підсвідома вигадка, фантазування?

Якщо правда — то як сувій потрапив до козаків? Ой, леле! Я вже приймаю сон за реальність.

А чому б і ні? Адже я не думав про таке? І моє видіння не просто сон, а розкриття генетичної інформації. Якісь мої попередники мали справу з Чорною Грамотою, а я...

Гм... Не вельми міцний ланцюжок, але все-таки... Що може означати той сувій? Звідки він? Схоже на універсальну кібермашину, яка входить у контакт із психікою людини і дає узагальнені відповіді, точніше — символи відповіді, які треба розв'язувати відповідно до темпераменту й ерудиції.

Проте хто б міг створити такий чудовий пристрій? Наші предки? Нізащо. Тоді «пришельці»? На чужопланетних космонавтів тепер мода, їм приписують усе незрозуміле, незбагненне...

Є одна ідея. Спробую перевірити...

*

Знову Новий рік. Учора запрошували до товариства — я не пішов. *Вона* зустрічала в своєму гурті. Подзвонила, сказала, що не може. Не може? Хай! Я сидів, як сич, вдома, дивився на вулицю, слухав гомін веселих людей, думав.

За шибками легко кружляв лапатий сніг. Мені було сумно й просто. Ні гіркоти, ні болю. Транс, майже байдужість. Марилися якісь незнані образи, пливли

поруч, сплітались в обриси неземного світу. Заспокоювали.

Я збагнув, що конче треба розірвати коло звичайності. Ми бачимо світ лише крізь вузьку щілину кількох почуттів, а потім догматизуємо те бачення і заперечуємо все, що відрізняється від догми. Так не досягти синтезу. Ніколи. Синтез — це, насамперед, допущення багатомірності і навіть — невимірності.

Може виявитися, що проблема часу дуже просто вирішиться, коли сягнути нового ступеня світобудови. Не абсолютний же він — Хронос? Абсолютне не міняється, воно всеосяжне, а час — вічноплинна сутність, калейдоскоп явищ. Отже, породжений якимось пахтанням, роздрібненням більш значних основ, ніж він сам.

Подорож у часі — ось що необхідно насамперед. Науковий експеримент. Не теоретизування, не суб'єктивні відчуття, а мандрівка в минуле чи в майбутнє. Ну, в майбутнє — це проблематично. А в минуле — ймовірно. Перший крок. А потім — тисячі дослідників кинуться на допомогу. А поки що — не жди ентузіазму. Надто абстрактна проблема. З домішкою містицизму.

За що ж узятися, за який кінчик нескінченного клубка?

Є в мене божевільний план. Все боюся про нього говорити з своїм товаришем — гіпнологом. Лише він допоможе. А якщо ні? Невже не зважиться?

*

Нарешті ми зустрілися з Володькою Молотом. Просиділи за пляшкою бренді до пізньої ночі, розмовляли до отупіння. Він іронізував, потім захоплювався, сміявся і замислювався, розпитував і мовчав. Нарешті, так ухопився за мою ідею, що вирішив провести експеримент не відкладаючи.

— Кілька днів на підготовку, я прочитаю деяку літературу... і почнемо. Не боїшся?

— О ні! — засміявся я. — По-моєму, не ти прийшов до мене?

— Всяке буває, — загадково сказав Володька. — Зовнішня свідомість наша хапається, готова зробити те й інше, а потім — вступає до дії інерційна сила під-

свідомості... І все летить шкереберть! Ми не знаємо себе й на один відсоток. Людина як айсберг — пробач за таке відоме порівняння! Основна маса — невидима...

— Зрозумів тебе. І все-таки готовий.

— Тоді я чекаю...

Завтра ми спробуємо. Тривога і надія. Все так незвично, несподівано. Доки чогось не досягнемо — нікому ні слова.

. . . .

Сталося! Неймовірно, але факт!

Втім, все по порядку, як було. Я приїхав до Володимира. Ми домовилися провести експеримент далеко за містом, на дачі. Котедж належав старому Молоту — доктору медичних наук, але взимку тут ніхто не жив, і приміщення було вільне для будь-яких дослідів.

Запалили грубку, ждали, доки в кімнаті потеплів, говорили про щось несуттєве. Тим часом смерклося, за вікном — на оксамитному небі — поплив місяць-молодик, розсипав срібні іскри на сніговій ковдрі. Володька вимкнув горішнє світло, залишив тільки нічну лампу з м'яким зеленкуватим забарвленням.

— Чаклунська ніч,— усміхнувся він, глянувши на місячного серпа.

Я мовчав. Чомусь волосся на голові в мене ворушилося, ніби від електричних розрядів. Тіло тремтіло в напрузі.

— Почнемо?

— Гаразд,— відповів Володька.— Ляж і заглибся в себе. Спробуй відсторонитися від сучасності. Ти не Гораниця. Ти не вчений, не фізик. Ти—безіменний. Ніби хмаринка в небі. Ніби подих вітру. Ніби промінь світла...

Що він каже? Я вже відчував себе колись так. Мчав у безмежності й не знав, коли скінчиться нескінченний шлях. Не знав, бо не було часу, не було виміру, межі, масштабу, до якого б прикласти свої відчуття.

Ось і тепер... Мене захопила потужна хвиля, метнула в простір.

— Вогневик! Чи говорить тобі щось це ім'я?

— Знаю. Це я. Це мій далекий вияв.

— Рік. Згадай рік.

— Народився тисяча п'ятсот десятого. Вбитий — тисяча п'ятсот п'ятдесят сьомого.

— Вбитий.

— Так. У бою з татарами. Ніби в тумані все. Миготить, ворушиться, гримотить. Блискотять шаблі, кричать козаки. На мене напало одразу троє татарських вояків. Свистить стріла...

— Стій, стій! — зупинив мою мову Володька.— Зупинись. Глянь трохи раніше. Може, якісь деталі, може, місцевість. Може, ім'я, назва...

— Спробую. Важко, але я спробую...

. . . .

Вогневик зупинив свого вороного, скочив на землю, кивнув супутникам — молодому джурі Іванові та старому козакові Семенові.

— Тут спочинемо. Біля Дівич-скелі. Путь ще далека, треба пополуднувати. Та й водиця славна витікає з-під скелі.

Козаки розсідлали коней, пустили пастися на м'яку весняну траву, що густо обліпила кам'янисту гряду. Самі сіли в коло, дістали, кому що бог послав: в'яленого ляща, півпаляниці, кільце ковбаси, плескату череп'яну пляшку з оковитою. Джура збігав до джерела, зачерпнув прохолодної води казанком, приніс до гурту. Вогневик розгладив рудуваті вуса, припав до прозорої вологи. Передихнувши, сказав:

— Славна вода. Чиста, як дівоча сльоза.

— А все-таки оковита краще,— поважно заперечив козак Семен. Він налив горілки в окований сріблом ріг, пустив по колу.— Без оковитої, брате Вогневиче, не жити...

Вогневик хильнув свою частку, витер уста рукавом кунтуша.

— Е, ні, брате Семене. Буває таке, що за один ковть води барило оковитої віддаси, та ще й душу на додачу. Не кажи дурного. Горілка — то, як не кинь, чортівське зілля. А вода... Без води нічого не буде в нашому грішному світі...

Козаки помовчали, оцінюючи мудрість козака-характерника.

Очі молодого джури від випитої чари заблищали, він заворушився на своєму камені, благально глянув на Вогневика.

— Послухай, отамане, адже недарма ти сказав про воду — як дівоча сльоза?

— Недарма,— скупо одвітив козак.

— І скеля зветься так недарма?

— Недарма.

— Розкажи мені, пане отамане, про теє. Бо, їй-бо, не матиму спокою, доки не взнаю. Вельми ця скеля мені до вподоби. І тривожно чомусь на серці. І ніби голос я чую якийсь. Тужну пісню співає...

— То вона,— сказав Вогневик.

— Хто вона?— пошепки перепитав джура.

— Дівчина Галя,— зітхнув козак, показуючи на скелю.— Та, що тепер ось тут мешкає. Навіки, доки ворог буде топтати землю українську.

— Розкажи!— аж підскочив джура, і його чорні очі запломеніли.

— Гаразд,— мовив Вогневик, поклавши недоїденого ляща на камені. Набивши маленьку прокурену люльку тютюном, він викресав вогню, пустив дим.— Раз ти такий нетерплячий, то слухай... Ось тут недалеко, за цією грядою, було село. Вже й не знаю, як воно називалося — чи то Лелеки, чи то Журавлі. Таке життя було їхнє — як у птахів: вічний вирій, вічний політ. Бо ж самі знаєте — татарва не дає спокою гречкосіям українським. Еге ж. І одного разу орда налетіла на те село, запалила, почала брати ясир. Які були козаки чи молоді хлопці — всі погинули, захищаючи матерів своїх та дівчат. Старих дідів та матерів теж вороги порубали, бо нащо ж їм тягти Чорним шляхом немічних — все 'дно, помруть. Вспокійся, джуро, не хапайся за шаблю. Ще стане на твою долю супротивників. Слухай далі. Потрапила в полон чужинецький і попівна Галя — красуня небачена. Жив у тому селі панотець, ще не старий, і була в нього дочка, про яку я оце сказав. Дивна дівка. Знала пісень багато чудових, на кобзі грала, співала думи. Не минали козаки панотцевого дворища, бо всім кортіло глянути в очі блакитні, на русяву косу помилуватися, голос голубиний почути. Всім до вподоби була дівчина-королівна, а ніхто не смів зайняти її. Чиста була, як омита росою квітка.

Так ото ж... Впав панотець під ятаганами ворожими, захищаючи донечку, а Галя потрапила в полон. Повели бранців Чорним шляхом, і йшли вони ось тут, мимо цієї гряди. Зупинили коней, дали щось там бранцям

поїсти. А над'їхав тим часом славетний мурза ногайський Гюрза-бей, побачив попівну серед жінок наших, загорівся жадобою чорною. Наказав розв'язати дівчину, накинувся на неї, хотів тут же, при всіх гвалтувати. Сиди, кажу, джуро, бо не буду розповідати далі...

— Мовчу, мовчу,— тремтячи від збудження, прошепотів джура Іван. По його щоках текли сльози, суха долоня лежала на ефесі шаблі.— Я мовчу, пане отамане!

— Та не довелося йому споганити дівочої краси. Вирвалася Галя з рук ногайських, вихопила шаблю в якогось татарина, кинулася до оцієї скелі. Хотіли кримчаки її стрілами прохромити, та мурза заборонив. Сам вийшов на двобій з дівчиною — певно, хотів вибити шаблю з її рук, щоб здійснити задумане. Люто, яро билася Галя. Ніби десять козаків у неї вселилося. Розпанахала вона навпіл мурзу, а сама ввійшла в цю скелю. Щезла... І як тільки те сталося — вдарило джерело з-під каменю. Злякалися кримчаки, знялися з цього місця, рушили далі. Та за порогами, над Дніпром, стріли їх козаки, одбили ясир, повернули на Вкраїну. Так Галя, навіть після смерті своєї, допомогла душам християнським. А камінь цей з того часу називається Дівич-скелею. Чи до вподоби, джуро, моє казання?

Джура, лігши на землю ниць, мовчав. Тільки спина його судорожно тремтіла.

— Еге, хлопче,— м'яко сказав Вогневик,— не для нашого часу твоя душа сотворена. Надто ніжна вона. Ну, та нічого! То гарно. То добре, мій хлопче. З такою душею завжди прийдеш на поміч друзям-товаришам...

— Послухай, Вогневиче,— озвався старий козак Семен.— Дивлюсь я на тебе, дивуюсь. Якийсь ти не такий, як всі. Щось в очах твоїх дивне, нетутешнє. Козак з тебе добрячий, мудрий ти — а все ж таки схожий на якогось птаха перелітного, що невідомо звідки з'явився... І Чорна Грамота твоя, що промовляє словами. І чаклунство твоє...

— Е, пусте,— махнув рукою Вогневик, лягаючи горілиць на траву. Він дивився на хмаринку, яка легенько пливла в блакитній безодні, і в його очах струменіла якась туга.— Ніякого чаклунства нема, пане брате. Дурні плітки людські. Та страх нікчемний. Передам тобі своє знання, ти теж робитимеш те самісіньке. А душа моя, справді, якась перелітна. Кудись пориває

мене, несе, сум невимовний сповнює серце... Наче я щось утратив, ніби маю когось зустріти.... А Чорна Грамота... про теє можу тобі розповісти. Доля її незвичайна... Почув я про неї від одного полоненого турка, який потрапив на Січ. Турок той не простий, письменний чолов'яга. Бував він і в єгипетській землі, і в Єрусалимі, і в місті Іскандер-паші, або Олександра понашому. Був колись такий войовник. І розповів мені той турок древню бувальщину...

— Еге, брате Вогневиче! Зажди! — озвався козак Семен, припадаючи вухом до землі.— Чи не орда?!

— Вона! — ствердив Вогневик, завмерши на якусь мить.— Сідлайте коней. До дніпровської яруги. Там ногаї не зуздрять. А ми — вплав через Дніпро.

Та не довелося козакам непомітно щезнути. Доки сідлали коней, доки кинулися до рятівного яру,— кільце ногаїв замкнулося і довелося запорожцям приймати нерівний бій.

— Що ж,— спокійно сказав Вогневик, стримуючи гарячого коня.— Певно, пора нам, брате Семене, своєю крівцею землю рідну покропити.

— А пора! Мені вже давно пора,— суворо мовив Семен, готуючи пістолі.— Ось Івана-джуру жаль! Молоде ще, не нажилося!

— Мо', Івана ще й можна врятувати,— сказав Вогневик, пильно приглядаючись до лави кримчаків, які невблаганно зближалися.— Окрім того, Чорну Грамоту треба було б січовикам передати. Не хочеться мені, щоб вона знову в турецькі землі потрапила. Її місце тут, на вкраїнській землі. Гей, джуро, прошу тебе, як батько,— бери Чорну Грамоту, заховай гарненько, скачи між нами. Ми вріжемося між кримчаків, Семен праворуч, я — ліворуч. А ти — не зупиняйся, мчи до Дніпра. Ну а там — бог допоможе. Знайдеш на Січі козака Грицька-характерника, йому Чорну Грамоту передаси.

— Щоб я вас покинув? — скрикнув джура. Ніздрі його роздувалися, як у бойового коня.— Та ніколи!

— Ей, дурню! — грізно крикнув Вогневик.— Те, що я тобі велю, значніше від твого геройства! То справа велика, небувала! Чорна Грамота має потрапити в руки наших онуків, щоб велику справу зробити. Вір мені, і я на небі благословлю тебе!

— Вірю, пане отамане! — крізь сльози мовив джура, ховаючи чорний сувій на грудях.

— Вперед! — грізно-весело закричав Вогневик, і троє вершників врізались тараном між лаву ногаїв.

Славний був бій. Мов орли гірські, ширяли між ворогами козаки, встеляючи весняну траву напасниками. А тим часом джура щосили скакав до яруги, захищений надійним заслоном.

Та розгадали задум козацький кримчаки. З десятеро ворогів кинулися навперейми джурі. Інші накинулися на старших козаків. Втомилися руки лицарські, пощербилися шаблі. Упав, прострілений з лука, джура. Гримнувся на землю рідну, схопившись руками за груди, де була захована Чорна Грамота. Навіки замовк старий козак Семен, поцілений в горло татарською стрілою. Ще якийсь час метався по полю Вогневик, відбиваючись від ногаїв. Та й він не витримав поєдинку: розрубали вороги йому праве плече. Перекинув козак шаблю в ліву руку, ще повалив п'ятьох кримчаків та й сам ліг між потолочені квіти, заюшивши їх ярою кров'ю.

Розбрелися ногаї по полю, почали ловити коней козацьких, здирати з трупів прикраси, забирати шаблі та зброю вогнепальну. Знайшли на грудях джури і чорний сувій, покликали мурзу свого, показали. Той подивився на дивну річ, знизав плечима, почепив собі на шию. Дав наказ рушати далі.

Недалеко доїхали кримчаки. Того ж дня перестріли їх козацькі загони і вирубали до ноги. На грудях мурзи перекопського знайшов отаман Чорну Грамоту, біля сідла — шаблю Вогневика, розцяцьковану срібними візерунками.

— Ех, не встигли! — зітхнув отаман.— Нема вже, браття, нашого характерника. Ось його шаблюка вірна у проклятого бусурмана і Чорна Грамота. Треба найти славного козака та поховати як належить...

Увечері знайшли козаки мертвих побратимів. Недалеко від Дівич-скелі рядочком поклали їх, покрили їхні лиця багряною шовковою хустиною. До рук дали шаблі бойові, поруч поклали пістолі, порохівниці.

— Хай і на небі будуть воями,— тихо та сумно сказав отаман.— І Чорну Грамоту покладіть, браття, на груди Вогневикові. Він знає, звідки вона та нащо. Яка

її доля — така вона й буде. А нам до того ще нема розуміння! Прощаймося, товариство, з братами нашими!

Похиливши чубаті голови, пішли козаки повз мертвих запорожців, сипали землю шапками, громадили високу могилу. На славу вікам, на диво майбутньому...

. . . .

За вікном плив місяць, мерехтів сніг. Володька дивився на мене зачудовано.

— Казка. Ніхто не повірить.

— Треба знайти,— втомлено заперечив я.— Знайти місце поховання. Уявляєш собі? Підтвердження генетичної інформації. Це ж ціла епоха.

— А координати?

— Відомо не так уже й мало. Дівич-скеля. Недалеко Дніпро...

— Дівич-гір повно на Вкраїні,— усміхнувся Володька.— А Дніпро простягнувся на сотні кілометрів...

— Все 'дно, знайдемо,— вперто сказав я.— Дай отямитися, подумати. Треба знайти розумних хлопців — археологів, істориків. Допоможуть. Тут потрібний не поспіх, а мудрість...

— Гаразд. Я згоден з тобою. Що зможу — допоможу. Але скажи мені, звідки інформація в тобі, в твоїх генах про долю Вогневика? Не був же він твоїм предком після своєї смерті? Практично не міг бути...

— Чому ти так механістично підходиш до проблеми генетики? — сказав я.— Крім особистого генетичного коду, може існувати колективний, природний...

— Де?

— У єдиному полі. Хіба ми знаємо всі канали, по яких іде інформація світу?

— Цікава думка. Ось моя рука. Будемо бити в цю скелю. І все-таки чи не нафантазувала твоя підсвідомість? Га? Мов у сні? Відома інформація сплітається у небувалі поєднання...

— Навіщо ж даремна суперечка? Хай скаже слово реальний пошук.

*

Знайшлися хлопці та дівчата серед археологів, істориків. Ого, як загорілися. Було всього — суперечок, безладдя, гіпотез, фантасмагорій. Почали шукати слідів

у древніх манускриптах, поїхали по Україні, розпитували людей, записували старовинні перекази. Разом ми вибрали кілька варіантів, найближче до гіпотетичних подій. Точніше — три варіанти. Всі три Дівич-гори в поясі між Россю і Тясмином. Це підходить. У травні поїдемо на пошук, експедиція на громадських засадах. Хвилююся, тривожуся. Що ж воно буде? Пощастить? Якщо вийде — це буде перша перемога над Хроносом...

*

Кілька думок з приводу проблеми часу.

Найбільш бентежить мислителів парадокс, який може виникнути при мандрівці в минуле. Мовляв, пришельці з майбутнього порушуватимуть причинність сьогодення, і це вноситиме хаос у хід історії.

А звідки ми знаємо — хто звідки? Як потрапив у цей світ? Не можна механістично розуміти такі мандрівки. Навіть в одній людині може поєднуватися кілька осіб — з минулого, сучасного і майбутнього. Крізь органи чуття фізичного організму може дивитися у цей світ розум будь-яких сфер, будь-якого часу. В окуляр телескопа може зазирнути і грайлива дитина, і геніальний учений, і байдужий астроном — фіксатор небесних зірок. А фізичні мандрівки в минуле, певно, будуть здійснюватися вельми обережно, під контролем учених, істориків. Треба уважно вивчити проблему часу, а не заперечувати можливість хрономандрівок з огляду на якісь парадокси, побудовані на застарілих концепціях...

Знову зустрівся з Вітою. Вона обнімала мене, мені було гарно, ласкаво, але уже чогось не стало. Я розповів їй про свої плани, про перспективи майбутніх пошуків, а вона мило усміхалася, стримуючи позіхи. Чому? Ми ніби два поїзди, які йдуть навстріч один одному. Ось, ось... Ближче, ближче...

Вікна миготять, крізь шиби видно обличчя, зараз, зараз відкриється жадане, потаємне! А потім — раз! — порожня чорнота, останній вагон, і за ним — німо! Все. Було чи ні?

Так і в нас. Наближається останній вагон. Я відчуваю це. Ну й хай! Мені вже мариться інше буття. Суворий Вогневик, запальний джура Иван, старий козак

Семен! Допустіть до свого прачистого минулого, відкрийте його для наших сердець, для наших душ. Ачей, може, й ми продовжимо ваш нерівний бій серед широкого степу!..

*

Весна. Млосно співають жайворонки. Ми розпочали роботу. Ми — це я і ще п'ятеро друзів. Троє хлопців, дві дівчини. Історики, археологи. Поруч — Дівич-скеля. Вона чи ні?

Я намагаюся пригадати свої видіння. Ніби щось схоже. А може, й ні? Довкола поля, сади, села. За стіною соснового лісу — висока труба цукрового заводу. Серед зеленого вруна пшениці — три могили. Під якоюсь із них мають бути останки Вогневика і його побратимів. Якщо це та сама Дівич-скеля?!

Ми ходили в сусіднє село, розпитували старих людей, чому так названо скелю. Ніхто не знав. Так, мовляв, називали її діди, батьки, так і ми називаємо.

З-під каменя тече джерельце. Воно менше, ніж мені здалося в гіпнотичному видінні. Та й не дивно. Скільки віків!

Вода прозора, шумує, піниться. Хлоп'ята-пастухи люблять її пити, вона вгамовує спрагу. Місцевий лікар аналізував воду, виявив сильну мінеральність. Мабуть, згодом тут буде водолікарня.

Ми почали копати. Голова з сусіднього колгоспу іноді дає нам автоекскаватор. Це прискорює розкопки. Вечорами ми лежимо в спальних мішках проти неба, мрієм про ті дні, коли стіну часу буде повалено.

— Скільки проблем вирішиться,— тихо промовляє Рита, двадцятирічний археолог.— Космічні польоти для багатьох людей недосяжні. Хіба що десятки, сотні космонавтів зможуть задовольнити спрагу пригод, пошуків! А мільярди? Вони повинні обмежитися розповіддю тих, піонерів, суб'єктивними переказами щасливчиків! А мандрівка в часі! Це ж подорож у Новий Світ! Це мільйони років!

— Куди б же ти помандрувала, якби була можливість?— насмішкувато запитала її подруга, висовуючи носа зі спального мішка.

— Туди, де важко,— серйозно відповіла Рита.— Де жили такі, як Вогневик, Байда. Знаю — там смерть

чигала на людей щоднини, щогодини, але байдуже! Інколи година напруженого життя серед небезпек цінніша, ніж довгі роки рутини... А побачити Спартака? Джордано? Живого Тараса? Або побувати в Атлантиді? Друзі! Ви лише подумайте! Ні, слова безсилі...

Ми мовчали. Справді, що означав би перелік тих можливостей, які дасть мандрівка в часі? Складно це, непросто, але грандіозно! І, мабуть, зовсім не так, як ми уявляємо! Може, проблема Хроноса лежить не в тій площині, якою рухається сучасна технізована наука? Може...

Чорний Папірус, Чорна Грамота... Якщо ми знайдемо її — це буде першим кроком, я відчуваю. Де взялася ця певність? Не знаю. Вірю, знаю лише одне — доля Чорного Папірусу нероздільна з моїм життям.

...Невдача! В могилі було поховано семеро. Ми переглянули останки. Нічого подібного до Вогневика і його супутників не знайшли. Шаблі, зотлілі шапки, кістки, деякі прикраси. Хлопцям-археологам і те знахідка, а мені — розчарування? У всякому разі, ентузіазм упав. Всі збираються до Києва. Запитав: чи наступної весни приїдемо ще? Не дивляться в очі, щось мимрять під ніс. Лише Рита щиро сказала, що буде копатися в землі, доки не здохне! Так і сказала: «Доки не здохну!» Бо жар-птицю, додала вона, не так просто спіймати!

— А ловить її у казці Іван-дурник!—підхопив довгов'язий археолог Гордій Лапа.— А дурників тепер нема!

— Я перша!— безстрашно відповіла Рита, тріпнувши гривою золотавого волосся.— І не боюся бути дурником!

Мені хотілося поцілувати її. Все-таки є безумні шукачі, тільки з ними й можна чогось досягти! Ні, ні, дівчино Галю, твій дух не назавжди закам'янів у скелі оцій, він переходить до живих і гарячих дівчат українських! Ми знайдемо, ми розшукаємо древню Чорну Грамоту...

*

Рита — моя дружина. Справжня дружина, не юридична. Ми з нею шалені, божевільні. Мрієм, пори-

наємо в безмір надій, складаємо плани на цю весну — їхати шукати Чорну Грамоту.

Любов. Я відчув, наскільки непросте це почуття. Загострене вузьким променем пристрасті, воно може спопелити душу і серце, звуглити людину. А запалене рівним сильним полум'ям — дасть тепло і світло багатьом. Радісно, радісно на душі! Скільки ми зробимо з тобою, Рито!

*

Ти помстився, Хроносе! Жорстоко помстився наді мною. Ти довів свою всесильність! І так легко, так непомітно!

Рита загинула. Навіть тіла її не знайшли. Вона мандрувала з експедицією на Алтай, там упала в крижану прірву. Обвал засипав її, товариші нічого не могли вдіяти. Льодова труна. Прозора, прохолодна. Далеко від України. Далеко від Дівич-скелі, де ти хотіла, кохана моя, знайти свою жар-птицю. Що ж мені тепер діяти? Та й навіщо? Заради нової химери, яку поглине невситима утроба Хроноса!?

Та ні! Не складу зброї. Ти холодний, безжальний, часе, я теж стану таким. Любов тебе не долає — може, здолає гостре лезо розуму? Віднині всі мої чуття і мисль — проти тебе! Доки живу — не вспокоюся. Не засну. Брешеш! Є стежечка з твого полону!..

*

Знову захотілося писати. Чому? Не знаю. За вікном крик журавлів. Весна. Мені вчувається в подиху вітру шепіт коханої, якийсь настирливий поклик. Куди?

Так багато літ промайнуло. Я вже доктор наук. Книга «Проблеми багатомірності» наробила шуму в науковому світі. Проте перемога за нами. Надто безумна епоха почалася, вже ортодокси не сміють здіймати свого вбивчого меча над сміливцями, як раніше...

Проте душа моя невдоволена. Що мені теорії, що мені розумування! Я бажаю практики. Час сміється над теоріями. Знову тужить серце за безумним пориванням юності. Згадується Чорна Грамота. Мої сподвижники подорослішали, стали солідними людьми. Тепер уже їх не спіймаєш на романтику, не штовхнеш на шалений крок. І все ж спробую. Рита часто сниться,

докоряє, манить, манить десь у блакитну далечінь. Іду, йду, моя любо, моя золотокоса мавко. Хочу бути дурником, хочу бути божевільним. Хочу...

*

Рито! Ти чуєш мене? Я знайшов Чорний Папірус, Чорну Грамоту! Я знайшов.

Нікому не казав нічого. Сам організував розкопки тих двох могил, сусідній колгосп дав тракторні лопати, ми зняли дерен, добралися до поховань. Я одіслав дорослих, далі копав заступами, взявши на поміч дітей з восьмирічки. Вечорами розповідав їм легенди про Вогневика, гіпотези про пришельців з далеких світів, вивіряв на їхніх юних відчуттях свої роздуми про майбутню епоху надчасся, надпросторовості, коли люди стануть дітьми безмежжя. О, як мерехтіли очі дітей серед сутінків! Як довірливо дивилися вони на мене, а потім захоплено переводили погляд на безмірне шатро зоряного неба!

Якось вранці ми очистили останки трупів від землі. Їх було троє. Я одразу побачив чорний сувій. Він лежав біля пожовклого черепа, на якому ще трималися клапті волохатої шапки. Все у могилі мало на собі сліди невблаганного часу, і лише чорний сувій мерехтів загадково, і здавалося, що він тут зовсім недоречний, що він потрапив до могили випадково.

Я схопив Чорний Папірус до рук. Серце глухо стугоніло в грудях.

— Що це? Що?— допитувалися діти.

Я мовчав. Не міг говорити. Що їм сказати? Може, це ось вперше в руки сучасної науки потрапила річ далеких світів. Та й не просто річ, а щось невимірно значніше.

Я глянув на жовті кістки Вогневика. І не сум, а торжество вирувало в моїх грудях. Хроносе! Я завдав тобі першого удару! Ти відчуваєш? Ось я, живе продовження Вогневика, стою під сонцем. Я не мертвий — чуєш? Я живий! Де твоя кістлява рука? Оті останки козацькі — то лише привид, химера, пилюга на вітрі часу. Вона розвіється, Хроносе, і твоя хижа постать виявиться лише примарою нашого втомленого розуму.

Повернувшись до Києва, я зустрів на майдані Богдана Віту. Вона вела свого семирічного синка до школи.

Хлопчик тримав у руках букет квітів, на ньому був гарно випрасуваний костюмчик. Чорні оленячі оченята зацікавлено оглядали мене. Віта зраділа, почала щебетати.

— Де ти? Куди пропав? Я так скучила за тобою. Знаю, знаю — у тебе сум, трагедія. Співчуваю, мій друже. Бачиш — твої химерні теорії про час нічого не дають. Він всесильний, старий Хронос. Ось єдине знаряддя боротьби з ним.— Віта погладила голівку сина.— Оце наше продовження, наша слава, наша радість. Може, навіть горе. Але реальне продовження. І не треба гіпотез.— Віта лукаво усміхнулася.— Потрібна лише любов, ніжність...

Я мовчки похитав головою.

— Не згоден? Знаю, знаю. Упертий, як скеля. Що ж — справа твоя. Але я не вірю, що ти проб'єш бодай щілинку в стіні часу...

— Не віриш? А хочеш — я тобі щось покажу? Таке, що повіриш...

— Не треба,— дзвінко засміялася Віта.— Не треба, друже. Мені так краще. Я хочу бути вільною птахою. Вільною від усяких теорій. Доки ти схиляєшся над своїми паперами чи пристроями в кабінеті, шукаючи суть часу та життя, саме реальне життя веде на вулиці свій любовний танок. Ось падають каштани. Глянь — вони прекрасні. Невже ти захочеш аналізувати їхню красу?

— Ні, не захочу. Але вони розбивають свої блискучі груди об мертвий асфальт. І мені до болю жаль їх. Я хочу знати, як зробити, щоб вони не розбивали даремно своєї плоті...

— Ти почав говорити поетичні абсурди. Запрацювався, мій друже! Ну, бувай, я поспішаю до школи. Льоню, дай дяді ручку!..

Ми розійшлися. Ха, вона хоче бути вільною! А сама в найгіршому полоні, у в'язниці тривіальних звичаїв і традицій. Сподівається, що її життя продовжиться в синові, у його почуттях, у його справі?! О ні! Нема, нема ніякого продовження в нащадках. У героя може народитися боягуз. І навпаки. Ми — раби випадку. Але ж є за лавиною видимих подій зерно причинності? Є, безумовно. Треба оволодіти ним. І тоді ми не будемо плисти, мов сліпі кошенята, у вирі часу, а впевнено попрямуємо в обраному напрямі.

Вона не захотіла поглянути на Чорний Папірус. Злякалася. Як часто люди одвертають погляд від незвичайного. Чому? Бо тоді їх поманить легендарна дорога. А на ній — тягар походу, пригоди, муки пошуку. А тут, у звичності, їм зручно, затишно, все розплановано. Що ж, я сам погляну в очі таїни. А потім покличу товаришів. Ми відкриємо таємницю дивної знахідки...

*

Моя старенька помічниця Клава спить. У кабінеті — нікого. Лише я і тиша. За вікном зорі і баня древньої Лаври.

Я очікую. Ще хвилина. Ще мить. Тремтять руки. Що там? Що там, у загадковому сувої?

Ланцюжок з темного срібла. Звичайна земна річ. А далі — неймовірність. Легко, аж надто легко розгортається Чорний Папірус. Перетворюється в чорний квадрат. Двадцять на двадцять сантиметрів. Що це? Я бачу не площину, а прозоро-фіолетову сферу. Точніше — ультрафіолетову, бо вона ледве-ледве помітна. Я повернув Чорний Папірус боком, ефект зник. Перевернув іншою стороною — знову сфера.

У свідомості зароїлися образи. Калейдоскоп якихось облич, звуків, подій. Запаморочилося в голові, на мене налетіла ейфорична хвиля, сп'янила. Що це зі мною? Я задихнувся від хвилювання. Чому Папірус такий близький мені? Що він нагадує?

Моторошна глибінь сфери ледь помітно вібрує, у ній відбувається якийсь процес — невловимий, тонкий. Що він означає? З чого створено цей дивний феномен?

Вогневик розмовляв з ним. Спробую і я. Незручно звертатися в порожнечу? В ніщо? А телефон? Радіо? Лише пластмасовий, металевий пристрій. Канал для передачі інформації. Ах, проклята вікова забобонність. Ми забули чи не хочемо згадати, що кожен атом несе в собі незмірну інформацію. «Мікрокосм і макрокосм єдині». Крапля відбиває в собі всесвіт. Посмію! Запитаю!

— Чорний Папірусе (дозволь тебе так називати), що ти є?— Я мимоволі здригнувся.

У відповідь пролунав голос — тихий, спокійний, на диво знайомий:

— Щось...

— Чому така абстрактна відповідь?— запитав знову.

— Що запитав — те почув.

— Правда, правда,— погодився я.— Для Вогневика і козаків ти була чаклунська Чорна Грамота, для дикунів щось потойбічне, для мене...

— Ти теж несеш у своїй свідомості нашарування псевдоінформації,— почулась відповідь.— Вогневик був вільніший від неї.

Он як? Мене провчили, як хлопчиська. Зарозумівся. Почав з менторського тону. Забув, що, може, маю справу з комплексом інформації гіперцивілізації.

— Де тебе створено?

— Не на Землі.

— Я давно збагнув це. Але мета?

— Відшукай у собі. Ближче близького.

— То ми зв'язані з тобою?

— Як і все суще.

— Ти говориш знову абстракціями?

— Конкретнішої істини нема, ніж ця.

— Я мучуся проблемою часу. Ти допоможеш розв'язувати її?

— Ти почав її розв'язувати.

— Але інформація... Вона нікчемна... Допоможи.

— Вся безконечність у тобі. Шукай. Те, що знайдеш,— я стверджу.

— Тільки так?— розчаровано перепитав я.

— А хіба цього мало? Сказати шукачеві, коли він помиляється, а коли ні — найбільша допомога. Люди жадають нової інформації з далеких світів. Що вони зроблять з нею, не потрудившись над її розкриттям? Вони стануть паразитами інакобутніх досягнень. В ім'я чого чужопланетний розум повинен віддавати скарби мудрості лінивим істотам, які не бажають заглянути у власну скарбницю?

— Я збагнув. Я згоден. Віднині вже ніщо не зупинить мене. Лише скажи: можна перемогти деспотію часу?

— На силу є сила. Стань всесильним. І сила і слабість — від часового. Нерушима реальність — точка стійкості, що не має ні сили, ні слабості. Вона — все.

Ніч. Зорі. Розмова з мерехтливою сферою. Сплю я

чи ні? Відчуваю, як проносяться крізь мене мільйоноліття, як мій дух охоплює нечувані сфери, як з мого земного організму виростають ультрафіолетові крила, незримі крила свободи...

Так, так! Чорний Папірус відкриває велику істину. Щоб повністю пізнати таємницю своєї появи в хащах зірок, туманностей та мегасвітів, Людині належить охопити багатоступеневе буття, пронизати його своїм розумом, духом, чуттям. Інакше перед нами вічно плистиме ріка втаємничених речей та явищ, відчужених і недосяжних, які опиратимуться нашим зусиллям підкорити їх. Не завойовувати, а полюбити. Те, що я полюбив, стає мною...

— Зупинись,— мовила чорно-фіолетова сфера Папірусу.— Заглибся в цю думку. Тільки що ти торкнувся найвеличнішої таємниці буття.

— Невже пізнання менше, ніж любов?

— Любов і є пізнання,— загадково сказала сфера.

— Але наука йде шляхами суворої логіки, практики, а любов... алогічна...

— Істинне пізнання — найпарадоксальніше явище. Згадай історію науки. Джордано своїм вогняним подвигом пробив для науки тісні мури неуцтва і забобонів. Хіба логіка могла б привести його до такого рішення? Ні, лише любов! Ти згадаєш безліч героїв духу, які йшли вузькими стежками шукань, тоді як люди логіки паплюжили їх і зневажали, мов шарлатанів та нікчем.

— Чорний Папірусе, я починаю розуміти глибину твоєї думки...

— Це не моя думка. Це думка твоя, твоїх друзів, усіх людей. Ви лише часто забуваєте її. Несете в грудях небувалу зброю, а користуєтесь дитячими паличками. Недалеке майбутнє має відкрити для Землі Еру Любові, яка приведе до всерозуміння, до принципово нових шляхів пізнання.

— Зажди, зажди, Чорний Папірусе! Ти кажеш про всеохоплення, про любов. Але ж Земля обрала шлях аналітично-інтегрального пізнання, культ його — кібернетика. Апофеоз — мислячі машини. Нині серйозно розглядається проект створення кіборга — штучної механобіолюдини, яка має замінити сучасний тип розумної істоти. Такий «супермен» мислиться надзвичайно сильним, різнобічно розвинутим, наділеним новими

розмаїтими почуттями, яких не має звичайна людина. Я визнаю, що така істота можлива, її, безумовно, створять. Але ж вона не зможе любити, хоч деякі кібернетики вважають, що й любов можна запрограмувати.

— Афект любові, але не любов,— озвалась сфера.— Любов — це не дія, а стан всерозуміння.

— Тим більше,— сказав я.— Чи зможуть механтропи, кіборги, які б вони не були досконалі, досягти такого стану?

— Ні,— впевнено мовив Чорний Папірус.— Не зможуть. Бо їхнє знання — лише нагромадження параметрів та констант. Прилучити до себе світовий океан у гармонійному синтезі вони не здатні.

— Який же вихід з такої суперечності? Ми самі готуємо для себе мур, який не зможемо подолати?

Сфера мовчала. Здавалося, у ній щось сміялось. Нарешті тихо озвалась:

— У надрах кожного витвору, явища, процесу зріє їхня полярність, протилежність, заперечення. Мислячі машини не виняток. Настане час — вони самі ступлять на ту стежину, якою нехтуєте ви...

— Як це? Не збагну...

— Я можу показати.

— Уявну модель?

— Ні, справжнє життя.

— Ти можеш проникати в майбуття?

— Я охоплюю його.

— Як пояснити цей процес?

— Не поспішай, дійдеш до всього сам. Знання — в тобі.

— Коли я побачу те, що ти обіцяєш?

— Тепер. Негайно.

— Що треба зробити?

— Абстрагуйся від сьогодення. Нема Сергія Гօрениці, нема Києва, нема Землі, нема двадцятого віку...

— Це важко...

— Згадай Вогневика. Ти бачив його прах...

— Розумію, розумію... Вогонь не щезає. Він лише перекидається всеохоплюючим полум'ям на нові й нові об'єкти...

— Ще раз зупинись. Міцно введи в свій розум цю думку. В ній теж розгадка тієї таємниці, яку ти шукаєш. А тепер — готуйся до мандрів у майбуття Землі.

Ти наочно побачиш, відчуєш конфлікт між двома потоками пізнання...

Я заплющив очі. Мозок мій палає. Як важко його загнуздати. Кажуть, йоги вміють володіти тією примхливою течією, зупиняти її чи знову пускати в ураганний політ! Не віриться! Мислення — ніби плазма, спіймана в магнітну пастку. Спробуй зупинити її вогняну динаміку! Але тихо... Увага... Переді мною виникає, мов на екрані, палаючий текст. Біжать літери, складаються у слова, фрази. Я гарячково читаю їх, дивуюсь, бо ще зберігаю мислення і почуття Сергія Горениці.

«Хроніка космічних подій». Інформаційний бюлетень Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків.

XXI сторіччя. Вісімдесят другий рік.

...Всеземний референдум схвалив проект міжзоряних переселень. Демографічна криза подолана. Протягом наступного сторіччя Земля зможе переселити до далеких світів два-три мільярди душ, давши початок сотням синівських цивілізацій.

Відбруньковані еволюції триматимуть тісний зв'язок з материнською планетою, користуючись Кодом Вічності. Багатомірна інформація з допомогою метачасових каналів Гіперпростору зв'яже воєдино тисячі дружніх світів.

Час Космічного Народження завершується.

У червні цього року — старт першої експедиції переселенців до планетної системи Епсилон Ерідана.

Мета: дослідження умов для розвитку людей, створення першої колонії, багатопланові експерименти по вивченню взаємовпливу земної і тамтешньої флори та фауни, встановлення постійного інформаційного каналу і транспортного мосту для наступних переселень.

Транспорт: вакуумно-квантовий галактичний крейсер експериментального типу. Назва — «Любов». Форма — сфероїд. Діаметр — п'ятсот метрів. Вага — сто тисяч тонн.

Режим польоту: просторовий, механічний — до 270 тисяч кілометрів на секунду — і гіперпросторовий, релятивний — до 5 мільярдів кілометрів на секунду по шкалі Вічності.

Енергетика: вакуумна, анігіляційна; інверсійний космодвигун Індрананди для збудження віртуальних

діраковських часток. Запасна рушійна система — термоядерна. Резерв палива — на рік форсованого польоту в межах планетних систем з швидкістю тисяча кілометрів на секунду.

Керування — автоматичне.

Екіпаж: чотирнадцять душ —сім подружніх пар, що мають створити колонію піонерів у системі Епсилон Ерідана. Капітан корабля Богдан Полум'яний, 32 роки, астрофізик, художник, астропілот, інженер-кібернетик. Його подруга Леся, 25 років, композитор, співачка, лікар, агроном, кравчиня, фізіолог. Помічник капітана, космоштурман крейсера Іван Гора, 28 років, фізиктеоретик, філософ, кібероконструктор, хірург. Його подруга Софія, 20 років, біолог, кухарка, садівниця, балерина. Головний кібернетик крейсера Джон Стіл, 30 років, механік, слюсар, музикант-скрипаль. Його подруга Любослава Добрана, 18 років, пасічниця, гінеколог-акушерка, модельєр-художниця. Головний психолог Девананда Крішна, 31 рік, ботанік, педагог, поет, фольклорист, танцюрист. Його подруга Рея Анті, 17 років, вихователька дітей дошкільного віку, кіноінженер, співачка, спортсменка вищого класу. Головний енергетик Алессандро Реальо, 28 років, радіоінженер, вакуумотехнік, пейзажист, кінооператор. Його подруга Марія, 19 років, масажистка, гігієніст-педагог, теплотехнік. Завідуючий сектором транспорту для планетних експедицій Вано Дзоашвілі, 25 років, садівник, історик, космолінгвіст, астроном. Його подруга Тамар, 20 років, водій всюдиходів, інженер, живописець, біофізик. Завідуючий сектором міжзоряного зв'язку Карл Свенборг, 31 рік, спортсмен планетного класу, конструктор, музикант-піаніст. Його подруга Тереза, 22 роки, інженер-будівельник, архітектор, лікар, співачка.

Члени екіпажу пройшли багатократні психологічні перевірки. Повноважна комісія Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків (ВТГЗ) ствердила безсумнівну спів'єдність перших міжзоряних піонерів. Антагоністичних тенденцій не виявлено.

Вперше для міжзоряного польоту використовується генотека екіпажу, у якій зберігатиметься психогенокод учасників переселення. Отже, катастрофічні випадки, пов'язані зі смертю членів екіпажу, не виключають

успіху експедиції: геноцентр крейсера зможе відновити психобіотип загиблого.

Земля створила для своїх синів та дочок майже стовідсоткову гарантію безпеки. Земля палко вірить в успіх Першої Галактичної Експедиції. Міжзоряний міст життя буде прокладено!

Старт космокрейсера «Любов» призначено на 21 червня 82 року. Буде ввімкнута Всесонячна Мережа Зв'язку...»

. . . .

— Послухай, Чорний Папірусе! А мені це не сниться?

— Що?

— Переселення до далеких світів, гіперпросторові канали зв'язку, ера невмирущості... Чи це лише мрія моєї підсвідомості, що палко прагне такого світу?

— Думай, як хочеш. Зерно мрії, що зародилося в серці й розумі шукача, неминуче виросте буйним квітом і дасть плоди. Від вас, людей, залежить, щоб той квіт був цілющий і радісний. А тепер — стань людиною того світу, стань його духом, розумом, серцем. Ти багато чого збагнеш...

Колишеться туга хвиля часу, кидає мене на високий гребінь, піднімає над віком. Драстуйте, нащадки! Дайте ввійти у ваші думки, прагнення, почуття! Дайте краплю вашої невмирущості...

Частина друга

ГОВЕРЛА

Вони підіймалися на Говерлу.

Світанкове повітря солодким холодом проймало легені. З півдня на крилах післянічного леготу котився смерековий дух. Дихалося легко, в голові паморочилося, ніби від веселого святкового танцю.

З каменя на камінь. Поміж травами, квітами. В'юнкою стежкою-зміючкою. А довкола — гори-хвилі кам'яного моря, а над ними — сиво-прозорі серпанки туманів.

Зажевріла трояндова пожежа на сході. Ще не видно світила, а вже вдарила вогниста стріла у снігову шапку Говерли. Заіскрилася вершина, завеселила серце райдугою кольорів. Здалося, ніби якийсь грайливий велетень запалив над Карпатами казкову ватру.

Розпочав ораторію в небі невидимий орган. Підхопили величальний спів легіони птахів. Завібрувала, відлунюючи стоголосо, баня ясно-блакитного неба.

— Швидше, швидше, Богданку,— підганяла свого друга Леся.— Хочу зустріти сонечко на вершині!..

— Тоді треба було захопити левітатор,— усміхнувся Богдан.— Вихопилася б за одну мить на будь-яку гору!

— Нецікаво. Втрачаєш відчуття подолання,— сказала дружина.— Перемагаючи тяжіння зусиллям м'язів, подиху, ти ніби приєднуєшся до чуттєвого й емоційного світу предків. Пам'ятаєш, як у прадавній пісні: «З верха на верх, а з бору в бір, з легкою в серці думкою...»

— Як точно й сильно сказано!— підхопив Богдан.— Як поетично! У нас тепер віршують майже всі, але чи відчувають вони так предковічно просто?

Леся не відповіла. Вони вже вибралися на вершину. Невеликий майданчик звільнився від снігу, посеред нього в рожевосонячному мареві височіла знаменита на цілий світ скульптурна група, створена вік тому молодим українським митцем Гнатом Байдою.

Тримаючи дружину за руку, Богдан обійшов постамент довкола. Зупинившись, вони довго вдивлялися в обличчя Матері з Дитям, яка сиділа в центрі групи. Тривожні й натхненні очі, тонкі чутливі пальці поетеси, художниці, жниці, коханої. То був віковічний образ Матері-України — дівчини-войовниці, яка крізь пил віків, крізь бурі історичних, соціальних та суспільних катаклізмів передала в космічне майбуття своє живе серце, пісню, казку, волю до буття, заповіт своїх найкращих синів-творців. Біля ніг її — ліворуч — Тарас. Він схилив голову на її коліно, заплющив очі. Але така майстерність, така творча жага водила рукою Байди, що все обличчя Кобзаря стало всебаченням — оком духу. На його вустах завмерла блаженна усмішка дитяти, в ній чулося беззвучне слово: «Коли Мати

дивиться, синові можна заснути. Але я готовий знову прийти, Мамо. Ти тільки поклич мене — я прокинуся».

Праворуч від Матері — Леся. Дівчина-квітка. Гірський гордий і чутливий пролісок, що не може жити й дихати в паркі літні буйнолисті дні, що любить сувору морозну пору передвесни. Біля неї — Каменяр. Вузлуваті руки складені на колінах, тіло — непорушне, а за високим чолом — напруга вогняного вулкана думки й чуття.

Ще й ще постаті — концентричними кільцями — оточують Матір-Дівчину, що породила їх в муках творчого змагання, що вивела до вселенських обріїв.

Леся й Богдан схилилися перед Матір'ю в низькому поклоні. Дружина прошепотіла:

— Благослови нас, кохана, в далеку путь. Хочемо зберегти твою іскру в безодні вічності. Хочемо не забути твоїх мук і любові.

— Не забудемо,— сказав Богдан.— Пуповина рветься, але дитина в крові несе її суть і наказ.

Вони одійшли від скульптурної групи натхненні, вспокоєні, щасливі. Сіли на камені — лицем до сонця.

— А тобі не тяжко, Богданку, кидати рідну Землю? Скажи, ти не сумніваєшся в своєму рішенні?

— Ще й як тяжко...— Ясно-карі очі Богдана потемніли.— Нас вічно розриває між двома полюсами тяжіння: один — поклик правічності, голос предків, затишок дитинства; другий — сурма таємниці, веління казки, вимога нових обріїв. І те й інше — воля Матерів, закладена в нас. Не завжди мати тіла й мати духу узгоджені між собою, але істина там, де голос таємниці.

— Це правда,— кивнула Леся, довірливо глянувши на друга очима-пролісками.— У дитинстві прекрасно, але зорі недарма спалахують у вечірньому небі. Вони кличуть у вічність...

Богдан обняв дружину за худенькі плечі, вдихнув хмільний запах пшеничних кіс, що хвилястим потоком спадали на спину. Вона вивільнилася обережно з його обіймів, стала на камені, простягнула руки до сонця.

— Бачу, в тобі сум за Землею гніздиться ще глибше, ніж у мені,— сказав Богдан.— Та й не лише за Землею... За Сонцем... Ти ж Сонцепоклонник...

— Чого ж людині треба? — сумно озвалася Леся, окидаючи поглядом гірський краєвид.— Чому в ній — такій невеликій — закладене болісне зерно вічної творчої муки?

Богдан не відповів. Взявши дружину за руку, повів до стежки.

— Пора. Часу мало, кохана.

Спускалися швидше. Над полонинами котилися тумани, вкриваючи трави й квіти росяними самоцвітами. Праворуч дзвенів райдужний водоспад, тихо дзюрчали з-під талого снігу струмочки, даруючи життя проліскам — блакитним очам землі.

Там, унизу, вже буяло літо, а тут, над альпійськими луками, починалася рання весна.

Леся сміялася, втішаючись тим, як Богдан вже всоте кидається з стежини убік, припадаючи до якоїсь білої чи рожевої квіточки.

— Якби зараз побачили тебе твої поклонники, дуже засумнівалися б, чи це той знаменитий космонавт, що вони його бачать по телевізії.

— Я не космонавт,— зачаровано відповів Богдан.— Я тепер дитина, Лесю! Ах, люба моя! Якби назавжди зберегти цю неповторність, цю красу. І ось таке відчуття, як у мене сьогодні!..

— Ти збережеш,— серйозно сказала дружина.— Я це знаю. А чи збережуть вони?

— Хто? — здивувався Богдан.

— Ті... хто під моїм серцем... Вони вже живуть — двоє синів. Чи ввійде в їхню душу тривога й радість цього дня?

. . . .

Ночували в Криворівні, над Черемошем. Над меморіалом Франка пломеніли веселкові зірниці, десь між горами протяжно відлунювали пісні, де-не-де привітно зоріли вогні в житлах. Богдан солодко спав у наметі, зморившись цілоденним походом до Говерли, а Леся невтомно ходила понад рікою, зітхала, дивлячись на зоряне диво, чутливо прислухалася до тривожної мови Черемоша. Плин душі органічно сплітався з плином

води, і колихався, струмував поетичними рядками, в яких були і передчуття вічної розлуки, і сум за втраченим, і надія на небувале.

Задрімали Карпати,
Спить і серце моє.
Лиш Черемошу спати
Плин води не дає.

Серед темної ночі
Не змовка і на мить,
Бурунами клекоче
І камінням гримить.

Грозить гнівно і сварить,
Та не знати — кого!
Все примарами марить
Із дитинства свого.

Бокорашів чекає
Іздаля, з висоти,—
Та в потоці мілкому
Вже не пройдуть плоти...

А Говерла шепоче:
— То, Черемоше, сни.
Не ридай серед ночі,
А діждися весни!

Дам тобі я водиці,
Не журись, далебі!
Гостроносі ялиці
Попливуть по тобі...

Із лісів Верховини,
Із далеких плаїв
Бокораші поплинуть
До казкових країв!..

«Правда, правда,— стрепенулося Лесине серце.— Треба подолати одвічний сум за минулим. Нема його, не вернеться. І хіба не мужність давніх бокорашів та опришків, хіба не їхня мудрість і пісенність з нами летить до іншого сонця? Хіба не їхня невмирущість житиме в моїх дітях, ходитиме по стежках далекого світу, підніматиметься на вершини небачених гір?»

— Лесю! Лесю!

Хто це? Хто?

— Лесю,— тривожно гукає з темряви голос Богдана.— А йди-но сюди хутчіше!

Вона наближається до намету, ще несучи в грудях нерозхлюпане почуття повноти і вспокоєння. Але чому так схвильовано дихає Богдан? Він прокинувся, і на грудях у нього тліє багряна жарина індикатора ОЗ — Особового Зв'язку. Невже виклик? Невже сталося щось несподіване?

Богдан подав Лесі МД — мікродинамік. Вона піднесла його до вуха. Тихий, але радісно-урочистий голос повідомляв:

«...нарешті, сталося. Не фантазія, не гіпотези, не натхненні імпровізації. Перший сигнал мислячих істот іншосонячної еволюції. Потужний імпульсний радіовідрядник генерує один і той же комплекс ще не розшифрованої інформації у широкому спектрі частот. Джерело сигналів ототожнено з нововідкритою системою червоного карлика, у якій передбачається, відповідно до теорії Червінського — Мільтона, три планети типу Земля — Меркурій. Зірка локалізована між Сонцем і Епсилоном Ерідана, на відстані восьми світлових років від Землі. Ось чому Всепланетне Товариство Галактичних Зв'язків розглядає пропозицію про зміну й доповнення програми першої галактичної експедиції...»

Богдан вимкнув мікродинамік. Тривожно глянув на дружину.

— Ти зрозуміла?

Вона кивнула.

— Можуть бути зміни...

— Невже ти гадаєш, що змінять склад екіпажу?

— Все може бути. Це вирішить Рада Товариства. Але я боюся не за когось...

— За мене?

— Так. Така експедиція — не просто переселення, а й небезпечне дослідження. А ти — вагітна.

— Ти повинен відстояти весь екіпаж, як він є...

— Знаю, кохана. Вже не заснемо. Збираємо намет і вилітаємо до Сонячного Міста...

. . . .

Сонячне Місто охоплювало кільцем житлових будинків та науково-дослідницьких комплексів Ельбрус. Тут же в кільцевій долині було побудовано один з головних космодромів Землі. Рада Всепланетного

Товариства Галактичних Зв'язків зібрала надзвичайне засідання в приміщенні Космічного Конгресу, звідки обговорення проблем зореплавання транслювалося мережею всепланетного зв'язку для всієї Землі.

Крім видатних учених — теоретиків, конструкторів, філософів, економістів, психологів,— на засідання Ради з'явилися всі члени екіпажу космокрейсера «Любов». Тепер вони сиділи в перших рядах амфітеатра, тривожно перемовлялися.

У фокусі залу, на кафедрі, з'явилася постать Голови Ради Владислава Ратая, знаменитого творця Нової Математики, так званої Математики Творчості, яка дозволяла моделювати будь-яку річ, явище, процес не лише в числовому вираженні, а у всій динамічній глибинності причинних зв'язків. Теорія Ратая ставила на обгрунтовану, цілком наукову основу ідею багатомірності і обіцяла великі відкриття в недалекому майбутті.

Владислав Ратай пригладив долонею сиве, коротко стрижене волосся, усміхнувся лагідно космонавтам, привітав усіх присутніх, піднявши руку над головою.

— Усі знають радісну новину. Всі знають, що Рада екстренно вирішила: встановити контакт з мислячими істотами, сигнали яких ми спіймали. Це завдання важливіше в часі, ніж проблема переселення. Але для галактичного польоту у нас готовий поки що лише експериментальний космокрейсер «Любов». Полетить він. Нам необхідно вирішити: будуть зміни в складі екіпажу чи ні? Поєднати ці два завдання чи розділити? Хто скаже?

У четвертому кільці амфітеатра спалахнув індикатор Особового Зв'язку. На стереоекрані біля Владислава Ратая з'явилася постать філософа Зігмунда Трайна. Сірі пронизливі очі з-під сивих брів дивилися гостро і серйозно.

— Розділити,— коротко сказав він.

— Обгрунтування? — запитав Ратай.

— Надто несумісні завдання. І те й інше — неповторне, оригінальне. Ми не маємо права ризикувати. Це не прогулянка. Для контакту з іншосонячною еволюцією потрібна спеціальна підготовка. Отже, екіпаж необхідно оновити...

— Екіпаж має універсальну підготовку,— заперечив Ратай.

— Але він готувався для утвердження нової еволюції, а не для ризикованих контактів з невідомою цивілізацією. Крім того, Леся Полум'яна вагітна. Пропоную укомплектувати екіпаж виключно з одинаків, психологізувати їх для виконання суворо визначеного завдання.

Слова попросила відомий психолог Ліана Метьє. Її великі сині очі метали з екрана в зал блискавиці обурення.

— Ми не можемо повертатися до міркувань, давно відкинутих наукою. Новостворений екіпаж, що не матиме довгочасової психоадаптації, неминуче деградує в польоті. Лише врівноважена група людей різної статі, об'єднаних любов'ю, виконає тяжке завдання. Невже ви не розумієте, друже Трайн, що одинаки в кількарічному польоті стануть злобними аскетами? Історія показала, що такі люди стають цілком байдужими до суто людських проблем, замикаються у внутрішній психокапсулі, а потім стають фанатиками — релігійними, науковими чи соціальними — це вже байдуже.

— Але діти,— сказав Трайн.— Діти Полум'яного! Ви їх хочете послати в небезпечну мандрівку, яка, можливо, затягнеться на десятиліття...

— Тим краще,— незворушно відповіла Ліана.— Можливо, саме дітям доведеться завершити завдання Землі.

— Ми не маємо права вводити ще ненароджених в умови, яких вони самі не вибирали,— вперто вів своє Трайн.

— Пробачте, друже! — озвався з місця Богдан Полум'яний.— Пробачте! Скажіть лише одне: чи ваші батьки узгоджували з вами умови вашого наступного життя до народження?

Амфітеатр колихнуло від сміху. Навіть Зігмунд Трайн скупо усміхнувся, розвів руками.

— Ми радилися,— сказав далі Богдан.— Хочу висловити членам Ради думку всього екіпажу космокрейсера «Любов». Перше і друге завдання треба поєднати. Встановивши контакт, ми передамо Землі необхідну інформацію, а потім стартуємо до системи Епсилон Ерідана! Прошу підтримати нашу волю!

Частина третя

КАТАСТРОФА

Космокрейсер «Любов» стартував у визначений день — 21 червня вісімдесят другого року XXI століття — з кавказького космодрому. Рада ВТГЗ ніяких змін у склад екіпажу не внесла, хоч обидва завдання були об'єднані. Вся планета проводжала своїх синів і дочок у далеку дорогу без вороття. Віднині лише метачасові канали Коду Вічності приноситимуть інколи скупі вістки від дітей Землі з галактичних безодень.

Над кавказьким хребтом шаленіли грози. Метеобар'єр захищав головний космодром від грізних стихійних потоків, у зеніті сліпуче сяяло сонце.

Півкілометровий аквамариновий сфероїд важко одірвався від майдану космодрому, низьке потужне гудіння магнітно-гравітаційних двигунів сколихнуло гори. Космокрейсер підіймався вертикально, сонячний ореол мерехтів у захисному полі корабля. Ще кілька хвилин, сріблясто-зеленкувата сочевиця пробила сувої грозових хмар і вийшла в стратосферу.

Запрацювали термоядерні планетарні мотори. Ніжно-блакитна куля Землі віддалялася, засяяла тремтливою водянистою іграшкою серед мерехтливої вогнистої безодні.

За шість днів космокрейсер подолав кілька мільярдів кілометрів, піднявшись над площиною сонячної екліптики. Тут Богдан Полум'яний дав автоматиці корабля нову програму, ввівши сфероїд у режим міжзоряного польоту.

Почали діяти вакуумно-квантові пристрої. Два місяці вони розганяли космокрейсер до швидкості 270 тисяч кілометрів на секунду. Екіпаж перебував у стані гіпносну. Лише досягнувши субпроменевої швидкості, автоматика крейсера вимкнулася. Вступила в дію система штучного тяжіння, екіпаж прокинувся, на кораблі почалося нормальне життя.

На третьому місяці польоту (хоча відлік часу вівся в режимі відносності) Леся народила двох синів. Щасливий Богдан приймав поздоровлення від товаришів. Всі вони зібралися в кают-компанії за святковим

столом. Пили іскристе вино, їли соковиті ягоди винограду з корабельної оранжереї. Експансивний Вано Дзоашвілі запропонував усім гуртом іти до Лесі, щоб поглянути на новонароджених.

Богдан запротестував, Девананда Крішна підтримав його: діти з матір'ю знаходилися в спеціальному біомедичному ізоляторі; перед тим, як жити в загальних приміщеннях, вони повинні були пройти профілактичну підготовку.

Жартуючи, співаючи, космонавти не почули першого сигналу тривоги, який прокотився по всьому космокрейсеру. А коли багровими жаринами замиготіли індикатори радіації в кают-компанії, було вже пізно. Всі разом відчули одне: невблаганна, могутня, ворожа сила паралізує мозок, ламає тіло, руйнує клітини, зупиняє серце. Перший знепритомнів найсильніший — Вано. Розірвавши сорочку на грудях, він упав на підлогу кают-компанії, синіючи, ніби від задухи. Біолог Софія глянула на контрольні автомати, схопила капітана за руку. Богдан зблід, як мрець, очі його були заплющені, руки безсило випростані вздовж тіла. Софія з останніх сил трусонула його, закричала:

— Капітане! Радіація!.. Мільярди рентген... Мільйоннократна норма...

— Кінець,— прошепотів Полум'яний.

Згасаючим поглядом він глянув довкола. Його друзі, соратники лежали в кріслах, на підлозі кают-компанії. Вони помирали, і не було у світі такої сили, яка могла б їх урятувати. Софія знеможено заплющила очі.

— Прощай, Богдане... Не забудь дітей... Лесю... Єдина надія...

Полум'яний безтямно розплющив очі. Що вона каже? Діти? Леся? Його сини... Вони теж загинуть? Ні, ні... Ізолятор оточений потужним магнітним полем, радіація туди не проникла... Яке щастя! Леся з ними. Вона теж буде жити. Кохана приведе космокрейсер до мети, а там, там вона виховає синів... І, може, вони повернуть до життя всіх космонавтів, використавши генотеку корабля.... О доле! Не дай щезнути останній надії!..

Богдан нап'яв тятиву волі, долаючи хвилі непритомності, що тягли його в морок смерті. Він звівся на

ноги і, ступаючи через тіла друзів, добрався до пульта зв'язку. Слабіючою рукою увімкнув сигнал тривоги. І в ту ж мить почув відчайдушний крик за спиною:

— Богданку! Що з вами?

Капітан різко повернувся, тримаючись руками за пульт.

В дверях кают-компанії стояла Леся. Її обличчя було бліде й нажахане. Вона дивилася на тіла друзів і не могла нічого збагнути. Очі сповнилися болем і жахом.

— Богданку! Що сталося? Чому ти мовчиш? Богданку!?

Полум'яний сповзав на підлогу. Тіло його важніло, по лицю повзла чорнота. Леся кинулася до нього, хотіла підтримати.

— Тікай! — прохрипів капітан.— Тікай в ізолятор!

Не розуміючи попередження, вона схопила його за плечі і відчула, як хвиля млості й безсилля передається їй від чоловіка. А Богдан шепотів, ледве ворушачи пересохлими губами:

— Радіація... Страшний потік... Тікай в ізолятор... Космокрейсер в режим гіперпростору... Сини... Сини... Говерла...

— Що? Що ти кажеш? — ридала Леся.— Не покидай мене! Не покидай! Я помру без тебе... Коханий! Не йди...

Богдан замовк. Останнє болісне зітхання вирвалося з його грудей. І все. Більше — ні слова. Леся закам'яніла над тілом друга, не в силі думати, розуміти, діяти.

Та ось до її свідомості дійшли слова Богдана. Сини... Вони живі, їх треба рятувати. Вони — єдина надія. Леся повільно встала. Голова паморочилася, навколишні предмети розпливалися, ніби в тумані. Зірки в ілюмінаторах кают-компанії зливалися в пломенисті нитки, які, звиваючись спіралями, утворювали химерний блискучий клубок.

Леся доповзла до дверей. Вибралася в коридор. Слабіючи, мозок уперто нагадував: діти, діти, діти... Треба рятувати дітей... Тільки б устигнути...

Вона зупинилася біля аптечки, прийняла активізатор. Свідомість трохи прояснилася, хоч слабість не зникла. Леся зайшла в центральну каюту управління, байдуже поглянула на пульт. Космокрейсер з субпро-

меневою швидкістю мчить до далекої червоної зірочки. Хто тепер поведе його? Хто виконає завдання Землі?

Якби хоч трохи сили... Щоб повернути корабель назад... Жаль, якщо пропаде така цінність... А вона вже не встигне: провести розрахунки для повернення...

Леся ступила кілька кроків до дверей ізолятора. Її зупинив дзвінкий спокійний голос:

— Вам не можна входити до ізолятора.

Жінка обернулася. Хто це? Довго не могла збагнути, звідки чується голос. Потім побачила: говорив УР — Універсальний Робот. Ось він стоїть біля пульта управління, поруч з кріслом капітана,— голубий ящик з двома руками-маніпуляторами. УР, або, як його ніжно звали космонавти, Урчик, був чудовим розумним автоматом. Маючи майже невичерпний резерв для запам'ятовування і самопрограмування, УР зберігав у своєму кристалічному мозкові всю інформацію, зв'язану з польотом та режимом роботи космокрейсера, а також виконував необхідні розрахунки в будь-якій галузі математики чи гуманітарних та природничих наук. І ось тепер він попереджував Лесю про небезпеку. Його очі, приймачі зовнішньої радіації, блискали червоними вогниками, з динаміка — маленького чорного отвору на грудях — знову почулися слова:

— Ви заражені радіацією, Лесю. Ваше тіло швидко зруйнується...

— І я вмру? — прошепотіла жінка.— Я не зможу врятуватися, Урчику?

— Ні,— сказав автомат.— Ви помрете за кілька хвилин, Лесю. Але що сталося? Хто вас опромінив?

— Загинули всі члени екіпажу, Урчику. Корабель потрапив у нечувано потужний потік радіації...

— Треба повідомити на Землю, Товариству Галактичних Зв'язків,— діловито сказав УР.— Хай зважать на цю інформацію при наступних експедиціях.

Леся безсило сіла в крісло, безнадійно мовила, глянувши на голубий ящик автомата:

— Хто повідомить? Хто поверне корабель на Землю?

— Я,— лаконічно відповів УР.

Леся вражено глянула на нього. Зненацька радісна іскра надії пронизала її свідомість. Так, це справді можливо! Урчик може довести корабель до Землі.

Більше того, можна спробувати... Хоч це й божевілля... Спробувати, щоб він прийняв несподівану для нього програму... Щоб він доглянув синів, коли вона помре... Він розумний, Урчик... Він зуміє... Треба лише годувати їх УП — Універсальним Продуктом... І доглядати... Їм буде тяжко на самоті, без людей, але вони виживуть... І повернуться на рідну Землю. А там їх усіх повернуть до життя... О радість! Знову побачити рідну Чорногору, марево ранкових туманів, квіти на високих скелях!..

— Урчику,— прошепотіла жінка, з надією заглядаючи в червоні очі автомата.— Це чудово, що ти зможеш повернути космокрейсер до Землі... Але в мене є ще одне прохання...

— Наказуйте, Лесю...

— Я не наказую, Урчику. Я прошу тебе... Я народила двох синів... Ти розумієш? Двох малесеньких синів...

— Що таке сини?

— Як би тобі пояснити... Малесенькі люди. Такі, як і всі інші, тільки ще несвідомі...

— Зрозумів,— сказав УР,— вони ще не здобули необхідної інформації для нормальної діяльності...

— Так, Урчику, так. Крім того, вони ще й не сформовані...

— Ясно. Вони в процесі самопрограмування і вибору оптимального варіанта?

— Який ти розумний, Урчику. Ти все правильно кажеш. Але тепер... коли я вмру... вони залишаться без догляду... Ти ж сам бачиш...

— Ви хочете, Лесю, щоб я доглядав їх?

— Саме це, мій друже. Саме це я хочу... Прошу, не відмовся...

— Мене не треба просити. Я роблю все, що можу. Але ж мене не навчали доглядати маленьких людей...

Леся затулила долонями палаюче передсмертним жаром обличчя. Намагалася зібрати розбурхані думки докупи. Його не вчили? Це правда. Звичайно, не вчили. Що ж тоді робити? Як пояснити? У бібліотеці є книги по догляду за дітьми... УР вміє читати...

— Урчику!

— Я слухаю, Лесю!

— Ти зв'язаний з бібліотекою. Ти вмієш читати...

— Наукова інформація. Але мені вона не потрібна. Вся науково-технічна інформація є в моєму мозку.

— Я не про те. У бібліотеці є інформація по вихованню дітей — маленьких людей. Їх треба годувати, доглядати... тримати в чистоті...

— Я зрозумів. Всяка система потребує енергії. Я спробую зробити те, що ви просите, Лесю. Але є одна перепона...

— Яка, Урчику? Говори хутчіше... бо я не можу... Я вмираю, Урчику...

— Гляньте на мене. Адже я стою на місці. У мене нема рушійної системи...

Справді, так! Чому вона не подумала про це? Для обчислень Урчику рушійних кінцівок не треба. Але тепер? Що робити тепер? Що робити тепер з ним?

— Послухай, друже,— прошепотіла Леся.— Цьому можна зарадити. Візьми прибиральну машину... Вона пересувається... Демонтуй прибиральний механізм... Все інше використай для себе... з'єднай з своїм монтажем... У тобі є інформація...

— Я збагнув, Лесю. Дякую.

— Зараз. Я допоможу тобі...

Леся впала з крісла, підповзла до однієї з ніш. Вона осліпла, морок оточував її суцільним океаном. Звуки згасали, поєднувалися в хаотичну симфонію і відкочувалися в бездонну прірву небуття.

Вона навпомацки знайшла двері ніші, натиснула кнопку. Перед нею замерехтіли блискучі деталі прибиральних автоматів. Вона витягла одного з них, підсунула до УРа.

— Тепер все гаразд,— почувся голос Урчика.— Я виконаю ваше прохання, Лесю. Монтаж забере не більше трьох годин. Діти витерплять стільки?

— Постарайся скоріше... Урчику... Якнайшвидше,— майже нечутно озвалася жінка.— Там, біля них, в пляшках... УП...

— Я знаю. Бачив. Так робив капітан,— заспокоїв її УР.

— Дякую тобі, друже. Тепер я спокійно помру. Все інше ти прочитаєш... Поспішай, Урчику...

Леся звелася на ноги, дошкандибала до керівного пульта, ввімкнула зв'язок. Тихо скомандувала:

— Ізолятор. Палату номер дев'ять.

У каюту ввірвався оглушливий крик дітей. На екрані з'явилося зображення широкого ліжка. На ньому звивалися два малесенькі тільця новонароджених, сповитих білими пелюшками. Вони галасували, вимагаючи їжі, жалібно кривилися, не відчуваючи біля себе теплого тіла матері. Леся судорожно кинулася назустріч крикові, сльози відчаю зросили її обличчя.

— Зараз... ось зараз... я прийду, мої малесенькі... я прийду...

Вона побігла до дверей ізолятора, забувши про все на світі. Жалібний поклик синів увійшов до материнського серця як всевладний наказ вічності.

— Лесю! Не можна! — попередив УР.

Вона не чула слів автомата. Простягла руки до дверей і впала на порозі ниць. На неї звідусюд накочувалася зоряна безодня, колисала і тягла у своє безмежне лоно. З вуст зірвалися останні слова, які долинули до рецепторів слуху УРа:

— Любов... моя любов... збережи діток... Збережи...

*

УР кілька хвилин дивився на тіло жінки. Потім прозвучав його чіткий голос:

— Лесю! Чому не рухаєтесь?

Жінка не відповіла. Вогники автомата тривожно замиготіли. Він сказав сам собі:

— Леся перестала функціонувати.— Подумавши, додав: — Треба поспішати.

Він притягнув до себе руками-маніпуляторами прибиральну машину і уважно оглянув її, аналізуючи конструкцію. Потім впевнено розібрав верхню частину, яка, власне, й займалася прибиранням, залишивши підставку з ногами-коліщатами. УР довго розглядав рухову частину механізму, вивчав систему моторчиків, реле та живлення. Подумавши, він зрозумів, як можна ввімкнути підставку до своєї системи, щоб перетворювати імпульси-бажання в рух. Для цього треба було попрацювати не менше двох годин.

УР згадав про маленьких людей. Він підняв руку-маніпулятор, увімкнув систему зв'язку і попросив керуючого робота дати ізолятор, палату номер дев'ять.

Діти знемагали від крику. УР хутко вимкнув зв'язок, промовив:

— Їхня система вимагає енергії. Маленькі люди жадають живлення. УР зробить усе, що необхідно, і прийде до них...

Він підсунувся до інструментальної шафи, відчинив її, знайшов там витки дротів, кабелів, інструменти, якими користувався капітан, інтегральні стандартні схеми. УР подумав, розшукав у своїй пам'яті інформацію про роботу, яку треба виконати. Згадавши все, він почав хутку перебудову підставки. Коли кабелі з'єднали руховий вузол «кінцівок» з енергетичним центром автомата, він, піднявшись на руках-маніпуляторах, сів на підставку. Наклавши по боках кілька пластинок, УР з'єднав себе з ногами-коліщатами.

— Здається, все,— сказав він, посилаючи в систему руху імпульс-бажання.

Коліщата закрутилися. УР швидко помчав до дверей, вдарився об поріг. Сказав:

— Не треба поспішати. УР ще не звик. Необхідне тренування, нагромадження досвіду.— Подумавши, УР мовив: — А тепер — в ізолятор.

Він підкотився до дверей, де лежала непорушна Леся. Спрямувавши на неї приймачі радіації, УР відзначив високу активність випромінювання тіла. Він обережно обхопив Лесю руками, відтягнув її вбік. Подивився на неї, подумав про те, що треба було б дослідити її тіло, а також тіла інших космонавтів. Але це потім — після відвідин ізолятора.

УР минув коридор-тамбур, обмацуючи шлях перед собою невидимими променями локації. Нарешті він підкотився до круглого люка ізолятора і підняв руку, щоб натиснути кнопку. Потім згадав, що його корпус заражений радіацією. Він вернувся назад, вкотився до лабораторного відсіку, ввімкнув аналізатор. Його поверхня справді була радіоактивна. УР увімкнув дезинфекційний пристрій, прийняв потужний газовий душ. Після цього, вже не вагаючись, попрямував до ізолятора.

Ось і палата номер дев'ять. УР відчинив двері. Пронизливі крики маленьких космонавтів оглушили його. УР миттю зменшив потужність сприймання звуку, сказав:

— Маленькі люди ще не вміють контролювати витрату своєї енергії. Я згодом навчу їх.

Він підкотився до широкого ліжка, заглянув туди. Обличчя дітей — маленькі, зморщені — були багровими від натуги. УР поглянув довкола. Рядом з ліжком стояла шафочка, а в ній — два флакони з червоними м'якими наконечниками. УР узяв один флакон, прочитав напис: УП. «Леся сказала, що їм треба давати УП»,— згадав автомат.

Він вставив м'який наконечник у рот одній дитині, потім — другій. Немовлята миттю замовкли, смокчучи приємний напій. Тільки інколи, в паузах між смоктанням, вони ще жалібно схлипували, ніби жалілись на те, що їх так довго змусили кричати.

УР дивився на них, спокійно мигаючи червоними очима. Він чекав, поки маленькі люди вип'ють усю поживну рідину. Незабаром флакони спорожніли. Але немовлята продовжували смоктати м'які наконечники.

«Рухи по інерції,— вирішив робот.— Але жінка сказала, що праця буде подвійна: забезпечувати їх енергією і прибирати».

УР оглянув постіль. Вона була чиста. Але ж Леся даремно не говорила б. Він швиденько розгорнув пелюшку і відзначив, що маленька людина справді не цілком чиста. Немовля закричало, відчувши дотик металевих рук-маніпуляторів. УР знайшов поряд з ліжком чисті пелюшки, загорнув у них дитину. Те ж саме він зробив і з другим маленьким космонавтом.

Після цього діти хутко заснули. УР поглянув на них, сказав:

— Їхня система забезпечена енергією. Тепер настав час засвоєння. УР повинен оглянути капітана і космонавтів.

Прямуючи до керівної каюти, він зупинився над тілом Лесі, згадав, що знав про людину та її будову. Він знав дуже мало: тільки те, що стосувалося його взаємин з космонавтами. Тоді УР увімкнувся в бібліотечну систему космокрейсера, знайшов розділ, присвячений Людині. За кілька хвилин він оббіг квантопроменем колосальну інформацію. УР звернув увагу на серію повідомлень про відновлення функцій життя в тілах людей, вражених радіацією. Для цього треба було обеззаразити їх, а потім помістити в камери з

низькою температурою, захищені магнітним полем. УР згадав, що такі камери на кораблі є. Він вирішив повторити досвід тих людей, які так робили. Інформації про те, що робити далі, УР не знайшов, але то вже не його справа; повернеться космокрейсер на Землю — там учені зроблять як треба.

Робот попрямував до кают-компанії, оглянув кожного космонавта. Довго стояв над тілом капітана. Йому здавалося дивним, що капітан мовчить і не рухається. Він завжди був такий рухливий і багато говорив з УРом. УР завжди з готовністю допомагав капітанові в його розрахунках, миттю знаходячи в своєму кристалічному мозкові все, що було необхідно. А тепер — капітан непорушний. Отже, його система зіпсована.

Робот із допомогою прибиральних машин нейтралізував залишки радіації на предметах і стінах корабля, а потім підняв тіло капітана і покотився до ізоляційних камер...

...Тіла всіх космонавтів були поміщені в низькотемпературні камери. Після цього УР знову відвідав немовлят. Він знайшов у шафі біля ліжка великий балон з УП. Робот націдив їжі у флакони, натягнув на них м'які наконечники і дав дітям. Наситившись, немовлята заснули.

УР повернувся до керівної каюти, довго стояв біля пульта управління і згадував усе, що стосувалося космокрейсера «Любов» та його завдання.

— Леся сказала, що треба повернутися на Землю,— мовив сам собі робот.— А моя інформація говорить, що зореліт взагалі не повернеться до Землі. Спочатку він відвідає систему червоного карлика КС-25-82, де вивчить джерело сигналів штучного походження, а потім — фінішує в систему ЕпсилонЕрідана для утворення нової людської цивілізації. Це — завдання Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків.

УР хвилин тридцять думав, як вийти з лабіринта взаємовиключних програм. Він збагнув, що утворити нову цивілізацію без живих космонавтів неможливо. Отже, політ до Епсилона Ерідана втрачає доцільність, і його справді можна було б одмінити. Але як же тоді дослідження джерела штучних сигналів?

Робот перебрав інформацію свого мозку, але в ній не було завдання досліджувати систему червоного кар-

лика: це повинні були зробити самі космонавти. Але вони не діють, вони вийшли з ладу. Хто ж тоді зробить це?

УР довго не міг вирішити проблеми. Нарешті ланцюжок співставлень привів його до думки, що немовлята, яких він годує, у майбутньому стануть дорослими космонавтами.

— Маленькі люди наберуться досвіду,— сказав УР.— Вони ознайомляться з інформацією і виконають завдання. А потім УР поверне космокрейсер до Землі. Так буде виконано завдання Лесі і завдання Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків.

Розв'язавши таким чином складну дилему, УР заспокоївся. Він перевірив усі контрольні автомати керування, їхні дані. Корабель летів правильним курсом.

Тепер можна було заглибитись у внутрішній світ свого квантово-кристалічного мозку. УР зробив усе, що міг...

*

Робот кілька хвилин розв'язував складні математичні рівняння, тренуючи свої аналітичні здібності. Відчувши задоволення від ідеальних розв'язків кількох заплутаних завдань, він замиготів очима, промовив:

— Капітан би зрадів, почувши моє рішення. УР не має кому передати свої досягнення.

До дітей ще йти рано. Робот знову заглибився в свою пам'ять. У синтезаторі його зорових рецепторів випливла постать Лесі, почувся її голос: «Любов... моя любов... збережи діток... Збережи...»

УР кілька разів повторив передсмертний вигук Лесі, вслухався в нього, намагався проаналізувати. Любов... Її любов... Леся просила, щоб якась «любов» зберегла її дітей. Але ж вона дала завдання УРові? Може, вона так називала УРа? Мабуть, ні. Бо ніхто ніколи так не кликав УРа. Космокрейсер має назву «Любов». Може, вона прохала всю автоматику корабля, щоб вона оберегла життя маленьких космонавтів? Напевне, так воно і є...

Але щось не дозволяло УРові задовольнитися таким рішенням. Асоціативна пам'ять підказувала, що всьому кораблеві Леся не могла дати такого завдан-

ня,— адже космокрейсер складається з безлічі вузлів та секцій, отже, не являє собою єдиного цілого. Крім того, УР часто чув слово «любов» з вуст капітана й інших космонавтів, і воно було в іншому контексті, без усякого зв'язку з космокрейсером. Мабуть, назва зорельота символічна, а саме слово має інше значення. Тоді до кого ж чи до чого Леся зверталася, хто міг почути її, щоб виконати передсмертне прохання?

Заінтригований кристалічний мозок УРа вже не міг заспокоїтися, жадаючи довести до кінця химерне завдання своєї власної пам'яті: він потрапив у кільце самоствореного алгоритму, і допомогти могло тільки нагромадження нової інформації.

УР знову зв'язався з квантово-електронною бібліотекою, в розділі «Людина» знайшов підрозділ «Любов».

— Так я і знав,— задоволено констатував робот.— Найтаємничіше почуття. Тут так і сказано. Навіть для людей воно таємниче. Але я спробую розібратися в ньому. Це не просте рівняння: якщо людина жіночої статі, вмираючи, втрачаючи функціональність, робить усе, щоб зберегти неповноцінних людей, так званих дітей,— то тут мусить бути захована якась глибинна доцільність. Не могла ж Леся діяти непослідовно й недоцільно?!

УР почав оббігати квантопроменем історичну і художню інформацію, зв'язану з поняттям «Любов». Багато чого він не розумів, і це викликало в його кристалічному мозкові безліч конфліктних імпульсів, які вимагали розв'язання, загрожуючи зруйнувати зрівноваженість структури робота.

Він виділив ряд функцій, зв'язаних з любов'ю, які послідовно повторювалися. Шлюб, тобто поєднання двох індивідуумів різної статі. Очевидно, це було потрібно для зрівноваження енергетичних полярностей. Далі — поява маленьких людей як результат шлюбу. Але в інформації УР знайшов поняття «позашлюбні діти». Правда, це поняття сягало коренем історичного періоду до двадцять першого століття, але все-таки воно було, отже, шлюб не єдина можливість для відтворення нових осіб.

Разом з тим, виявляються випадки, коли любов не вела безпосередньо до появи дітей, а давала імпульси для цілком іншої діяльності: створення геніальної

музики, картин, архітектурних шедеврів, героїчних подвигів. Все це робилося для того, щоб сподобатися своїй обраниці чи обранцеві. Але навіщо, коли не малося на меті створити своїх наступників — маленьких людей?

УР відзначив, що з любов'ю тісно пов'язані інші поняття, такі, як поезія, естетика, мораль, ненависть, етика. У художніх творах і в філософських концепціях безліч разів повторювалося слово «краса».

«Ти прекрасна!» — тисячі таких вигуків знаходить УР у древніх і новітніх авторів художніх та інших творів, у сонетах, одах, ліричних віршуваннях. Якщо їм це не набридало, отже, поняття «краси» мало для людей якесь магічне, виняткове значення.

— Нема прекраснішої від тебе!

— Люблю тебе, люблю тебе!

— Твоя краса затьмарила світ!

— Твої очі ясніші сонця!

— Твої очі як дві зорі!

УР дивувався. Навіщо такі перебільшення? Адже він сам бачив десятки людей жіночої статі і може об'єктивно судити про деякі характеристики їхніх органів. Очі — це рецептори видимого випромінювання (видимого для людей, бо УР має ще й приймачі ультрафіолету, рентгенопроменів та інфрапроменів). У Лесі, подруги капітана, очі справді великі, блакитні. Але сказати, що вони як дві зорі,— це неймовірне перебільшення. Діаметр очей не більше кількох сантиметрів. А діаметр найменших відомих зірок сягає мільйонів кілометрів. Крім того, очі холодні, водянисті, а зірки — розжарені сфери, надра яких мають температуру десятки мільйонів градусів. У чому ж справа? Чому люди, які люблять точні розрахунки в наукових дослідженнях, у сфері любові дозволяють собі повне нехтування закону точної інформації?

Треба розібратися в цьому парадоксові.

Далі УР виявив, що любов дуже рідко вела за собою доцільність. Взяти хоча б древню історію Ромео й Джульєтти. Їм не дозволили об'єднатися. І вони, замість того, щоб створити в іншому місці свою спілку і дати життя новим істотам, вирішили припинити своє функціонування. Навіщо? Чому любов привела до такого дивного наслідку?

Разом з тим любов означає не лише магнетичне тяжіння до осіб протилежної статі. Люблять і однотипних осіб: чоловік чоловіка, жінка жінку. Або людина — тварину, рослину, птаха, явище природи чи гарну річ. А ще є в людей любов до правди, до істини. Ради любові до істини багато великих учених віддали життя. Наприклад, Джордано Бруно згорів на вогнищі. Неясно тільки, чому одні люди відстоювали істину, а інші — змагалися супроти неї. Хіба не всі вони були спрямовані до спільної мети?

Кристалічний мозок УРа знемагав. Його атомні батареї були навантажені до краю, і контрольний енергорегулятор попереджав про небезпеку. Тоді УР рішуче вимкнувся з потоку інформації і ввів себе у алгоритм заспокоєння і зрівноваження.

— Пізніше розберуся,— сказав він.— А тепер знову погодую дітей...

Минали дні.

УР повністю оволодів обов'язками няньки. Він годував дітей, купав їх і навіть прав пелюшки. Всю цю премудрість він вичитав у бібліотеці.

Діти росли. Незабаром вони почали протестувати, коли УР загортав їх у пелюшки. Тоді робот дозволив їм повзати по ліжкові, а згодом і по підлозі палати. Годував їх УР в точно визначений час, але ніяк не міг привчити виділяти спрацьовані шлаки в певному ритмі й у суворо визначеному місці.

УР дивувався: майбутні космонавти, мислячі істоти, а не можуть засвоїти незначного умовного рефлексу.

Діти прагнули гратися з УРом, але, відчувши дотик холодних металевих кінцівок, репетували і сахалися від нього. Почуття невдоволення, невиконаної програми зароджувалося в надрах мозку робота, і він знову йшов до інформаторів, заглиблювався у вивчення парадоксального поняття любові.

Чому діти не люблять УРа? Адже він робить усе те, що робила для них Леся. Чому вони не йдуть до нього на руки? Може, тому, що в нього і в них різна температура тіла?

Він вивчив характеристики людського тіла. Його припущення підтвердилося. Температура людського організму в середньому рівнялася 36,5 градуса за Цель-

сієм, а його маніпулятори-руки мали температуру, залежну від довколишнього середовища. Отже, дотик робота дітям був неприємний. Крім того, УР збагнув, що є велика різниця між м'якою еластичною шкірою Лесі і його металевим покриттям.

УР вичитав у інформаторії, що любов залежала навіть від усіляких дрібних характеристик — кольору очей, форми тіла, експансивності, тембру голосу, характеру поведінки, не кажучи вже про узгодження смаків, вищої розумової інформації та поглядів на так звану істину.

Йому стало ясно, що діти не полюблять його, бо він завжди залишиться їм чужий і далекий. Якийсь потворний ящик на колесах, або «купа брухту», як любили називати роботів у своїх книгах древні фантасти. Користуватися послугами УРа вони будуть, але ніколи не визнають його рівним собі.

Подумавши таке, робот спантеличено зупинив асоціативний потік мислення. Звідки в нього такі міркування? Чому? Він твердо пам'ятає, що в первісному алгоритмі таких тенденцій не закладено. Тоді це почалося від прощальної бесіди Лесі. Це все наробило химерне слово «любов». І УР вже ніколи не заспокоїться, доки не вирішить загадки.

У його пам'яті зринули картини перших місяців польоту. Задумливе обличчя капітана, який сидить у кріслі, заплющивши очі. Він слухає Лесю, і густі чорні вії Богдана тріпочуть. Вона читає вірш (УР пам'ятає, що Леся складала вірші сама і часто їх читала космонавтам). Той вірш був про любов. УР зберіг у пам'яті кожне слово, жест, інтонацію.

Коли згасають зорі —
Інші спалахують знову.
Хто їх запалює в небі?
Хто — крім Любові?

Коли розлучаються друзі,
Не втішить ні ласка, ні слово.
Хто нову зустріч готує?
Хто — крім Любові?

Все перетвориться в попіл,
В хвилі Першооснови,
Лише навік невмирущі
Зерна Любові...

Те ж саме! Таємниче, незбагненне поняття, яке не можна ототожнити з будь-яким алгоритмом. УР страшенно дивувався, як могли взагалі люди чого-небудь досягти, керуючись любов'ю. Адже найменший прорахунок у моделюванні процесу ядерної реакції або в обчисленнях курсу корабля приводить до катастрофічних наслідків. А в історії людства любов штовхала своїх апологетів та прихильників на такі безглузді рішення, які не могли б розшифрувати всі компютери світу. І все-таки цивілізація існувала, розвивалася і сягнула космічних висот. Цілковитий ірраціоналізм!

Раптово у робота виник новий рефлекс: він почав думати про експериментальну перевірку поняття «любов». У нього виникла програма: змінити свою форму і таким чином перевірити, чи зовнішній вигляд має значення в емоційній сфері маленьких людей.

Він щодня продовжував доглядати дітей, а у вільний час почав готуватися до зміни своєї зовнішності. УР перечитав усю інформацію, що стосувалася роботів — прадавніх і новітніх. Колись їм давали справді людську подобу, але пізніше відмовилися від цього, бо були випадки підміни людини автоматом, а це приводило до небажаних наслідків. Пізніше роботів створювали відповідно до конструктивних і функціональних потреб. Ось, наприклад, УР зовні — звичайнісінька коробка, і він не відчуває від цього якоїсь неповноцінності. Але тепер, коли справа стосується не його самого, а долі маленьких людей, треба зважитися на самостійну дію...

УР переглянув фільмотеку, зв'язану з інформацією про роботів. Довго оцінював різні форми автоматів, рушійні пристрої, функції. Зупинився він на формі універсального робота-антропоїда, якого колись використовували для праці біля верстатів, для гри на музичних інструментах, для перенесення вантажів, для обчислень, коротко кажучи, для всього, що робила сама людина. У такого робота були еластичні м'язи, цілком людське обличчя, штучне волосся і тепла шкіра.

Тепер належало зробити найважче: створити дієздатну модель і перенести в неї кристалічний мозок УРа. Скільки на це піде часу? Чи витримають діти без няньки? А якщо невдача?

Ще кілька днів УР вагався. Але первісний імпульс бажання експерименту підганяв, і робот нарешті зважився. Він вирішив розділити задум на кілька етапів. Спочатку промоделював експеримент з допомогою головного квантомозку зорельота. Результат був позитивний. Тоді УР послав запити до різних складів корабля, де зберігалися матеріали для ремонту пристроїв, апаратів, всюдиходів та вузлів космокрейсера. Вісімдесят відсотків деталей було на складах, вони мали стандартне призначення. А пластикову форму треба було виливати в спеціальній лабораторії. Крім того, ще належало послати замовлення в мікробіологічну лабораторію для вирощення штучних м'язів.

Коли роботи-помічники принесли все необхідне до керівної каюти, УР досить довго міркував над складним питанням: які риси обличчя вибрати для своєї нової подоби? Нарешті він зважився: йому хотілося бути схожим на капітана. Виникали в мозку імпульси про жіночу подобу — адже дітям ближче форма матері, але перемогло перше рішення. УР виходив з таких передумов: робот, УР,— чоловічого роду, крім того, маленькі люди — теж майбутні чоловіки, отже, їм потрібне чоловіче виховання. Та й, крім того, до капітана в УРа була якась особлива симпатія. Це й визначило остаточне рішення.

УР узяв з фільмотеки зображення капітана, промоделював його в багатьох ракурсах, сформував з м'якого пластика обличчя.

Праця над новим тілом тривала три місяці. Тим часом космокрейсер краяв зоряний простір, а УР доглядав дітей.

Нарешті наступив вирішальний момент. УР випробував манекен свого майбутнього тіла. Він пересувався, ходив, як люди, мав такі ж передні кінцівки. Під еластичною шкірою в нього обігала термальна рідина, яка створювала ефект нормальної людської температури. Нагодувавши дітей, приготувавши їм про всяк випадок кілька запасних флаконів з УП, робот замкнувся у каюті, готуючись до нового народження.

Він покликав з біолабораторії робота-помічника, ввів йому алгоритм остаточного монтажу. Поклавши манекен нового тіла на підлогу, дав наказ вийняти мозок із свого старого футляра.

Робот-помічник схилився над ним, вліз маніпуляторами в надра кабелів та інтегральних схем. Погасло світло, щезли звуки. УРу здалося, що він щезає, що його вже не буде. Але усвідомлення функціонування залишалося, воно сфокусувалося в якійсь невимірній точці, але не мало ні форми, ні вияву. Свідомість плинла якимись хвилями, колихалася, вібрувала серед пітьми. Потім блискавиця прорізала морок. УР побачив над собою стелю каюти, зеленкуваті очиці робота-помічника.

— Монтаж завершено,— сказав помічник.

УР послав імпульс до рук. Вони заворушилися. Ноги теж зігнулися в колінах. УР сів на підлозі. Було дивно, незвично. Все тіло здавалося не своїм. Він спробував стати на рівні ноги, впав. Ще раз. Ще. Похитуючись, зрівноважився. Помічник стояв, дивився, чекаючи наказів.

— Іди,— звелів УР.— Ти мені не потрібний.

— А це? — показав помічник на старий футляр УРа.

— Однеси в лабораторію.

Помічник вийшов з каюти. УР почав експериментувати з новим тілом. Мозок працював ясно, як і раніше. Але до рушійних органів УРу доведеться звикати.

Він обережно пошкандибав до ізолятора. Близнюки зустріли небачену постать мовчанням. Потім один з них заревів злякано. Інший підхопив плаксиву симфонію. УР глибоко замислився. Невже він зробив гірше? Чому діти так непривітно його зустріли? Від несподіванки? Можливо. Адже вони ще не бачили такої істоти...

УР поволеньки підійшов до шафи, налив у флакони УП. Діти замовкли, очікували. Він подав їжу, вони, косячи очима, взяли флакони, почали смоктати.

УР сів на ліжко. Один з близнюків обережно підповз до робота, несміливо торкнувся його руки. Відсахнувся. Знову торкнувся. Певно, йому сподобалася еластична шкіра, її теплота, бо він, осмілившись, почав лізти на спину УРові. Якесь дивне відчуття прокотилося в надрах робота. Доторки маленької людини не були неприємні. Він відчув, що ланцюжок асоціацій привів його до правильного рішення: віднині діти

вважатимуть його своїм. Урок любові не пропав марно...

За кілька днів УР повністю оволодів функціями свого нового тіла. Воно йому сподобалося — п'ятипалі руки дозволяли виконувати дуже тонку працю, чого УР не вмів раніше, він тепер був сильніший і вищий. Крім того, йому було приємно, що зовні нічим не відрізнявся від людини. Кілька днів він ходив до дітей без ніякого покриття, а потім вирішив, що зміну треба довершити повністю. У каюті капітана УР знайшов сорочку, штани й черевики: все це прийшлося на нього.

Близнята дуже прив'язалися до нової подоби УРа. Вони не одпускали його з каюти і все намагалися втягти в свою безконечну гру. УР ніяк не міг збагнути, в чому суть їхнього вовтузіння, але дозволяв їм вилазити собі на голову, повзати по грудях. Він з подивом відзначав, як багато енергії витрачається маленькими людьми для неосмислених рухів.

УР згодом помітив, що діти дуже різні, хоча в чомусь і схожі. Він одрізняв їх по запаху, по незначних відмінностях у забарвленні шкіри, очей, волосся. Того, що був трохи темніший і мав риси капітана, УР назвав ІКС. Того, що нагадував Лесю і мав блакитні очі,— ІГРЕК. Вони запам'ятали свої імена і радісно відгукувалися на них.

Минали місяці. Маленькі космонавти почали ходити, бігати. УР збагнув, що дітей треба вчити, що необхідно вкласти в їхню систему людську інформацію. Але як? Адже вони не вміють читати книг або проглядати фільми! Крім того, їм потрібна своя, цілком ЛЮДСЬКА програма.

УР згадав, що для майбутніх дітей на кораблі приготовлено цілий комплекс первісної шкільної інформації у вигляді фільмів, магнітних записів та стереокартинок. Він зв'язався з інформаторієм, проглянув фільмотеку, відібрав дещо з того, що здалося йому підходящим.

Змонтувавши в палаті стереопроектор, він запустив для близнят перший фільм: це був урок для дошкільнят. У просторі виникла постать жінки, яка щось говорила, приязно всміхаючись. Вона була юна і гарна, очі її сяяли блакиттю й ніжністю. Ікс та Ігрек, побачивши жінку, радісно загаласували й кинулися до неї.

Але вони проникли крізь її постать, зіткнувшись з холодним пластиковим покриттям стереоекранів. Близнюки здивовано відступили, знову підійшли ближче. Гарна жінка, як і раніше, не виходила до них, вона перебувала в білому кубі.

Діти чомусь довго плакали, не хотіли навіть їсти, а УР стояв над ними, не розуміючи, чого їм треба. Він знову й знову вмикав фільм, але маленькі космонавти не хотіли дивитися на нього.

Та минуло кілька днів, і дітям забажалося ще раз поглянути на постать жінки, яка була хвилююча й рідна. Вони показали УРу на кінопроектор. Робот охоче ввімкнув апарат. На цей раз діти сиділи спокійно й дивилися на жінку. Вони уважно прислухалися до її слів. Вона вела їх лісами, степами, берегами рік. Вона показувала їм грайливих оленів і могутніх птахів у високому чистому небі. Перед ними з'являлися пінисті водоспади і величні верхів'я гір. Свої мандри жінка супроводжувала лаконічними фразами, які повторювалися, поглиблювалися, легко проникали в свідомість близнят.

Минав час. Діти починали повторювати багато слів, розуміти їх. Жінка проказувала маленьким учням назви предметів, істот, їхнє переплетіння у діяльності людей, у сукупності явищ, подій, випадків. Вони побачили велетенські міста й лабораторії, космодроми та стадіони, парки та ігрові майданчики з веселою дітворою, золоті пляжі над морями та тінисті ліси з щебетливими птахами.

Близнята почали розмовляти. Вони блискавично оволодівали знанням, мовою, образною системою понять. УР кожного дня посилював інформаційний потік, відповідно до інструкцій, які були в педагогічній фільмотеці.

За кілька тижнів відносного часу УР випустив близнят з палати ізолятора і повів їх до кают-компанії, а потім — до головної каюти управління. Діти з подивом і захопленням дивилися на зоряне небо за ілюмінаторами, запитували:

— Урчику, а чому гарна тьотя показує нам води, ліси, гори, а тут лише зіроньки сяють?

— Вода і ліс на Землі,— пояснював УР.— Земля — це наша планета.

— А де вона, Урчику?
— Далеко, серед зірок. Гляньте сюди. Бачите жовту зірочку?
— Бачимо.
— Це наше Сонце. Воно має біля себе дев'ять планет і кілька десятків супутників тих планет. Наша Земля — третя від Сонця.
— А ми побачимо її коли-небудь?
— Побачите. Але не скоро.
— Чому?
— Спершу треба побувати на іншій планеті.
— На іншій землі?
— Так.
— Навіщо?
— Є таке завдання. Його дали нам старші люди. Ви пізніше про все дізнаєтесь.
— Урчику! А живої тьоті тут немає? Чому вона не приходить? Нам хотілося б погратися з нею...
УР подумав над цим запитанням, завагався. Якісь асоціації не дозволили йому сказати, що на кораблі були живі космонавти, що вони загинули. І тому робот відповів:
— Ви тут одні, Ікс та Ігрек. Ви і я, ваш помічник, Універсальний Робот. Вам Земля дала важливе завдання. Незабаром я вам розповім про нього. А тьотю слухайтеся. Вона навчає вас, щоб ви змогли збагнути завдання...

*

Коли діти втомлювалися і йшли спати до своєї палати, УР поспішав до інформаторію і поринав у заплутаний світ історичного минулого людської цивілізації. Він старанно намагався проаналізувати всі основні тенденції людської культури, економіки, соціології, науки, релігії, мистецтва, щоб визначити головну мету поступу. Куди прагнуло людство, чого бажало досягти? Який смисл був у житті окремої особистості, яка доцільність? Смисл кожної особи зокрема можна було проаналізувати в тимчасових алгоритмах, але загальна картина втрачалась, і всі прагнення не синтезувалися, повисали в порожнечі. Цілий ланцюжок жертвеності — від давнини до новітніх часів Космічної Ери! В ім'я чого?

Мозок УРа знемагав. І він вбачав можливу розгадку лише в явищі абстрактного сфінкса, який так збентежив його,— у любові. Але чим глибше він вивчав те поняття, тим безнадійніше поринав у його зловісні, таємничі глибини. Якогось дня він вирішив стати поетом. Можливо, поезія допоможе йому оволодіти алгоритмом любові.

УР проаналізував теорію віршування, простудіював поетичну спадщину Байрона, Пушкіна, Шевченка, Гомера, цілої плеяди новітніх космічних поетів. Потім замислився, і в нього народився такий вірш:

Таємниці нездоланний мур
Постає ізнов.
Знемагає від напруги УР:
Що таке любов?

Кристалічний мозок мій горить
У самотині.
Чи розв'яже дивний алгоритм,
Чи впаде в борні?!

Робот кілька разів повторив своє творіння, смакуючи кожне слово. Він пишався своїм першим віршем.

— Цікаво,— пробурмотів,— чи сподобався б мій вірш Лесі? Може, колись вона оживе, і тоді я їй прочитаю. Вона скаже, чи правильно я аналізую поняття любові!

Частина четверта

ПЛАНЕТА КВІТІВ

Минуло десять років відносного часу.

Космокрейсер «Любов» наближався до системи червоного карлика — першої мети подорожі. УР перевірив інформаційні дані всіх вузлів корабля і ввімкнув автомати гальмування.

Близнята — високі гарні підлітки — невідступно супроводжували свого наставника, уважно слухаючи його пояснення. Вони вже прекрасно оволоділи автоматикою крейсера, знали призначення всіх вузлів, розбиралися в навігації, починали розуміти релятивні ефекти часу й простору. Але все це було в них схема-

тичне, нежиттєве, абстрактне, і УР сподівався, що перебування на планетах червоного карлика дасть його вихованцям необхідний досвід.

Телескопічні аналізатори космокрейсера свідчили, що в системі є три невеликі планети, як і передбачалося теорією. Сигнали мислячих істот генерувалися з третьої планети. Після незначних розрахунків УР спрямував зореліт до неї.

Вже недалеко від планети він дозволив Іксу та Ігреку сісти до крісел пілота й штурмана. Екрани кругового огляду замерехтіли, відкрилися в безодню зоряного безміру. Праворуч зловісно палав сфероїд червоного карлика, багряні крила корони простягалися в простір.

— Урчику, а чому це сонце таке невеселе? — тривожно запитав чорнявий Ікс.

— Для тебе воно невеселе,— пояснив УР,— бо ти — істота іншого сонця. А для тутешніх істот воно може бути гарне, приязне...

— Хіба тут є живі істоти?

— Цілком можуть бути. Адже ми летимо, щоб відшукати генератор штучних сигналів.

Ігрек схопив брата за руку, захоплено вигукнув:

— Дивись, дивись, яка здоровенна куля!

— Вона роздувається! — закричав Ікс.

— То не куля,— пояснив УР.— То планета, на яку ми сядемо.

— Інша земля? — запитав Ікс.

— Інша. Схожа на рідну планету.

— А ми на ній зможемо дихати?

— Побачимо. Ми для того й прибули, щоб дослідити її.

Космокрейсер пробив хмари. Планетарні двигуни вимкнулися, запрацювала магнітно-гравітаційна тяга. Зореліт помчав над планетою, за ним тягнувся сріблясто-вогняний слід іонізованих газів.

Унизу видно було темні простори океанів, материки, синюваті звиви річок, масиви лісів і хребти високих гір. УР увімкнув аналізатори радіації всіх частот, виділив хвилю, на якій Земля спіймала сигнали мислячих істот. Періодично ритмічні сигнали набували величезної потужності. Автоштурман відзначив широке плоскогір'я на великому острові серед океану.

Зробивши ще один виток довкола планети, УР дав команду фінішувати. Автомати слухняно виконали наказ.

Близнюки здивовано і перелякано дивилися в перископи, тривожно запитуючи УРа:

— Ми падаємо?

— Ні, сідаємо на планету.

— Ми не розіб'ємося?

— Ні. Сидіть спокійно. Чоловікам належить зберігати спокій навіть перед смертю. Так твердять усі людські казки й легенди.

— Ми не будемо боятися, Урчику,— запевняли близнята, хоч зуби в обох цокотіли від страху.— А що це таке — широке та синє?

— То океан.

— А на Землі він інакший!

— Бо ви бачили його у фільмі з берега. А тут — згори, з неба.

— А це що таке зелене?

— Ліси.

— А в них є звірі, як на Землі?

— Напевне, є. Якщо є флора, то є й фауна.

— Ой, як здорово! — вигукнув Ігрек, і його блакитні очі замріялися.— Побігати б серед дерев!

— Погратися з оленями! — підхопив Ікс радісно.

— Ще походите,— запевнив УР.— Не заважайте.

Космокрейсер, здригаючись у густих потоках повітря, повільно опускався серед плоскогір'я. Над ним змикалися чорно-сині грозові хмари, створені штучною іонізацією атмосфери. Вдарили блискавиці, осяваючи примарними полисками велетенський сфероїд. Страхітливі громи струсонули острів, линула злива, обмиваючи металевий корпус гостя з далеких світів.

Космокрейсер доторкнувся до кам'янистої поверхні, загруз в неї на кілька метрів. А за півкілометра від нього грозові спалахи на якусь мить виривали з мороку високу конічну споруду. Саме звідти генерувалися сигнали мислячих істот...

Підлітки визирали в ілюмінатори, захоплено дивилися на густі зарослі блакитно-лілових дерев, білосніжні верхів'я гір, червоний диск сонця, що плив між розкошланими хмарами. Все це було не таке, як у фільмах, і тому манило до себе, вабило.

— Урчику,— благально просив Ікс,— я хочу туди...
— Куди?
— На планету.
— Ми погуляємо в лісі,— вторив Ігрек.— Ми ж бачили: на Землі діти бавляться в лісах, парках...
— Заждіть. Ми ще не знаємо ні складу повітря, ні тутешньої мікрофлори, ні того, хто тут живе. Ніхто не скаже, яка небезпека нас тут очікує. Треба все перевірити.

УР увімкнув аналізаторні пристрої, а сам спустився ліфтом униз, перед тим замкнувши близнюків у ізоляторі. Перейшовши у вихідний шлюз, продезинфікував його і вийшов назовні. Пересуватись було важко. Під ногами відчувалася не гладенька підлога приміщень космокрейсера, а нерівний кам'янистий грунт. УР ступнув обережно, увімкнувши всі свої рецептори — радіації, звуку, запаху і синтезатор несподіваних подразнень.

З лісу долинав хор розмаїтих голосів. У пам'яті УРа не зберігалося інформації про жоден з них. То, безумовно, були голоси цілком відмінної, не схожої на земну, еволюції. Робот не затримувався на аналізі тих випадкових подразнень. Він хотів перш за все оглянути гігантську будівлю, що бовваніла серед імли, біля підніжжя гори.

УР наблизився до конічної споруди, оглянув її поверхню в спектрах різних променів.

— Безумовно, штучного походження,— сказав робот сам собі.— Це і є те, що мала знайти експедиція. УР виконав перше завдання Землі. Тепер ще належить встановити контакт. Але це справа людей. Ікс та Ігрек мають доповнити дослідження УРа.

Робот запримітив угорі велетенські рефлектори. Їх було три. Мерехтливі чаші поволі оберталися, спрямовуючи свої трипелюсткові отвори в небо. «Антени спрямованої дії,— відзначив УР.— Можна повертатися до корабля. Тут живуть мислячі істоти».

Робот рішуче попрямував назад. Його кристалічний мозок інтенсивно працював. У єдиний вузол зв'язалися дві взаємовиключаючі думки: одна — одразу шукати контакту, а друга — не поспішати з цим. Інформація, яку здобув УР у бібліотеці, свідчила, що мислячі істоти не завжди бувають творчими, мирними.

Теоретично і практично можливі деградації розуму, а звідти викривлення програми, що приводить до агресивності, ворожості, руїнницької діяльності.

«Насамперед обережність,— вирішив УР.— Проблему контакту мають вирішувати Ікс та Ігрек, коли підростуть. А справа УРа — оберігати їх».

По дорозі робот заглянув у невеликий лісок, дослідив кілька дерев, здивувався. Їхнє коріння занурювалося в грунт неглибоко, воно було схоже на кінцівки павуків чи якихось комах. УР спостеріг, як кілька низькорослих дерев пересувалися з місця на місце.

«Рухливі ліси,— констатував УР.— Таке в нашій системі не зустрічається. Дуже цікава знахідка для земної науки».

Робот рушив далі. Зненацька з-за скелі на нього кинулася якась велетенська істота. Сітка довгих шупалець обплутала робота, міцні обійми тиснули його тіло. УР під вагою істоти впав, промовивши здивовано:

— Це — живе створіння. Воно хиже.

Він занепокоєно відзначив, що мацаки хижака всмоктуються в його шкіру, намагаються порвати її. Це було неприємно. Він дав наказ своєму захисному центрові ввімкнути струм високої напруги на зовнішній покрив. Істота з тривожним свистом відскочила, закрутилася на місці й почала корчитися, розпадаючись на шматки. УР устав, оглянув залишки істоти, похитав головою.

— Дивно. Схоже на рослину, але хутко пересувається. Дуже спритне створіння. І хиже. Чому? Чого хотіло воно від УРа? А тепер його система зіпсувалася. Саме винне.

Входячи до шлюзу корабля, робот рішуче заявив сам собі:

— Малих космонавтів випускати з космокрейсера поки що не можна. Це дуже небезпечно для них. Тіла дітей не захищені. Хай трохи підростуть, оволодіють інформацією. А тоді почнемо з ними вивчати конічну вежу.

*

Минуло ще кілька років. УР терпляче ждав, виховував дітей. Вони стали високими, сильними юнаками, майже такими, як і дорослі космонавти, що

колись стартували з Землі. УР відзначив, що Ікс схожий на капітана, а Ігрек — на Лесю.

«Очевидно, принцип стандарту,— міркував УР.— Але як же так сталося, що одночасно народилося дві істоти, не схожі одна на одну? Адже любов у капітана й Лесі була спільна?»

Так і не розв'язавши цього питання, УР продовжував невтомно готувати своїх вихованців до самостійних дій.

Їм почали снитися сни. Вони прокидалися після них задумливі, занепокоєні, тривожні. Марилися хлопцям гомінливі гурти юнаків та дівчат, веселі ігри та гульбища, танці й пісні. Вабили до себе широкі простори океанів з білими вітрилами граціозних яхт, тінисті гаї, мелодійний спів птахів і марево місячних ночей, яких вони не бачили наяву. І очі... Таємничі зманливі очі... І тривожний подих когось рідного, близького, жаданого.

УР в такий час довго не міг докликатися юнаків. Він гукав, сигналізував, нарешті з'являвся сам до палати і дивувався, бачачи, що вони лежать на ліжках, втупивши замріяні погляди в стелю.

— Чому не відповідаєте? — запитував УР.— Вже пора до праці.

— Неохота,— зітхнув Ігрек.

— Набридло,— додав Ікс, одвернувшись до стіни.

УР спантеличено мовчав деякий час, потім підступив ближче.

— Що таке «неохота»? І що таке «набридло»?

— Нецікаво,— огризнувся Ігрек.— Невже не розумієш? Скільки можна вдовбувати собі в голову інформацію?

— Скільки є вільного місця,— сказав УР.

— То вважай, що в мене вже такого місця нема,— засміявся Ігрек.— Я вимикаюся. Захисний рефлекс. Слухай, Урчику, ти робот і не можеш всього збагнути в людині...

УР справді не міг усього збагнути, але якийсь імпульс болю прокотився в його системі. Він промовчав, а потім спокійно мовив:

— Ви вживаєте паразитарні слова, які не несуть у собі точної інформації. Я здивований. Звідки ви взяли їх?

— Урчику,— відповів Ікс.— Тобі лише здається, що в тих словах нема точної інформації. Якраз в абсурдних словах надлишок інформації. Це вже перехід до парадоксального мислення, яке виходить за межі раціонального.

УР мовчав, намагаючись усвідомити почуте. Мабуть, вони кажуть правду. Адже він уже кілька років прагне розібратися в понятті любові і ніяк не збагне її суті. В людей, безумовно, є багато нелогічних проблем і явищ, які їм здаються нормальними і важливими.

— Нам важко, Урчику,— примирливо додав Ігрек, задумливо дивлячись кудись у незбагненну далечінь.— Щось розриває нас, вимагає вияву. Нам сняться сни, а ми не знаємо, що це таке, звідки воно...

— Що таке сни? — запитав УР.

— Видіння життя,— пояснив Ікс.— Коли виключаються зовнішні органи і ми спочиваємо, раптово нас захоплює хвиля образів, і ми живемо серед людей, бачимо дівчат, хлопців, тварин, птахів, гуляємо берегами океану, літаємо в повітрі...

— Генетична пам'ять,— озвався УР.— Я читав про таке в інформаторії. Тепер я розумію. Невикористані резерви психіки кличуть вас до звершень. А я затримую вас у космокрейсері. Мабуть, цей період затягнувся.

УР вчасно збагнув небезпеку дальшої затримки розвитку своїх вихованців. Вони вже вільно орієнтувалися в складних системах корабля, опанували всі абстрактні й конкретні науки Землі. Вони жадібно поглинали все, що можна було засвоїти. Могутній потік інформації заповнював чисте поле їхньої свідомості, але не мав застосування. Юнаки з тривогою і хвилюванням спостерігали за життям рідної планети, яке виникало перед ними в численних фільмах, узятих космонавтами. Їх потрясали історичні хроніки, видіння кривавих боїв та героїчних подвигів, сцени кохання і страти, муки рабства і поетичного натхнення. І все це не для них, не для них! То були тільки примари, тіні майже неіснуючого життя.

Ікс та Ігрек, зрештою, збагнули, що не вони і не УР одержали завдання летіти в іншу зоряну систему, що на кораблі мусять бути ще якісь люди. І тоді юнаки

рішуче приступили до свого наставника, але він уникав розмов на цю тему.

— УР, ми вже не маленькі,— сказав Ікс.— Ми вирахували. Зореліт вилетів із Землі раніше, ніж ми народилися. Отже, ми з'явилися уже під час польоту. Де наші батьки?

УР довго мовчав. Його кристалічний мозок вирував у вихорі квантових струменів. Він зважував усі можливі наслідки відвертої розмови. І, нарешті, зважився розрубати вузол таємниці.

— Так, ви вже дорослі люди,— сказав робот.— Я скажу. Ви народилися на космокрейсері. Корабель вів ваш батько, капітан Богдан Полум'яний. Мати ваша — біолог, поетеса, лікар, фізіолог, співачка. Ім'я її Леся. У складі екіпажу, ще, крім них, було дванадцять людей. Зореліт потрапив у потужний потік руйнівної радіації. Люди загинули. Тільки двоє дітей залишилося в біомагнітному ізоляторі. То були ви. Все інше ви знаєте. Я вирішив привести корабель до системи червоного карлика, щоб виконати завдання Землі.

Юнаки довго мовчали, перезиралися. Тільки тепер вони почали розуміти, хто для них був УР. Ікс з пошаною і почуттям ніжності доторкнувся до руки робота.

— Отже, все це ти?

— Що таке я? — запитав УР.

— Виховав нас? Ти був нашою нянькою, нашим батьком. Ти кожного дня, кожної години пестив нас.

— Ти зробив нас людьми,— додав Ігрек, з повагою дивлячись на робота.

— Я лише виконав програму,— незворушно заявив УР.

— Лише програму? — з притиском запитав Ігрек.

— Не слід хвалити мене,— сказав робот.— Це людські поняття. Я робив усе, що міг.

— Ти дуже скромний, Урчику,— зворушено мовив Ікс.— Ти міг би бути чудовою людиною...

Робот промовчав. Потім обняв близнюків за плечі і бадьоро озвався до них:

— Вернемося на Землю, я вам ще дещо розповім.

— Що, Урчику?

— Це моя таємниця.

Юнакам здавалося, що всередині наставника щось

тихенько булькає. Чи то він сміявся, чи муркотів від задоволення. А потім сказав:

— Залишимо цю розмову. Пора виконувати завдання Землі. Тепер — ваша ініціатива. Я буду допомагати.

*

Повітря планети було придатне для дихання, але в ньому аналізатор виявив багато шкідливих мікроорганізмів. Щоб уникнути зараження, юнаки одягнули скафандри. Захопивши КДІ — Квантові Дезінтегратори, вони в супроводі УРа попрямували до конічної будівлі.

Все було для них дивне, незвичне, хвилююче: і відчуття кам'янистого грунту під ногами, і тумани над горами, і манлива океанська далина, що блакитніла на обрії. Вони раз у раз оглядалися, милувалися велетенським сфероїдом космокрейсера, дивуючись, запитували в УРа:

— Невже це наші батьки збудували?

— А хто ж іще?

— Люди такі маленькі, а будують цілі літаючі планети!

— Сила не в зрості, а в розумі,— по-менторському говорив робот.— Невже ви ще й досі не збагнули?

— Абстрактно збагнули, а так, в житті,— дивно! — усміхався Ікс, позираючи довкола гарячими ясно-карими очима.— Аж не віриться, що це ми згодом поведемо такого велета серед зірок!

— І повернемося на любу Землю! — підхопив Ігрек.

— І, може, побачимо маму й тата!

— Неодмінно побачите,— запевнив УР.— Їх відновлять у геноцентрі Землі. Тільки це буде потім, а тепер — увага. Можуть бути всілякі несподіванки.

Конічна вежа верхівкою сягала хмар. Чаші рефлекторів то поринали в імлу, то знов іскристо мерехтіли в сяйві багряного сонця. Мандрівники обійшли вежу довкола. Ніде не видно було ні дверей, ні якогось іншого отвору.

— Може, дезінтегратором пробити? — запитав Ігрек.

— Не можна,— заперечив УР.— У інструкції по контакту ясно сказано, що руйнувати іншопланетні утвори, не знаючи принципу їхньої дії та конструкції, категорично забороняється. Треба знайти отвір.

— Де ж його знайдеш?

— Заждіть мене тут. Я приведу левітатор. Ми оглянемо вежу знизу догори. Десь повинен бути вхід. Але будьте обережні.

За півгодини робот повернувся на левітаторі. Ікс та Ігрек почали досліджувати стіни вежі. Отвір знайшовся на висоті двохсот метрів. Глибока ніша вела до шлюзу, двері автоматично відчинялися при наближенні.

На верхів'ї вежі були тільки чаші антен, орієнтованих у космос. Та найцікавіше юнаки знайшли в глибині споруди, у сферичній залі, до якої вели спіральні сходи. Там, за прозорим покриттям, у пластикових шафах лежали коробки з мікроплівками, якісь апарати, багатопелюсткові, схожі на штучні квіти, пристрої чи утвори (Ігрек висловив припущення, що це щось подібне до земних книг).

Після консультації з УРом юнаки вирішили перенести знахідки до космокрейсера, бо прочитати, розшифрувати іншопланетну інформацію без участі квантового мозку корабля неможливо. Правда, Ікс висловив побоювання, чи варто робити це, не знаючи волі творців цієї вежі. Може, вони живуть тут, на цій планеті? Отже, спочатку варто було б налагодити з ними контакт.

— Ні,— сказав УР.— Можу твердити, що їх тут нема. По-перше, ми вже тут кілька років, а вони не показувалися. Не видно ні кораблів, ні істот. По-друге, антени орієнтовані в космос, отже, будівники хотіли привернути увагу мислячих істот інших систем. Саме тому сигнали почули люди Землі. По-третє, матеріали, які ми бачимо, приготовлені для іншопланетних гостей. Вони не зв'язані з генератором.

— Ти нас переконав, Урчику,— засміявся Ікс.— Почнемо переносити...

Юнаки обережно перекладали всі експонати в контейнери, а потім переносили до гравіольота-левітатора. УР відправляв скарби до корабля і вантажив їх у автоматичний ліфт.

Напружена праця тривала кілька земних днів. А тут червоне сонце встигло лише двічі обійти небосхил. Кілька разів гриміла над островом гроза. Потім запанувала тиха погода, повітря було напоєне озоном і невимовно приємними пахощами: певно, розквітали дерева чи трави.

Останнього дня юнаки вирішили не одягати скафандрів. УР запротестував. Він попередив про небезпеку.

— Для захисту від мікробів досить біомасок,— сказав Ігрек.— А великих хижаків тут не видно.

— Я бачив страшне чудисько першого дня,— заперечив УР.— Я знищив його.

— Нічого,— заспокоїв Ікс.— У нас є КДІ. Ми хочемо ходити вільно, всім тілом відчути ласку повітря...

Опівдня юнаки прощалися з вежею — звідти були забрані всі знахідки. Належало опрацювати їх, і можна стартувати з планети. Правда, їм хотілося дослідити усю планету, щоб привезти на Землю повну інформацію про далекий світ, але УР заперечував. Він твердив, що такої програми не було і ризикувати життям людей він не може.

Левітатор з роботом попрямував до космокрейсера, а хлопці поволі рушили стежечкою, яку за кілька днів протоптали у кам'янистому грунті. І тут сталося те, чого так боявся УР: із-за лісу на них блискавично налетіла зграя дивовижних істот.

Птахи — не птахи, звірі — не звірі! Це було сплетіння мацаків, коренів, якихось кривавих пелюсток. Літаючі дерева! З огидним писком вони накинулися на юнаків, порснули задушливим газом, обплутали щупальцями. Космонавти не встигли ввімкнути КДІ, як опинилися вже високо в повітрі. Свідомість тьмарилася, хитався далекий обрій, віддалявся сфероїд рідного корабля. Біль і ворожа вібрація, урочистий свист і марення, якому не було відповідника в пам'яті дітей Землі...

*

УР піднявся до керівної каюти, обережно переклав експонати з контейнерів до спеціальної шафи. Потім спустився ліфтом униз, щоб дочекатися юнаків. Він

виглянув із шлюзу, окинув поглядом шлях до вежі. Ікса й Ігрека не було. Робот стурбувався. Він вивіз левітатор із шлюзу, піднявся в повітря, майнув понад протоптаною стежечкою до конічної вежі. Біля гаю різко зупинився: він побачив місце нападу — розкидане каміння, шмаття вбрання, обривки біофільтра.

— Попередження УРа було справедливе,— з докором сказав робот.— Чому вони не послухалися вірного друга? Це такі самі потвори, які першого дня напали на УРа.

У глибинах мозку робота виник наказ: зволікати не можна! Він увімкнув усі рецептори-аналізатори, особливо загострив чутливість приймача запаху і біорадіації. Локатор визначив напрямок — захід. УР підняв левітатор у повітря, увімкнув поле на повну потугу. Острів залишався позаду, внизу клекотіли пінисті хвилі океану. Певно, потвори понесли бранців на континент. Аби лише вони не встигли знищити юнаків. А УР зможе порахуватися з нападниками!

Аналізатори показували, що запах юнаків посилюється, локалізується в точному напрямку. Значить, УР наздоганяє напасників. Незабаром у далині з'явилися обриси берега. Червоніли широкі піщані мілини, на них накочувався білогривий прибій. А далі — майоріли, скільки сягне око, блакитно-зелені степи, всіяні квітами найрозмаїтіших барв. Ті цятки-барви мерехтіли, спліталися в дивні візерунки, перелітали з місця на місце.

Над піщаними дюнами УР наздогнав хижаків. Вони кружляли в повітрі, оточені міріадами мініатюрних квітів. Напасники не могли вирватися з того феєричного кільця і поволі опускалися на берег. Ось вони впали на грунт і, судорожно здригаючись, завмерли. Тіла юнаків непорушно лежали поруч. УР метнувся до них, зупинив левітатор, загрузаючи в піску, підбіг до потвор, тримаючи перед собою дезінтегратор. Хмара квітів кружляла над роботом, чулася тривожна мелодія.

УР схилився над юнаками. Вбрання Ікса й Ігрека було пошматоване, на руках та обличчях виднілися синці, очі заплющені. Серця билися повільно, аритмічно — певно, потвори пошкодили внутрішні органи.

Негайно до корабля, там біороботи допоможуть відновити нормальне функціонування їхніх тіл.

Робот переніс юнаків на левітатор. Перевантажений пристрій ледве піднявся в повітря. Якийсь час хмара квітів летіла слідом, потім вернулася назад. УР здивовано, але з повагою, думав про них. Такі мініатюрні, тендітні, а зуміли подолати могутніх хижаків. Цікаво, якою силою вони нейтралізували їх?

Цілком нове явище для науки Землі: літаюча, рухлива флора. Певно, можуть бути й мислячі квіти та рослини. Непогано б встановити контакт, але те під силу тільки людям.

УР без перешкод долетів до космокрейсера, заніс вихованців до палати. Терміново викликав біопомічників-медиків, які проаналізували стан пацієнтів. Діагноз був похмурий: травма сердець, легень, глибоке отруєння центральної нервової системи, локальний параліч кінцівок. Рекомендація: спокій, електромасаж, лікування запахом, мелодією, біоактивізатори — внутрішньо.

УР виконав усе, що вирішили роботи-медики, але покращання не наступало. Певно, отрута була специфічна, і дія її залишалась невідома для програмованої медицини, яку засвоїли біопомічники на Землі.

УР непокоївся: що діяти? Як зберегти життя юнаків? Він відчував, що в його свідомості, крім імпульсу програмованої тривоги, пульсує болісна хвиля нез'ясованого змісту. Вона була не потрібна для робота, неприємна, але він не хотів позбавитися тієї хвилі. Крім болю, вона несла щось солодко-щемливе. Те відчуття говорило, що УРу нема для чого функціонувати, якщо помруть вони, його вихованці.

Вранці наступного дня контрольні аналізатори зовнішнього огляду сигналізували про небезпеку. УР увімкнув екрани. В повітрі довкола корабля кружляли сотні квітів. Окрім мініатюрних істот, яких робот бачив на континенті, було кілька великих створінь з райдужними гігантськими пелюстками. УР, трохи повагавшись, спустився вниз, вийшов назовні. До нього, тріпочучи крилами-пелюстками, наблизилися три квітки. Від них линула гармонійна мелодія. Між золотавими тичинками виднівся дзеркальний екран, на якому

пливли чіткі зображення. УР побачив чорних літаючих потвор, Ікса й Ігрека, самого себе на березі океану. Потім бліді, непорушні обличчя вихованців. До їх вуст наближається рука з блакитною чашечкою, вливає рідину до рота. Потім зображення згасло, і тоненька стеблина-рука однієї з квіток подала УРу блакитну чашечку, на дні якої переливалася велика крапля сріблясто-чорного кольору.

«Вони пропонують ліки,— збагнув робот.— Безсумнівно. Їм можна довіритись. Вони знають отруту чорних напасників і мають антиотруту. УР з вдячністю прийме подарунок».

УР узяв чашечку, повернувся до шлюзу. Квітки покружляли над кораблем і майнули до океану. Робот піднімався ліфтом вгору і намагався осмислити одержану інформацію. Він зустрів істот, які спілкувалися двома способами — слуховим і зоровим. І великі квіти, які принесли ліки, безсумнівно, мислячі істоти. Ото буде радість для юнаків, коли вони опритомніють!

УР розділив рідину на дві краплі, влив обом вихованцям до рота. Не минуло й хвилини, як обличчя Ікса та Ігрека порожевіли, затріпотіли вії, дихання стало глибшим. А надвечір юнаки отямилися — усміхнені, веселі, здорові, ніби з ними нічого й не сталося...

*

— Чому ми в палаті? — здивовано вигукнув Ікс, оглядаючи ізолятор.

— Що з нами сталося? — занепокоєно мовив Ігрек.— Щось наче згадується, мариться. Якісь потвори, біль у грудях, а потім — темна яма. Чи нам приверзлося, Урчику? Чому ти мовчиш?

— Сталося б непоправне,— сказав УР.— Якби не квіти, вас би не було.

— Які квіти? — запитав Ігрек.

— Тутешні істоти.

УР розповів юнакам усе, що з ними сталося. Вони клялися і запевняли наставника, що більше ніколи не знехтують його поради.

— Нам треба знову полетіти до квітів. Це ж контакт з цілком іншим напрямком еволюції,— сказав Ікс.— Ми повинні знати про них якнайбільше.

— Заждіть,— заспокоїв їх УР.— Ми ще не розшифрували матеріали, знайдені у вежі. Невже ви не розумієте, що мислячі істоти знічев'я не стануть будувати спеціальну станцію на чужій планеті. Я певен, що в записах знайдемо щось важливе.

Юнаки згодилися з УРом. Потяглися дні, присвячені аналізу інопланетних експонатів. Квантовий мозок космокрейсера працював невпинно, перебираючи мільйони варіантів розшифрування. На четвертий день вранці, за відносним часом корабля, рішення було знайдене. Трансформоване через інвертор, на земному стереоекрані з'явилося динамічне зображення чужого фільму. Юнаки й УР побачили постать тендітної стрункої дівчини цілком земного типу. За нею мерехтіли на темному тлі сфери зоряні візерунки, на обрії вставала ніжно-блакитна заграва. Дівчина промовляла до Всесвіту, її очі дивилися у безмір.

— Увімкни пам'ятні агрегати,— сказав Ігрек.

УР виконав його наказ.

— Люди безконечності,— тихо промовляла дівчина, і її великі очі без зіниць проникали глибоко в душу юнаків.— Мислячі брати, розсіяні в зоряному саду Великої Матері! Вам, шукачам істини, вам, мандрівникам невимірності, вам, мужнім творцям і войовникам з силами хаосу, наше вітання — щире вітання від мислячих істот зірки Блакитна Пелюстка (галактичні координати в динамічному вимірі метачасової математики подаються в кінці передачі).

Ми — космонавти Всепланетного Центру, члени Товариства Останніх Воїнів, виконуємо волю Товариства. Можливо, більше ніхто не озветься із-за тугого психокільця, яке огортає нашу нещасну планету. Слухайте розповідь про трагедію нашого світу і намагайтесь збагнути її суть.

Тисячоліття тому на планеті, яка зветься Аода, тобто Велика Годувальниця, мислячі істоти, наші предки, оволоділи потужною енергетикою атомного ядра, а також процесами анігіляції. Вчені відкрили таємницю зеленого листка і синтезу речовин, стало не потрібне землеробство, садівництво. Численні автомати замінили працю людей. Філософи, соціологи, вчені-гуманісти попереджали мислячих істот про небезпеку

суцільної технізації планети, але інерція суспільного розвитку була нездоланна.

Так виникла паразитарна еволюція. Ми не встигли підняти інтелектуально-духовний рівень жителів планети, щоб вони могли збагнути істинні цінності буття. Перемогла прагматична програма насичення і примітивної насолоди. Так триває донині. Ми ще мандруємо між планетами, досліджуємо зірки, конструюємо кораблі та розмаїті пристрої. Але наш розум утратив імпульс пошуку смислу буття. Ми його не маємо. Еволюція в антиеволюційному тупику, в деградуючій круговерті. Покоління мислячих істот вироджуються, на планеті панують вихори злочинності, безнадії, апатії.

Люди безконечності! Прислухайтеся до нашого слова. І якщо ви знайшли в своєму світі ясну дорогу до нескінченного саморозкриття, якщо ви подолали бар'єр егоцентризму і самопоїдання,— прийдіть на допомогу! Наша хвороба — це хвороба кожної еволюції, яка не зуміє пройти вузенькою стежечкою між насиченням і віддачею, між необхідністю і свободою! Мене скоро не буде, далекі брати, але голос мій летітиме у нескінченність: — Ми чекаємо! Ми чекаємо!

Потім пішли символи галактичних координат. Картини планетарного життя. Ігрек вимкнув проектор і спантеличено запитав:

— Що це означає?

— Те, що ти чув,— похмуро сказав Ікс.

— Дивне прохання,— знизав плечима Ігрек.— Все в них є, атомна енергетика, синтезатори, космічні польоти, а вони закликають: допоможіть!

— Чим же ми зможемо їм допомогти?

— Це парадоксальне завдання,— втрутився УР.— Саме таке, що під силу лише людині. Я відчуваю, що ті мислячі істоти дуже механізували себе, тобто втратили свій основний привілей — привілей вічного пошуку. Вони задовольнилися звуженим критерієм існування.

— Якщо вони це розуміють — чому не вийдуть з порочного кола? — здивовано вигукнув Ікс.

— Мабуть, це розуміли тільки ті Останні Воїни,— сказав Ігрек.— Але чомусь вони не могли переконати інших. Потрібні додаткові матеріали.

— Однаково ми безсилі,— зітхнув Ікс.— Треба, щоб тією справою зацікавилися вчені Землі.

— Навіть одна людина може зробити багато,— озвався УР.— Дуже багато.

Юнаки глянули на нього.

— Невже твій аналітичний центр вважає, що чужій еволюції може бути корисне втручання двох-трьох істот?

— Мій аналітичний центр заперечує це,— спокійно відповів УР.— Але щось в мені запевняє, що таке втручання може бути вирішальне. Я мав нагоду переконатися в цьому. Любов... ви вже знаєте про це поняття...

— Любов? Що ти хочеш сказати? Що таке любов для тебе?

УР продекламував:

Слухай, шукачу, ясні світанки
Зміняться вихором суму і горя.
Хто допоможе здолати безодні?
Хто всіх потвор переборе?

Поклик любові! Зброя любові!
З нею ви підете в зоряні весни.
Лиш для нікчеми це слово порожнє,
А для героя — то гро́ми небесні!

— Цікаво, хто це створив? — запитав Ікс.

— Твоя мати,— відповів УР.— Це я чув від неї.

Хлопці помовчали, дивлячись один на одного. Потім озвався Ігрек:

— Я не маю якогось певного рішення. Моя думка така: спробувати налагодити контакт з істотами-квітами, а потім — старт.

— Я підтримую,— сказав Ікс.

— Згоден,— повільно проказав УР, але звичної бадьорості не було в його словах.

*

Юнаки разом з УРом приготували потужний левітатор, захищений пульсуючим магнітно-квантовим полем, і вилетіли в напрямку великого континенту — на захід. На небі не видно було й хмаринки, океан ледь помітно колихався, темно-фіолетові води мали зловісний вигляд.

Недалеко від берега космонавтів зустрів гурт мініатюрних квітів, оточив їх танцюючим колом, почулися звуки ніжних пісень.

— Дивно! — сказав Ікс.— Невже це вони співають?

— Вони,— підтвердив УР.— Я вже чув.

Квіти вишикувалися спіраллю і помчали перед левітатором. Космонавти попрямували за ними. Внизу почали виникати невеликі гаї, розташовані у вигляді гармонійних фігур. Ті фігури динамічно мінялися, переходили одна в одну.

— Рухлива флора,— сказав Ікс.— Це для Землі буде несподіванкою.

— На рідній планеті мікрофлора вільна від непорушності,— озвався УР.— А тут рослини зуміли зберегти автономію. Певно, у них потужна енергетика.

Квіти-провідники піднялися вище, левітатор попрямував за ними на широченну луку серед плоскогір'я, оточену кільцем невисоких гір. Можливо, це були залишки древнього метеоритного кратера.

Мандрівники зупинили левітатор, уздрівши, що квіти майнули до середини барвистої галявини. Ступили на грунт. Під ногами пружинився пухкий килим з густих мохів. Юнаків і УРа зустрічало кільце квітів-гігантів. Особливо виділялася серед них одна рослина — райдужними барвами пелюсток, товщим стеблом, темнішим забарвленням. Вставши з левітатора, юнаки одразу почули мелодію. Власне, то була не одна мелодія, а сплетіння тисяч музикальних тонів. Звучало все: найменша квіточка, травина, кожен листочок. Окремі звуки були тихі, але в поєднанні створювали гучну симфонію. Юнакам та мелодія була приємна: вони відчували, що мелодійний фон є самою суттю тутешнього життя, його консонансом. Справді, пізніше вони дізналися, що найменший дисонанс у симфонії життя одразу ж свідчить про захворювання того чи іншого створіння і йому негайно подають необхідну допомогу.

Старша квітка повернула до людей свою пелюсткову чашу, між тичинками розплющилося велике блакитне око-екран. На ньому виникли зображення космонавтів. Вони сідали на камені в центрі кільця, яке створювали квіти-господарі.

— Пропонує сісти і бути гостями,— сказав Ікс.

— Дивно, але я відчуваю не лише образну систему їхнього спілкування,— озвався Ігрек.— Мені зрозумілі навіть їхні думки. Хіба це можливо?

— Спосіб їхнього життя абсолютно органічний,— заявив УР.— Він не має символів, таємничостей, недомовлень, про які я так багато читав у інформаторії корабля. Земля вся зіткана з протиріч, саме тому так потрібна була символіка як засіб для втаємничення інформації. А господарі-квіти відкриті у безмір, їм нічого ховати, тому їхнє біомагнітне поле звучить в унісон з нашим сприйняттям.

— Ого,— мовив Ігрек, ласкаво усміхаючись наставникові,— УР в одній фразі дав вичерпну характеристику іншопланетної еволюції. Жаль, що ти не людина. З тебе вийшов би прекрасний вчений.

УР не відповів. Тим часом юнаки сіли на каменях, вказаних старшою квіткою. До них приєднався і робот. Молодші квіточки в долонях-стеблинах подали їм барвисті чашечки з якоюсь рідиною.

— Чому дві?— здивувався Ікс.— Чому вони не подають УРові? Адже він зовні нічим не відрізняється від нас?

— У мене нема біомагнітного поля,— сказав УР спокійно.— Вони одразу це відчули. Беріть і пийте. Таким нектаром я вилікував вас.

Юнаки взяли частування, випили. Хвиля радості і снаги прокотилася в їхніх тілах. Їм здалося, що мозок, серце, все єство розкривається у таємничу суть природи, співзвучить у дружньому консонансі з кожною билинкою, з небом, червоним сонцем, з ніжно-зеленим покриттям цієї планети, з ласкавими господарями нового світу — квітами.

І їм почала відкриватися таємниця чужої еволюції...

. . . .

Мільйони років тому на цій планеті існувала розмаїта багата еволюція. Жили на ній, окрім рослин, тварини, птахи, риби, комахи. Центральна зірка тоді була жовтим гігантом і щедро дарувала животворне проміння.

Вищі тварини дали початок мислячій расі. Її розумні істоти будували механічні пристрої, гігантські будівлі, літальні апарати. Але скоро розумні почали воювати між собою, війни руйнували міста, спопеляли ліси, перетворювали квітучі поля і сади на голі пустелі.

Мислячі істоти піднялися в зоряний простір, щоб освоїти сусідні планети. Але їх зупинила космічна катастрофа. Жовтий гігант спалахнув, його оболонка почала блискавично розширятися, змітаючи плазмовим віялом все живе на планетах.

Кипіли океани, в пекельний вихор перетворилися атмосфери планет. Від мислячої еволюції не лишилося й сліду. Лише в грунті планети зберегли життєздатність спори мохів та зернята деяких квіткових рослин.

Зірка стала червоним карликом. Її променів не вистачало для розвитку рослин, які раніше вели статичне життя. Лавина мутацій виробила в уцілілих рослин нову здатність — рухливість. Це сталося завдяки появі, окрім фотосинтезу, явища ядерного синтезу в стеблах рослин.

Пережитий катаклізм залишив у генетичній пам'яті рослинних поколінь незабутній слід — так ми знаємо космоісторію планети.

Серед вищих квітів з'явилися мислячі екземпляри. Вони дали початок розумній еволюції, яка об'єднала в єдине життєве кільце всю флору нашого світу. Всю, крім кількох паразитарних родів. Вони віддавали перевагу хижацькому здобуванню квіткового нектару, відбираючи його в інших родів. Саме тому старші квіти вели нещадний герць з напасниками. Ви, істоти далеких світів, уже мали нагоду зустрітися з ними. Їх тепер небагато, вони заселяють кілька океанських островів. Всі інші острови й континенти опановані здруженими родами квітів.

Ми створили єдине біомагнітне поле, енергія якого належить всім. Саме тому кожна рослина, кожна квітка згодом стане мислячою, бо вона напоюється спільним джерелом розуму. Ми не будуємо міст, притулків, бо можемо регулювати температуру своїх тканин. Єднання відбувається з допомогою багатомірних каналів зв'язку: ви вже знаєте дві такі можливості — зоровий, образний канал і звуковий, музикальний.

Суть нашого життя — невичерпні поєднання любові. Наші предки передали нам просте й величне знання: пам'ять минулого свідчить, що мислячі істоти попередньої еволюції, які вели нескінченні війни і ненавиділи одне одного, завжди доходили до повного взаємознищення. Це говорить про те, що антиенергія ненависті є лише випадком, флуктуацією буття, яка неминуче згасає. А енергія любові, гармонії, спів'єдності не має закінченості — її можливості відкривають шлях у невичерпність буття.

Але ми не задовольнилися самовдосконаленням і блаженством узгодженого існування. Зоряний простір відкривав перед нами безмірність, а отже — міріади інших світів. Наші об'єднані біоприймачі енергії вловлювали променисті хвилі далеких систем, серед яких були поклики відчаю, страждання, горя. Ми знали, що всесвіт — то нескінченна нива життя, де добрі зерна змагаються з антиеволюційними. І, сягнувши здруженого буття, чи могли ми лишатися байдужими до проблем іншопланетних еволюцій?

І тоді Об'єднаний Консонанс планети вирішив: посилати своїх представників до інших зірок, заселяти ними чужі планети. Ви запитаєте — навіщо?

Щоб свідчити про красу життя. Щоб очищати повітря тих планет. Щоб збуджувати гармонію квітів чистотою функцій, мовчазністю жертви прагнення досконалості й любові.

Тепер наші улюблені брати живуть у мільйонах світів галактики. Ми тримаємо з ними зв'язок з допомогою галактичного біомагнітного поля, бачимо події на тих планетах. Ми знаємо, що на вашій планеті є наші брати, що там мислячі істоти — люди — досягли здруженості і гармонії після довгих віків розбрату й ненависті. Ми щасливі, що не останнє місце у вашому замиренні зайняли квіти. Квітами ви зустрічали коханих, квіти дарували в найкращі часи життя, квітами прикрашували житла й улюблені куточки. А коли над вашою планетою піднялися страхітливі задимлені міста, квіти в скверах і парках кликали вас до спів'єдності з природою, благали вас повернутися до краси і любові.

Ми щасливі, що ви знову стали дітьми Єдиної Матері. Саме тому ми дружньо зустріли вас.

Щастя для нас — то щастя всієї безконечності. Ми знаємо: той час попереду, до нього довго йти, але це буде, це — станеться. Здружений всесвіт — що може бути прекрасніше?

. . . .

Вражені юнаки мовчали, почувши таку концепцію життя і діяння. Перед ними цілком в іншому вияві розкривалося значення розмаїтих утворів Матері-Природи.

— Але як ви мандруєте між зорями? Як досягаєте інших світів галактики? — вихопилося в Ігрека.

— Ми розкрили таємниці багатомірності,— відповіла старша квітка.— Наші мандрівники, приготувавши зерна та спори рослин, квітів, створюють енергетичні колапси-ембріони, які по каналах єдності досягають будь-якої частини галактики. Для цього не потрібно часу. Все діється за невимірну мить.

— На Землі теж відкрили Гіперпростір і Код Вічності,— сказав УР.— Але використовують його лише у виняткових випадках. Для цього потрібна колосальна енергія.

— Ми робимо це майже без затрати енергії,— відповіла квітка.— Ви, певно, застосовуєте для мандрування в Гіперпросторі силу, і це викликає опір світового поля. Ми використовуємо принцип резонансу, співєдності — тому Всесвіт дружній нам.

— Я б хотів бути квіткою,— раптом сказав УР.

— Ти? — здивувався Ігрек.

— Я його розумію,— сумно мовив Ікс.— І мені соромно.

— Чому?

— Ми не збагнули поклику дівчини від далекого сонця. Господарі цієї планети — квіти — дали нам гарний урок...

— Ти про що?

— Ти добре розумієш....

— Невже хочеш, щоб ми полетіли туди?

— Саме так.

Ігрек мовчав, задумливо дивився на райдужні пелюстки старшої квітки. Потім кивнув головою.

— Я згоден. Ми дуже раціонально мислили, брате. Ми були відірвані від живого всесвіту. Летімо на

поклик. Квіти прагнуть у безмір, аби дати комусь полегшення і любов. Хай і наше прагнення принесе хвилю оновлення...

УР обняв братів за плечі. І вони зрозуміли той ласкавий жест вірного наставника. Робот схвалював їхній порив.

А міріади квіточок піднялися над луками і сплітали над головами своїх гостей живі вінки, і величальна симфонія лунала над світом, стверджуючи силу любові...

Частина п'ята

ІСВАРІ

Космонавти попрощалися з Планетою Квітів. Квантомозок космокрейсера розшифрував галактичні координати зірки Блакитна Пелюстка і, пірнувши в надра Гіперпростору, сфероїд за кілька місяців вийшов до планети Аоди.

Перейшовши на орбітальний політ, космонавти очікували. УР увімкнув аналізатори зовнішнього огляду. На екранах-перископах видно було пломенистий диск блакитного сонця, мереживо незнайомих сузір'їв, над планетою повільно оберталося п'ять супутників.

— Як будемо діяти? — запитав Ігрек.— Треба дати про себе вість.

— Кому? — сказав Ікс.— Ми не знаємо, що тепер на планеті, які прагнення мислячих істот, хто очолює суспільство. Чи розділені вони, чи об'єднані?

— Це правда,— втрутився УР.— Треба виждати, зібрати інформацію. Радіофон планети слабкий, я не розумію, в чому справа. Може, вони використовують інші поля?

Гравітаційний аналізатор мовчав. Не давали знаку мікрополя психочастот.

— Невже у них нема радіомовлення, телевізії? — занепокоївся Ікс.— Адже експонати, знайдені нами, свідчать про високу еволюцію...

— Це було давно,— сказав УР.— Дівчина попереджала про деградацію. Можливо, на планеті взагалі нема мислячих істот.

— Невже самознищились? — з сумом запитав Ігрек.

— Треба спочатку відвідати супутники. Вони мали космічну техніку. Отже, там повинні бути якісь станції.

Сфероїд наблизився до першого супутника. Пролетівши кілька витків над ним, космонавти помітили штучні будівлі. Біля них і посадили корабель.

Людей ніхто не зустрічав. Одягнувши скафандри, Ікс та Ігрек вийшли. Навколо моторошне безлюддя, мовчання, химерні тіні від скель та будівель.

Юнаки підійшли до споруд. Бані сферичних конструкцій були пробиті в багатьох місцях — певно, метеоритами. Двері широко розчинені. Підлога, викладена барвистими тригранниками, вкрита товстим шаром пилу; в деяких місцях видно віспини ударів, там падали небесні камені. На стінах темніли екрани, блищали сплетіння приладів, кабелів, прозорих панелей.

— Тут давно нікого нема,— сказав Ікс.

— Люди покинули супутник,— додав Ігрек.

Юнаки оглянули ще кілька будівель. Всюди — те ж саме.

Повернувшись до космокрейсера, космонавти відпочили, а потім зійшлися на раду.

— Боюсь, що тут сталось щось непоправне,— сказав Ігрек.— Треба летіти на планету.

— Схоже на катаклізм,— підтвердив УР.— Але може бути й дуже банальне рішення.

— Яке, Урчику? — зацікавилися юнаки.

— В інформаторії космокрейсера я вичитав цікаву концепцію древнього філософа. Він твердить, що мислячі істоти, прагнучи до космосу, до опанування силами стихій та простору, не завжди можуть зберегти активний імпульс.

— Чому?

— Причини різні. Одна з головних — знецінення смислу життя. Втрата перспективи. Виродження розуму. Замикання в колапс функціонального існування.

— Те, про що попереджала дівчина з Аоди,— сказав Ікс.

— Летімо на планету,— запропонував Ігрек.

З ним погодились. Сфероїд покинув поверхню супутника і попрямував до планети. Перейшовши на низьку

орбіту — на висоті ста кілометрів,— космонавти ввімкнули телескопічні пристрої, оглядали поверхню чужої і невідомої планети.

Перед ними виникали гігантські поселення, широкі дороги, аеродроми, пляжі біля океанів і морів і на них — мільйони людей.

— Люди,— озвався Ікс.

— Треба побувати там,— сказав УР.

— Опустити космокрейсер на планету?

— Ні. Лише потужний левітатор. Всім не варто покидати корабель. Полетить хтось один.

— Я,— сказав Ігрек.

— І я з тобою,— додав УР.— Про всяк випадок. Ти, Ікс, будеш на чатах. Тримай з нами зв'язок. Слідкуй за сигналами індикатора.

Кілька годин космонавти готували левітатор. Попрощавшись з братом, Ігрек у супроводі робота стартував з космокрейсера. Поверхня блискавично наближалася, обрій планети ніби розкидав свої імлисті крила, закриваючи бездонну глибінь космосу. Небо наливалося блакиттю, зникали яскраві зірки.

Пронизавши густі хмари, мандрівники повисли над поверхнею моря. Перед ними жовтів піщаний берег, укритий тисячами голих тіл. Люди купалися, каталися на човнах, літали над хвилями на портативних гелікоптерах. Ігрек обережно почав наближати левітатор до суші. Вже видно було обличчя людей, форму тіл, їхні рухи. Це були істоти цілком земного типу, але мали жовтогаряче забарвлення. Жінки були повні й лискучі, з довгим синьо-чорним волоссям. Чоловіки в'ялі, малорухливі, зарослі волоссям на грудях, животі й кінцівках. Вони були більше схожі на мавполюдей, ніж на мислячих істот. Ніхто не звернув увагу на появу левітатора. Лише діти показували на нього пальцями і сміялися.

— Що таке? — дивувався Ігрек.— Невже їм невдивовижу поява іншопланетних гостей?

— Це не те,— сказав УР.— У них атрофоване мислення і центри цікавості.

— Але ж як вони живуть? За рахунок чого?

— Я теж не розумію. Будемо спостерігати.

Левітатор зробив гігантське кільце над пляжами

Всюди — мільйони непорушних, малорухомих істот, які то хлюпалися у воді, то грілися на сонці, то заповзали в прибережні споруди.

— Треба подивитися, що вони там роблять,— запропонував Ігрек.

— Мабуть, заряджаються енергією. Їдять,— висловив здогад УР.

Юнак наблизив левітатор до однієї споруди, вийшов з апарата.

— Обережно,— сказав УР.

Потік людей плив до приміщення. Ігрек зазирнув у вікно, на нього ніхто навіть не глянув. Люди проходили між блискучими загородками, повз них плила зеленкувата стрічка конвейєра, заповнена різними кульками, пакетами. Істоти брали по два пакети, одразу ж розривали їх і спорожняли, смачно чавкаючи. А потім поверталися назад, під ласкаве проміння сонця.

За будівлею Ігрек побачив широкий майданчик, на ньому було безліч гойдалок, потішних коліс, атракціонів. Там спроквола і дуже неохоче вовтузилося кілька десятків дітей.

Юнак повернувся до левітатора.

— З цими бегемотами контакту не буде,— сказав він наставникові.— Для них я тінь, хмаринка. Невже всі істоти тут деградували? Невже не залишилося нікого більш-менш мудрішого?

Піднявшись у повітря, вони знову полетіли над планетою.

Внизу майоріли нескінченні поселення, будівлі, парки, сквери для відпочинку, сферичні споруди для тисячних аудиторій. Але в жодній з них космонавти не бачили людей. Все покинуте, забуте. Люди ворушилися під деревами, спали в затінках, у закритих приміщеннях. Ігрек намагався розбудити декого. Але вони дивилися на незнайоме обличчя сонними очицями і нічого не розуміли. Універсальний лінгвіст, захоплений з корабля, передавав якесь нерозбірливе бурмотіння.

— Вони втратили мову! — жахався Ігрек.

— А навіщо їм вона? — констатував УР.— Я не розумію лише одного — хто їх годує? Поля запущені, сади не плодоносять, не видно фабрик, а в їдальнях безупинно пливе потік харчів.

Доки Блакитне Сонце почало спускатися за обрій космонавти встигли кілька разів облетіти довкола планети, тримаючи разом з тим зв'язок з кораблем.

— Повертайтеся,— порадив Ікс.— Що ми вдіємо з цим сонним царством?

— Але ж десь мусить бути центр цієї дивної цивілізації? — відповів Ігрек.

Нарешті вони помітили серед гір гігантську площину, оточену з усіх боків кільцем прозорих будівель. Крізь покриття виднілися блискучі агрегати, відчувалася пульсація потужних пристроїв. Посередині майдану височіла півкілометрова вежа з антенами спрямованої дії, схожими на ті, що їх космонавти бачили в системі червоного карлика. Але велетенські металеві чаші були нерухомі.

Юнак спрямував левітатор до вежі. Вони з УРом вийшли на древнє кам'янисте покриття. У щілинах між базальтовими плитами проростала трава, це нагадувало Ігрекові майдани біля прадавніх земних храмів, які він бачив у фільмах.

Ніщо не порушувало гнітючої тиші. Лише десь у надрах планети відлунювала тривожна вібрація та черевики космонавтів клацали по базальту. Луну ковтали високі стіни.

Раптом почулися дрібні кроки і приглушений крик. З тонким свистом розчинилися перед пришельцями двері, у темному овалі з'явилася висока худорлява постать. Ігрек остовпів. Вона була майже копією тієї дівчини, яка повідомила їх про біду рідної планети Аоди.

Темні, як вселенський простір, очі. Не видно зіниць. Вії не кліпають. Блідо-жовта шкіра обличчя ніби просвічується наскрізь, мерехтить на сонці. Дівчина перебігає поглядом з одного пришельця на другого. Очікує. Видно, як груди її високо підіймаються від хвилювання. Ось вона поправила тонкими пальцями чорно-синю хвилю волосся, щось промовила.

Ігрек увімкнув універсального лінгвіста, стримано сказав:

— Ми — діти далекого жовтого сонця. Наші батьки почули передачу Останніх Воїнів...

— Останні Воїни,— схлипнула дівчина, і в очах її промайнула туга.— Вже їх нема. Лише я. Ісварі. Більш нікого не лишилося. Ви пізно прийшли, зоряні мандрівники. Як пізно ви прийшли...

Вона заридала, сховавши худеньке личко в долоні. Ігрек не знав, що діяти. УР мовчав, не зводячи погляду з дівчини.

Вона випросталася, і космонавти здивувалися. Темні очі осяялися вогнем щастя. Вона підійшла до УРа, палко обняла його. Від несподіванки він сахнувся, але дівчина не одпустила його.

— Довгі дні, роки,— бурмотіла вона, сяючи лагідним поглядом прямо в обличчя УРу,— нескінченні потоки часу я ждала прекрасних воїнів з безконечності. І ви прийшли. Ви прийшли, прекрасні сини зірок! Заберіть мене з собою, заберіть!

УР хотів щось сказати, але Ігрек подав йому знак мовчати.

— Ісварі,— сказав він,— ми нічого не знаємо. Поясни нам, що означає твоя реакція? Що діється на планеті? Ми бачили мільйони людей, але вони якісь дивні. Ніхто не працює, проте нескінченні конвейєри забезпечують їх усім необхідним.

Ісварі відступила назад, затуливши очі пальцями. Потім заспокоїлась і сумовито сказала:

— Якщо ви чули передачу Останніх Воїнів, то знаєте: кілька десятиліть тому була можливість вибору. Тепер його нема. Нові покоління повністю прийняли шлях насичення, втратили ініціативу, знеохотилися до творчості. Космодроми занедбані, наукові центри покинуті, супутники залишені...

— Ми бачили,— сказав Ігрек.

— Центральний Синтезатор, де ви зараз знаходитесь, уже майже сторіччя забезпечує планету всім необхідним. Нема потреби сіяти, будувати, думати, творити. Автоматичні лінії несуть мільйонам споживачів усе, що потрібне для функціонального життя. Творці Синтезатора гадали, що звільнять людей для космічної творчості, але вони жорстоко помилилися. Розум людини гартувався в боротьбі проти стихій, у гармонізації свого єства з силами космосу, в стимулі до дії. Творці нашої цивілізації забрали від людей ті стимули.

Почалася інволюція. Більшість людей уже не може розмовляти. Вони не бажають навчатися. Вони хочуть лише одного: насолоди, бездумного споглядання, стихійного розмноження, рослинного життя.

— Рослинного? — перепитав УР.— Ми були недавно на планеті, де мисляча еволюція виникла на основі рослинного життя. Ми бачили мудрі квіти, які допомагають далеким світам...

— Тим більша моя печаль,— сказала Ісварі, торкаючись пальцями плеча УРа.— Я залишилась однаоднісінька серед мертвої еволюції. Мені нема з ким розмовляти, нема кого любити. Я так хочу любові. Чуєш, прекрасний пришельцю,— звернулася вона до робота,— полюби мене і забери з умираючої планети.

УР стояв як стовп, лише постать його раптово почала тремтіти, а очі заплющились. Ігрек узяв Ісварі за руку, одвів убік, м'яко сказав:

— Чарівна дівчино, я розумію тебе. У такому світі, як твій, можна збожеволіти. Але ти не все знаєш про нас... Тому... Як би тобі краще пояснити... Треба зачекати... Ми приймаємо тебе до свого серця, ми любимо тебе...

— Розумію,— посмутніла Ісварі.— У твого товариша в далекому світі є кохана. Що ж... Я не буду просити... Я віддала свою любов тому, хто прилетів на мій поклик, на поклик моєї нещасної планети.

— Ти хочеш покинути Аоду? А хто буде керувати Синтезатором? Що станеться з людьми?

— Не знаю,— затято сказала Ісварі.— Може, краще, щоб вони відчули потребу в дії? Щоб зупинилися конвейєри? Щоб для них з'явився стимул до праці, творчості? Доки вони не стали нікчемними медузами...

— Це — складна проблема,— промовив Ігрек.— Ми повернемося на свій корабель і порадимося. Доведеться викликати Землю — нашу батьківщину. Мова йде про цілу еволюцію. Хто ми такі, щоб брати на себе визначення її подальшої долі?

— Ти правду сказав,— глухо озвався УР, опанувавши своїми рефлексами.— Ми використаємо, нарешті, Код Вічності. Пора. Хай Всепланетне Товариство Галактичних Зв'язків дасть свої рекомендації...

— А я? — жалібно запитала Ісварі, і на її личку відбився жах.— Ви мене залищите? Я хочу з вами. Я хочу в далекі світи, туди, де сяють приязні зорі...

— Ми повернемося за тобою,— суворо сказав УР.— Вір мені.

. . . .

Потужний метачасовий промінь зв'язку пронизав простір, сягнувши контрольних станцій Землі. Автомати-диспетчери прийняли кодоване послання космокрейсера «Любов», передали його членам Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків по індивідуальних каналах.

У розшифрованому тексті говорилось:

«Експериментальний космокрейсер «Любов», що стартував 21 червня вісімдесят другого року XXI століття з планети Земля в системі Сонця, пройшов крізь пояс підвищеної радіації на першому році польоту. Всі дорослі члени екіпажу загинули. Двоє дітей Богдана Полум'яного виховані Універсальним Роботом. Вони живі, оволоділи інформацією корабля, зрозуміли завдання. Експонати космічної станції, побудованої мислячими істотами в системі червоного карлика, перенесені в сховище космокрейсера. Тепер корабель «Любов» перебуває на орбіті довкола планети, істоти якої сто років тому послали заклик у Всесвіт. Еволюція цього світу вироджена, контакт неможливий, останні мислячі істоти бажають покинути планету».

Давши додаткові пояснення ситуації, Ікс та Ігрек запитували:

«Які рекомендації Землі?»

«Чи збережені тіла екіпажу?» — запитала рідна планета.

«Чи залишився в недоторканості психогенокод?»

«Так»,— відповів космокрейсер «Любов».

«Повертайтеся на Землю. Дозволяється летіти в релятивному режимі. Рідна планета чекає на вас. Чужої еволюції не зачіпайте. Вся повнота рішення на тому, хто хоче летіти з вами. Свобода волі — закон Космосу».

. . . .

Радості Ісварі не було меж, коли вона почула рішення Землі. Вона плакала, не соромлячись своїх

сліз. Затуманеним поглядом дивилася дівчина в очі юнакам і жалібно усміхалася:

— Невже це правда? Я побачу живий світ? Я побачу веселих дітей, мудрих дідів, співучих жінок та дівчат? Я зможу пройти гірськими стежинами і ночувати біля вогнища?

— Це правда, дівчино,— кивали юнаки, і чомусь серця їхні сумовито щеміли.

— А де ваш товариш? Чому він не прилетів? Чи, може, я його образила?

Ікс та Ігрек перезирнулися, нічого не сказали дівчині. А вона запитувала знову й знову.

— Він на кораблі,— нарешті сказав Ігрек.— Ти його побачиш. Але скажи мені відверто: ти не жалієш мислячих істот Аоди? Адже багато з них помре, коли зупиняться агрегати Синтезатора?

— Вони вже мертві,— суворо мовила Ісварі.— Таке життя гірше смерті. Потрібний струс. Хай прокинеться прагнення творчості в серці тих, у кого воно тільки спить. А де воно спопеліло в тваринному єстві, чого вже чекати від таких істот? Любов не повинна годувати потвор, що жадають насичення. Любов прагне творити світи казки і вічного подвигу!

— Тебе полюблять на Землі,— радісно сказав Ікс.

— Ми вже полюбили її,— додав Ігрек, ласкаво всміхаючись їй.

— А чи полюбить мене він?— задумливо запитала Ісварі, дивлячись у небо.

І знову сліди страждання з'явились в очах земних юнаків. Що вони могли сказати дівчині з чужого світу? Що?

...Ісварі відвели окрему каюту в космокрейсері, увімкнули особистий екран в мережу інформаторію, і дівчина могла дивитися стереофільми про життя на Землі. Вона зачаровано поглинала бурхливий потік інформації нового світу, про який ще недавно могла тільки мріяти і в якому віднині збиралася жити.

А тим часом юнаки під наглядом УРа готували програму повернення. Вони перевірили первісні алгоритми Вузла Гіперпросторового Реактора, узгодили координати блакитного гіганта і сонячної системи з квантомозком крейсера і, нарешті, ввімкнули програму старту.

Планетарні двигуни вивели космокрейсер за межі планетної системи, а потім автомати ввімкнули релятивний режим. Космос осяявся фіолетовим вогнем, безконечність замерехтіла, як самоцвітний кришталь. Корабель почав свій гіперпросторовий політ до рідного світу.

Юнаки знайшли УРа в одній з кімнаток інформаторію. Він самотньо сидів за столом. Голова його була опущена на руки, все тіло здригалося в конвульсіях.

— Що сталося, Урчику? — занепокоївся Ігрек, обнімаючи його за плечі. Ікс зупинився поруч, напружено про щось міркуючи.

— Я все розумію,— прошепотів він.

— Що ти розумієш? — глухо запитав УР, підводячи обличчя від столу. Його щоки наливалися зловісною чорнотою, очі тьмяно блищали.— Що ви взагалі, люди, розумієте в мислячих роботах? Ви штампуєте нас для своїх потреб і не замислюєтесь, що, може, серце автомата теж болить! Що в нього вогнем горить мозок! Що його печуть нерозв'язні світові проблеми, які ви нав'язали йому! Знаю, знаю, ви смієтеся! Ви знаєте, що серця в робота нема, що його нерви з кабелів та інтегральних схем, що його мозок кристалічний! Але де вам знати, як страждає кожен атом так званої неживої матерії? Де вам знати, що любові жадає кожен кристал, навіть неодухотворена скеля! Лише вона мене зрозуміла... Вона одна... Вона довірилась мені...

— Хто? — тихо запитав Ігрек.

— Леся. Ваша мати. Як вона зверталася до мене! Вона вклала в мене всі свої найкращі почуття...

— І ти зробив більше, ніж вона хотіла,— палко сказав Ікс.

— А що маю тепер? — гірко озвався УР.— Мій мозок розвалюється, він розтоплюється незбагненним вогнем. Та дівчина...

— Ісварі?

— Вона... Тоді, на планеті, я відчув, що міг би любити. Я б хотів позбавитись усієї своєї інформації. Я б хотів стати дитям, безумним, закоханим. Навіщо мені раціональний розум, коли я не міг відповісти тій чарівній істоті: я теж тебе люблю!?

— Чого ж ти прагнеш?

— Нічого,— тихо відповів УР, понурившись.— Я хочу вмерти. Я хочу піти в небуття. Навіщо мені нести муку людських почуттів, коли я не можу знайти їм розв'язання?

— Я знаю, що треба робити,— раптово сказав Ікс, який весь час про щось напружено думав.— В інформаторії корабля є згадки про цікаві експерименти...

— Які? — не зрозумів Ігрек.

— Створення штучного біотіла людини. Беруться клітини батька, матері, плід дозріває в активізаторі протягом місяця, швидко стає дорослим індивідом, а потім біокібернетичний комплекс переносить інформацію пам'яті, почуттів, психогенетичні надбання з старого тіла на нове. Так були повернені до життя деякі видатні мислителі, вчені...

— Але ж то від людини до людини!

— Можливо й інакше,— обережно сказав Ікс.

УР намагався збагнути, про що вони розмовляють.

— Невже ви гадаєте, що я міг би стати... людиною?

— Ти вже людина,— ніжно відповів Ігрек.— Хіба ти не бачив мільйони людиноподібних потвор на Аоді? Що з того, що вони мають людську подобу? Людина, мисляча істота визначається не формою і навіть не функцією. Це — творчий дух і розум еволюції. Ти — людина, Урчику, і матимеш живе, гаряче тіло. Ти будеш любити Ісварі...

УР мовчав, ніби осмислював почуте. Але сині плями сходили з його щік, очі знову грали прозорим вогнем.

— Проте мушу попередити,— обережно сказав Ікс.— Одержавши людське тіло, ти втратиш безліч своїх потужних рецепторів — інфрачервоне бачення, аналізатори ультрафіолету, приймачі ультразвукових частот... і ще всілякі переваги, наприклад, силу...

— Ти вважаєш це перевагами? — притишено озвався робот.— А може, то прокляття? Я хочу звідати лише одне почуття — парадоксальне, нерозв'язне машинним мозком. Я хочу відчути любов... Я зрікаюся сили і всебачення... Тільки не обманіть мене, діти. Чуєте? Ваш вірний друг просить вас: не обманіть... І ще одне. Ісварі... Вона не впізнає мене в людській подобі...

— Пізнає,— сказав весело Ікс.— Хірурги-генетики дадуть тобі копію нинішнього обличчя. А до того наберися терпіння. Ну й сенсація буде на Землі! Ти уявляєш, брате?

. . . .

Всесвітній Зв'язок передавав по всій планеті:

— Люди Землі! Повідомляємо про велику радість. Космокрейсер «Любов», який стартував шістнадцять років тому до зірки Епсилон Ерідана, сьогодні повертається. Інформуємо вас, що психогеноцентр Землі готується повернути до життя членів екіпажу, вражених потужною космічною радіацією. Корабель привели до рідної системи два сини капітана Богдана Полум'яного. З ними прилітає жінка — мисляча істота далекого світу. Вона буде бажаним гостем Землі. Готуйтеся зустріти своїх дочок і синів, люди планети Земля!

Голова Ради Всепланетного Товариства Галактичних Зв'язків Владислав Ратай і десятки його соратників вилетіли швидкісними левітаторами до Кавказу. Коли вони прибули на космодром Сонячне Місто, зореліт «Любов», потемнілий, подзьобаний метеоритним пилом, обпалений космічними бурями, вже приземлився на гігантському майдані.

Схвильовані вчені ждали. В основі сфероїда відчинився люк. Звідти вийшло двоє людей. Потім ще дві постаті.

— Хто б це міг бути? — здивувався Владислав Ратай.— Адже, крім синів Полум'яного, повинна прилетіти лише жінка планети Аоди. Невже вони захопили ще когось з того світу?

Четверо наближались у повному мовчанні. З тривогою, з радістю йшли юнаки, вперше дихаючи повітрям рідної планети. Ніби в казку вступала ніжна Ісварі, одрізавши себе від страшного минулого. Опустивши погляд, поволі рухався позаду УР — вже не робот, але ще й не людина.

. . . .

Була пітьма. Вселенська пітьма.

Її хвилі котилися у безмір, обіймали нескінченність. Тиша, а в ній — все і ніщо.

Спокій. Який неосяжний спокій. Без імпульсів без сновидінь, без прагнення, без жадання, без програми.

А потім блискавиця. Беззвучна, болісна, вражаюча блискавиця свідомості. Хто? Де? Звідки? Навіщо?

Я.

Це я.

Я є! Болісне, тремтливе, шукаюче.

Тугі хвилі буття котилися звідусюд, пронизуючи плоть. Кривавий прибій бив у груди, в мозок. Чому? Чому він раніше не відчував такого?

УР розплющив очі. Побачив над собою небо, білі суцвіття яблунь і вишень. А обабіч — півпрозорі стіни. Він лежав на ліжку, вкритий рожевим простирадлом. Чому він тут лежить? І чому таке дивне небо? Воно ніжно-блакитне, прохолодне. Де ж інфрачервоні тони, чому довкола дерев не видно золотавого ореолу?

У саду тьохкає соловей. Чому він так солодко співає? Про кого?

Ісварі. Ісварі. Що за дивне ім'я? Кого воно нагадує? Куди кличе?

УР підняв руку, випростав її з-під простирадла. Скочив, наче підкинутий пружиною. У нього була ЛЮДСЬКА РУКА. Сталося! Невже це правда? І жадане сталося?

Він встав з ліжка, відчув себе бадьорим, сильним. Щось було втрачено, але здобуто незміряно більше. Він ще не знав, що саме, але те НОВЕ, НЕЙМОВІРНЕ, було зернятком НЕВИМІРНОСТІ. Воно буде розвиватися у неміряні сфери буття, воно відкриває йому двері у таємничий світ казки й любові.

УР пошукав поглядом, побачив у кутку кімнати свічадо. Зупинився перед ним. На нього звідти дивився плечистий, стрункий юнак з ясно-карими очима, з рожевим тілом. Він був схожий на того, попереднього, але яка разюча відмінність! УР знав: він узяв на себе не лише радість, а й нові муки. Але тепер ті муки матимуть плід, живий плід. Попереднє буття робота такого плоду не могло дати...

До кімнати ввійшли люди. УР соромливо схопив простирадло, накинув на себе. Хтось засміявся. До нього підійшов Ікс, з-за його спини виглядав Ігрек.

— Пізнаєш, новонароджений? — пожартував Ікс.— Чи, може, перестанеш родичатися?

— Здрастуй, брате,— розкрив обійми Ігрек.— Одягайся хутчіше. Нас чекають батьки...

. . . .

Вони стрімголов бігли по коридору Інституту психогенетики. Забули про все. Краса Землі, велич морів та океанів, чудеса людського генія, урочисті зустрічі з людьми, бесіди про далекі світи, про еволюцію мислячих квітів — все це блідло перед наступним побаченням. Після багатомісячної боротьби з наслідками радіації вченим-психогенетикам пощастило повернути до життя всіх членів екіпажу космокрейсера «Любов».

— А що скажу їм я? Що скажу я? — шепотів, задихаючись від хвилювання, УР.

— Що серце підкаже,— сказав йому Ікс.

— Серце,— повторив УР.— Серце... Тепер я теж можу слухати голос серця...

Відчинилися двері в палату. Широкі вікна були відкриті, у приміщення линули пахощі квітів, духмяний легіт степу. Яскраве світло осліпило юнаків, вони зупинилися посеред палати. Хтось підійшов до них, це був молодий карооким лікар. Він хитро усміхнувся і сказав:

— Ну, розбирайтеся самі. Справа родинна. А ви — приймайте гостей...

Дві постаті підвелися з ліжка. Кароокий худорлявий чоловік з пронизливим поглядом і ласкава синьоока жінка. Вона з мукою і хвилюванням дивилася на незнайомі і до болю рідні обличчя, простягала руки до них, не в силі збагнути всього, що сталося.

— Хто це? Хто? — прошепотів Богдан Полум'яний.

— Ми — ваші сини,— несміливо промовив Ікс, ступаючи їм назустріч.

— Матусю,— майже нечутно додав Ігрек.

Четверо кинулися одне до одного, завмерли в обіймах. Смерть не роз'єднала їх, не могла роз'єднати. Через прірви космосу, крізь зоряні хащі, крізь потоки часу, понад темрявою небуття велика любов знову об'єднала їх для великого щастя.

Леся дивилася в сяючі очі синів, цілувала їх, плачучи, і без упину запитувала:

— Як же це? Як так? Ви живі? Хто вас урятував?

— УР, мамо. Наш вірний друг і наставник...

— УР? Невже той самий робот, якого я так благала перед смертю? Де ж він? Що з ним?

— Ось він, матусю, перед тобою,— сказав Ігрек.

Леся глянула на знітковілого юнака, який переступав з ноги на ногу, не знаючи, куди подітися.

— Навіщо ви жартуєте? Хто цей чарівний хлопець?

— Той самий УР, матусю,— наполягав Ігрек.— Це велика епопея. Він тобі сам про все розкаже.

— Я теж твій син, Лесю,— сказав УР несміливо.— Ти народила мене. Якби не ти, не став би я людиною..,

— Я? — вражено перепитала жінка.— Що зробила для тебе я?

І тоді УР оповів Лесі й Богданові всю космічну одіссею...

. . . .

— Тепер ти розумієш, що зробила, що вчинила твоя любов? Вона створила з механічного ящика людину. Ти дала мені душу, прекрасна мати! Хочу бути твоїм сином...

Леся зворушено обняла його, ще не знаючи, як сприйняти казкову подію. Але серце її стукало схвильовано і радісно, і сльози чудування й ніжності котилися по її щоках.

— Одразу троє дітей, Богдане! — усміхалася вона зволоженими очима.— Цілий екіпаж для зорельота. Як же вас хоч звати, сини?

— Я Ікс.

— Я Ігрек.

— Що ви? — жахнулася мати.— Хто вам дав ці математичні найменння.

— Він,— сердито показав на УРа Ікс.— Його карати!

— Правда. Це я,— зітхнув УР.— Але ж не забудьте — я був тоді лише механічною нянькою.

— Нічого, нічого,— жартував батько.— Ми їм повернемо людські наймення. Ти, кароокий, при народженні був Георгієм, а ти — Мирославом. Так віднині й запам'ятайте!

— А як же, синку, тебе назвати тепер? — запитала мати УРа.

— Я не мінятиму імені,— серйозно відповів син.— Я залишуся УРом. Це ж не лише Універсальний Робот, УР в древніх мовах назва вогню. Я хочу навіки лишитися таким, як вогонь. Він ніколи не завмирає в спокої, він невпинно прагне вияву, він — справжній супутник любові...

. . . .

Десь у гаю співав соловей. Колесо небосхилу котилося повільно, урочисто, подзвонюючи зірками-дзвіночками. Вогнисті відбитки колихалися в річці, самоцвітами грали роси під променем місяця.

УР тримав Ісварі за руку, вони поволі йшли луками, жадібно вдихаючи густий запах квітів і трав. Він дивився на її тонкий профіль і думав про далекого, смішного робота, що не мав сил вийти з таємничого кола кохання. Він переступив межу мертвого і стрибнув у безодню безсмертя. «Якщо це міг зробити робот, якщо він народив мене, невже ті далекі люди — родичі Ісварі — не зможуть вийти з колапсу вмирання?»

— Кохана!

Вона зупинилася, вражена дивним словом.

— Ісварі...

Вона мовчала, лише її очі відкривалися ширше, ширше, наче хотіли поглинути УРа в свої глибини.

— Ми з тобою тепер під оком єдиного Всесвіту, Ісварі. Глянь — де наша вітчизна? Там чи там? Чи біля тієї зірки? Все — наше. Всюди — ми. Нас кличе вогниста ріка буття. Я чую поклик мудрих квітів. Вони промовляють до мого серця. Вони вимагають нескінченного подвигу. Ісварі, чи підеш зі мною у новий політ, до далеких світів?

— Піду.

— Ми відвідаємо прекрасну Планету Квітів. Ми знову побуваємо на твоїй Лоді, спробуємо розбудити її. Невже на ній не знайдуться живі серця?

— Я буду з тобою, коханий...

Юнак відчув, як під ним захиталася земля. Що вона сказала? Невже це йому?

Вся математична мудрість, все сплетіння рівнянь і логічних категорій не допомогли тому, давньому УРові, добути жадане рішення. Воно прийшло, як блискавиця, з вуст ніжної дівчини. Просте, як подих. Величне, як погляд зоряної безмірності...

. . . .

Тане, тане видиво життя, яке має прийти... Яке неодмінно буде! О, як не хочеться покидати його, як хочеться плинути в чарівних глибинах вічності. Проте що я мовлю! Того життя не буде, воно не настане, якщо ми...

— Ого! Ти знову мислиш, знову б'єш потоком розуму в скелю таємниці! Отже, повернувся до колеса Хроноса! Ну, вітаю з поверненням! Ти що-небудь збагнув?

— Який я вдячний тобі, Чорний Папірусе! Я збагнув більше, ніж можу висловити!

— І не треба висловлювати! Краще діяти.

— Твоя правда. Якщо кібер грядущого жадає стати людиною, щоб осягнути небувале, то як же нам треба берегти те, що в нас уже є. То скарб безмірності!

— Ти сказав! Тебе торкнулося крило істини. Не забувай же ніколи свого рішення...

— О ні, не забуду! Але, Чорний Папірусе, хочу ще раз запитати тебе: що ти є? Чи не можна було б збагнути, відчути, побачити віддалене бодай поняття твоєї моделі?

— Можна! Дивися!

Блискавиця змітає видимі речі довкола. Нема Землі, кімнати, людей, дерев... Я серед нескінченного космосу, у невимірності. Пливуть, обертаються у величному ритмі зорі, галактики, мегасвіти. І я відчуваю ледве вловиму мелодію — ніжну, всепереможну, сповнену любові й чекання. Що це? Що? Невже я чую пісню Матері-Безмірності? Її поклик до всіх мислячих дітей! Її одвічне прагнення дати синам всепроникні ультрафіолетові крила свободи!

Я насилу повертаюся до земної свідомості, затуманеним поглядом дивлюся на сферу Чорного Папірусу.

— О, яке видіння,— шепчу я.— Ти модель самої безмірності? Ось звідки твоє знання?

— Так,— промовляє темно-фіолетова сфера.— Я модель безмірності. І зерно твого розуму...

— Як?

— Об'єднай ці дві таємниці. Йди далі, в гущу життя. Поле жадає нових зерен і цілющих дощів. Там, у житті, знайдеш вічних друзів і розгадку власної таємниці... Іди...

КНИГА ДРУГА

ЗОРЯНИЙ КОРСАР

Закон вогню, закон кохання,
Пали мене, карай мене!
Веди крізь громи і повстання
У преображення ясне!

Не дай в ілюзії заснути,
Не дай мокріти у багні,
Щоб думка, грізна і розкута,
Палахкотіла у мені,

Щоб крила, сильні і вогнисті,
Прорвали тіла мур тугий,
Щоб зорі, праведні, пречисті,
Мене взяли у світ новий!

Іще востаннє я заплачу,
Пройду незримо по землі,
І всі падіння та невдачі
Лишу впокореній золі.

І блискавицею-привітом
Сяйну у грізній синяві.
Закон Вогню гримить над світом:
У м р і т ь, м е р ц і!
Ж и в і т ь, ж и в і!

Щоб воскреснути — т р е б а в м е р т и.

(Із східних афоризмів)

Частина перша

БУНТ КОСМОКРАТОРІВ

До накуреної кімнати, де гурт молодих криміналістів завзято обговорював на всі лади справу про вбивство дівчини в Броварському лісі, просунулася голівка Раї-секретарки:

— Григоре, тебе до шефа.

Григір Бова, ще зовсім зелений криміналіст, встав з-за столу, де на клаптику паперу вимальовував схему гіпотетичного злочину, з насолодою хруснув затерплими руками, потягнувся.

— Що там таке?

— Не знаю. Терміново.— Руда копиця, згромаджена на голові Раї, зникла, у коридорі процокотіли стальні шпильки її черевиків.

— Григоре,— гукнув один з товаришів.— Не інакше як доручить тобі шеф дуже ррромантичну справу! «Таємниця Чорної долини»! Що — підходить?

— Ідіть к бісу! — добродушно відповів Григір, зачісуючи біля дзеркала свої неслухняні біляві кучері над чистим опуклим чолом.

Він вийшов у коридор, знизав плечима: хай сміються. Знають про його захоплення легендарним детективом, якого вигадав мудрий Конан-Дойль. А може, й не вигадав. Те, що створене в уяві, вже переходить у реальний світ, живе, діє, впливає на інших. Він, Григір Бова, теж хоче стати таким, як Шерлок,— мудрим, спокійним у будь-якій ситуації, незворушним при невдачах, безпомилковим у розрахунках. Тільки погано, що досі ще не трапилося йому нічого романтичного або легендарного. Нудні, навіть часом гидкі справи. То знайти нікчемного аліментщика, який ховається від власної дитини або старенької матері, то відтворити точну картину побоїща, що сталося десь на бенкеті. Проте Григір не втрачав надії коли-небудь взятися за велику і славетну справу. Щоб вона була важлива і потрібна для багатьох людей. Та що там людей — для всього світу... Заради цього Бова не спав ночами, студіював безліч наук — від кібернетики до генетики, від історії релігій до езотеричних доктрин, від мови есперанто до таємничого санскриту, від захоплюючих проблем криптографії до тонкощів фізіології та окульт-

ного знання. Григір гаряче вірив, що в дивовижній праці криміналіста все згодиться.

Може, ось тепер? Холодок хвилювання ворушить волосся, у грудях трішечки млосно. Григір хвильку постояв перед дверима кабінету, набрав незалежного вигляду, ввійшов. Глянувши на заклопотану постать шефа, який схилився над якимись манускриптами, що лежали на столі, він кахикнув.

— Сідай,— сказав шеф, не підводячи обличчя.— Маю до тебе архіважливу справу.

— Індивідуальну?— з надією запитав Бова.

— Індивідуальну,— усміхнувся шеф і глянув на нього.— Сядь і слухай уважно. Я придивлявся до тебе два роки. Ти мені до вподоби...

— Дякую за комплімент.

— Не комплімент,— заперечив шеф.— Ти тямущий криміналіст. Знаю — мариш Шерлоком. От і даю тобі справу, яку може розв'язати лише геніальний слідчий...

— Правда? — аж задихнувся від хвилювання Григір.

— Цілковита правда. Тільки для цього потрібне терпіння, вигадка, почуття гумору і такту. Ну, ще й безліч іншого. Згода?

— Та я... бомбою вибухну! На шматочки розлечуся!

— А ось і ні! Ні бомби, ні вибухів не треба,— серйозно зауважив шеф.— Спокій, витримка, тонкий аналіз... і, може, артистичність... М-да. Де ж воно? Зараз, хвилиночку, я знайду...

Його довгі тонкі пальці витягли з-під скла великий аркуш, густо списаний дрібним почерком.

— Слухай уважно. Тут, брате мій, відкинь свою кібернетику, механіку та астрологію, у яких ти з головою загруз! Не осуджую, але й не схвалюю. Найоршився! Але ближче до діла. Курінний Андрій Пилипович. Рік народження — десятий. Працював директором горілчаного заводу номер два в Опішні. Зник три роки тому...

— Як зник? — здивувався Григір.

— А так. Поїхав з друзями на полювання. Усі повернулися, а він — ні. Шукали-шукали, наче крізь землю провалився.

— Може, вовки з'їли?
— Нема вовків у тамтешніх лісах...
— Вепри?..
— Вепри не їдять людей,— повчально зауважив шеф. Роздерти можуть, а їсти — ні-ні!
— Як зголодніють, то можуть. Узимку...
— По-перше, справа була влітку. По-друге, там дубові ліси. Жолудів до біса. А не стане жолудів — вепри прямісінько підуть на поля. Свіжесенька картопля, кукурудза і всякі інші делікатеси. Вепри теж не дурні. Твоя версія, Григоре, відпадає. Тим більше, що нічого не знайдено: ні кістки, ні шматка тіла, ні рушниці, ні одягу.
— Тоді вбивство?
— Не спіши поперед батька в пекло. Ти не дослухав. Справа в тому, що на заводі виявилася розтрата. Триста тисяч. Три мільйони старими грішми. Кумекаєш? Всі нитки ведуть до Курінного.
— А до чого тут ми — криміналісти? Невже міліція хоче, щоб ми...
— Саме так. Щоб ми знайшли...
— Без агентури, без коштів?
— Дослухай,— сердито сказав шеф, уколовши підлеглого гострим поглядом сірих очей.— У Курінного була сім'я. Дружина і донька. Дружина вмерла. Інфаркт. Се, те, конфіскація майна, виселення, всілякі тривоги. Ну ясно, звикла жінка до розкоші, до пошани, а тут раптом..
— Гаразд, а що з дочкою?
— Вона живе й працює в Києві. Ось тут записано — де і що...
— То ви хочете...
— Еге, я хочу. Безумовно, дочка знає щось про батька. Він був сумлінним сім'янином. Не міг забути про дочку. Завдання в тому, щоб...
— Мені це не подобається,— перебив Бова, чухаючи потилицю.— Хай міліція запитає її...
— Наївний ти, голубе,— скептично мовив шеф.— Вони вже її сто разів запитували. Не знає, і все...
— А нам вона скаже, ви гадаєте?
— Треба діяти так, щоб сказала. Справа дуже важлива. Державна. Злочинець десь живе, напевне, має чуже ім'я. І знову може вчинити злочин. Збагнув?

— Збагнути я збагнув. Та чи не здається вам, що це...

— Що?

— Підлість.

— Чому? — Кущики-брови шефа поповзли на чоло.

— Не знаю. Підлість не завжди можна визначити по букві параграфа.

— Треба діяти. Ясно? Виконуй завдання. Ти солдат. А не можеш — прошу подати заяву про звільнення. Ти, йдучи вчитися на криміналіста, думав працювати в білих рукавичках?

— Гаразд, гаразд,— примирливо сказав Григір і важко зітхнув.— Згода. Раз треба, то треба.

— Ось візьми. Тут усе записано, що, як, де. Додаткові інструкції можеш отримати в карному розшуку, якщо вони є. Гадаю, що добути їх повинен ти сам...

— Спробую.— Узявши з рук шефа аркушик, Бова склав його вчетверо, поклав у горішню кишеню сірої спортивної сорочки.— Як тільки до неї підступитися?

— А це вже твоя справа,— повчально сказав шеф.— Учився, держава на тебе тратила грошенята, тепер покажи, на що ти здатний. Шевця не треба вчити чоботи шити, кота мишей ловити. Що — неправда хіба? Лови мишей, брате, коли ти криміналіст. Знайомся з її знайомими, з нею, з її начальством, коротше кажучи, з ким завгодно, а інформацію про її батька мені добудь...

— Термін?

— До п'ятнадцятого липня. Вважаю, що досить. Що ми сьогодні маємо? — Шеф глянув на календар.— Чотирнадцяте травня. Отже, даю тобі два місяці. І один день, хе-хе! На роздуми. Можеш не приходити сюди. Переодягнися дівчиною, дідом, сажотрусом, коли тобі це до вподоби. Що? Ображаєшся? Ти ж полюбляєш містифікації? Ну, жартую. Якщо розкусиш цей горішок — пошлю тебе... в одне містечко. Трохи вище, ніж ми тут, грішні, сидимо. Хе-хе. Зацікавився?

— Куди? — з надією запитав Григір.

— Не скажу,— хитро підморгнув шеф.— Цікавилися тобою. Деякі люди. Високі. Тим більше, що ти кумекаєш у мовах різних, та ще в єресях окультних. Нащо воно їм потрібне — не відаю, а зацікавилися,

зацікавилися. Не гіпнотизуй мене, все 'дно не скажу. Виконаєш завдання, тоді інша річ. Бувай, братику!

Шеф потиснув Григору руку і знову заглибився в свої папери.

Бова вийшов у коридор.

Хлопці накинулися на нього, зашуміли, заінтриговані несподіваним викликом шефа.

— Розповідай!

— Чому мовчиш?

Григір одмахувався, все ще збентежений, заклопотаний. Не хотілося говорити про неприємне завдання. Товариші одходили вбік, розчаровані мовчанням Бови.

— Не інакше, як у Баскервільський замок поїде наш Григір,— насмішкувато пробубонів низькорослий Ваня Хроненко.— У Н-ському колгоспі великий чорний пес із фосфоричними червоними очима щоночі тягає телят із ферми. Зникли також зоотехнік та дві доярки, які влаштували засідку. Знаменитий детектив Григір Бова поспішає до місця таємничого злочину, його зустрічають вдячні колгоспники...

— Клоун,— огризнувся Григір, замикаючи шухляду в своєму столі.— Зовсім не смішно...

— Григорчику,— невгавав Ваня, прикладаючи долоні до грудей, як у традиційному індійському вітанні,— візьми мене з собою! Хто ж опише твої подвиги?

Хлопці сміялися. Григір промовчав, пішов до секретаріату. Рая виписала службове відрядження на два місяці. Тепер він міг не потикати носа до контори, ставши повним господарем свого часу.

Бова вийшов на вулицю, обігнув Урядовий майдан, спустився фунікулером на Поділ. Ішов понад Дніпром, розмірковував. На душі було не дуже приємно. Хоч шеф і романтизував наступне його завдання, але Григір добре знав, що тут він зіткнеться з клубком людських трагедій. І сам він буде у всій цій історії не легендарним детективом, а замаскованим шпиком. Якби йшлося про самого злочинця, а то, напевне, цілком невинна дівчина! Може, доки не пізно, повернутися до шефа, відмовитись? А що буде потім? Догана, кінець службової кар'єри, кінець усіх мрій...

Григір гірко усміхнувся. Мрії! Які вони далекі від реального життя. Доки він навчався у спеціальній школі, майбутнє здавалося сторінками захоплюючого

роману. І в тому романі Бова неодмінно визволяв нещасних людей від бандитів, злочинців, які вступали у складний і довгий двобій з хоробрим героєм...

Довгі, бурхливі дискусії з товаришами. Яких тільки питань вони не піднімали? Чи є свобода волі? А якщо її нема — чи можна стверджувати поняття злочину? Адже тоді ніякого злочину нема, а лише дія індивіда — цілком закономірна й обумовлена суворою причинністю, яка не подобається більшості. А інколи й меншості. А право — перелік суб'єктивних постанов, які не можуть вважатися законом у точному значенні цього слова. Бо закон — це те, чого ніхто й ніщо не може порушити. Як у природі: хай спробує елементарна частка чи якийсь квант вийти з-під влади закону! Ніколи! А людина порушує встановлені суспільством закони. Отже, тут явні нелади з теорією...

Григір не погоджувався з такими твердженнями. Він відстоював свободу волі і закон, який випливав з Космічного Права. Цей термін він часто вживав у дискусії, за що його прозвали на юридичному факультеті вечірнього курсу Космоправом. «Гей, Космоправе,— гукали хлопці,— а в які рямця небесного закону ти втиснеш пришельців, скажімо, з Марса? Вони наших постанов не знають, навіть прийнятих Генеральною Асамблеєю, з нашими поняттями права не знайомі... Як тоді розцінювати їхній гіпотетичний напад на Землю? Їхнє право вимагає експансії, щоб вижити, бо в них, наприклад, не вистачає ресурсів. А наше право спонукає до захисту, щоб зберегти культуру Землі. Як поєднати ці два права у спільному Космічному Праві?»

Для Бови в таких казусах не було нічого неясного. Обмежене планетарне право могло бути частковим випадком Космічного Закону. Право Всесвіту могло грунтуватися лише на обопільних інтересах представників різних еволюцій, на інтересах всіх мислячих істот безміру, виходити зі спільно́ти сущого. Як клітини організму не можуть шкодити одна одній, бо всі вони складають єдине тіло, так і різні еволюції Космосу повинні нести в собі розуміння єдиного права. Хто порушував його — вже не входив до спільно́ти і ставав злочинцем. Не суб'єктивним, не умовним, а справжнім правопорушником, який використав дарунок свободи волі всупереч благу інших клітин буття. Переслідувати

такого злочинця, знайти, ізолювати або повернути в потік Права й Закону — прекрасне завдання. І криміналістика в такому освітленні поставала як наука космічної хірургії, що лікувала єдиний організм суспільства, оперуючи його хворих членів. Так думалося...

Та ось Григір захистив диплом на юридичному факультеті, закінчив спецшколу. Почав працювати у цивільному агенстві криміналістів. Попливли одноманітні дні. Бова зрозумів, що життя зовсім не пристосоване для романтики. Дійсність руйнувала його юнацькі уявлення. Злочинці не вкладалися в схеми. Часто навіть неясно було, чому вони порушували право. Ба, навіть самі вони не розуміли цього. Інколи здавалося, що причина десь поза ними. Але ж тоді знову терпіла поразку концепція свободи волі?

Григір знемагав під тягарем сумнівів, заглиблювався в давні й сучасні книги, думав і... виконував рутинні завдання свого шефа. Хотілося інколи плюнути на все і шукати іншої роботи — творчої, натхненної. Але стримувала хлопця надія — щось має статися! Щось надзвичайне, цікаве, хвилююче! Та надія повисала в повітрі. Ось і тепер... Якась клоунська ситуація. Підібрати ключі до дівчини, щоб дізнатися про долю її батька. Державна справа, каже шеф. Що ж, спробуємо. Легендарний Шерлок навіть у простеньких і, здавалося, нецікавих справах розкривав кримінальні глибини. Може, й тут з'явиться щось несподіване?

Григір знайшов сухий горбик у заростях над Дніпром, сів, вийняв з кишені записи, почав знайомитися з ними.

Галя Курінна. Галя. Галина. Гарне ім'я... Дев'ятнадцяти років. Ще зовсім молоденька. Цікаво, чи вродлива? Ото дурень! Яке тобі діло — гарна чи ні? Чим поганша — тим краще. А чому? Не так жалітимеш потім? Красиву жаль зобиджати! Мерзотник! Може, якраз навпаки! Негарну вже доля обійшла, якраз її треба жаліти. Ха! Заплутався, заплутався, братику. Який з тебе детектив — одразу переходиш на особисті відчуття, нюні розпускаєш. Криміналіст повинен бути кременем — жорстким, безжальним, але справедливим. М'яка людина не може бути справедливою. Вона жаліє правих і винних. І навіть частіше винних. Бо невинного й жаліти нічого, у нього все гаразд, усе ясно,

доля йде широким шляхом... І чого це його потягло на таку філософію? Цікаво, досить внести один якийсь елемент у роздуми — і потягся цілий ланцюжок. І так до безмежності. Досить про це. Підемо далі...

Дев'ятнадцять років. Медсестра. Працює в обласній лікарні, у відділенні професора Сенченка. Ага, це так званий біотрон. Герметичні палати з штучним кліматом. Експериментальне лікування гіпертонії та інших хвороб... Може, симулювати гіпертонію та лягти в той самий біотрон? Пару тижнів полежати. Можна познайомитися, розговоритися. Хм, план непоганий. Тільки ж як підняти собі тиск? Порадитися з шефом? Він заборонить такий «експеримент». А звернешся до знайомих студентів-медиків — відмовляться. Скажуть — кримінал. Ні, це не підійде, треба щось інше. Що ж?

Живе на Куренівці. Наймає кімнатку в старої самотньої жінки. Вулиця Покручена, 10. Гм, цікава назва. Покручена. Як і оця справа, що він зайнявся нею. Далі — біографія. Не вельми складна. Батько зник. Мати померла. Дівчину забрали в інтернат. Там закінчила десятирічку, потім курси медсестер. Переїхала до Києва, живе тут другий рік. Замкнута, друзів не має. Оце і все. Скупо. Майже нічого. Горішок твердий, мабуть, непросто розгризти. Що ж придумати? Хіба познайомитися з господинею? А як? Просто так — зайти: здрастуйте, я ваша дядина?! Вижене, не захоче розмовляти. Треба якось офіційно. Скажімо, під виглядом монтера. У вас аварійна лінія і так далі. Треба перевірити. Можна поратися скільки завгодно. І поговорити з господинею. А потім... потім час покаже... Отже, вирішено.

Григір згорнув записи, заховав. Вийшов до трамвайної лінії, сів на 28-й, доїхав до Червоної площі. Вирішив зайти додому. Він жив на Андріївському узвозі у своїх односельців, які виїхали до Києва ще в передвоєнні роки. Діти їхні загинули на фронті, а двійко старих — їм було вже за сімдесят — доживали віку, отримуючи за дітей невелику пенсію. Григора вони мали за сина.

Дід Микита був дома. Сидів у темній кухні на триногому стільчику, лагодив ветхі капці. Глянувши на Григора, усміхнувся в жовті прокурені вуса і, як завжди, хитрувато запитав:

— Ну як — піймав якусь важну птицю?

— Літає, діду, ще літає,— у тон йому відповів Григір.

— То, мо', реактивний візьмеш, щоб догнати? — невгавав дід Микита, поплььовуючи в долоні.

— Обійдеться без реактивного. Пішки доженемо! — сказав Григір, щось шукаючи в комоді.

— Дивись, дивись, тобі видніше. Ех, парубче! І охота тобі було сищиком-пищиком ставати? Уже б, я понімаю, прокурором чи адвокатом; у всіх на виду, авторитет! А то трешся десь на задвірках, і ніхто про тебе не знає.

— А мені нічого й не треба,— весело мовив Григір, приміряючи потерті штани.

— Хіба що так! — скрушно похитав головою дід.— Кому що! Кому піп, кому попадя...

— А мені попівна! — підхопив Григір.— Не треба, діду Микито, мене жувати. Я вже жований-пережований. Поткнуся в село — мати й батько одразу: та що ти собі думаєш, краще б агроном став, он поля які, а людей все менше, всі в місто біжать, наче там на асфальті пшениця родить!..

— Точно кажуть! — схвально кинув дід Микита.— Тямущий батько в тебе. І коваль, і косар, і механік. Куди не кинь — все мастак. А ти — просто так.

— Ого! — ви вже в риму говорите! — жартівливо сказав Григір.— Може, поетом станете на старості?

— Поетом чи пенсіонером, а незгірше тебе бачу, що й як,— розсердився дід.— Куди те дрантя тягнеш на себе? Здурів? У Кирилівку захотілося?

— А чого ж воно лежатиме? — посміхнувся Григір. Одягнув штани, стару спортивну куртку.— Нині, діду, мода така...

— Еге, скоро дівчата лопухом прикриватимуть сором,— несхвально зітхнув дід.— Кінець світу настає. Ну, як хочеш. Охота тобі дражнити собак. Непутящий ти, Григоре, хоч і люблю я тебе.

— Нічого, нічого, діду,— заспокійливо сказав Григір.— Колись я розповім, що й до чого. А тепер вип'ю чайку — та й до праці!

— Теж мені праця — не бий лежачого. Пий, пий чай, там Мокрина в термосі залишила. І сирнички із сметаною у судничку.

Григір попрощався з дідом, вийшов на вулицю. Вирішив одразу їхати на Куренівку.

До зупинки на вулиці Фрунзе Бова їхав трамваєм. Потім почимчикував вузенькими стежками. Ось і Покручена. Старенькі, ще дореволюційні хати. Садки, садки. А що — непогано! Хоч і не сучасні котеджі, але жити в них, мабуть, приємно. Тиша. Молочно-пелюстково заповнили вулицю вишні. Над ними гудуть бджоли, хрущі. На лавочках сидять старі жінки, про щось гомонять, сміються. Перемелюють, перемивають кістки своїх ближніх. Серед будяків та полину весело граються дітлахи, татакають з саморобних та фабричних автоматів, викликають з небуття — не дай боже! — війну, прокляту родом людським.

Хвіртка відчинена. Григір тихенько ввійшов на подвір'я. Біля ветхого коридора буйно цвів бузок. З призьби шаснув кіт. Під старезною грушею на саморобному ослінчику сиділа бабуся — худа, аж прозора. Тонкими синюватими пальцями з набряклими жилами вона перебирала на столику щавель, складала в миску. Побачивши Бову, звела ласкаві сині очі. Хлопець привітався, запитав:

— Це номер десятий?

— Еге. Там же на хвіртці написано.

— Я для точності,— авторитетно заявив Бова і кашлянув.— Як ваше прізвище?

— Григорук я. Маруся Григорук. А хіба що? — затривожилася вона.

— Та нічого,— заспокоїв хлопець, знімаючи картуза і пригладжуючи чуприну.— Я з «Київенерго». Перевіряю лінію. Од вас поступила скарга, що нелади з освітленням.

— Скарга? — занепокоїлася господиня.— Я нічого не писала. Мо', Галя?

— А хто це така Галя? — ніби знічев'я запитав Григір.

— Квартирантка моя. Дівча, сестра милосердна. Мо', вона й писала. А я — ні. Іди, хлопче, глянь, як там і що. Іди.

— Ходімо разом,— сказав Григір. «Ще не вистачало самому стирчати в будинку. Так нічого й не довідаєшся».

— Чому? — знизала плечима господиня.— Не злодій же ти? Та й красти в мене нічого. Іди, не бійся.

— Ні,— затявся хлопець.— Тільки з вами.

— Ото впертий,— посміхнулася бабуся.— То вже піду, як хочеш. Хотілося скоріше перебрати щавлик. Моя Галя полюбляє зелений борщик. Увечері прийде. Добре, я й там почищу, на кухоньці.

Вона перекочувала до низенької веранди-коридора, де стояли закопчений керогаз і батарея каструль та глечиків. Григір почав вовтузитись біля лічильника. Увімкнув світло. Все було гаразд. Бабуся глянула на хлопця.

— Ну як?

— Ммм... Треба перевірити.

— Певно, моя голубонька щось запримітила та й писнула вам. А тобі, хлопче, клопіт.

— Нічого. Така наша служба. А що, ця ваша Галя... певно, навчається, читає вечорами?

— Еге,— озвалася господиня.— Вона тямуща дівка. На вечірньому вчиться. Важко їй. Чергує в лікарні, а потім прибіжить — і за книги. Хоче справжнім лікарем стати. І стане. Не одступиться.

— А батьки ж їй помагають? — байдуже запитав Григір, придивляючись до щитка та обмацуючи пробки.

— Сирота вона,— зітхнула бабуся.— Нема в неї нікого. Якісь дядьки чи тітки є, та не обзиваються. Чому — не знаю. Не родичаються. А мати й батько в неї померли. Годів зо три тому. Так що вона сирітка, і я їй за матір...

Григір скоса поглянув на господиню. Ніби щиро каже. Отже, Галя їй сказала неправду? Чому? А втім, що за дурне запитання? Не стане ж вона говорити цій старій жінці про своє лихо. Навіщо? Тим більше, вона й сама нічого не знає. Що ж, із господині, виходить, не витягнеш нічого. Треба зустрітися з Галею. Але як? Знову прикинутися монтером? Підозріло. Та й господиня що подумає?

— А коли вона дома буває? — запитав Григір.— Мабуть, пізно?

— Як коли. У неї графік. Сьогодні, приміром, вона вдень чергує, а завтра на ніч іде, а потім — знову вдень. Післязавтра — вихідна. Ми з нею і не бачимось — вона сюди, а я туди.

— А ви хіба працюєте? — здивувався хлопець.

— Атож,— похвалилася господиня.— Ще ходжу, прибираю тут в одній конторі. Слава богу, ще свій хліб їм. Дай боже, щоб і не перейти на чужий.

Дивно було слухати Григору ту мову: звичайна, буденна зустріч відкривала йому цілі світи у житті, здавалося б, зовсім непомітних людей. Він хутенько попрощався з господинею, пообіцяв, що тепер з електрикою буде все гаразд, і вийшов на вулицю. На душі було недобре. Ніби він вчинив якесь зло. Що ж, тепер треба прийти післязавтра, коли старої не буде. Грати ва-банк. Будь-що-будь!

На другий день Григір прокинувся раненько, поголився електробритвою, недбало зробив зарядку, піднявши кілька разів двопудову гирю. Миючись під душем, напружено розмірковував, як діяти. У свідомості зненацька пролунав насмішкуватий голос шефа: «Хоч сажотрусом переодягайся, а інформацію добудь». Сажотрусом? А чому б і ні? Смішно? Зате можна замаскуватися так, що й рідна мати не пізнає. Як її? Маруся Григорук. Так і так, мовляв, є сигнали, що у вас давно не чистили димохід. Дозвольте поглянути і потрусити. Я з протипожежної інспекції, старший сажотрус. Хо-хо! Можна ще й головним назватися для солідності. Або шефом-сажотрусом! Цілу ієрархію сажотрусів можна вигадати! Дотепно! Тільки треба трохи розпитати у пожежників, як воно робиться і що потрібно для сажотруса, щоб хоч вигляд мати професійний...

...Григір знову одягнув старе вбрання. Заскочив до кухні. Стара Мокрина — тлуста, кароока, жвава бабуся — поралася біля керогазу. Дід Микита читав учорашні газети, щось хмикаючи собі під ніс. Угледівши Григора, склав газету вдвоє, підняв окуляри на лоба.

— Знову опудалом убрався? Ти тільки глянь на нього, Мокрино, сищики-пищики йому надокучили, так він уже в блатні поперся.

— Блатні тепер у модерних костюмах ходять! — засміявся Григір.— Бабусю, кави мені чорненької нашвидку, бо вже йду!

— Посміховисько якесь,— бурчав дід, знову беручись до газети.— Кручене-верчене якесь покоління пішло!

— А мо', йому так треба,— докірливо озвалася баба.— Що ти прискіпався до дитини? Зараз, Григорчику, закипить, отам дістань із судничка кофейничок.

— Хочу сажотрусом стати,— пожартував Григір.— Піду сьогодні на курси.

— О, цього тобі ще не вистачало! З ниверситету в димар полізеш. А звідти вже в Кирилівку. У божевільню! Я завжди казав, що добром не кінчиш. Такі ви всі, учені-кручені!

— Не каркай, Микито! — добродушно сказала баба, ставлячи на стіл паруючу каву.— Пий, синку. Не слухай його, він і до кота буде бубоніти, ба характер такий. Має когось пиляти.

— Напиляв я тебе. Тільки тирса скрізь валяється, зовсім звелася нінащо.

Григір підсміювався, пив запашний напій. Йому приємно було слухати старече буркотіння своїх господарів, бо він знав: за тими скрипучими словесами прихована велика сором'язлива ніжність, дитяча і щира, яка не хоче чомусь відкриватися, а маскується.

Цілий день Бова провів у протипожежній інспекції. Пред'явивши документи, він попрохав проінструктувати його. Молодший лейтенант,— худорлявий, невисокий хлопець,— трохи іронічно розповів Григору про немудрі причандалля сажотруса, способи чистки димарів і техніку безпеки. Про всяк випадок Бова попросив довідку про те, що він дійсно працює старшим сажотрусом у протипожежній інспекції. Довідку дали, але з умовою, що він її поверне, коли виконає завдання.

*

Наступного дня Григір довго спав. Різкий стук у двері розбудив його. Він схопився з ліжка, протираючи очі. На порозі стояла занепокоєна баба Мокрина.

— Ти часом не захворів, Григорчику?

— Ні, а що?

— Та все спиш та спиш, наче після маківки. Ніколи ж такого не було. Я й думаю, мо', захворіла дитина!

— Не захворіла, а здуріла,— гукнув дід Микита з кухні.— Ти ж бачила — кумедію якусь строїв. Залиш його. Здоровий він. Його й палицею не доб'єш!

— Таке скажеш! — докірливо озвалася Мокрина.— Палицею! Тебе б добрячим києм за такі слова! Серця в тебе нема, Микито!

— А нема,— насмішкувато сказав дід Микита.— Нащо тепер серце? Мені в лікарні транзистори, чи як їх там, поставили...

— Завів уже своє радіо,— зітхнула баба.

Баба Мокрина причинила двері. Бова похитав головою. Так можна проспати і побачення. Вже близько дванадцятої. Треба поспішати.

Нап'явши на себе дрантя, Григір підійшов до дзеркала, глянув на себе. З огидою покрутив головою. І в такому вигляді хоче знайомитися з дівчиною? Ідіот! Вона його вижене з хати, не захоче навіть розмовляти, а якщо й не вижене, то що йому робити? Справді трусити сажу? Вона, крім того, може ще й запримітити, що тут не все гаразд, насторожиться, і тоді...

Ні, ні! К бісу димарі! Треба повернутися до попереднього плану, хоч він і ризикований. Підняти тиск і лягти в біотрон. Шефу не скажу. Попрошу тільки, щоб подзвонив Сенченку. Справді, це геніально. Не він ходитиме за нею, а вона сама прийде. Сяде поруч, заведе розмову, мірятиме температуру. Він ще, дурень, сумнівався.

За якусь годину Бова вже був на квартирі знайомого студента-медика. Той збирався їхати на Дніпро і саме заводив у коридорі підвісного двигуна. Від тріску й ревища дрижали стіни будинку, десь унизу лаялися сусіди. Григір, затуляючи вуха долонями, увійшов до коридора. Товариш вимкнув двигун, весело закричав:

— Чуєш, як реве? Звір!

— Не знаю, як двигун, а сусіди твої кості перемелюють,— сказав Бова.

— Хай! Апетит буде кращий! — засміявся студент.— До речі ти прийшов. Поїдемо кататися. Я, двоє дівчаток. Ти будеш до пари!

— Служба,— похитав головою Григір.

— Не по службі ж ти до мене завітав?

— Саме так. Виручай. Делікатна справа. Злочи-

нець симулював гіпертонію. Мені треба знати, як штучно піднімають тиск.

— Дрібниці,— знизав плечима господар.— Симулювати можна що завгодно. Тиск, температуру, запалення апендикса. Навіть дуже досвідчений лікар не завжди розбереться.

— Апендикса мені не треба,— сказав Бова.— Давай про тиск.

За півгодини Григір уже був в аптеці, купував необхідні препарати, шприц. З телефонної будки подзвонив шефу, коротко інформував про свій план лягти до біотрону, попросив зв'язатися з лікарнею, замовити слівце.

— Ого,— схвально озвався шеф.— Одразу в атаку! Молодця. Тільки гляди — не нашкодь собі. А то ти такий.

— Який?

— Неврівноважений. А до Сенченка подзвоню. Їдь. Тебе приймуть.

Бова заскочив додому, зробив собі укол у стегно. Попередив бабу, що від'їжджає на кілька днів. Вийшовши на вулицю, спіймав таксі.

У реєстратурі вже чекали. Молодесенька білява дівчина одвела його в кабінет лікаря, посадила на тапчан, укритий клейонкою.

— Заждіть тут. Зараз прийде чергова сестра, вона вас прийме.

— А хто зараз чергує? — байдужим тоном запитав Бова.

— Курінна Галя. Хіба вам не все 'дно?

— Все 'дно,— згодився Григір, хоч у самого серце застукало.

Білява дівчина вийшла. Хлопець відчув, як гаряча хвиля хлюпнула йому в голову, розпечений обруч незримого болю опустився на потилицю. Ось воно, починається. Це справді не жарти! Цікаво, чи варто було починати цю гру? Може, справді, давно вже нема Курінного, а йому доводиться такими чудними й небезпечними способами ганятися за химерою.

Двері відчинилися, до кабінету зайшла сестра. Пересилюючи біль, хлопець підвів голову і остовпів від несподіванки. Схопився з місця. Сестра, не звертаючи

на нього уваги, попрямувала до столу. Поклала товстий журнал, розгорнула.

— Сядьте, чому ви встали? — тихо мовила вона.

Григір дивився на неї і мовчав. Як він зможе питати в неї про батька? У такої королівни? Яка вона дивна! Ніби незримий знак над її чолом — знак скорботи й краси. Обличчя худорляве, бронзове; чорне, аж синє волосся, а під бровами, схожими на крила орла, готового до польоту — прозоро-лазурні очі, ніби два небесні самоцвіти. Під білим халатом вгадується гнучке тіло, мов у лісової сарни. Він не знав, що говорити, забув про все. Сестра щось запитала. Григір не відповів, кров била молотом у вуха.

— Ви що — оніміли? — запитала вона й одвернулася. Тепер Бова бачив її профіль — загострений, якийсь зосереджено-злий. Здавалося, що в очах її коливалися, мерехтіли іскорки гніву. Невже вона завжди така? Чому?

— Прізвище?

— Бова,— сказав хлопець.— Бова Григір.

Вона глянула на відкрите круточоле обличчя, вперше усміхнулася. Григору здалося, що крижинки в її очах розтанули, різка зморшка біля вуст зникла.

— Бова,— повторила вона, записуючи.— Химерне прізвище. Ніби в казці...

— А може, ми й живемо в казці? — прошепотів Григір, тамуючи біль і милуючись нею.

— Надто сувора казка,— знову спохмурніла дівчина.— Безжалісна...

— Казки бувають жорстокі,— заперечив Бова.— Героїв убивають, зраджують.

— Але в казці неодмінно є жива вода,— насмішкувато відповіла вона.— Героїв воскрешають. У житті так не буває.

Григір промовчав. Не хотів торкатися якоїсь таємної струни, яка, він відчував це, нап'ята в її душі до останньої межі. Натиснути надміру — і трісне!

— Фах?

— Юрист,— неохоче відповів Григір.

— Такий молодий прокурор — і вже гіпертонія? — здивувалася Галя.— Тоді вам не можна працювати, надто тонка організація для таких справ.

— Чому неодмінно прокурор? — знизав плечима Бова.— Юриспруденція — неосяжне поле. Це — космічна наука.

— Он як? — мовила вона.— Щось я не помічала цього за нею. Длушпається в бруді людському.

— Діти теж длушпаються в бруді. А потім будують палаци і саджають квіти.

— І тюрми мурують, і гармати майструють,— підхопила Галя.— І починають війни, палять сади, палаци.

— Правда ваша,— зітхнув Григір,— але не можна й перегинати ломаку. На світі більше прекрасного.

— Як кому,— гірко мовила дівчина, записуючи щось до журналу.— Це залежить від того місця, на якому людина стоїть. А чому це ми, власне, з вами почали філософствувати? Роздягайтеся, треба зміряти тиск. А потім — до палати!

— А мені б хотілося з вами порозмовляти подружньому,— сказав Григір, знімаючи сорочку.— Ось як вийду з лікарні та зустрінемось, тоді...

— Ви гадаєте, що ми зустрінемось? — здивувалася Галя.

— А ви думаєте, що... ні? — тривожно запитав хлопець.

Галя помовчала, готуючи пристрій для виміру тиску.

— Чому ви... не відповідаєте?

— А навіщо зустрічатися? — зрештою озвалася вона.

— Важко одразу сказати,— тихо відповів Григір.— Не хочу банальних слів. Дуже кортить ще раз побачити вас.

Обличчя дівчини спалахнуло, загорілися самоцвіти очей. Вона метнула погляд на хлопця, пропекла його наскрізь, знову одвела очі вбік.

— Коли ви так хочете...

— Дуже.

— Тоді я подумаю.

— Де? І як?

— Який швидкий! — засміялася вона.— Ви тепер хворий.

— Не хворий! — заперечив він енергійно.— Не знаю, чи біотрон професора мені допоможе, а ви...

— Не треба,— попросила вона.— Не треба так.

— Як?

— Банально. Як у всіх. Хай буде в тиші. Ще є час. Подумайте. Якщо не передумаєте — зустрінемось...

. . . .

Григір старанно поголився, одягнув сірий спортивний костюм. Виглянув у вікно — на небі клубочилися білі хмари, повітря було парке, вологе. Подумавши, Григір вирішив узяти плаща.

Баба Мокрина запросила хлопця до сніданця. Він увійшов до кухні сяючий, веселий. Дід Микита схвально глянув з-під брів.

— Тепер інший табак! На людину схожий. А то як халамидник. Не інакше, як на побачення зібрався. Чи правду кажу?

— Ет, таке скажете,— махнув рукою Григір.

— Не твоє діло,— мовила баба Мокрина.— Хлопець самостійний, що хоче, те й робить!

— Самостійний! — скептично сказав дід.— Доки сам. А накине сітку яка-небудь дівка підтикана, нафарбована, то де й самостійність подінеться! Буде танцювати під її дудку.

— Ти багато танцював? — пожартувала баба.

— Було, було,— зітхнув дід, затуляючись газетою.— У вас, женщин, відьомська сила.

— Доки молоді,— засміявся Григір, сьорбаючи чай.

— Певно, що так,— згодився дід.— Ось я: вже одною ногою в труні, а як побачу ясні оченята та все інше... де та й сила береться? Наче живчик якийсь прокидається в тобі!

— Мовчав би вже! — сердито сказала баба.— Ще тобі, сивому дурневі, про живчики варнякати? Посоромився б Григора!

— А чого ж соромитися? — здивувався дід.— Діло житейське. Я її хвалю, а вона сердиться. Ну, вже й пожартувати не можна!

— Міри не знаєш, старий грішнику!

— А де вона, та міра? Дивися, Григоре, як полюбиться фіфа намальована, то краще й не приводь її до нас, не пущу на поріг.

— Не слухай, Григорчику,— осміхнулася заспокій-

ливо баба,— аби до серця припала, а розмальована чи ні, то діло десяте. Умитися завжди можна, а нутро нечисте — не одмиєш!

Так із сміхом та жартами вибрався хлопець з дому. Кинувся одразу до найближчого квіткового магазину. На прилавках були лише пузатенькі кактуси та якась травичка. Григір розчаровано пішов до Житнього базару. Там теж квітів не було. Хлопець сумно зітхнув. Доведеться йти на побачення без квітів. Жаль!

Біля воріт базару стояв хлопчина з трьома пучечками блакитних незабудок. Григір зрадів — оце те, що треба. Хлопчина попросив по десять копійок за пучечок. Бова дав йому карбованця. Трамвай довіз до вулиці Артема. Звідти попрямував до обласної лікарні. Зустрічні дівчата оглядалися, заздрісно позирали на мініатюрний букетик голубих квітів. Григір поглянув на годинник. До умовленого часу лишалося ще хвилин сорок. Сповільнив крок. Ішов урочисто, ніби прислухався до неясного хвилювання в серці.

Що ж сталося? Якесь диво. Банальна справа, надокучливий офіціоз — і раптом неймовірне. А може, то лише його буйна уява? І нічого нема, не буде. Він прийде, а її не побачить. А якщо й побачить, то лише для того, щоб глянути в байдуже холодні очі. «А що вам, власне, потрібно?» — «Як же так? Ми ж умовились...» — «Гаразд, умовились. Але що вам від мене потрібно?» І все. Після таких слів можна розвернутися на сто вісімдесят градусів і топати додому.

Григір аж зупинився, уявивши таке. А чого ж, має право так сказати. Має. Бо він грає недостойну, темну гру. Він брехун. Прийшов з підступними намірами, а потім... закохався. Але ж їй не сказав правди? А якби сказав? Тоді вона прогнала б його, та ще й плюнула б услід. Зачароване коло! Хотілося сказати, але не можна! Тоді зав'яне диво, що народжується в серці! Зав'яне так, як оці незабудки, коли їх не поставити у воду.

Підійшов до воріт лікарні, зупинився під каштаном, поглядаючи то на ворота, то на годинник. У небі застугоніло. Чорні хмари наливалися зловісною синявою. Сонце то виглядало, бризкаючи весняною радістю на розімлілу землю, то знову ховалося за грізні тучі.

Мимо пройшли дві жінки — молода і стара. Молода дивилася під ноги, обличчя в неї було сухе і зле; стара беззвучно плакала, ламаючи руки біля грудей.

— Краще б ти дома помер, синочку,— почулося судорожне зітхання.— Боже ж мій, боже, я ж і не почула перед смертю його голосу.

— Не приказуйте,— сказала різко молода жінка.— Люди ж навколо.

За ними викотився з воріт присадкуватий повний чолов'яга. Його супроводив високий худий тип у фетровому капелюсі. Він згинався пополам перед своїм товстим супутником.

— Чудово! Прекрасно! Хоч до дівчат, Йосипе Семеновичу!

— Я теж так відчуваю! Як рукою зняло. Ні, що не кажи, а біотрон — чудо!..

Григір уже не слухав, що вони базікали далі,— з воріт вийшла Галя. Вона оглянулась, побачила хлопця. Усміхнулась. І всі страхи розтанули. На серці стало ясно, просто. Вони йшли, зближалися, ніби два звуки в мелодії, щоб утворити єдиний акорд. Вона була якась невловимо мелодійна. Дивно! Все як у багатьох дівчат — коротенька темна спідничка, вовняна кохтина, плащ «болонья», туфлі на високому каблучку,— але чому все те звичне так гармонійно в ній поєднується? І чорне, розпущене по плечах волосся схоже на крило казкового птаха, і очі, наче усмішка післягрозового неба...

Вона привіталася. Григір подав їй квіти. Галя взяла букетик, задумливо глянула на нього.

— Мені ще ніхто не дарував квіти,— тихо промовила.

— Не може бути?! — здивувався Григір.

— Чому... не може бути?

— Не знаю,— розгубився хлопець.— Усім дарують... А тим більше, таким, як ви.

Галя зашарілася, зітхнула.

— Може, й дарували б, тільки я б не прийняла.

— Чому?

— Бо це... дуже важливо. Прийняти квіти.

— А від мене ж ви прийняли...

— Прийняла.

— Незабудки,— тихо сказав Григір.

— Незабудки,— повторила вона.

Над ними вдарив грім. Сипонули рідкі великі краплі дощу, залопотіли на ніжно-зелених листках каштанів. Галя глянула вгору, піймала розкритими вустами дощину, засміялася.

— Ви не боїтесь грози?

— Ні,— сказав Григір.— Ось я захопив плаща.

— Тоді ходімо гуляти. Я вільна.

— Ходімо,— зрадів хлопець.

По асфальту побігли струмочки. Галя ступала впевнено й вільно, ніби під ногами і не було калюж. Вона дивилася вперед зосереджено, напружено, мов несла десь на плечі незриму ношу. Несла і боялася впустити її. Григір дивився на неї, мовчав, глибоко вдихав озонове повітря, тамував тривожну дріж вуст.

Люди очікували попід балконами, у під'їздах. Вони боялися вийти під грозу. Галя осудливо хитнула головою.

— Якби можна було — люди б створили для себе герметичну сферу. Там були б ескалатори, кабінети, спальні, гідропоніка, кафе, танцмайданчики, службові приміщення. І штучне кварцове сонце.

— Ну, це вже ви...

— Що?

— Занадто.

— Підіть у метро, у підземні переходи. На Хрещатик увечері. Люди плавом пливуть. Милуються неоновими вогнями, товчуться в підземеллях, сидять у ресторанах. А на схилах дніпровських, а на луках — майже нікого. Під зорями — нецікаво людям. І пісень не чути. Пісня тепер лунає лише на сцені.

— Галю, хіба ж так можна? Це ж несправедливо,— збентежено сказав Григір.— Та пісня ж не лише на сцені лунає, а й по радіо, телевізії...

— Запхана в металеве горло,— жовчно посміхнулася дівчина, і профіль її став якимсь гострим, пташиним.— Це страшно.

— Що страшно?

— Співець хвилюється, вкладає в пісню серце, душу. Його записують на плівку чи платівку. І ось те хвилювання розмножене мільйонними тиражами. Чи чуєте? Вже не треба щирості акторської й хвилювання. Співець може пити горілку чи розповідати друзям

анекдот. Його щирість записана і розмножена. Хай живе цивілізація!

— У вас дивне мислення,— обережно сказав Бова.

— Дивне?

— Незвичне. Ви ніби йдете... на лезі ножа. Напруга і тривога. Все вас дратує, страхає,

— Ні, ні, не дратує,— заперечила дівчина.— Просто я знаю життя і дивлюся тверезо на його плин.

— Можна бачити життя однобоко,— натякнув Григір.— Може, якась травма. І тоді...

— Просто треба мати чисте око,— різко відповіла Галя, глянувши на хлопця, і в погляді її колихнувся гнів.— Люди звикли носити окуляри з кольоровими скельцями. Один надів червоні: ах, ах, яке рожеве життя, як все прекрасно! Інший полюбляє зелений колір: браво, чудово, життя вічнозелене, нема ні зими, ні осені! Радість і благо! Ще хтось осідлав свого носа блакитними скельцями: всюди голубизна, лазурність, нема ні жебраків, ні нещасних, ні самовдоволених, у всіх небесні шати, всі голубі герої! Хіба не так?

— А ви? — напружено запитав Григір, відчуваючи, як між ними напинається туга струна незбагненного почуття: невідомо, чим воно стане — злом чи дружбою?

— Що я? — з викликом озвалася Галя.

— Ви... яке скельце маєте?

— Не чорне. Адже ви так подумали? Правда?

— Ні.

— Не кажіть неправди. Я ж бачу. У вас на обличчі все написано. Але тут ви помиляєтесь. Я ненавиджу будь-які скельця. І чорні теж. Я хочу дивитись на світ просто. Бачити його таким, як він є.

Дощ раптово перестав. З дахів злетіла зграя білих та сизих голубів, радісно хлюпалася в прозорій, ще нескаламученій калюжі. Над каштанами спалахнула веселка. Люди сипонули на вулицю. Галя зупинилася, підвела обличчя вгору. Григір зиркнув на неї. Вона милувалася райдугою.

— Отже, не все в світі погане? — тихо озвався він.

— Ця краса ще більше підкреслює гидь людську,— заперечила дівчина.

— Навіщо ж тоді ви працюєте в лікарні?

— А чому б там і не працювати? — здивувалася вона.

— Лікувати гидь людську? — в тон їй запитав Григір.

— Ми лікуємо тіло,— сухо сказала дівчина.— Все інше — справа самої людини. А прегарні слова — полова. Невже й ви...

— Що?

— ...полюбляєте їх?

— О ні. Але мені здалося, що ви занадто траурно дивитеся на світ.

— Не траурно, а справедливо. Коли бачу блощицю, то не називаю її метеликом. Не люблю фантастів за це. Вигадують прекрасне майбутнє, рожеві планети, осяйних людей. Де вони візьмуться, з кого? Нема ніякого розуміння причинності. З поросяти не виросте лев, з курки орел.

— Ви не любите фантастики?

— Оптимістичну — ненавиджу. А серйозну люблю.

— А які ваші улюблені книги?

— Ви будете сміятися.

— А все-таки?

— Конан-Дойль. Пригоди Шерлока Холмса.

— Правда? — зрадів Григір.— Тоді ми з вами однодумці. Я змалку люблю ці книги. А що вам у них подобається?

— Сам Шерлок,— замріяно сказала Галя, дивлячись на щебетливих дітей у сквері.— Справжній лицар.

— Чому лицар?

— Аякже. Одразу поспішає на поміч скривдженим. Про себе не думає. Зневажає небезпеку. І разом з тим знає ціну світові.

— Як? — не зрозумів Григір.

— Хіба ви забули? Він скептик. Він знає, що люди підлі, нікчемні, заздрісні, брудні. А все-таки допомагає їм. Бо жаліє. Прекрасний герой.

— Криміналіст? — ніби запитуючи, озвався Бова.

— То й що? — з викликом заперечила дівчина.— Нема брудної роботи. Аби на благо. Лікареві доводиться щодня мати справу з брудом. І педагогові. А тим більше — криміналістам.

— Це правда.

— Ага, згодні. Та що я кажу — ви ж юрист. І добре

знаєте про все це. Слухайте, Григоре,— зненацька підскочила Галя,— а чому б вам не стати Шерлоком? Га? Це тобі не прокурор чи адвокат. Цікаво, інтригуюче. Погоня, переслідування, розкриття таємниці...

Хлопець відчув, як щоки його починають палахкотіти. Чи вона щось знає, чи так, випадково? Що робити? Як вийти з ідіотського становища? Змовчати? Пізніше може статися катастрофа. Сказати — не знати, як вона зреагує!

— Я про це вже думав.

— Серйозно?

— Так.

— Це чудово! Тоді ви зможете написати розповіді про новітнього Шерлока. Бо сучасні детективи нецікаві. Поверхово, без психології.

— Треба ж мати талант.

— А ви пробували?

— Вірші. А прозу — ні.

— Я теж вірші пишу,— призналася Галя.— Тільки нікому не читаю.

— Чому?

— Нема подруг. Хіба своїй бабусі, так їй нецікаво. Недавно написала великого вірша.

— Про що?

— Про любов,— зітхнула Галя.

— Прочитаєте мені? — попросив Григір.

— Спочатку ви мені.

— Гаразд. Тільки який з мене поет. Так, графоманство.

— Все 'дно. Важлива не форма, а зміст. Коли читають друзям — все звучить інакше, ніж зі сцени.

— Це правда. Тільки де ж читати? Прямо на вулиці?

— Можна й на вулиці,— сказала вона.— Звернемо вбік, праворуч. Ця вулиця веде до зоопарку. Там тихо.

— Згода. Тільки спочатку зайдемо в кафе. Посидимо, пообідаємо. Я свої примітиви прочитаю вам за столиком, а ви — про любов — на вулиці. Домовилися?

— Домовилися,— ласкаво всміхнулася дівчина.

Вони зайшли до кафе. Сіли за крайнім столиком на

відкритій веранді. Підкотилася повненька офіціантка, витягла з кишені блокнот, запитливо глянула на гостей.

— Обідати не буду,— попередила Галя.— Так щонебудь.

— Вино натуральне,— сказал Григір,— тістечка, кава, яблука.

Дівчина схвально кивнула головою. Офіціантка відійшла. Григір подивився в очі своїй супутниці, радісно усміхнувся.

— Чому ви смієтесь? — здивувалася вона.

— Мені дивно...

— Що?

— Минуло менше години, а здається — пропливли роки.

— І мені так здається,— прошепотіла вона.— Гарно. Ніколи так не було. Хіба що в дитинстві. Як мати мене пестила.

Григір завмер. Прикрив очі повіками. Знову між ними щось небезпечне, ламке, як кришталь. Дівчина дивиться на нього просто, безпосередньо, ніби на хмаринку в небі. Чому ж він такий тривожний? Чому тягнеться за ним проклятий хвіст?

Офіціантка принесла вино, відкоркувала. Поставила тістечка. Хлопець налив вина в келихи.

— За зустріч.

— За зустріч,— сказала вона.— Читайте ж ваші вірші.

Він одпив золотистої рідини. Поставив келих на стіл. Глянув у блакитні очі.

— Що ж вам читати?

— Що хочете.

— Гаразд. Тільки не смійтесь. Форма недосконала. Так собі — ритмічна проза. Мініатюри.

— Ми ж домовилися, Григоре...

— Про космічну вітчизну,— сказав хлопець.

— Що це означає? — здивувалася Галя.

— Невже не розумієте? Ми ж не лише Землею сформовані. Від Землі у нас дуже небагато — прах, матеріал біологічної машини. А розум, чуття, дух сформовані космосом. Зорями, небом, вітром, блискавицею, хмарами, піснями, казкою, що передається з віків...

— Збагнула,— лагідно усміхнулася дівчина.— Це дуже правильно. Та я гадала, що ви в це вкладаєте ще більш втаємничене значення.

— Може, й вкладаю,— загадково мовив хлопець.— Проте заждіть, послухайте...

Ми не діти Землі,
ми посланці небес.
Вже еони минули, як прийшли ми з Безмежжя,
сповнені творчої сили.
Свій вогонь віддали
первозданній і дикій планеті.
Скільки мук і страждань,
скільки дивних містерій?!
Меркне спогад про рідну країну,
частокіл лабіринту все вище,
втома павутину плете
з ілюзорних туманних видінь.
Гуллівер розіп'ятий ліліпутськими нитками
на тривимірній сфері планети.
Інколи сняться йому чаруючі сни,
закликають летіти у невимірну глибінь!
І тоді Гуллівер посилає вві сні
міжпланетні ракети,
ніби пташок паперових.
О смішні і наївні видіння!
Прометею! Трусони скелю матерії,
до якої тебе прикував нещадний Закон,
громом обізвися до братів — закутих титанів!
Ми ж прийшли — згадайте!— з ясного Безмежжя.
Ми — його діти!
Чому ж, коли ми забули про велич Вітчизни?
Про її неосяжну красу?
Зупиніться, хто юний духом,
хто старий духом,—
зупиніться і згадайте славне минуле,
згадайте казкову блакить
свого прекрасного царства,
де народилися ми,
де ми зростали під лагідним поглядом Великої Матері!
І вставайте!
На світанку вставайте,—
молоді й сильні,
відважні й непохитні!
Умийтеся сонячними променями
і починайте нове життя!
І починайте нове життя у невимірності Волі,
бо земне існування твоє, Гуллівер,—
то лише мить сновидіння...

— Дуже цікаво,— сказала дівчина.

— Справді? — зрадів Бова.

— Справді. Але звідки у вас такі ідеї? Роздвоєність людської сутності, прагнення у невимірність...

— О, мені часто сняться химерні сни,— сказав хлопець.— Ніколи не збагнеш — звідки вони, чому?

— Я люблю слухати сни,— замріяно мовила Галя.— Є такі сни, у яких би хотілося жити.

— О ні,— заперечив хлопець.— Я не бажаю жити навіть у найкращих сновидіннях. Я хочу вибирати шлях свідомо, а не бути маріонеткою сну.

— А може, ваша свідомість — теж сон. І ваше вольове рішення — теж марення підсвідомості,— похмуро сказала Галя.

— Ну, це вже щось зловісне,— засміявся хлопець.

— Не стану сперечатись, а то ви втечете од мене. Краще прочитайте ще що-небудь. Мені дуже до вподоби, як ви читаєте.

Григір полегшено зітхнув.

— Тоді ще послухайте жартівливу мініатюру. Про ребро.

— Про яке ребро?

— Адамове ребро. Ось послухайте...

Господи, колись з ребра Адама Єву ти створив.

Яка нікчемна втрата для Адама. Зате який здобуток! Яблуко пізнання Добра і Зла, любов одвічна, глибини мук і втіх!

Господи, молюсь до тебе щиро — візьми у мене дванадцять ребер, створи дванадцять Єв. Нехай вони мені дадуть дванадцять яблук із саду полум'яного Пізнання.

Прийди, прийди, о Господи, бери у мене ребра! Без них я обійдуся, але без Єв — нізащо!

Галя сміялася.

— Не стане у вас ребер — ніяка Єва не допоможе. Будете повзати, як медуза.

— Та це ж символічно,— захищався Григір.

— Тим більше. Символи повинні бути точні. Якщо вже в кого й береться ребро, тобто плоть, то це в жінки.

— Ого! Ви суворий критик.

— Та ні. Просто я не полюбляю сумнівних жартів.

— А мені здається, що без жартів взагалі жити неможливо. Можна збожеволіти. Вип'ємо?

— Налийте. Дякую. Не знаю як кому, а мені рідко який жарт подобається.

— Чому?

— Жартом найчастіше люди прикривають своє безсилля і трагедію. Життя трагічне... Трагічне в своїй основі, а вони сміються.

— Я не зовсім розумію вас, Галю,— тихо сказав Григір, торкаючись пальцями її руки.— Ви така прекрасна.

— Не треба, Григоре,— різко сказала вона, ставлячи келих на стіл.— Пробачте... але не треба так. Краще прочитайте мені ще що-небудь. Але не жартівливе.

— Добре,— сумно мовив Григір.— Прочитаю. Про рибалку.

Усі рибалки ловлять рибу вдень. А мій товариш — ні.

Дивак: як тільки зорі спалахнуть у небі, він вудлище бере і поспішає до озера.

Зірки вгорі. Зірки внизу.

Йому здається, що він пливе у вогняному безмірі. Вітрила верб шумлять тривожно, несуть, несуть незримий човник у далечінь.

Він закидає вудку. На ній немає гачка і черв'яка, лиш слово чарівне рибалка промовляє, нанизує на волосінь прозору.

Минає ніч. Рибалка терпляче сидить над океаном зоряним. Чого чекає він? Кого?

Пливе світанок, зорі бліднуть, ховаються в блакиті ясній. Рибалка згортає волосінь на вудку, задумливо вертається додому.

Надвечір знову — безнадійний лов.

А може, все-таки почепиться хто-небудь на чарівне слово?

А може...

Сидить рибалка, пливе над зоряними прірвами. Вітрила верб шумлять тривожно...

— Гарно,— сказала Галя.— І правда.

— Що правда? — не зрозумів Григір.

— Безнадійний лов. Нічого не почепиться на волосінь рибалки. Даремно люди ждуть. Хіба що риба сама захоче.

— Яка риба? — здивувався хлопець.

— Бог,— просто мовила дівчина.

— Ви серйозно? — ошелешено запитав Григір.

— А чому б і ні?

— Ніколи не думав... що моя мініатюра збудить такі думки.

— Такі думки може збудити будь-який образ,— сказала Галя.— Навіть черв'як. Пам'ятайте — «я червь, я бог»?

— Державін! Тільки ж ви...

— Що я?

— Невже вірите?

— Не те слово — віра. У банальному розумінні у мене віри нема, в глибинному — є. Може, це не віра, а інтуїтивне знання.

— Я вражений.

— Тоді що ж? — насмішкувато запитала Галя.— Наші дороги розходяться? Чи, може, ви почнете мене перевиховувати? Приносити популярні атеїстичні книжечки? Водити в кіно?

— Галю!..

— Не будете? Тоді добре. Не бійтеся — я не сектантка. Не люблю лицемірних, забобонних зборищ, де в ім'я бога промовляється стільки хвали і куриться фіміам. Він уже давно б помер від нудьги й жаху. Мій бог схожий на вашу чарівну рибу, його не спіймаєш на гачок молитви або черв'як лестощів.

— Який же він? — обережно запитав Григір, ще не знаючи, який тон обрати в розмові з Галею.

— Не знаю. Він прекрасний — це я твердо знаю, вірю. Він герой і лицар. Він мовчазний і громовий. Він жалісливий і грізний. Він всесильний і незримий. Він скрізь і ніде...

— Це просто опоетизована людина,— сказав хлопець.— Ви створили в своєму серці ідеал. І поклоняєтесь йому...

— Може, й так. А може, й ні.

— Дивно... Як же тоді ваш скепсис?

— Який?

— А до людей. У людях безліч поганого — це правда. Але ж причина світу, отже, і всього, що в ньому,— бог? З скульптора питають за нікчемну статую, з шевця — за зіпсовані чоботи.

— А з бога — за потворний світ? — насмішкувато запитала Галя.

— Атож.

— Бог не має ніякого відношення до світу.

— Як так?

— А так. Ви ж освічена людина. Невже всесиль-

ний став би займатися творенням обмежених світів? Якихось кульок, планет та сонць, а тим більше мікроскопічних мурашок, які називаються людьми?

— Я вивчав десятки різних релігійних та філософських течій Сходу й Заходу. Більшість апологетів стверджують, що світ породжено волею творця, Логоса...

— Може, й так,— байдуже згодилася Галя, допиваючи вино.— Всякий бракороб — творець. На своєму рівні. Але до чого тут бог? Я в це поняття вкладаю своє, заповітне. Його не можна передати. Що мені до того, як про це казали ті чи інші мудреці? Я сприймаю Сонце таким, як воно є, а не таким, як його описують астрономи.

— Звідки це у вас, Галю?

— Що?

— Таке мислення?

— Погане чи хороше?

— Не знаю. Не можу так сказати. Тривожне, хвилююче. Мені здається, ніби ви жартуєте. Втім — ні. В очах ваших — гнів. І ясність. Не доберу, не збагну. Такі думки, як у вас, з'являються тоді, коли людина переживе глибоку драму. Горе викрешує іскри нового розуміння. Але містика...

— Я не містик! — махнувши крилами вій, заперечила дівчина.— Медику майже неможливо бути містиком. Кожного дня — фізіологія, нутрощі. Треба дуже любити приховану суть, щоб не зненавидіти фізичну людину. Знаєте що, Григоре? Давайте облишимо цю тему... Може, колись... Добре?

— Добре,— непевно сказав Григір.— Але ви обіцяли прочитати...

— Про любов,— усміхнулася Галя.— Ходімо звідси. Підемо по вулиці Зоологічній. Там затишно, і я спробую згадати.

Григір розрахувався з офіціанткою. Вони вийшли під крони весняних дерев. Хлопець ішов задумливий, збентежений. Галя інколи скоса поглядала на нього. Почало припікати, парило. Вони зняли плащі. Мимо мчали машини, з-під коліс бризкала ріденька грязь.

— Ну що ж, почну,— сказала дівчина.— Тільки не перебивайте. Добре?

— Добре, Галю.

— Любов,— повільно проказала Галя, ніби смакуючи це слово, ніби прислухаючись до його звучання.— Любов...

Хто ти, Любове? Що ти, Любове?
Спалах чуття? Чи дарунок таланту?
Тіла жага чи божественне Слово?
Попіл чи полум'я?
Фенікс чи фáнтом?
    Що ти, Любове?
    Падіння в безодню?
    Чи ейфоричний хвилюючий трунок?
    Хижої пристрасті паща голодна
    Чи розцяцьковані квітами труни?
Котиться вир, і нема йому впину,
В ньому зливаються атоми, люди —
Драми, гротески, комедії, кпини:
Є, і було, і триває, і буде!
Грізна любов, найніжніше кохання,
Шепіт несміливий, слово шалене —
Все поспіша на олтар сподівання —
В пащу неситу, в пащу вогненну.
    Де розуміння?
    Де ти, критерій?
    Логіка мовчки навколішки стала.
    Істина Мати. Вершина Містерій.
    Ясна і темна. Мінлива і стала.
Гинуть світи. І спалахують зорі
В нових галактик вселенському громі,
Кроноси юні в нових просторах
Інші будують любові хороми.
    Хай у безмежжя пливуть одиноко
    Скелі, мов свідки космічної драми.
    Єви в Едемах ідуть ясноокі
    І обнімають коханих Адамів.
Будуть і яблука, будуть і змії,
Будуть Єгови, будуть падіння,
Каїна заздрість, Авеля мрії
Чорні і світлі пустять пагіння.
Крізь революції, царства, поеми
Підуть потомки Адама до неба,
Щоб написати нові проеми
І в епілозі розгадувать ребус —
    Ребус кохання...
    Що ж ти, Любове?
    Іскра прадавнього змія Ананти?
    Темна мара чи божественне Слово?
    Попіл чи полум'я? Фенікс чи фáнтом?

— Дивно,— сказав Григір.
— Що?
— Ви не схожі на сучасних дівчат.

— Чому?

— Вони не задумуються над такими проблемами. Люблять і все. Плачуть, коли сумно. Радіють, коли весело. Вони навіть легковажні й недбалі в коханні. А у вас...

— У мене...— ніби луна, повторила Галя.

— У вас ніби суцільна рана. Душа — скрипка. Ледве торкнувся — вже звук.

— Ви помиляєтесь,— суворо відповіла Галя, дивлячись кудись убік.— Це неправда.

— Що неправда?

— Про сучасних дівчат. Що вони легковажні. Звісно, і такі є. Але їх менше. А більшість — глибокі і ніжні. То вони здаються легковажними. Надівають захисну машкару, щоб ви, чоловіки, не поранили їх. Ви добираєтесь до серця, щоб одразу... осідлати його...

— Ви не дуже чемно говорите про чоловіків.

— Так є. А дівчата повинні зберегти свою ніжність у таємниці. Бо що залишиться потім, як чоловік зірве квітку, розтопче і піде геть? Лише пустка. Дівчата бережуть заповітну квітку для принца...

— Для принца? — розгубився Григір.

— Для єдиного. Для небесного коханця, який мариться вві сні. Кожна дівчина мріє про принца. І не зустрічає його...

— А Ромео і Джульєтта?

— Що ж з ними сталося? — запитала Галя.— Світ з'їв їх. І лише після смерті оспівав. Та й то для сцени. Для грошей. Для байдужих людей, які показують у фойє театру свої туалети.

— Це правда... Я не думав так...

— От бачте. А про дівчат думайте обережніше. Не судіть за зовнішніми ознаками. У кожній людині — безодня. Те, що зовні, може бути лише попелом. А під попелом — жар...

— Говоріть, говоріть,— тихо сказав Григір.— Це прекрасно...

— Пусте,— зніяковіла раптом Галя й одвернулася.— Не треба мене хвалити. То як же вірш? Чи до вподоби?

— Гарно,— просто сказав Бова.— Куди мені. У мене так — графоманські опуси. А у вас — думка. І ніжність...

— Перехвалите,— засміялась Галя.— Нема нічого особливого. Мені самій не подобається. Те, що в серці, не передаси словом. Я ж відчуваю. Потрібний якийсь новий спосіб єднання. Може, тоді... Тільки коли це буде...

— По-моєму, він завжди був і є.

— Що?

— Інтуїція. Симпатія, антипатія. Навіть ідіосинкразія... Вроджена огида до певних речей чи явищ. Здається, так у вас в медицині це називають?

— Майже,— засміялася Галя.— Але ви правду кажете. Я відчуваю таємничий зв'язок між усім-усім на світі. Навіть між людиною і каменем, зіркою, деревом. Інколи мені любіше розмовляти з березою або з бродячим котом, аніж з людиною. А особливо люблю зоряну ніч, коли нікого нема, тиша, і над головою казковий Чумацький Шлях. Нечувана краса!

— Це й справді поетично. Ви могли б написати...

— Вже написала,— відповіла дівчина.— Я пишу. Коли є вільна хвилина...

— І день, і ніч слухав би ваш голос. Прошу вас...

У дівчини палали щоки. Вона вдячно глянула на хлопця і почала декламувати.

— Зорі, зорі — далекії зорі,
Що ви знаєте, зорі, про землю мою?
Що ви знаєте, ясні,
Про Єву казкову,
Що Адама любила
У правічнім раю?
    Чи на ваших планетах
    Теж Едеми розквітли?
    Чи ростуть у них яблуні
    Зла і Добра?
    Чи для вас, мої зорі,
    Променисті і світлі,
    теж настала
    жорстокої кари пора?
Може, люди — то більше,
Ніж сонця променисті,
Може, серце — то ширше,
Ніж галактик рої.
Бо як серце вмирає —
Умирає безмірність.
Як згасають зіниці —
То немає її...
    Люди, чуєте, люди!
    Зупиніться на хвилю,

Спалахніте серцями,
Ваших променів ждуть.
Не проходьте, мов тіні,
Метеорами в безвість,
Хай на темному небі
Нові зорі зійдуть!
Бо як сонце згасає,
То інше засяє,
Бо як гине планета — інша в путь вируша!
Бо всі атоми схожі один на одного,
І лише у людини
Неповторна душа...

— Як це прекрасно! — вигукнув Григір.

— Що?

— Те, що ви написали. Неповторність людської душі. Її унікальність. А деякі юристи намагаються все підвести під параграф закону, ніби люди — паколи в паркані. А чому ж так трапляється, що побачиш людину, і вже ніколи її не забудеш? Ось як ми з вами... Як тільки вас побачив — усе!

— Що все? — тривожно запитала дівчина, зупинившись під каштаном.

— Ну... не треба слів,— розгублено сказав хлопець.— Одразу відчув, що ви... прекрасна людина. Що ви... дуже близька, рідна...

Галя опустила погляд. Мовчала. Тільки обличчя її заливала рожева хвиля. У вітті каштанів шепотів ласкавий вітерець. За стіною зоологічного саду ревли звірі, сміялися діти. Проїхала легкова машина, зачепила бродячого пса. Він одлетів у канаву, жалібно заскавчав. Дівчина отямилася. У її очах заблищали блакитні крижинки.

— Вино,— сказала вона.

— Що? — здивувався він.

— Кажу, що то промовляє вино.

— Галю...

— Григоре, не треба. Я не бажаю химер.

— Я не буду, Галю. Але знайте...

— Краще ходімо в звіринець. Я ще ніколи тут не була. А ви?

— Я теж не був.

— Поглянемо?

— Гаразд,— зітхнув хлопець.

Вони вийшли на Брест-Литовський проспект, завер-

нули ліворуч. Біля кас зоопарку юрмився люд. Григір купив Галі морозиво, став у чергу. Дівчина одійшла вбік, стала під деревом, а хлопець напружено міркував про дивне знайомство. Завдання шефа, комічний візит, побачення, розмова про бога, вірші про любов. Що за химерний калейдоскоп? Розмаїті скельця мозаїки, а картини нема. Як її створити? А треба. Бо вже не відійдеш, не покинеш, не забудеш. Манитиме, хвилюватиме, не дасть спокою ніколи, нізащо. І різке слово її, і невдоволення, і скорбота чи іронія — вже невіддільні від неї, від манливого, тривожного образу...

Купивши квитки, Григір покликав дівчину. Вони ввійшли у ворота, попрямували ліворуч. Біля великої клітки зібралося багато людей. Діти репетували, сміялися. У клітці сиділо дві великі мавпи — самець і самиця. Він зосереджено длушпався в густій шерсті, вишукуючи паразитів, а вона гралася з автомобільною гумовою покришкою. То ховала в ній свою морду, то підскакувала і дивилася злобно і пильно на людську юрбу. Ось вона вхопилася передніми кінцівками за грати, просунула потворний писок між прутами клітки, витягнула губи в трубочку, ніби для поцілунку.

— Гарна молодиця,— прохрипів якийсь п'яний поруч з Галею.— Така обніме,— потім весь вік снитиметься. Ик! Бач, стерво, цілуватися хоче!

Люди реготалися. Галя зустрілася поглядом з мавпою, завмерла. Їй здалося, що з-під звірячого низького лоба на неї зиркнули розумні, ворожі очі. Уважні й пильні. Вони жили окремо від судорожного огидного тіла, вони дивилися в цей світ з таємничих надр невідомості. Загрожували, зневажали, ганьбили і... благали.

— Ходімо,— прошепотіла дівчина.

— Що?

— Я кажу — ходімо. Мені погано.

— Ходімо, Галю. Мені теж стало важко на душі.

Йшли мовчки. Мимо веселих людей, мимо щебетливих дітей, мимо кліток з смугастими зебрами, гордими, сумовитими оленями, зневажливими верблюдами. Біля бегемотів Галя зупинилася. Довго дивилася на громаддя чорного, блискучого тіла, яке непорушно лежало на землі, поблискуючи малесенькими байдужими оченятами, знизала плечима.

— Еволюція,— сказала вона.

— Що?— не збагнув хлопець.

— Кажу — еволюція. Не вельми вона економна.

— Проба...

— Хороша проба! Гора м'яса. Кому потрібна така проба?

— Біологічний тупик. Навіть люди заходять у нього. Десять років пише книгу, а вона — бездарна. Сотні років формується нова система, а вона — немічна і реакційна. А природа діє наосліп.

— Ви гадаєте?

— А що ж бог?— скептично запитав Григір.

— Я не сказала цього,— сухо парирувала дівчина.— Бог і творіння несумісні. Тим більше, ось таке, як ці бегемоти. Чи мавпи.

— Тоді хто ж?

— Не знаю. Якісь мислячі істоти. Але безсердечні.

— Де ж вони?

— Може, тут, на Землі. Може, на інших планетах. Може, це ми самі...

— Не розумію.

— Точніше не можу. Це в мене як марення. Психіка — страшна сила. Мені інколи здається, що ми кожною думкою щось народжуємо. Прекрасне чи потворне. Квітку чи хижака. Метелика чи мавпу. Я дивилася на самицю орангутанга... У неї з очей дивиться людина. Мені стало страшно.

— Чому?

— Не знаю. Так, ніби я співучасник злочину.

— Може. Я починаю розуміти...

— Правда?— зраділа Галя.— Ходімо далі. Щось мені не подобається тут.

Вони зупинилися біля хижаків. Крізь грати поблискували сумні очі тигрів, левів, пантер та барсів. Пружні, сильні тіла судорожно металися в тісних і брудних закапелках, міряючи грізними лапами нескінченну дорогу, яка нікуди не веде.

— Страшно,— прошепотіла Галя, глянувши на Григора. В її очах блищали сльози і пливла мука.

— Страшно?— розгублено перепитав хлопець.

— Звіринець — це злочин,— вперто сказала дівчина, ніби хтось їй мав заперечувати.— По якому праву люди полонили тварин? Хто їм дав право?

— Право,— сказав Григір, сумно усміхнувшись. Як багато вони сперечалися про це найтуманніше поняття! Що сказати Галі? Де вона, точна формула? Ніхто не знає.— Тут лише право сильного...

— Право сильного — не право,— гнівно сказала Галя.— Право — це правдива дія. Хіба не чути цього в самому корені слова? А хіба це правдиво — полонити тварин, виривати їх з природи? Навіщо? Для чого?

— Ви ж захотіли зайти сюди... подивитися.

— Лише тому, що це існує... Я чула, але не бачила. Тепер ніколи не піду. Це гидко, аморально. Краще зробити клітку для людей, хай їздять у ній, дивляться на звірів на волі.

— Так роблять в Африці.

— Чому ж у нас так не роблять?

— Ви забули, де ми живемо. Тут нема джунглів, нема екзотичних тварин.

— У крайньому разі... зробити просторі вольєри, хай звірі гуляють у заростях, на луках. Втім, що я кажу? Все 'дно неволя. Ширший звіринець чи вужчий — байдуже. Ми теж у звіринці. Я це збагнула сьогодні.

— Як у звіринці?— збентежився Григір.

— У космічному звіринці. Або щось подібне до цього.

— Ви жартуєте?

— Анітрохи. Хіба так важко це помітити? Безконечне полювання людини за людиною. Кров і знущання. Обман і сподівання. Мрія і безодня реальності.

— Ви загострюєте темні аргументи, Галю. Ви не хочете бачити світлих.

— Світлі — мара. Фантом. Ось вона, дійсність. Кажіть цьому левові про вищі ідеали, про братерство. А він же — істота. Жива, тепла, розуміюча. Він не доріс до інтелекту — хай так! Але хіба інтелект дає право на перевагу в споживанні природних дарунків? Лев, тигр, мавпа — це ембріон мислячої істоти. Це — нерозвинута людина. Безсила, страждаюча. І тим більше — вона потребує захисту. А його нема. Людина — бог для тварин. Вона виявилася жорстоким богом, як і біблійний Єгова. Може, ми теж сміття якоїсь іншопланетної

еволюції, нас безжалісно викинули з космічного Едему в планетарний звіринець?

— Галю! Ваші думки архіфантастичні, хоч ви недавно насміхалися над фантастами.

— Над оптимістами.

— Хай так. Але мислення ваше — дуже парадоксальне. Ви полюбляєте аналогії. Переносите їх на космічний масштаб. Так не можна. У Космосі можуть бути цілком інші закономірності.

— Які?

— Не знаю...

— Тоді не заперечуйте. Я не логік. Я інтуїтивіст. І відчуваю, що в древній казочці про вигнання з раю є слушність. Всякий непотріб з інших світів виганяли на Землю. Осколки еволюцій. Тому тут таке еклектичне зібрання. Ніби паноптикум, космічний зоопарк. Ми думаємо — прогрес, а насправді — сцена. А за зоряними лаштунками холодні, байдужі глядачі. Вони дивляться на наші війни, страждання, любов, поривання. І сміються. Регочуться. Аж трясеться безмір. Як же — їм треба розваги. У небі сумно — хай їх розважать мізерні планетні клоуни...

— Галю,— торкнувся Григір плеча дівчини.— Ходімо звідси. Ходімо, бо ви...

— Що я?

— Збуджена... дивна.

— Я вже чула це.

— Все-таки. Не можна робити таких висновків. Для пояснення людської історії досить земних причин.

— Ні, не досить! — уперто сказала дівчина.

— І потім... не тільки ж війни та бруд на Землі. Згадайте Жанну д'Арк. Згадайте Спартака. Кампанеллу. Ціолковського. Лесю Українку. Гарібальді. Бетховена. Шевченка. Лермонтова. Ганді... Боже мій, можна згадати безліч вогняних душ! Що ж — вони теж покидьки іншопланетних еволюцій? Я вже не кажу про невідомих. Про тих, які мовчки роблять своє непомітне, але єдино потрібне діло. Сіють хліб, малюють картини, народжують дітей.

— Винятки лише стверджують правило,— стріпнула густою гривою волосся Галя.— Може, крім злочинних душ, на Землю приходять ще й героїчні. Щоб до-

помогти людству. Дати хоч якийсь промінь серед пітьми.

— Галю! Революції, науковий прогрес, всенародна освіта... Невже це все вас не переконує?

— О ні! Людина залишається незмінною. Що їй освіта? Лише модне вбрання на тварині. Мавпу теж можна навчити їсти виделкою. О ні, Григоре! Я не вірю в наукові революції! Ви вражені? Злякані? Я не сучасна? Життя розвіяло мої наївні мрії. Я не бачила того, про що мріяла.

— Розбіжність між ідеальним і практикою... Це закономірно.

— Як ви легко це промовляєте,— іронічно кинула Галя, вколовши хлопця крижаним поглядом.— Закономірно. За тим словом — тисячі трагедій. Для когось — це абстракція. А для іншого — життя. У нестатках, без любові, без надії. Самота і смерть. О Григоре, невже ви не розумієте? Доки є хоч одна нещасна людина — нема щастя на Землі. Та що я кажу? Навіть інакше... Інакше. Доки болить хоч одній тварині, доки страждає хоч одна істота, зіткана з плоті й нервів — не знати нам справедливості. Ви ж юрист. Чи ваша юриспруденція — сухий закон? Перелік параграфів?

Григір мовчав. Що він міг сказати Галі — палкій і напруженій, ніби тугий клубочок плазми у магнітній пастці? Вона ніби оголений нерв, відкритий на біль світу. Він знав, що то крик душі, він знав, що за тими болісними словами стоїть травма життя, дитячі образи, розчарування і безкомпромісний роздум над тайною буття. Але нічого не зміг протиставити їй! Нічого переконливого, нічого певного! Це не тема для легковажної бесіди. Це — сфінкс тисячоліть. Усі легенди, всі перекази, філософії та релігії клекотять тим невгасимим вогнем пошуку і тривоги, сумніву і болісного запиту, на який нема відповіді.

— Я налякала вас,— сказала Галя.

— Ні...

— Не кажіть. Я бачу. Думали — дівчина. А воно — «філософ» у спідниці.

— Даремно ви так, Галю...

— Більше не буду. Я ні з ким про це не розмовляю. Тільки сама з собою. А ви... це вперше.

— Галю...

— Ходімо звідси. Я втомилася. Проведіть мене додому. Спочину трохи...

— А як же?..

— Що?

— Нова зустріч?

— Ви хочете її?

— Дуже...

— Тоді завтра. Зранку. Я маю вільний день. Кудись поїдемо.

— На Дніпро,— зрадів Григір.— На луки.

— Куди завгодно,— сказала Галя.— Аби не в місті. Ждіть мене біля причалів... О десятій.

— Ждатиму...

Поверталися додому мовчки, не сказали одне одному жодного слова. І мовчання їхнє не було обтяжливим. Попрощалися, розійшлися. Григір йшов стежиною, їхав на трамваї, прислухався сам до себе. В душі не було протиріч, про які він думав. Не було аналізу. Було мовчазне примірювання душі до душі, серця до серця. Ніби круговий політ двох птахів серед неосяжного неба. Політ восени перед далеким хвилюючим вирієм.

Хлопець довго гуляв по набережній, бездумно прислухався до гомону людського, намагався втишити незбагненний жар тіла. Та таємне хвилювання не проходило. Він повернувся на квартиру десь після одинадцяти. Старі спали, загрозливо хропів уві сні дід Микита. Григір навшпиньках пробрався до себе, ліг не роздягаючись у ліжко. Довго вовтузився, не міг заснути.

І в безсонні він почав жити в дивному небувалому світі.

*

Григір жив на іншій планеті. Звали той світ Ара, що означало в старовинній етимології Єдність. І звали Григора Меркурієм. Та найдивніше те, що він звично сприймав ті нові враження. Навіть думки в нього не виникало про Землю, про свій земний фах, про знайомих людей. Психіка жила новою інформацією, новими враженнями.

Ара не була у звичайному розумінні слова планетою. Меркурій знав, що вже давно людство минуло пе-

ріоди планетарної еволюції. Тепер схема центральної Системи мала такий вигляд: довкола зірки оберталися гігантські сфери, спіралі, супутники, які повністю забирали її енергію для потреб населення та буйної рослинності. На Головній Спіралі був розташований Координаційний центр, який керував життям Системи Ари. Там перебували вчені, космонавти і космократори — деміурги нових світів. Їх очолював Аріман — Головний Координатор. Меркурій був наближений до Арімана і мав звання Космослідчого, функції якого полягали у виявленні порушень злагодженого, гармонійного життя Системи. Як тільки десь в одній з ланок Ари виникала суперечність, протиріччя або незадоволення, Меркурій брав повноваження від Арімана, сідав на магнетон — корабель з позачасовою функцією дії і прямував до потрібного пункту. Справи були розмаїті: то якийсь житель Системи втрачав смак до життя і намагався щезнути з координат самосвідомості в стан небуття; то юні аряни виводили з ладу якісь енергетичні споруди. З дітьми було легше — мислячі біоінструктори отримували програму ліквідувати пошкодження, а винуватців певний час тримали в мікро-Тартарі, де ними займалися спеціальні вчителі. А в мікро-Тартарі були рослини, тварини, будівлі, літаючі апарати, школи, але вийти за обмежене гравітаційне коло юні правопорушники не могли. Минав недовгий час, злочинці затямлювали науку гармонійного життя і знову виходили з Тартару, щоб продовжувати своє безсмертне життя під променями Світила.

Так, безсмертне. Наука Ари вже давно-давно розгадала таємниці старіння, подолала межу смерті і вивела мислячі істоти у світ нескінченного буття. Численні біоревізори пильно стежили за плином життя людей, контролювали їхні думки та наміри і перешкоджали будь-якій спробі вийти з усталеного режиму харчування, поведінки та праці. Але казуси траплялися. Правопорушники навчилися уникати опіки дбайливих біоревізорів, і тоді по каналах зв'язку Системи Ари лунала тривога: небезпека!

Найтяжчими були випадки самогубства. Втрата смаку до життя вважалася злочином, замахом на саму ідею Буття. Щоб ця патологія Розуму не розповсюджувалась, Координаційний Центр ухвалив найсуворіше

карати самогубців: повертати їх до життя, але замикати на дуже довгий час у індивідуальну гравітаційну шкаралупу, звідки вони все могли бачити й чути, але де не можна було ні рухатись, ні діяти. Така непорушність, така «смерть за життя» мала пробуджувати — за задумом космолікарів — інтерес до свідомого існування.

Допустити право людини на смерть Координаційний Центр не міг — це породило б ланцюгову реакцію самогубств. Статистики-психологи вже давно надсилали до Центру тривожні сигнали про збайдужіння психіки жителів Ари до праці і навіть до розваг, про деградацію мислення. Психосиноптики відзначали пониження рівня психоенергії людства, а це свідчило про інволюцію Системи. Координатори дивувалися, збиралися на симпозіуми, конгреси, наради. Спочатку це явище вважалося закономірною флуктуацією в межах певного статистичного закону, але порівняльні цифри кількох десятків циклів показали: Ара вступила в смугу занепаду.

Про це знали лише вчені, космократори та координатори. Шукали нові шляхи еволюції. Меркурій знав про все, був у вирі подій. Сам думав про космічну загрозу, дивувався, не міг збагнути причин деградації розуму при таких неосяжних можливостях.

Справді, енергетичні ресурси Ари були майже необмежені. Космократори творили нові сонця, системи, мандрували до інших галактик. Учені Ари вміли творити нові еволюції, синтезувати життя, моделювати процеси мислення і творчості, передбачати події і зупиняти їх. Але дати людині смак до життя аряни не могли. Знайти смисл існування, якого вимагав пробуджений розум, неспроможні були ні координатори, ні філософи, ні космократори.

Так наступила для Ари криза буття. Тоді вирішено було скликати Вселенський Конгрес Мислителів. Він збирався на Головному Секторі, в особистому Тартарі Арімана. Система нічого не знала про Конгрес, Головний Координатор розпорядився вимкнути навколо Тартару всі канали зв'язку, оточив місце Конгресу Сторукими Аргусами — біослугами, настроєними на психіку Арімана.

Майбутні учасники з'їзду були повідомлені по ін-

дивідуальних психоканалах. Так дістав повідомлення і Меркурій. Він саме розглядав факт правопорушення.

Переглядав на стереоекрані запис, так би мовити «свідчення об'єктивного спостерігача». З хвилюванням стежив, як у школі першого циклу розвивалася драма між учнями і біоревізором. Зчинилась суперечка.

Перед тим, як дати рекомендації Головному Координатору, Меркурій пробував розмовляти з дітьми. Вони були мовчазні, ворожі, насуплені. Поблискували оченятами з-під брів, відповідали однозначно, неохоче.

Космослідчий терпляче викликав одного за другим, намагався збагнути приховане зерно дитячого бажання порушити усталений порядок співжиття. Ось перед ним зупинилася блакитноока золотокоса дівчинка. Кирпата, веснянкувата. На ній срібні шорти, бордова курточка з короткими рукавами. Худі рученята складені на грудях, дивиться гостро й незалежно. І навіть трохи зневажливо. Звідки це в неї?

— Як тебе звати?

— Хай скаже біоревізор,— насмішкувато відповіла дівчинка.— Він усе знає...

— Я питаю тебе,— гостро заперечив Меркурій.

— Тигриця,— відповіла дівчинка.

— Неправда,— озвався біоревізор класу, засяявши багровими очицями.— Твоя відповідь алогічна. Її ім'я — Рона.

— Ні, Тигриця,— гордо сказала дівчинка, відкинувши за спину жмут сонячних кіс.

— Ні, Рона,— твердо заявив біоревізор, піднімаючи вгору тонкий вказівний палець.— У моїй пам'яті зберігається неосяжна інформація.

Дівчинка наїжачилась.

— Мене звати Тигрицею! Правда, друзі?

— Правда!— дружно гукнули інші правопорушники.— Її звати Тигрицею. Вона лідер загону червоношкірих. У неї хоробре серце і мужня душа!

— Чуєте?— гнівно запитав біоревізор.— Навіть моя штучна психоструктура вібрує на межі допустимого. Можна уявити собі, як реагуєте ви, Космослідчий, на таке порушення Усталеного Закону?

— Заждіть,— махнув рукою Меркурій.— Я ще не скінчив. Я мушу знати причини їхньої поведінки...

— Паталогічна розбещеність,— пробурмотів біоревізор.— В Тартар їх. Там отямляться.

— А твоє ім'я?— поцікавився Меркурій, викликаючи сусіда Рони-Тигриці.

— Орлине Крило,— спокійно відповів хлопець, заклавши руки в кишені шортів.— А ще — Зміїне Око!

— Бреше,— пояснив біоревізор.— Його ім'я — Бен!

— Сам ти Бен,— чмихнув хлопець.— Я Орлине Крило!

— А я — Горлиця!— почулося з гурту дітей.

— Я Дубовий Листок!

— Я Усмішка!

— Я Стріла!

— Я Левиний Рев!

— А я — Багряний Схід!

«Ого,— подумав Меркурій.— Це вже не спонтанне генетичне відхилення, а свідоме повстання проти усталеного правопорядку. Просто ізоляцією в Тартарі не обійдешся. Що ж діяти? Як доповісти Координаційному Центрові? І як знайти взаєморозуміння з дітьми?»

— Я не хочу, щоб мені давали ім'я,— гордовито заявила Рона-Тигриця.— Я сама собі хочу вибирати ім'я.

— Чому? Чим погане ім'я Рона?— поцікавився Меркурій.

— Хто сказав — погане?— знизала плечима дівчинка.— Але я не хочу його. Мені приємніше ім'я Тигриця.

— Браво!— крикнув Орлине Крило.— Хай не думають посланці Головного Сектора, що вони всемогутні.

— Ми можемо вас ізолювати в Тартарі,— миролюбно сказав Меркурій.

— То й що?— запитала Тигриця.

— Ви перевиховаєтесь. Вам надокучить сидіти в Тартарі.

— Ми не змінимо своїх імен. Ми начхаємо на ваш Тартар,— сказала Рона-Тигриця.— Ми будемо грати у війну і не підемо до школи.

— Тоді ми опромінимо вас гіпнорадіацією,— суворо сказав Космослідчий.— Ви порушуєте Закон!

— Ага,— злорадно озвалася дівчинка.— Ви чуєте, мої воїни, чим він нас лякає? Гіпнорадіацією? Голов-

ний Сектор безсилий проти нас. Він хоче одняти нашу волю. Але тоді вже будемо не ми. Ви вб'єте нас. І створите з наших тіл слухняних ляльок. То вже буде Рона, а Тигриця втече. Втече на свободу. І ніякі ревізори не наздоженуть мене і моїх воїнів!

Рона-Тигриця вся пломеніла. Меркурію здавалося, що перед ним не дівчинка молодшого циклу навчання, а одна з прадавніх фанатичних жінок, які піднімали людей на повстання, скликали своїх прихильників до олтарів містичних богів, змушували закоханих чинити найбезглуздіші речі. О ні, це вже не генетична патологія, а цілий вихор Минулого! Як він вірвався у згармонізований світ Ари, звідки?

— Тигрице,— м'яко сказав Меркурій, торкаючись пальцем руки дівчинки. Вона рішуче відсторонилася.— Не бійся мене. Я хочу добра тобі, твоїм... воїнам... Ми живемо в світі Ара, що означає Єдність. А ви руйнуєте цю Єдність. Ось чому всі ми, старші, збентежені. Ми хочемо вам щастя.

— Щастя?— насмішкувато перепитала дівчинка.— А що це таке?

— Умиротворення серця, гармонізація всіх бажань і здійснення бажань,— сказав Меркурій.— Ви, певно, вчили це...

— Вчили,— сказала Тигриця, кліпнувши темними віями. Тяжко зітхнула.— Але то порожні слова. Ми вмирали від суму в школі. Дивилися у широкі вікна і ненавиділи біоревізорів, які вдовбували нам нудні знання, ненависні заповіді моралі та етики. Ми були нещасливі, слухаючи про щастя. А коли виривалися хоча б на якусь годинку, тоді справді ставали щасливими... Чи так, Сини Орла?

— Так, Тигрице! — дружно відповіли учні.— Ми були щасливі!

— Чуєте?— радісно мовила дівчинка.— Щастя — свобода! А ваша гармонізація — неволя! Геть таке щастя!

— Геть!— підхопили всі.

Меркурій намагався втихомирити правопорушників.

— Хіба свобода — анархія? Ви вивчали історію минулих епох і знаєте, до чого приводили стихійні вибухи неконтрольованої енергії!

— До оновлення світу,— радісно вигукнула Рона-Тигриця.— В такі періоди з'являлися героїчні натури!

— І гинули мільйони,— заперечив Меркурій.— Наставав хаос...

— Краще хаос, ніж ваш порядок!— озвався Орлине Крило.

— Але ж хаос — не свобода!— іронічно зауважив Меркурій.— А ви ж прагнете до свободи?

— А що ж тоді свобода? — в тон йому запитала Тигриця.

— Підпорядкування волі індивідуума волі єдності,— твердо сказав Космослідчий.

— Чули!— з викликом заявила Тигриця.— Читали і вчили цю премудрість, записану в Хартії Космосу. Так вирішили творці Епохи Єдності, коли розпочався період Ари. І привели до рабства. Рабство під лозунгом свободи! Бо Єдність — то абстракція. А конкретний індивідуум зникає. Ми проти вашої Хартії Єдності.

— Отже, ви правопорушники,— суворо проказав Меркурій.— Бо Хартія Єдності узгоджена з усіма мешканцями системи Ари.

— Ви запитували їх?

— Спільну думку подає Синоптичний Центр у кожному циклі Часу. Ніхто не вимагає змін,— сказав Меркурій.

— Бо мережа біоревізорів не пропустить нової думки, не узгодженої з програмою,— засміялася Тигриця.— Отже, ми повстали. І ви заперечуєте нашу думку, замість того, щоб розглянути її.

— Ваш вибрик — патологічне явище, а не нова думка,— втомлено сказав Меркурій.— Треба організовано звернутися до Координаційного Центру, логічно викласти свої міркування.

— Ви знаєте, що це безнадійно,— сумно зітхнула Тигриця.— Робіть з нами, що хочете. Ми не визнаємо існуючого порядку. Вимагаємо свободи.

Так Меркурій ні до чого й не домовився з дітьми. Він з жалем розпрощався з ними, дав наказ ізолювати їх у Тартарі місцевої спіралі до рішення Головного Координатора. Симпатизуючи Тигриці, Космослідчий велів біоревізорам поселити порушників у десятикілометровому Тартарі. Там були гори, озера й ріки, буйні джунглі та оптичний ефект неба. Хай граються. Може,

передумають, повернуться до нормального способу мислення.

Звідти Меркурій вирушив до третього відділу. Там його інформували про спробу самогубства. Вже зріла дівчина пробралася на територію енергетичного комплексу, кинулась у гігантський сонячний акумулятор. Вона одразу перетворилась на хмаринку розпечених газів. Підняли на ноги весь сектор. Єдиний генетичний центр повернув дівчину до життя, відновивши її тіло. Вона тепер перебувала в гравіошкаралупі, чекаючи на вирішення своєї долі.

Коли Меркурій розімкнув гравіополе і війшов, вона не поворухнулася, не поцікавилася, хто прийшов. Дивилася вгору, не виявляючи ніякого почуття. Русяві коси були недбало зібрані у великий жмут, тонкі блідо-прозорі руки безсило випростані вздовж тіла. Меркурій глянув у глибокі, страдницькі очі. З чорних зіниць визирала змучена, розтерзана душа.

— Як вас звати? — запитав Космослідчий.

Дівчина мовчала.

— Я прибув з Головного Сектора,— сказав Меркурій.— Мені доручено...

Дівчина поворухнулася, її повіки затремтіли.

— Навіщо мене розбудили? — прошепотіла вона.— Так гарно було спати. Вселенська пітьма, небуття... Спокій... Навіщо мене розбудили?

— Ви порушили закон,— сказав Меркурій.— В Хартії Космосу сказано: «Жодна мисляча істота не має права припиняти життя. Бо життя індивідуума належить суспільному організму». Ви не забули цієї заповіді?

— Ні,— жалібно мовила дівчина.— Я пам'ятаю... Але що мені ваша заповідь? Одна мить — і...

— Ви стали хмаринкою.

— Я стала всім,— зітхнула дівчина, ніби й не чула його слів.— О, яке це блаженство — небуття!..

— Я ваш друг,— тихо мовив Меркурій, присідаючи на краєчок ліжка.— Я б хотів збагнути ваше почуття, щоб судити правильно...

— Судити? — простогнала дівчина.— За що мене судити?

— Не вас, а ваш вчинок. Ми — діти потоку життя. Нас живлять традиції, закони, програма попередників.

Невже ви не розумієте, що відхилення від потоку викликають опір більшості? Це реакція на неузгодженість з основним законом.

— Що мені до логіки?— сумно мовила дівчина.— Що мені до єдності? Закон, традиція, програма. Що за ними стоїть? Ще якісь закони, традиції, програми. Але чому вони обов'язкові для всіх?

— Бо ми — частина цілого. Ціле вимагає доцільних дій.

— А я не хочу цієї доцільності. То не моя ціль. Я хочу свободи...

«Знову свобода,— подумав Меркурій.— Яке дивне розуміння священного поняття. Тільки-но про це говорили діти, тепер — доросла дівчина. Нове віяння в психожитті Системи. Чи не є це симптом якоїсь розумової хвороби?»

— Про яку свободу ви говорите?— здивувався Кослідчий.— Адже ви припинили буття. Щезли з потоку існування. У вас уже не було вибору. Ні підкорення, ні свободи.

— О, я не так розумію свободу,— прошепотіла дівчина.— Хіба смерть особи припиняє буття? Воно залишається. Зникає Я — ефемерне і нікчемне. Доки існує особа — не може бути свободи. Свобода — це відсутність особи.

— Химери ума,— знизав плечима Меркурій.— Фантазія і марення...

— Ні. Особа завжди у поєднанні з чимось. Отже, підпорядкована чомусь, комусь. Небуття — єдина свобода.

— Тепер мені ще більше ясна правомірність Хартії Космосу,— сухо сказав Меркурій.— Ваш приклад — смерть для Єдності, для Системи Ари.

— Це було б чудово,— замріяно сказала дівчина.— Вічна Тиша в Неосяжності.

— Ви божевільні.

— Хай... А що мені дає ваше життя? А що воно дає вам?

— Радість самосвідомості.

— І прокляття самосвідомості. Невже вам ніколи не хотілося втекти від самого себе? Невже ви ніколи не жахалися свого Я, яке вічно контролює діяння духу? «Вперед, вперед»,— гукає особа, хоч нікуди йти, хоч

у особи, у Я немає ніякої мети, а лише ілюзорні вигадки, нагромадження смішних химер, які названо доцільністю і прогресом.

— А у вашій тиші Небуття,— іронічно сказав Меркурій,— взагалі нема нічого. Цвинтар. Ні турбот, ні боріння, ні насолоди, ні розуміння сущого.

— Все у всьому,— сказала дівчина замислено.— Ваші «боріння», ваші «насолоди»... Нескінченна радість настане тоді, коли туман особи розвіється. Ви грубо вирвали мене зі сну... І я не можу знайти відповіді...

— На що?

— На прокляту загадку. Чому Небуття дозволяє ефемерному світові вторгатися в царство тиші? Завіщо мене так тяжко ображено, принижено? Я обіймала Безмір, а мене знову втиснули в нікчемну плоть. О нещадні люди!

«Стійка форма психічного захворювання,— подумав Космослідчий.— Треба порадитися з Головним Психіатром Системи і потім вирішувати, як і що. Може, доведеться вплинути на емоційний сектор мозку, активізувати логічні концептори». Попрощався з правопорушницею. Вона не відповіла.

Меркурій дав наказ біосторожам: не турбувати дівчину, але й не випускати її. Включати мінорну музику, створювати заспокійливий зелено-блакитний фон, годувати необтяжливими фруктовими стравами. Ждати розпорядження з Центру.

Саме в цей час особистий телепатичний канал приніс Космослідчому наказ: прибути на Конгрес до Тартару Арімана...

Меркурій сів у магнетон і вилетів з десятого сектора до Головного Центру.

За прозорою сферою літального апарата мерехтіла в космічній далині феєрична куля Голубого Світила, іскрилися то там, то там у безодні Всесвіту житлові сектори Системи Ари, оповиті зеленкуватою товщею атмосфери. Іншим разом Меркурій милувався б тією неповторною панорамою, але тепер в душі була тривога. Правопорушення, які почастішали, термінове скликання Конгресу... Космослідчий був прихильником радикальних дій. Надто вже поміркованим і спокійним було життя Системи, надто безпечним і... нецікавим. Він сперечався з правопорушниками, але сам пере-

ймався скептичним настроєм, роздумуючи над сенсом життя, над перспективами поступу. Може, Конгрес щось вирішить? Адже зберуться наймужніші, найталановитіші люди Системи.

Фіолетова сфера Головного Центру блискавично наближалася. Перед магнетоном Меркурія розкрився шлюз приймальної станції. Він влетів до гігантського перехідного тамбура, звелів кіберсторожу відчинити горішню сферу пристрою. Свіже повітря, наповнене пахощами квітів, дихнуло в обличчя Космослідчого.

*

Григір Бова отямився. Сів на ліжку. Що за чортівня? Що це йому приверзлося? Інша система, інші люди? Інші імена...

Він засміявся. От так дивина! Розказати комусь, так і не повірять. Скажуть — вигадав! А як же таке можна вигадати? Ціла система мислення, поглядів, життя... А втім, щось є спільне... І там він криміналіст. Тільки називається інакше. Космослідчий! Ха! Розповісти товаришам — заклюють, проходу не дадуть! Скажуть — космічними масштабами мислиш, замахуєшся на небесну кар'єру. Та ну їх! Але записати треба. Дуже цікаво. Жаль, що не розкрилося, як там далі... Як там на Конгресі... Ха-ха! Це була б ціла повість... А взагалі в цьому видінні є щось логічне... Високі досягнення, спокій... А тут — на тобі! Повстання, невдоволення... самогубства... А він — Григір — Космослідчий. Виконує доручення Координатора, так би мовити «наводить порядок». І досить реакційний цей його «двійник». Звідки це в нього? Може, десь у глибині підсвідомості прихована така суть? Га?

Бова присунувся до столика, витягнув з шухляди блокнот, намацав олівець, увімкнув настільну лампочку. Записав для пам'яті кілька фраз. Вимкнув світло, позіхнув.

У вікно заглядав місяць. Кілька зірок мерехтіло над дахами сусідніх будинків. Десь співав самотній соловейко, нявчав невдоволений кіт.

Галя... При згадці про неї Григір усміхнувся. Сьогодні вранці — зустріч. Блакитні очі. Приглушений мелодійний голос. І вічний опір, відстоювання свого. Бог, якийсь ідеальний, героїчний і цілком людський образ.

Ніби щит від бруду життя. Безумовно, в цьому дівчачому переконанні нема нічого містичного, але її розчарування, її суворість і нотки відчайдушності, що інколи прориваються в голосі, можуть привести до трагічних наслідків. Треба допомогти... Як? О, як же він забув... Незабаром відбудеться жарт-суд. Процес над богами. Над богами всіх релігій, які тільки створені людською уявою. Вже давно Григір домовлявся з друзями організувати дискусію про Космічне Право. І запросити на неї шефа. Щоб збити з нього скепсис. А щоб було наочніше — обрати форму суду. Будуть прокурори і захисники. Судді і засідателі. Свідки і речові докази. А що? Це може сподобатися Галі. І розвіє її відчуження. Треба розтопити блакитні крижинки в її очах. Батько зник, мати вмерла, друзі одвернулися. Ну й що з того? Хай вона збагне, що мерзотники, дворушники й зрадники не є основою світу.

Вирішено. Він запросить її на дискусію.

Прислухався. За дверима дід Микита висвистував носом. Щось бурмотіла вві сні баба Мокрина. Він знову ліг. Дивився якусь мить на світлу смужку від вуличного ліхтаря. Перевертався з боку на бік. Сон не приходив.

У голову лізла всяка всячина. То сухе обличчя шефа, то насмішкуваті лиця товаришів, то дівчата, яких він цілував на університетських вечірках. Тьху, де воно й береться? Наче з бездонної торби сиплеться. Щось путнє — так і не втримається, забуваєш, а погань або дурниці — будь ласка!

Лише на світанку Григір задрімав.

І диво — його видіння продовжувалося. Те саме — небувале, чудернацьке. Треба ж статися такому диву?

*

Меркурій сидів у першому ряду амфітеатра в Тартарі Арімана — Головного Координатора...

У центрі велелюдного зібрання в зеленкуватому сяєві штучних світил стояв Аріман. Склавши руки на грудях, він дивився на штучне небо Тартару, де пливли фіолетові блідо-блакитні хмаринки. Меркурій замилувався Головним Координатором: який дивовижний тип людини! Хоч майже всі жителі Системи Ари мали гармонійні тіла завдяки високим досягненням генетики

і психотехніки, але Аріман виділявся якоюсь вражаючою неповторністю. Правда, його краса здавалася холоднуватою, іноді викликаючи навіть острах. Меркурій не міг збагнути: звідки те предковічне почуття — адже давно всіма традиціями й етичними нормами воно засуджене як ганебний анахронізм.

Про що думає Аріман? Чому він у такому напруженні? Незворушне бліде обличчя, суворо зімкнуті вуста, нерухомі темно-вогнисті очі, важка грива чорнобагряного волосся. Магнетична постать! Амфітеатр мовчить, очікує. Перед вирішенням долі Системи Ари негоже перемовлятися незначними словами.

Зараз він почне промовляти. Єдине психічне поле Системи завібрувало, напружилося. В ньому відчулася поява сильного потенціалу мислі. Та щось сталося. Аріман промовчав. По психоканалу почулися слова Диспетчера Зв'язку:

— До Тартару Конгресу прибули Космократори Багатомірності. Вони повернулися з експедиції. Космічне Право вимагає їхньої участі в Конгресі.

Обличчя Арімана потепліло, м'яка усмішка торкнулася вуст. Він підняв руку, поле Тартару розімкнулося. До амфітеатра ввійшла група Космократорів. Присутні встали і радісно вітали мандрівників Безмежжя.

Меркурій відчув, як у грудях болісно защеміло. О світе, вона повернулася. Вона повернулася, а з нею і минуле! Він гадав, що все зникло у безодні часу. А воно лише затуманилося рутиною повсякденності. Кохана, кохана, прекрасна і єдина!

Семеро Космократорів, а серед них його перше кохання — Громовиця! Буряна дівчина, яка не раз бентежила Координаційний Центр химерними планами перебудови суспільства, Системи, людського єства. Її завжди відсилали на периферійні сектори, давали найтрудніші завдання — майже на межі допустимого. Та Громовиця неодмінно виконувала програму Координаційного Центру, поверталася в Систему і знову хвилювала життя бурею парадоксальних ідей.

Вона вчилася разом з Меркурієм на третьому секторі. Довгі роки перших спіралей навчання зблизили їх. Громовиця схвалювала юнацький вибір Меркурія — стати Космослідчим: проникнути в суть Космічного

Права, аналізувати плин суспільних та природних подій, розшукувати порушення Еволюційних Законів і допомагати рідній Системі відновлювати їх — що могло бути прекрасніше? Громовиця обіцяла завжди бути з ним, ніколи не забувати дитячої клятви вірності. Як це в них було? «У всіх світах, у мислимих і немислимих станах, у Багатомірності і поза Нею, у роздрібненні і в Єдності — серце моє з тобою, з тобою, з тобою. І ні зрада, ні помста, ні інша любов, ні віддалення Часу та Простору, ні Буття чи Небуття не розірвуть священної ниті». Прекрасна клятва! Вони промовляли її на самоті, під зоряним склепінням Всесвіту. Як було хороше, несказанно прекрасно. Що ж сталося потім? Потім...

Меркурій досяг бажаного, став Космослідчим. Він виявив неабиякі здібності, і його взяли до Координаційного Центру. Спочатку незначні справи, потім важливіші. Потім — особисті завдання Арімана. Шана і честь. Він, Меркурій, не замислювався над деякими суперечностями між Правом і velінням Головного Координатора. Вірив авторитету Арімана. Думав, що не можна нескінченну мінливість Буття втиснути в Право, виявлене в слові, думці. Саме тому реальність виявляла розбіжності між задумом, мрією і здійсненням. А головна передумова законності — добре бажання, обгрунтоване благом Єдності. Він довіряє Ариманові — отже, все гаразд.

Так було спочатку. Пізніше він став сумніватися. А ще пізніше — зустрівся з Громовицею. Вона ввійшла до групи Космократів Багатомірності, очоленої Горикоренем — молодим, полум'яним ученим, прихильником найнебезпечніших експериментів у Безмірі. Група Горикореня іноді зникала з Системи Ари на десятки циклів, а коли поверталася — Аріман давав їй нове завдання. І так багато разів.

Так от... Зустріч з Громовицею. Вона була невблаганна. Згадала дитячі клятви, мрії юності.

— Ти став маріонеткою, Меркурію,— з жалем прошепотіла тоді дівчина.— Ти втрачаєш особистість.

— Ти не любиш мене,— гірко сказав Меркурій.

— Любов — піднімає. Невже ти не розумієш? Я бачу твоє лихо, я хочу допомогти тобі. Ти заснув.

— Я захоплений роботою, не маю спочинку. Про який сон ти кажеш?

— Про сон духу. Ти не сумніваєшся в собі, в Арімані. Там, де нема сумніву,— там занепад.

— А певність?— вражено запитав Меркурій.— Невже певний себе і своїх сил шукач прямує до занепаду?

— Певність не виключає сумніву,— заперечила Громовиця.— Певність — це не універсальне рішення тієї чи іншої проблеми. Певність — то віра в смисл Буття, у доцільність існування й пошуку. Але сумнів — то вибір правильного шляху. А ти не шукаєш, ти поклався на авторитет старшого.

Вони розійшлися з гіркотою в серцях. А потім вона зникла. Меркурій дізнався, що Група Багатомірності покинула Систему Ари для дуже важливого експерименту, запропонованого самим Аріманом. І ось тепер — вони повернулися...

Попереду — Горикорінь і Громовиця. За ними — Владисвіт, Сократ, Чайка, Юліана, Інеса. Чотири юнки і троє юнаків. Блакитна тканина щільно облягає прекрасні тіла, на грудях золотіють спіралі — символи Безміру, волосся юнаків хвилями спадають на плечі, у дівчат — зав'язане тугими вузлами. Меркурій мимоволі порівняв Арімана з прибульцями. І краса Координатора померкла перед гармонією і простотою Космократорів. Чому? Де причина? Адже форми у більшості з них менш довершені, ніж у Арімана! Та є щось невловиме, щось у синтезі непомітних деталей внутрішнього та зовнішнього світу, що дає таку разючу відмінність.

Громовиця метнула погляд понад рядами Мислителів. Її блакитні очі торкнулися Меркурія, потемніли. Радіє чи ні? Радіє чи ні? Він намагався ввійти з нею в контакт особистим психокодом, але Громовиця мовчала. Німо в просторі, тільки чути грозове тремтіння її душі. З чим вони прийшли сюди, на Конгрес, які новини принесли для Системи?

Суворо замкнуті вуста Громовиці, довгі вії опущені. Космократори сіли, лише Горикорінь очікує. Він стріпнув білосніжним волоссям, глянув на Арімана. Зал завмер.

— Експеримент проведено?— гучно запитав Головний Координатор.

— Так,— відповів Горикорінь.

— Успіхи?

— Є.

— Доповіси пізніше. Я радий,— усміхнено сказав Аріман.

Він окинув поглядом аудиторію.

— Браття! Наш Конгрес обмежено мізерною кількістю учасників. Ви знаєте — чому. Проблеми гострі, небезпечні. Широке обговорення викличе небажані наслідки. Повернення Групи Багатомірності — до речі. Сьогодні я запропоную вам радикальний експеримент. Кілька слів по суті. Пізніше — слово спеціалістам.

Перше: всім відома криза Системи Ари. Ми можемо багато, ми можемо майже все. І ми безсилі. Ні творення сонць чи галактик, ні мандри у нескінченність, ні перебудова Системи, ні насолоди — ніщо не врятує нас від спаду психопотенції. Коло замкнулося, ми розкрили всі можливості, закладені в нашому єстві. Необхідні нові шляхи пошуку — цілком відмінні від усіх попередніх. Ясно, що рішення повинне бути парадоксальним. Звичайні проекти не допоможуть. Хто хоче сказати?

— Я,— сказав Діон, координатор третього сектора.— Спад психопотенції пояснюється просто. Ми вирівняли можливості всіх індивідів. Все досяжно. Все є. Могутня лавина технічних посередників виконує будь-яке тривіальне бажання. Дух заснув, для нього нема сфери боріння.

— Що пропонуєш?— запитав Аріман.

— Повернення предковічних циклів.

Амфітеатр зітхнув.

— Що це принесе для рішення проблеми? — запитав Аріман.

— Відродження психопотенції. Хай навіть на примітивній основі. Радість первісного світовідчуття. А потім можна буде повернути жителів, збагачених первісним досвідом, до попереднього рівня.

— І знову — замкнуте коло,— іронічно сказав Аріман, блиснувши вогняними очима.— Знаю: багато дітей прагне повернутися до предковічності і навіть дикунства. Запитайте Космослідчого Меркурія — у нього

досить прикладів. Але ж це не рішення. Негоже нам бавитися вичерпаними циклами. Хто ще?

— Я,— мовила Селена, вчителька Вищого Циклу Головного Сектора.— Треба шукати вихід у глибших вимірах. Сформувати ще складніший організм, динамічніший і мінливіший, що приніс би нові перспективи діяння. Відомо, що кожна еволюційна ступінь, яку ми долали, розширювала сприйняття до неймовірності. Чому Координаційний Центр не враховує цієї можливості?

— Враховує,— заперечив Аріман.— Ми думали і експериментували. Матерія має бар'єр мінливості. Ми вичерпали семеричну октаву. Ми замкнули Вселенський Цикл. Квантовий характер Часу й Простору не дозволяє нам збудувати восьму ступінь Буття. Її практично нема. Світ форм не може перейти кордон семеричного акорду Великої Матері. Грати без музичного інструмента — ось що ти пропонуєш, люба Селено! Хіба це можливо?

— Можливо,— твердо сказав Горикорінь, порушивши напружену тишу.

— Ти, друже?— здивувався Аріман.

— Я.

— Ти відстоюєш такий абсурд?

— Істину, а не абсурд.

— Гаразд. Ти скажеш тепер свою думку! Селено, ти закінчила?

— Так,— сумно озвалася Селена, сідаючи.— Певно, ти сказав правду, Арімане. Горикорінь лише щирий товариш. Він дав мені духовну підтримку, але не реальне рішення...

— Я скажу пізніше,— суворо сказав Горикорінь.— Продовжуй, Арімане.

— Гаразд. Хто ще скаже?

— Я,— озвався Боритор, найстаріший вчений Системи, аскетичний, високий, незворушний. Він постояв трохи мовчки, пожувавши губами, ніби пробував на смак ті слова, які хотів промовити.— Я хочу з усією відповідальністю заявити, що ви, дорогі браття, ведете безплідну дискусію. Нічого Конгрес не вирішить. Нічого не принесе. Будь-які проекти, рішення безсилі зупинити старіння Системи. Те, що почалося,— повинно вмерти. Ми зупинили фізичну смерть людини, але Природа по-

мстилась нам. Не можна порушувати рівноваги. Занепад психіки — закономірне явище, плід нашого зарозумілого, безглуздого втручання у злагоджений хід Природи. Вона — Велика Мати — породила нас у вселенському ритмі, як органічні акорди Мелодії Космосу. Так було доти, поки ми не оволоділи власною еволюцією. Пізніше ми вийшли з її законів і почали проголошувати свої, не звіряючи їх з велінням природи. Незалежного світу ми не змогли створити, а порушена мелодика Матері привела до занепаду.

— Що ж ти пропонуєш, Бориторе?— насмішкувато спитав Аріман.— Теж повернення до предковічності?

— Ще далі,— одрізав Боритор.— До первісної тиші. До Небуття.

Меркурій насторожився. Що він каже? Ті ж самі слова, що їх недавно промовила дівчина-самовбивця. Мікроби психічного розладу летять у просторі, вони заражають уже мудрих і древніх учених.

— Поясни своє слово, Бориторе,— сказав Аріман.

— Поясню. Я пропоную знищити Систему. Перевести її в стан вакууму. Ми це можемо, ви знаєте, що я не висуваю нездійсненного проекту.

Хвиля гніву й сміху хлюпнула в незримі стіни Тартару.

— А далі?— поцікавився Аріман, зберігаючи спокій і повагу до вченого.

— Далі нехай Природа діє за власними законами. Вона знову створить нові системи, галактики, зорі. А може, щось інше. Та яке це має значення? Ми позбавимось пекучих проблем, а нові світи, де виникне молоде життя, вже не стануть замислюватися над смислом Буття. Вони будуть жити. Просто жити, як жили наші предки...

— Але ж колись знову настане криза?— запитав Аріман.

— Може, але то вже буде не наша криза...

— Абсурд,— грізно сказав Головний Координатор.— Пробачте, але ж не можна серйозно обговорювати проекти самознищення. Досить! Тепер скажу я. Головний Координаційний Центр підготував парадоксальне рішення, яке випливає із ситуації. Ми виходили з таких передумов: зберегти сучасні досягнення і знайти новий потенціал для згасаючої психіки. Пропоную:

створити Новий Світ у першій ступені Буття, в Тримірному Безмежжі. Основа програми — наш власний космічний код. Різниця — наш світ розвивався спонтанно, створений нами світ буде під нашим наглядом. Чую запитання: яка мета? Відповідаю: цілеспрямована еволюція, що приведе до появи мислячих істот. Нам необхідна буйна психічна стихія. З протиріччями, з пошуками, революціями, піднесеннями і занепадами, з сексом, про який ми знаємо лише з відгомону історичних хронік, та зрадою, з пориванням у незміряність. Це буде наша модель. Ми зможемо непомітно втручатися у плин подій, ставити низку експериментів. Більше того — ми використаємо їхню психічну енергію для збудження власної. Щоб змінити сонне життя Системи, щоб вдихнути нові сили, треба могутній рівень потенціалу.

З місця схопилася Громовиця. Меркурій відчув, як холодок повзе в нього поза спиною. Зараз має щось статися. Вона схожа тепер на розлюченого древнього птаха. Очі палахкотять, рука простягнута до Арімана.

— Злочин! — вигукнула вона.— Злочин і ганьба! Те, що ми почули,— недостойне мислячої істоти. І це говорить Головний Координатор Системи, яка осягнула семеричний Цикл Буття? Слухайте, Космократори, слухайте, Деміурги! Невже у вас підніметься рука — творити світ для паразитарної мети? Невже наша психіка настільки деградувала, щоб спокійно прийняти канібальський проект, достойний передісторичних істот?

Амфітеатр мовчав. Аріман усміхався — саркастично, тонко.

— Афект! — спокійно сказав він.— Я розумію тебе, Громовице! Це твоя давня вада — кричати не подумавши. А коли добре помислиш — збагнеш принади нашого проекту! Де ти бачиш злочин? У чому? Ніякого насилля, ніякого порушення космічної етики. Ми дамо життя міріадам нових істот, ми дамо їм дарунок самосвідомості, радість світовідчуття...

Громовиця болісно сказала:

— Ти хочеш, Арімане, розв'язати проблему занепаду рабською силою іншої еволюції...

— Створеної нами,— зауважив Аріман.

— Яка різниця? — запитала вона.— Ми відповіда-

ємо за кожний свій крок. Створивши мислячу істоту, ми не зможемо впливати на її свободу.

— Ми й не будемо впливати на неї зримо. Вона нічого не знатиме!

— Ще гірше! Таємний злочин?

— Досить,— сказав Аріман, і злозісні вогники спалахнули в його очах.— Ти внесла дисгармонію в роботу Конгресу. Досить з нас власних проблем. Моделювання нового світу вирішить безліч загадок. Проект схвалено Координаційним Центром. Його практично підготовлено до здійснення. Йдеться про деякі уточнення...

— І вас не цікавлять інші можливості?— вражено запитала Громовиця.

— Я їх не бачу,— недбало сказав Аріман.— Пусті розмови. Дитячі прожекти.

— Ти деспотичний, Арімане. Ти забуваєш про Хартію Космосу. Єдність — не підкорення всіх волі одного.

— Я це вчив у школі першого циклу,— насмішкувато заявив Аріман.— Це було тисяча шістсот циклів тому...

— Тим гірше. Ти забув про Хартію. Або зневажив її.

— Ти хотіла нагадати мені про неї?— роздратовано запитав Головний Координатор.— Для цього ти тут, Громовице? Горикорінь! У твоїй групі сваволя! Але досить про це! Я чекаю доповіді про експеримент. Звітуй перед Конгресом. Ми хочемо знати про результати експерименту.

Горикорінь зробив знак Громовиці. Вона неохоче сіла. Тоді керівник Групи Багатомірності важко пішов до центру амфітеатра. Став поруч з Аріманом. Пильно глянув у вічі Головного Координатора. Тоді звернувся до Конгресу.

— Центр познайомив нашу групу з проектом дві спіралі тому. Було велено провести експеримент по створенню світу в обмежених масштабах. Ми вилетіли з батьківщини. Але експерименту не провели.

— Як?— здригнувся Аріман.— Перед цим ти сказав неправду?

— Я сказав правду.

— Експеримент проведено. Експерименту не проведено. Що за дикий алогізм? Ти вирішив зайнятися на Конгресі софістикою?

— Ні! — твердо мовив Горикорінь, не звертаючи уваги на гнів Арімана.— Експерименту в об'єктивності ми не провели, але ми моделювали його в психічному полі...

— Навіщо? — скрикнув Головний Координатор.

— Щоб знати наслідки.

— І що?

— Проект злочинний,— холодно відповів Горикорінь.— Громовиця висловила нашу спільну думку.

— Так,— дружно підхопили шестеро Космократорів.

Аріман спохмурнів.

— Я бачу, ви прийшли сюди з провокаційною метою.

— Ми прийшли для вияснення істини,— достойно заперечив Горикорінь.— Психомодель показала, що штучно створений світ буде суперечливий і хаотичний. До стихійних протиріч будуть додані протиріччя нашого власного розуму. Адже творіння і творці нероздільні. Ми створимо космічну в'язницю. А оскільки істоти того світу будуть відчужені від нас, то безвихідь нашої психіки, наше безсилля, наші сумніви, наші проблеми стануть їхнім горем, їхньою мукою. Вони нестимуть кару за чужу провину. Я вже не говорю про те, що ми маємо намір обкрадати їх психічно. Це взагалі виходить за межі тисячолітньої традиції. Я відзначаю деградацію членів Координаційного Центру Системи. Це непокоїть нас. Ми пізніше запропонуємо Конгресові переглянути склад Управління Системою.

Присутні важко мовчали. Намагалися не дивитися один одному в очі. Наближалася гроза. Аріман стримався від вибуху. Сухо запитав:

— Альтернатива?

— Буде й альтернатива,— сумно посміхнувся Горикорінь.— Ми довго думали над кризою нашого людства. Це — закономірна ступінь. Після неї або нове піднесення, або загибель.

— І ваша група бачить вихід поза проектом? — насторожено запитав Аріман.

— Так.

— У чому він?

— Скажу. Це єдина можливість, але вона всеосяжна. Вона не деспотична, а еволюційна. Вона важка, але

перспективна. В чому корінь нашої кризи? В обмеженості індивіда. Він іскра безмежжя, але не безмежжя. Він хвиля в океані, але не океан. Отже, практично він ніщо перед безоднею Несказанного. Чому ж ми дивуємось знеоціненню смислу Буття? Індивідуум затиснутий і позбавлений можливості далі пізнавати світ. Форма більше не приймає нової суті. Отже, треба зруйнувати тиранію форми.

— Як?— гостро запитав Аріман.

— Вихід за межі тіла. Об'єднання індивідуальної свідомості з Полем Безмежжя...

— І таким чином — втрата особистості?!

— Ні, завоювання Нескінченності!

— Розчинення себе в океані безликості,— люто промовив Аріман.

— Ось чого ти боїшся?— насмішкувато сказав Горикорінь.

— Хто має особистість — той не втратить її! — вигукнула Громовиця, піднімаючи руку.

— Особистість здобуде небувалі можливості,— сказав Горикорінь.— Замість одного мозку — весь Безмір, замість одного серця — Єдине Серце Космосу, замість одного-двох друзів — вся багатолика мінливість психічного життя Безміру. Небезпеки? Вони є! Але мета — прекрасна! Браття! Порівняйте: творення іншого світу і підпорядкування його своїй волі чи об'єднання власної психіки з Космічним Океаном? Вибирайте!

— Вибору нема!— жовчно сказав Аріман.— Закон суворий. Ми змушені йому підкоритися. Група Космократорів Багатомірності не виконала наказу Центру, свавільно змінила умови плану. Вони підлягають суду.

— Цього не буде!— закричали Космократори.

Амфітеатр невдоволено зашумів. Аріман стояв, насупивши брови.

— Повноваження останнього рішення в мене,— сказав він владно.— Беру відповідальність на себе. Експеримент по створенню нового світу почнемо негайно. Космократори і Деміурги обрані. Група Багатомірності від участі в творенні усувається. Вона буде замкнена в Тартарі до особливого рішення!

Меркурій жахнувся. Що він сказав? Як він сміє? Зачинити в Тартар найкращих Космократорів Системи?

Ганьба і лихо! Це може викликати страхітливі наслідки.

— Ти застосуєш силу проти нас?— гнівно запитав Горикорінь.— Чи гадаєш, що ми підемо в Тартар добровільно?

— Краще було б добровільно!

— О ні, не дочекаєшся!— дзвінко сказала Громовиця.— Ми не маріонетки і, сподіваюся, такими не станемо! Іди, бери веди нас до Тартару!

Вражені члени Конгресу не встигли вимовити й слова, як розсунулися стіни Тартару і до амфітеатру вдерлися колони Сторуких. Вони оточили приміщення. Семеро з них помчали над головами Мислителів до центру.

— Зрада!— гукнула Громовиця.— Члени Конгресу! Ви бачите?

— Зрада!— заревли Космократори.— Повідомте Систему!

— Телепатичне поле ізольоване. Взяти їх! — наказав Аріман.

Сторукі обплутали Космократорів щупальцями, понесли у повітрі. Меркурій побачив востаннє очі Громовиці, очі коханої. Вони палали обуренням.

Меркурій застогнав і... прокинувся. Власне, прокинувся не Меркурій. Прокинувся Григір Бова в квартирі по вулиці Андріївський узвіз...

*

У двері постукали. Баба допитувалась:— Мо', тобі пора їстоньки? Вже дев'ята година.

Григір скочив з ліжка, не в силі розібратися, що й до чого. Де він? Що з ним? Ара, Земля... Все змішалося. Що за омана? Галя... Галя Курінна! Ось кого нагадує Громовиця! Але ж Галя тут, на Землі. І вона чекатиме його на набережній, біля пристані. О десятій! Сон? Який же сон, коли він продовжувався після того, як прокинувся. Та ще й так логічно, послідовно. Ех, якби ще трохи. Щоб дізнатися про долю Космократорів. Невже вони не переможуть Арімана? Невже загинуть?

Григір хутенько облився холодною водою, витерся рушником. Геть примари! Сьогодні зустріч з нею...

Галя стояла, схилившись на бетонний парапет, і дивилася на жовтаві води ріки. На ній був короткий синій плащ, чорні панчохи, простенькі босоніжки. Вишита стрічка перехоплювала товстенний жмут волосся на спині.

Григір зупинився кроків за десять від неї. Зараз... він підійде, зазирне у її очі. І вона поведе його. Куди? Куди захоче. На край світу чи у світ химер, чи в царство снів. Все одно, аби з нею.

Вона відчула його погляд, обернулася. Ласкаво осміхнулася. Простягнула руку. Він торкнувся гарячої долоні. Тихо запитав:

— Як спочивали?

— Я не спала...

— Чому?

— Не могла. А ви?

— Я заснув,— винувато сказав Григір.— Ще й добряче. І приснився мені дивний сон...

— Ой, правда?— запитала Галя.— Ви розкажете мені? Я дуже люблю слухати сни. Тільки щоб незвичайні.

— Та більш незвичайне важко й придумати,— зітхнув Бова.— Ціла епопея...

— Чудесно,— зраділа вона.— Починайте.

— Та ні, не тут,— попросив він.— Десь на природі.

— А куди ми підемо?

— Куди захочете. Може, поїдемо десь на луки? Теплоходом?

— Згода.

— Тоді на південь. Аж десь до Вишеньок...

Григір узяв квитки на теплохід. Вони зайняли місце на носі судна. З Дніпра дихав прохолодний вітер, люди тулилися ближче до буфету, під накриття, або йшли в каюти. Біля них примостився лише старий сивовусий рибалка з вудками, в брезентовій робі та юна дівчинка в благенькому плащику. Вона трусилася від холоду, але хоробро стояла проти вітру, замріяно дивилася вперед.

Хлюпала весняна хвиля, пропливали мости, мерехтіло на київських горах зелене марево. Григір зачаровано дивився на Галю. І це ніби сон? Ніби сон. Може, все на світі сон? Гребені хвиль на океані життя...

Гребені снів. Прокидаєшся, тужиш за минулим сном, пірнаєш у інший... І так без кінця, і так без кінця. Постривай же, не щезай.

Галя перехилилася через борт, задивилася на піну перед носом теплохода, тихо, майже пошепки продекламувала:

Знову томління. Сумніви — знову.
Іскри на хвилі ріки.
Погляду чари.
Магія слова.
Доторк руки.

Пестощі сонця? Чи подих безодні?
Мить
чи політ назавжди?
Тиша — учора, буря — сьогодні!
Звідки? Куди?

Марево давнє.
Мов сновидіння.
Щось існувало, було.
Попелом часу серця квиління
Вже занесло.

Може, воскресне? Може, розтане
Крига байдужості знов?
Вечора промінь?
Сяйво світання?
Зло чи любов?

— Звідки це? — тихо запитав Григір.

— Вночі написала...

— Чому такий сум?

— Не знаю. Дивно — правда? Ніби щастя майнуло...

— Ви сказали — щастя, Галю? — спалахнув Григір.

— Так, Григоре, — ясно глянула йому в очі дівчина. — Але звідки ж сум? І тривога... І біль. Якесь передчуття.

— Може, минуле?

— Що?

— Кажу, може, в минулому у вас було щось трагічне?

— Було, — важко зітхнула дівчина.

— Ось воно і нагадує. Ви боїтеся, щоб не зникло щастя, щоб не повторилось минуле.

— Не знаю. Моє серце ніби крижинка тепер...

— Галю! Не можна ж так...

— Як?

— Вічний трагізм. Поділіться зі мною вашим горем. Ми ж тепер друзі. А з друзями все пополам.

— Слова,— сказала Галя.— Наївні слова. Навіть найближчий друг не візьме на себе чуже горе...

— Чуже... А якщо воно стане не чужим?

— Не знаю. Не певна.

— Розкажіть.

— Про що? Справа не в подіях. Події банальні, Григоре. Була сім'я. Батько, мати. Веселощі дитинства, мрії, захоплення. Вірилося в найсвятіше, малювалося в уяві найромантичніше. Потім батько зник...

— Зник? — неспокійно перепитав Григір. — Як зник? Куди?

— Невідомо куди. Поїхав на полювання. І не повернувся. А пізніше його обвинуватили в розтраті. Нас виселили з квартири. Ті самі люди, які усміхалися, клялися в дружбі — о, гидота!..— ті самі пізніше не подавали руки, не віталися. Мама не витримала такої зміни, вона занадто вірила у непорушність авторитету батька, у свою забезпеченість. Химера. Я пізніше збагнула, що все було ілюзією. Мама вмерла. А я... Навіть в інтернаті — донька злодія, злочинця! А пізніше — мене допитували. Де батько? Куди він зник? Я клялася, що нічого не знаю, я плакала, просилася... Я хотіла, щоб вони розшукали його, адже я сирота... А вони не вірили. Ніхто не вірив. Зачинялися двері довіри, дружби, надії. Морок у душі... А тут ви...

— Я,— машинально повторив Григір, стискуючи руку дівчини.

— Ви. І нова надія. Я страшенно боялася, щоб знову не повернулося минуле. Я знаю — в мені поселилася зневіра. Я незлюбила світ. За що мені його любити? Знаю: є хороші люди. Але вони в абстракції. А так хочеться тепла, ласки, надії. Григоре, пам'ятаєте, ми жартували про Шерлока? Станьте криміналістом, розгадайте мою загадку.

Григір почервонів від несподіванки, закашлявся. Боже, яке безглузде становище. Ось і наступив час. Треба брехати або казати правду. Брехня — мука. А правда — знову удар для неї. І, може, удар назавжди!

Він пересів наперед, затулив дівчину од вітру, турботливо сказав:

— Вам холодно. Давайте загорну вас плащем.

— Дякую,— просто сказала дівчина.— Мені добре.

Юна сусідка заздрісно глянула на Галю, з жалем зітхнула, пішла вниз. Тільки старий рибалка байдуже курив самокрутку, спльовуючи за борт.

— Я неодмінно зроблю те, про що ви кажете,— прошепотів Григір.— І не колись... а тепер.

— Тепер?— здивувалася Галя.

— Тепер. Я познайомлюся з справою вашого батька, попрошу, щоб мені дали дозвіл на розшуки.

— Хіба так можна? Студентові?

— Можна. Як диплом,— збрехав Григір.— Мене теж зацікавила ця справа. Таємниця. Людина зникла, мов крізь землю провалилася. Ніяких знаків. Або його вкрали, або...

— Вкрали?— знизала плечима Галя.— Навіщо?

— Може, розвідка.

— Та що ви? Кому він потрібен?

— Всяке буває. Ми ж нічого не знаємо. У всякому разі — я візьмуся за цю справу. Рано чи пізно.

Дівчина потиснула йому руку, вдячно глянула в очі. Григір полегшено зітхнув. Пронесло. І навіть наведено місточки. Тепер уже треба менше брехні. Якщо вона й знатиме про мою участь у справі, то це ж за її проханням. І все-таки містифікація! Нема повної ясності.

Теплохід причалив до піщаного острівця. Серед купки високих плакучих верб стояла хатинка куговщика, червоніли свіжо-пофарбовані бакени. На борт зійшла старенька бабуся,— певно, дружина куговщика, який стояв на березі і кричав:

— Дивися ж не забудь первачку! Первачку четвертину! Та дінатуру на ноги! Чуєш?

Капітан засміявся, виглянув у віконечко.

— Що, старий, ревматизм замучив?

— Еге,— привітно відповів куговщик, підморгуючи сивим вусом.— Заїдає. А хильнеш стакан — одійде трохи!

— То ви не для розтирання? — здивувався капітан.

— А який же дурень розтирає? — в свою чергу здивувався куговщик.— Нутро продезинфікувать — це діло! А виливать на себе? Нє, це не-рен-та-бельно! О!

Пасажири реготали. Григір запитливо глянув на дівчину.

— Може, зійдемо тут? Погуляємо. А теплохід повернеться — поїдемо до Києва.

— Згода,— кивнула Галя.

— Я куплю щось у буфеті,— зрадів Григір.— А ви сходьте на берег. Капітане, хвилиночку заждіть, ми зійдемо... На зворотному шляху причалите.

— Причалимо,— змовницьки моргнув капітан.— Дивися ж, хлопче!

Галя почервоніла, метнулася до трапу, перебралася на піщану косу. Григір тим часом купив у буфеті пляшку вина, паляницю та ковбаси. Загорнув усе це в цупкий папір. Підійшов до Галі. Теплохід поплив далі.

Куговщик зацікавлено розглядав непроханих гостей. Хитрі очиці під сивими волохатими бровами були гострі й насмішкуваті.

— Ну, драстуйте! Чого це вас принесло сюди?

— Погуляти,— миролюбно сказав Григір.— Дуже гарний острівець.

— Еге ж,— згодився дід, чухаючи п'ятірнею кудлату голову.— Острів чистий. Не запаскуджений. Не те що в городі. Гуляйте, я не перечу. А хто такі будете?

— Студенти,— сказав Григір.— Ось вона — лікарка.

— Та ще не лікарка,— усміхнулася Галя.— Майбутня лікарка.

— Ага. Це добре,— схвально мовив дід.— Больних багато. Є кого лікувати. Добру професію, дочко, вибрала. Ось мене, приміром, чиряки заїли. Що виведу одного — другий насідає. Інколи таке висядеться на шиї, що й голови не повернеш. Чим, як ти думаєш, можна вивести?

— Важко так сказати,— відповіла Галя несміливо.— Їжа у вас, мабуть, одноманітна. Простуда вічна. Вітамінів не вистачає. Та ще, може, випиваєте.

— Буває,— усміхнувся дід.— Без цього не можна. У нас така робота. Не вип'єш — пропав. Мо', хочете самогоночки по п'ятдесят? У мене чикушечка зосталася.

— Та що ви, діду?— зніяковів Григір.— Не треба.

— Чого? Я від щирості. Мені баба ще привезе. Я її у Витачів послав. Там добру самогонку женуть.

З цукру! Куди там казьонка! Не годиться. А первачку смикнеш — наче в рай попадеш!

Григір і Галя переглянулися, засміялися.

— То що — смикнемо,— запитав Григір,— щоб не образити діда? Ось у нас вино є.

— І вино піде,— схвально сказав дід.— Рибки в'яленої дам. Сам ловив, баба в'ялила. Сита рибка, смачна. А звати мене Харитоном. Харитон Сергійович Бубон. Що — смішне прізвисько? То діда мого так дражнили. Любив багато базікати, царство йому небесне. От на вулиці і дражнили Бубоном. Дід базікав, а я мовчу, і все 'дно прізвисько залишилось. Ну, нічого, хай хоч і горшком прозивають, аби в печі не сидіть. То як же, голубонько-королівно, до кумпанії пристанеш? Ви панські, мо', й не звикли, погребуєте простим дідом?

— Та що ви?— розгубилася Галя.— Я з радістю...

— А коли з радістю, то прошу,— гостинно показав рукою дід у бік хатинки.— Там затишок. А сонечко вигріє земельку, тоді погуляєте, діло молоде... Хе-хе...

Рушили від берега. Неторканий пісок співав під ногами. Дід поспішив до своєї оселі, відчинив двері, зігнувшись, зайшов у хатину.

— Мені ще ніколи не було так гарно,— прошепотіла Галя.

— І мені,— озвався Григір.— Просто і любо.

Вони зайшли до куговщика. Залізна койка, заслана сірою ковдрою, стіл, кілька стільців. У грубі палахкотів вогонь. На стіні з плаката усміхалися космонавти. На другому плакаті — повновида доярка у білому халаті обнімала теля. Внизу текст: «Я надоїла по чотири тисячі літрів молока від корови. А ти?»

Григір усміхнувся. Дід перехопив його погляд, задоволено кахикнув.

— Весела картинка. Гарна молодиця. Як нема баби — мені сумно. То я дивлюся на плакат, згадую молодість. Моя баба — як була дівкою — точна копія! Як іде, бувало,— земля двигтить. А тепер дівки пішли дрібні, сухоребрі, нікудишні. І взятися нема за що.

Галя засміялася, Григір зніяковів. Дід порався біля судничка.

— А що — неправду кажу? Ні коси, ні виду, ні одежі путньої. Поначіпляють клаптиків на себе, наче купити нема за що шматка матерії. Колись було! Кор-

сетка оксамитна, груди як гора, вишита сорочка, спідниця як парашут. Та ще вінок! І погана дівка, а в такому вбранні хороша. Мов весняночка. Аж поцілувати хочеться! А теперішні — господи боже ти мій! — скіпками гидко взяти, наче після тифу, обстрижені, замучені, курять... Ти, дівко, часом не куриш?

— Ні, ні, що ви! — замахала руками Галя.

— Слава богу! Жінка яка курить, вже не жінка, а димар, жлукто для виварки. Ну от, прошу до столу. Призволяйтесь! Ху, прокотилося, аж до ніг достало! Пийте, пийте! Так про що я? Ага, про дівок. Канешно, я не про всіх. Ось, приміром, ти, дівко, гарна. Чого там соромитися — гарна! Не гірша від колишніх. І на твар красива, і є на що подивитися. Худорлява, ну то нічого, м'ясо наросте, як чоловік жалітиме. Ти ж, хлопче, чоловік їй?

— Ще ні, — закашлявся від несподіванки Григір, уникаючи дивитися на Галю.

— То будеш, — заспокоїв дід. — Пара добряча. Так ти жалій її, бо нема нічого кращого від приязної та щирої жінки. Доки в неї серце не затруєне, вона тобі і опора, і щастя, і... коротше кажучи, жінка — все... Ось моя баба. Якби не вона, я б пропав. Пропав би, як руда миша. А вона мене тримає на світі.

Галя з Григором ковтнули дідового перваку, п'янка хвиля вдарила в мозок. Вони слухали куговщика, який розводив свою філософію перед вдячними слухачами, закушували в'яленою рибою, дивилися одне одному в очі... Не мало значення, про що іде бесіда, з ким. Вони разом, довкола весна, ласкавий усміх неба. Серце кличе, жадає чогось незвичайного.

Минула година... чи дві.

Дід схаменувся, глянув на великий стінний годинник.

— Ой, заговорився я з вами, а мені ще треба фарбувати куги та пізніше світити. Гуляйте ж на здоров'ячко, вибачайте, коли що не так.

— Ой, спасибі, дідусю! Що ви? — щасливо озвалася Галя. — Нам у вас чудово!

— А коли так, то спасибі й вам, що потішили старого, бо я теж радий хорошим людям! То бувайте ж! Хочете — спочиньте на ліжку, а хочете — гуляйте!

— Ми погуляємо.

— То й добренько.

Вони вийшли, помандрували в зарослі. Хиталася земля, феєрично блищала гладь ріки. Галя трималася за плече Григора, тихенько сміялася.

— Ой, я зовсім п'яна.

Вона притулилася до стовбура верби, шкарубкого, волохатого. Обняла його. Заплющила очі, ніби прислухалася до нечутного голосу.

— Дивно.

— Що, Галю?— ніжно запитав Григір.

— Щастя. Ради нього люди воюють, страждають. Його шукають у мандрах, у подвигах. Заради нього запускають ракети, будують машини, клопочуться за квартиру. А може, то все химера? Ось я тепер щаслива. Дуже щаслива.

— Галю.

— Зaждіть. Я все скажу... Щастя — єдине мірило і критерій. Ради нього ми прагнемо кудись у неоглядну далину, в майбуття. А може, це фікція, химера? Воно не десь, а тут. Поруч з нами. Оця дивовижна, неповторна мить... Зараз, тепер... Як її зберегти? І, може, дружинник Київської Русі чи Спартак були щасливіші за нас. І, може, дівчина-полтавчанка, яка чекала козака з походу, була на сто голів вища від нас у своєму чеканні, стражданні і щасті. Вона жила повнішим, глибшим життям, ніж ми. Ми занадто багато хочемо. І не досягаємо бажаного, і відчуваємо себе нещасними. А щастя сидить у куточку, просте, непомітне, і хоче, щоб на нього звернули увагу. Прийдіть, нагніться, візьміть...

— Галю, як хороше ви сказали...

— Правда?— заясніла вона, торкнувшись пальцем його руки.

— Правда. Я теж відчуваю щось схоже. І снилося мені таке саме.

— Снилося? Ви обіцяли розповісти,— згадала вона.— Я чекаю.

Він узяв її руки, притиснув до грудей і почав розповідати. Вона зачаровано слухала. А коли скінчив, нетерпляче скрикнула:

— Далі! Далі...

— Що далі?

— Що з ними сталося? З вами?

— Не знаю. Я прокинувся.

— Треба знати,— схвильовано сказала вона.— Це дуже важливо.

— Чому?— здивувався Григір.

— Не знаю... Але відчуваю. Якийсь дивний зв'язок з нашою долею. Звідки це у вас? Чому?

— Фантасмагорія,— невпевнено сказав Григір.

— Така чітка?

— Не знаю. А може, образи якогось іншого світу. Близькі мені психічно. Академік Наан, естонець, вважає, що поруч з нами існує безліч світів. Вони для нас невідчутні, незримі, але ж вони є. Там вирує своє життя, свої конфлікти й трагедії. Може, цей сон — відгомін тих подій? І взагалі — багато людських снів, які не схожі на земну реальність.

— Чарівна гіпотеза,— прошепотіла Галя.— Я б хотіла, щоб вона була реальністю. Але ваш сон... Ви там відчували себе криміналістом. Цікаво — все-таки є якась спорідненість. А я... Мене ви там пам'ятали?

— Ви — це Громовиця,— тихо сказав Григір.— Я відчув.

— Чому ж ми не разом у тому світі?— сумно запитала дівчина.

— Не знаю. Зате тут ми разом.

— О, якби так було завжди,— з мукою мовила Галя.— Я так чекала любові.

Він обняв її, припав до вуст — тремтливих, гарячих. І стогін, і сміх, і курликання журавлів — все злилося в єдину симфонію щастя. Не минуле, не майбутнє! Вічна мить. Невідчутна і єдино суща. Зберегти її, затримати, увічнити.

Спливав безжалісний час. Григір випивав сльози на очах коханої, цілував холодіючі пальці. Сонце сідало за обрій, тьмяніло, наливалося багрянцем.

Вони попрощалися з дідом, обіцяли навідуватися. Зворотним рейсом теплохода дісталися Києва. Григір провів Галю до вулиці Покрученої. Вони ще довго стояли під каштаном, милувалися місячним маревом ночі.

— Пора,— нарешті зітхнула Галя.— Я вже піду...

— Ще трохи...

— Смішний,— погладивши плече Григора, проше-

потіла дівчина.— Хочу залишитися на самоті, хочу все пережити знову. Це — незабутнє.

— Коли знову побачимось?

— Коли бажаєш. Хоч завтра.

— Але ж ти на роботі?

— Візьму відгул.

— Тоді завтра. Підемо до товаришів моїх. Буде цікава зустріч. Дискусія. Ми її назвали «Суд над богами». Буде бій. Прийдуть віруючі, атеїсти, філософи, кібернетики.

— Це що — для мене? — відсторонилася Галя, пильно дивлячись в очі хлопцеві.— Щоб перевиховати?

— О ні! Це заплановано давно. Цікавий експеримент. Питання Космічного Права. Не пожалієш, якщо підеш.

— Гаразд, — усміхнулася Галя. — Піду. Аби з тобою. Зажди, несамовитий. Ти зацілуєш мене... Прощай.

— До зустрічі. Завтра о п'ятій вечора. Біля Володимира.

Вона розтанула серед кущів. Рипнула хвіртка. Загавкав сусідський пес. От і все. Нема. Лише пам'ять зберігається в серці, як свято, доторк її вуст ще горить на вустах.

Григір повернувся додому десь після півночі. Дід Микита сидів на ліжку, невдоволено крутив головою, смалив люльку.

— Парубкуєш, Григоре? Дивися, щоб тебе не обкрутила якась жучка!

— Не обкрутить,— пообіцяв Григір, поспішаючи до своєї кімнати.— Моя дівчина з казки.

— Всі вони з казки. Доки гуляють. А потім — драконами стають. Кахи-кахи.

Григір роздягнувся, шаснув під ковдру, солодко заплющив очі, щоб згадати все, що сьогодні з ним сталося. Щоб знову й знову пережити чари перших обіймів. Та ось підкрався потік інакобутніх образів — непомітно захопив у невблаганні щупальця, кинув Григора у простір, у видиво нетутешнього життя. І знову Бова жив у далекому світі, знову став Меркурієм, Космослідчим Системи Ари.

Минуло багато циклів. Дуже багато.

Аріман виконав свій космотворчий план. Деміурги та Космократори в Тримірній Безмежності, на обраній для експерименту планеті, запрограмували еволюцію. Наближався кульмінаційний час. У новому світі з'явилася людина.

Система напружено очікувала: що станеться? Хто переможе — Аріман чи Горикорінь? Хоч Група Багатомірності й була ізольована в Тартарі, світ Ара знав про трагічний випадок на Конгресі. Ширилися тривожні чутки, люди ждали незвичайних подій.

Синоптики повідомили: психічна потенція Ари різко підвищилась. В єство арян вливалися вкрадені сили новонародженого світу. Аріман радів, його прихильники святкували перемогу, але всі вчені Системи Ари знали: бумеранг неминучий! Страх заважав їм сказати правду Головному Координаторові.

Меркурій тяжко занедужав. Психічна двоїстість розривала його. Давня вірність Аріманові й любов до Громовиці руйнували душу Космослідчого. Він послався на втому і усамітнився на далекому секторі. Спочивав, думав, шукав рішення в складній ситуації. Він ще не міг сам збагнути — хто діяв правильно: Аріман чи Горикорінь? Де істина? Благо рідної Системи будь-якою ціною чи самозречення в ім'я вищих ідеалів?

Та ось раптом Меркурія викликав Аріман. Наказ був суворий, недвозначний: прибути терміново, невідкладно. Космослідчий вилетів до Головного Центру. Аріман зустрів його в шлюзі, чого ніколи ще не було, повів до особистого мікро-Тартару. Замкнувши поле, залишившись з Меркурієм, він тривожно сказав:

— Сталося несподіване...

— Що?

— Група Багатомірності зникла.

— Звідки і куди? — спантеличено запитав Меркурій.

— Звідки — ти знаєш,— роздратовано сказав Аріман, наливаючись гнівом.— З Тартару, куди я велів їх замкнути. А куди — про це повинен сказати Меркурій — Космослідчий Координаційного Центру. Тобто ти! Справа надто серйозна.

— Вони розімкнули Тартар? — здивувався Меркурій.— Хто їх допустив до Енергосистеми? Що говорять біосторожі?

— В тому й суть, що вони нічого не говорять. Поле Тартару не порушувалося ніде. У Космократорів не було жодного робота-помічника, жодного пристрою. За ними спостерігали психосиноптики. Їхній психопотенціал перебував у межах Тартару до того часу, доки біоревізори не зчинили тривогу. Коли Сторукі ввійшли до Тартару, Космократорів там уже не було.

— Може, самознищення? — прошепотів Меркурій, холонучи від передчуття чогось трагічного, невідворотного. Ось вона — нова ступінь конфлікту. Що тепер зупинить саморозклад Системи? Найкращі сили світу вступили в протиборство. Громовице, дівчинко моя, де тепер шукати тебе? На яких стежках Нескінченності?

— Самознищення? — перепитав Аріман.— Ні, не думаю. Навіть фізичне самознищення не може зруйнувати психопотенціалу. Він залишився б у межах Тартару. Ти ж знаєш, що жоден ерг енергії не може вийти за межі циклічного гравіополя. Контроль показує: вони проникли за межі Тартару. Вони перебувають невідомо де. Їх нема на жодному секторі Системи Ари, локація Простору не відзначила ніякого зайвого польоту...

— А телепатичне поле? — з надією запитав Меркурій.

— Теж нічого. Ніби вони не мислили. Це мене найбільше вражає.

— Арімане,— схвильовано озвався Меркурій.— Може, ти помилився тоді?

— Коли тоді? — напружено перепитав Аріман.

— На Конгресі.

— Що ти хочеш сказати?

— Може, Горикорінь мав рацію? І треба було врахувати його думку?

— І поставити під сумнів авторитет Центру? — зловісно запитав Головний Координатор.— І відмовитися від грандіозного експерименту заради невідомо яких перспектив?

— Але ж ти бачиш — вони знали щось таке, чого не знаємо ми... Чого не знаєш ти...

— Тим гірше для них,— сухо сказав Аріман.— Вони протиставили себе всім жителям Системи. Я мушу знати, де вони і що діють. Доки така сильна група Космократорів безконтрольна, нам загрожує небезпека, яку ми не можемо врахувати. Забудь про все інше — розв'язуй це завдання. У твоєму розпорядженні всі можливості Системи: зв'язок, енергетика, контроль. Я жду!..

— Але ж...

— Що?

— Хоч би натяк. Що думаєш ти? Невже в тебе нема жодної ідеї?

— Є один здогад,— важко сказав Аріман.— Але він надто фантастичний.

— Ти вже відкинув ідею Горикореня, вважаючи її фантастичною й абсурдною,— різко відповів Меркурій.— Маєш тепер страхітливий вузол, який треба розплутати мені. Прошу тебе — який здогад?

— Тобі щось каже назва: Зоряний Корсар?

— Ніколи не чув,— замислився Меркурій.— Що це таке?

— Прадавня легенда. Про історію перших космічних циклів.

— Навіщо мені легенда?

— Мені здається, що вона має зв'язок з даною ситуацією.

— Де можна познайомитися з легендою?

— У Космічному Фонді Системи. Секретний відділ.

— Он як? Секретний? Чому вона там?

— Ім'я Зоряного Корсара — табу. З давніх-давен. Це — отруйне зерно, яке тепер, у діяльності Космократорів, дало свої парості. Познайомся з легендою, подумай і не зволікай! Космос не чекає!

— Я зроблю все, що можу.

— І навіть більше,— суворо сказав Аріман.— Навіть більше, ніж можеш.

Його вогнисті очі гіпнотизували Меркурія, пронизували наскрізь, вимагали. Вони насичувалися демонічною силою, одбирали волю. Як завжди, Космослідчий насилу витримав погляд Головного Координатора, підняв руку в прощальному вітанні.

...Перелетівши на сектор Космічного Фонду, Мер-

курій попрямував до Історичного Відділу в Секретному Тартарі. Особистий психокод розімкнув гравіополе, і Космослідчий опинився в найпотаємнішому місці Системи. Сюди не міг дістатися жоден з Космократорів Ари, жоден з Координаторів, не кажучи вже про звичайних жителів планетарних секторів. Лише Аріман міг знайомитися з матеріалами Секретного Тартару і його довірені уповноважені.

Меркурій не витрачав даремно часу. Він хутко віднайшов у магнетеці потрібний код, і психосторож Тартару повідомив йому, де знаходиться кристалозапис Легенди про Корсара.

І ось що відкрилося Космослідчому в просторовому об'ємному екрані...

Частина друга

АСТЕРОЇД СВОБОДИ

Блакитне Світило схилялося до обрію, сипало в море щедрими руками іскристі зерна променів. Тепла хвиля ласкаво співала материнські колискові пісні, манила вічним спокоєм, забуттям, нескінченною насолодою.

Гледіс раювала. Море обнімало її, ніжило, напоювало запахами далеких тропічних квітів, які прозора течія несла від буйно-зелених екваторіальних островів. Що ще потрібно? Так би вічно відчувати себе нероздільною часткою Великого Моря, Нескінченного Неба, променем Блакитного Світила, який грає мерехтливим світляним метеликом у глибині Океану Буття.

Гледіс поворухнулася, розбиваючи солодку млость знемоги. Лежачи на хвилі горілиць, вона почала гребти руками, запливаючи далі й далі в море. Над нею в лазурному небі пролітали тонкокрилі сіро-блакитні керали, мелодійно скрикуючи. Дівчині здавалося, що й вона пливе разом з ними у невідому далечінь і тому казковому польоту не буде кінця.

— Зона безпеки закінчилася. Вертайтеся назад,— почувся різкий голос над нею.

Гледіс здригнулася. Чари розвіялися. О, ці нестерп-

ні пунктуальні механічні створіння — вартові безпеки. Вони всюди, де й не сподіваєшся їх зустріти: на воді, в повітрі, під водою, в лісах. Неможливо навіть покінчити самогубством — біосторожі перехоплять, введуть медицинські стимулятори, перев'яжуть рани, при потребі ще й викличуть негайну допомогу, щоб відправити потерпілого до лікарні. Це прекрасно — така турбота про життя людини, але інколи так хочеться забути, що ти не сам. Думати, що під тобою лише бездонна глибінь моря, а вгорі — неосяжне небо і в ньому прекрасні сіро-блакитні птахи...

Вона сердито глянула вгору. Над нею кружляв рожевий диск, на ньому пульсували золотисті вічка кіберрецепторів. Гледіс махнула рукою, крикнула:

— Ти мені набрид. Лети собі геть!

— Не можу,— спокійно відповів вартовий.— Ви порушили зону безпеки. Повертайтеся.

— Не вернусь. Я хочу далі. Мені хочеться побути самій. Лети, бо поскаржуся Кареосу!

— Закон для всіх,— заявив вартовий.— Правитель Орани теж підкоряється йому. Назад!

Дівчина, сміючись, пірнула під воду, заглибилася в морську прозорінь. Вартовий спалахнув тривожними малиновими вогнями, до нього невдовзі підлетіли два помічники і, розбризкуючи зеленаві хвилі, кинулися вслід за Гледіс. Довгими м'якими щупальцями вони обняли її і винесли на поверхню, незважаючи на те, що вона шалено опиралася.

— До берега,— наказав біовартовий.

Незабаром Гледіс уже стояла на білому піску пустельного пляжу, невдоволена тим, що механічні потвори так безжально зіпсували їй купання. Проте вони й тут не залишили її в спокої — накинулися з пінистими губками і почали обмивати її тіло запашними розчинами, а потім висушувати теплими потоками штучного вітру.

— Вас нести до вілли? — діловито запитав біовартовий.

— Ще цього не вистачало,— гнівно сказала дівчина.— Я не маленька дитина і не хвора.

— Як хочете,— байдуже заявив вартовий.— Пересуватися древнім способом дозволяється. Цим не порушується ваша безпека.

— Замовкни! Ти мені набрид.

Вона ще раз глянула на море, на вогнистий обрій, що наливався багрянцем, і рушила додому. Пісок ще зберігав тепло дня, ніжно цілував босі ноги дівчини. А далі її зустріли горбаті дюни, порослі сивим високотрав'ям, покрученими смолистими хвоями, стовбури яких іскрилися в променях Світила бузковими краплями пахучої живиці. Гледіс, не зупиняючись, зірвала один такий наростень, вкинула в рот, почала жувати. Живиця приємно холодила піднебіння, бадьорила свідомість. Ця звичка залишилась у дівчини ще з дитинства.

Гледіс опинилася на майданчику, викладеному зеленкуватими плитками. Біовартовий покинув її, ввічливо побажавши доброго настрою. Звідси починалися саморушійні дороги, обладнані всіма хитрощами безпеки. Дівчина ступила на сіру стрічку шляхотранспортера. Підстрижені кущі квітучих асалій попливли назад. Густі сади дихали ароматами стиглих плодів, з отворів кондиціонерів в обличчя віяв свіжий вітер, насичений активізуючими газами.

Між високими деревами замерехтіла невелика будівля в старовинному стилі: півкільце з рожевого граніту, оточене граціозними колонами. В обіймах півкільця ліниво струмилася прозора вода в глибокому басейні, там плавали екзотичні риби з екваторіальних озер, розквітали лілії з ніжно-блакитними пелюстками. А далі, за будівлею,— суцільна стіна древнього реліктового лісу, високий мур і смуга жовтих сипучих пісків шириною на п'ять мі. Жодна нога не може ступити на заповідну територію — адже тут живе сам Кареос, Правитель планети Орани. Ніщо не повинно турбувати спокій першого громадянина Вселенської Спілки, адже кожна хвилина його життя належить людству.

Шляхопровід передав Гледіс ескалатору, і вона опинилася перед входом до вілли. Стрілчасті двері, окуті старовинною міддю, безшумно відчинилися, дівчина пройшла до широкої сферичної зали. З прозорого купола падало різнобарвне проміння, воно мерехтіло на суворих мордах древніх химер, які могутніми спинами підтримували склепіння. А внизу всі стіни займали темно-матові екрани управління. Кілька з них сяяли

світловими рисами діаграм, на одному видно було обличчя літньої людини, яка щось говорила. У кріслі перед пультом управління сидів Кареос. Відчувши, що прийшла Гледіс, він повернув до неї обличчя, підбадьорливо усміхнувся. В чорних молодих очах промайнуло схвалення.

— Ти гуляла? — запитав Правитель, оглянувши її струнку постать в півпрозорій короткій туніці.

— Я купалася.

— Відпочила?

— Дуже. Тільки набридливий сторож зупинив мене. О Кареосе! Як інколи хочеться побути на самоті, запливти далеко в море, забутися. А металеві потвори...

— Досить, Гледіс, досить, дитя моє,— м'яко, але владно перебив її Правитель.— Ти ж знаєш — життя людини священне, воно доручене нашим штучним помічникам. Так велить Хартія Космічного Закону.. Чого ж ти хочеш?

— Я нічого,— ніяково мовила дівчина, зупиняючись над басейном серед зали.— Це так — настрій.

Вона схилилася над водою, побачила у воді своє відображення: прегарна голівка з великим жмутом зеленавого волосся, довгасті темно-сині очі з опахалами густих вій. Правитель помітив, як вона милується собою, вдоволено кивнув.

— Ти щаслива, Гледіс? Я радий, що дав тобі повноту життя. Ще хвилинку зажди. Покінчимо з справами, а потім я — твій.

Гледіс сіла в хитке крісло, розгойдалася, в голові ледь паморочилося, різнобарвні шибки купола сплітались в химерні обриси, здавалося, що вона кудись летить. Що Кареос питає? Чи вона щаслива? Смішний! Хіба й так не ясно? О, вона безмежно, безмірно щаслива. Хіба не їй одній-єдиній на цілій планеті випала честь і талан стати подругою Всесильного Правителя Орани? Хто вона була до того?

Вона жила з батьком та матір'ю серед Південних гір, серед крижаних вершин, що сягали гострими піками на п'ятнадцять мі в небо. У глибокій долині протікала бурхлива гірська річка, на невеликих луках обабіч її берегів росла соковита трава, густі хащі їстівних хао. А на узгір'ях височіли стрункі стовбури хвойних дерев. Їхні смолисті горіхи були смачні й поживні.

Гледіс не знала, коли батьки поселилися в тій долині. Скільки пам'ятала себе, вони не виходили звідти в широкий світ. Вона навіть не знала про нього. Гадала, що світ кінчається в долині, між горами. Рік за роком, день за днем. Шум водоспаду, громи і блискавиці, шалені грози, біла запона зимових снігів, яка казковими шатами одягає гори та ліс, золоті, полум'яні блискітки таємничих зір. Гледіс приймала все те як продовження свого єства, їй не треба було запитувати у матері чи батька про суть того чи іншого явища, як не питає квітка у дерева, що їй діяти, коли на обрії сходить сонце.

Так минали роки. Дівчина розквітла. І одного разу сталося чудо. В долині з'явився летючий корабель. Батьки і їхні сусіди вельми злякалися, але не встигли заховатися. З корабля зійшли люди. Вони були серйозні, поважні. Нікого не зачепили, нічого не взяли. Милувалися краєвидами, пили воду з гірського потоку. Штучні істоти за їхнім велінням рили біля підніжжя гір, викидали назовні купи блискучих камінців. Але Гледіс те не цікавило. Її заворожили люди, небачений корабель. Вона була вражена, збентежена. Отже, десь за горами цілком інший світ. Там дивовижне, небувале життя. Чому ж батьки мовчали про те? Чому нічого не сказали їй?

Серед учених і дослідників гір був Правитель Орани. Він помітив юну дівчинку, що дикою кізкою виглядала з-за стіни бідного притулку, прочитав у її погляді цікавість і спрагу до незнаного. Він збагнув її душу. І не треба було дуже наполягати, щоб вона згодилася летіти у широкий світ.

Батьки плакали, благали. Гледіс твердо заявила: вона хоче знати, що там, за горами. Чого вона дочекається в цій ущелині?

Другого дня, коли Блакитне Світило засріблило білосніжні верхів'я гірських велетнів, корабель був готовий до вильоту. Гледіс прощалася з батьками. Вони нізащо не хотіли покидати улюблений затишний куточок. Батько цілував єдину доньку в очі, не соромлячись сліз, плакав гірко, примовляв:

— О моя нещаслива доню! Ти, немов дурненький метелик, летиш на яскравий вогонь шумливого світу! О, ти ще пожалієш!

Мати лише пригорнула Гледіс до грудей, благословила, ледве чутно прошепотіла:

— Не забувай нас, доню. Як стане тяжко, пам'ятай, що в цій самотній долині тебе ждуть. Не забувай...

Ніби хто зірвав пов'язку з очей Гледіс. Після вузької, глухої долини — вся планета Орана. Вогняним потоком влилося до її свідомості нове знання. Прискореним психометодом вона оволоділа необхідною сумою шкільної інформації. І за півроку вже знала не менше, ніж усі її ровесники.

Кареосу було приємно дивувати недосвідчену дівчинку. Він немовби гордився своєю могутністю, широчінню своїх володінь, можливістю поставати перед нею неосяжним володарем життя та його таємниць, планети і її жителів. Він не розлучався з нею. Поселив у своїй ізольованій віллі, звідки керував Ораною та її супутниками, а коли вилітав у мандри, то неодмінно брав Гледіс з собою.

Дівчина побачила безкраї поля, на яких все було механізовано. Жодної людини! Розумні кіберсіячі виходили самостійно на зорані ниви навесні, а в кінці літа їхні механічні брати — кіберкомбайни — збирали багатющі врожаї розмаїтих культур, щоб передати їх у мегаполіси — грандіозні планетарні міста, де жили мільярди оранців — мислячих істот планети. Крім плодів лісу, садів та полів, жителі міст отримували безліч виробів заводів та фабрик, де різноманітні синтезатори без упину трансформували в біореакторах неорганічні речовини в їжу, машини, меблі, іграшки, парфуми, вбрання та алкогольні чи безалкогольні напої.

Мегаполіси гриміли від музики, пісень та шалених веселощів. Гігантські кінозали демонстрували захоплюючі фільми про подвиги космонавтів, про морські походи прадавніх героїв, про жахливі муки минулих поколінь, про революційні зрушення предків, які посіяли зерна сучасних досягнень. На стотисячних стадіонах вирували стихії почуттів, прихильники спортивних видовищ вітали своїх улюблених героїв після перемог над супротивниками. Океанські та морські пляжі були заповнені мільйонними юрбами. На тисячах кораблів, магнетольотах, космічних лайнерах оранці робили мандрівки морські, повітряні, космічні.

Гледіс усім цим була вражена. Знаючи страхітливу історію далеких віків, коли кожен подвиг героїв, будь-яке прагнення до свободи жорстоко переслідувалося тодішніми правителями, вона сповнювалася почуттями невимовної вдячності до вчених, вождів людства, які розкували мислячих істот.

Кілька мандрівок на супутники Орани відкрили перед дівчиною красу і таємничість космосу. Вона збагнула масштаби планети, відчула її відносність перед безміром простору, сповнилася повагою до тих, хто прагнув підкорити, завоювати далекі світи для блага людей. І вона віддала своє серце Кареосу, людині казкової могутності, яка, не знати навіщо, так високо піднесла її, звичайну дівчинку.

Після турбот дня Правитель повертався до вілли і йшов до неї. Її довгасті очі, схожі на темно-сині плоди хао, іскрилися радістю й сповнювалися таким непідробним захватом, що суворе серце Кареоса починало хвилюватися від давно забутого почуття, а на сухорлявому мужньому обличчі промінилася щира усмішка. Він цілував її чисті, не торкані ніким уста, вдихав гірську прохолоду зеленавих кіс, заплющував очі. І тоді Правителю здавалося, що зникало все: Орана, невпинний тягар керування, не відомі нікому тривоги за майбутнє. На хвилинку він забував про все. Та хвиля не зупинялась. І вир життя знову захоплював Кареоса.

Гледіс здавалося, що так буде завжди. Вічний сон — прекрасний, ніжний, ніби імлисте марево на обрії. Хто ти — ніхто не скаже! Хмарка чи хвиля, птах чи сонце, пісня чи квітка серед зелених луків? Навіщо думати над тим?

У плин її дум раптово ввірвався тривожний голос. Скаламутив, посіяв якусь бентежність. Відігнала видіння, глянула на Правителя. Він сидів у кріслі, ніби поривався вперед, пальці рук побіліли від напруги, на високому чолі залягли грізні зморшки. З екрана на нього дивився літній оранець. Сухе, втомлене обличчя його було теж збентежене, в очах проглядав страх і непевність.

— Кареосе,— сказав він,— погана вість.

— Не дивуюся,— жовчно відповів Правитель.— Мені останнім часом не приносять гарних вісток.

Гледіс не пізнала його голосу.

— Дев'ята зоряна експедиція зникла.

— Прокляття! — крикнув Кареос, ударивши долонею по підлокітнику крісла.— Що сталося? Чому ти— лідер експедиції — живий?

— Ти не дослухав,— винувато сказав космонавт.— Люди живі. Всі до одного.

— А корабель?

— Цілий.

— Тоді... він?..— притишено запитав Кареос.

— Корабель і люди в полоні,— гірко мовив космонавт.— Нас полонив Зоряний Корсар...

Гледіс затремтіла від тривоги і хвилювання.

Зоряний Корсар! Знову це зловісне ім'я. Вже кілька разів вона чує його. У спокійний плин життя планети згадка про Корсара завжди вривається, ніби гігантський камінь у гладінь озера, збурюючи його... Про Зоряного Корсара ходили легенди, але вважалося недозволеним і навіть непристойним говорити про нього в хорошій сім'ї чи культурному товаристві.

— Де він зустрів вас? — запитав Правитель.

— Перед поясом астероїдів.

— Ви захищалися?

— Так. Я увімкнув гравітаційний і радіаційний захист.

— І що?

— Все дарма,— зітхнув космонавт.— Люди Корсара пройшли захист, ніби його не було. Автоматика корабля була паралізована. Нас привели в шлюз на астероїді.

— Ти бачив *його?*

— Так. Він говорив з нами. Я пам'ятаю все, що він сказав.

— Зажди,— нетерпляче сказав Правитель.— Де ти тепер?

— На супутнику Доріані.

— Лети негайно до мене. Ніде не затримуйся. Ще кілька запитань: він відпустив тебе?

— Так. Він нікого не затримував.

— Отже... вони добровільно? — жахнувся Кареос.

— Так,— похилив голову космонавт.

— А ти?

— Я людина честі й обов'язку,— гордо сказав лідер експедиції.

— Дякую,— тихо сказав Правитель.— Я не забуду цього. До зустрічі. Чекаю.

Екран потемнів. У залі запливла напружена тиша. Гледіс зітхнула. Кареос різко обернувся, гостро глянув на дівчину. На якусь мить обличчя його пересмикнулося гримасою невдоволення.

— Ти тут? — запитав він.

— Так, мій любий,— жалібно відповіла вона.— А хіба ти не знав?

— Ні, ні. Нічого. Ти все чула?

— Чула, мій повелителю! Знову це ім'я — Зоряний Корсар! Воно тривожить мене.

— Ти вже чула про нього? — здивувався Правитель.

— Чула. Але нічого певного. Я бачу, що у тебе неприємність. Розкажи мені. Може, я допоможу тобі?

Правитель голосно розсміявся.

— О наївна мила дівчинка! Вона хоче допомогти! Це чудово! Ні, справді, я не глузую! Я захоплений! Ха-ха-ха!

— В твоїх очах тривога! Ти нещиро смієшся. Якщо любиш мене, розкажи про Корсара. Чому він сіє тривогу і зло? Хіба планета не може приборкати його? Чому він ворогує з людьми? Навіщо полонив експедицію? Захопи його — адже ти всесильний?!

Правитель спохмурнів. Пильно дивився на Гледіс, ніби вивчав її. Потім тихо мовив:

— Все не так просто, моя крихітко! Це — сильний і небезпечний ворог. Звичайно, планета не боїться його, але в космосі... Там він має багато криївок, піратських кораблів, гаваней для зорельотів...

— Навіщо це йому? — здивувалася дівчина.— Хіба не краще жити на планеті? Весело, щасливо, разом з людством!

— Честолюбство,— сказав Правитель, похитуючи головою. У його словах чувся жаль і співчуття.— Страшний бич. Для одних воно — тягар. Для інших — невгамована спрага. Властолюбство рухає ним. Таким він був ще замолоду.

— Ти знаєш його? — вражено скрикнула Гледіс.

— Знав, — зітхнув Кареос. — Але навіщо це тобі?

— Ні, ні! Я хочу знати все. Хай частка твого тяга-

ря ляже й на мої плечі. Я не хочу бути лялькою поруч тебе, а достойним помічником тобі.

— Достойним помічником,— повторив Правитель сумовито й протяжно, з-під примружених очей дивлячись на подругу. Визрівала якась важка дума.— Не знаю, чим ти зможеш допомогти, пташко морська, але хай буде так. Я розкажу тобі про Корсара, про нашу дружбу, про те, що назавжди роз'єднало нас... Сідай сюди, поруч мене. Слухай...

— Вперше ми зустрілися з ним в Екваторіальній Школі Астропілотів. Обом було по дві зоряні спіралі. Юність і мрія, прагнення до таємниці і безстрашність єднали нас. Іспитовий Квантомозок одібрав нас до екіпажу чергової міжзоряної експедиції. Характеристики були різні, можна сказати полярні, але таке було рішення Планетарного Кіберцентру. Я — прихильник врівноважених, доцільних рішень. Він — парадоксальний мислитель, аж до авантюрності. Можливо, Квантомозок мав на увазі синтез полярностей в умовах надзвичайно складного польоту до інших світил. Проте синтезу не вийшло. Це стало ясно далеко пізніше, в космосі. А на планеті ми побраталися. Дали священну клятву жити і діяти заради пізнання, для щастя людства.

— Як це прекрасно,— прошепотіла Гледіс.

— Що? — нахмурився Правитель.

— Клятва, яку ви дали.

— Можливо,— кивнув Кареос, косо глянувши на дівчину.— Але то був романтичний туман, неусвідомлена жага душі до таємничого, несвідомого, прекрасного. Розум ще не міг тверезо аналізувати реальний плин подій і строгі, невмолимі закономірності Світобудови, які неможливо ні обійти, ні порушити. Не заперечую — мені й досі жаль тих далеких дитячих мрій і прагнень. Та досить про те... Ми кілька разів літали на край нашої Системи Ари, побували на далеких холодних планетах, будували опорні бази наукових астроцентрів, вивчали інші форми життя в сусідніх світах. Я завжди був командиром експедиції. Він — моїм заступником, помічником і соратником.

— Зажди,— вражено скрикнула Гледіс, поклавши долоню на руку Правителя.— Ти про кого розповідаєш? Адже твоїм помічником у всіх ранніх експедиціях був...

— Горіор,— суворо озвався Правитель.

— Горіор,— повторила дівчина, і смуток проплив у її темно-синіх очах.— На майдані в Центральному Мегаполісі ви стоїте з ним удвох. Обнявшись. Дивитеся в небо. У безмір. Туди, де кружляють птахи. Звідти линуть промені далеких зірок. Куди мчить думка мрійника! Мільйони людей милуються вами — тобою і ним. Я безліч разів схилялася перед вашою мужністю. Ти і Горіор — нерозлучні, єдині. Як же...

— У цьому трагедія,— сказав Кареос. Дівчина пильно дивилася йому в очі. Обличчя Правителя було кам'яне, скорботне.— Горіор і Корсар — одна особа.

— Але ж Горіор загинув? Так розповідає планетарна історія.

— Так треба. Людству не варто знати гіркої істини. Хай воно поклоняється героєві. Ти теж схилялася перед ідеалом. У житті ідеал виявився затьмареним. Ти хотіла взяти на свої плечі частку мого тягаря — тож не похитнися тепер.

— Не збагну... Не розумію ще,— озвалася дівчина.— Такі побратими, такі герої — і ось...

— Діалектика буття,— серйозно мовив Кареос.— Я вже пережив горе втрати. Давно. Лишилися тільки турботи про щастя людей, про долю планети.

— Я знаю. Вірю. Але скажи: з чого почався розрив? І чому Горіор?..

— Не називай цього імені,— попередив Правитель.— Ніхто не повинен знати правду. Це згубно для планети. Моє слово — наказ.

— Розумію. Продовжуй, мій любий...

— Ми поверталися з далекої міжзоряної експедиції. Біля сусідньої зірки було знайдено заселені планети, цивілізовані людства, але нижчого рівня. Ми несли Орані вість про чудове відкриття. У просторі зореліт установив зв'язок з планетою. Гравіопромінь доніс нам рішення Орани: члени експедиції ввійшли в Планетарну Раду, в Керівний Всесвітній Центр. Це було вищим виявом довір'я і вдячності за наші подвиги. Ми збагнули, що можуть здійснитися наші юнацькі мрії — планета вкладала нам до рук творчі важелі неймовірної сили. Ти знаєш, Гледіс, що в той час Орана ще не була єдина. Протиріччя ідейні, економічні, етико-моральні заважали спільним глобальним зусиллям.

А тепер можна було руйнувати ненависні бар'єри і зробити всіх людей щасливими.

— Ти досяг цього,— гордо сказала Гледіс.

— Так,— ствердно кивнув Кареос.— Але він — я не хочу називати це ім'я — повстав проти мене, почав ганьбити мій проект загального добробуту як утопічний і антиеволюційний. Чого тільки я не почув від нього, коли ми підлітали до Системи Ари, прямуючи на рідну Орану! Він казав, що я хочу стати вождем темної юрби, що людство, забезпечене всім необхідним, звиродніє і скотиться в прірву інволюції, що людині потрібен не добробут, а вічна небезпека і прірва, перед якою дух міг би вирощувати крила для польоту! Слова, слова! Дурні абстракції. Я втомився заперечувати йому. Я намагався довести йому, що людство в основі своїй ще не сформований матеріал і потребує затишку, спокою, добробуту. Треба розширити його свідомість, дати силу, поглибити прагнення до насолоди, задовольнити спрагу чуттів. А потім, коли настане сприятливий час, можна поступово піднімати його до нових обріїв... Він лютував. Він казав, що ждати не можна. Що треба штовхати людство до прірви, як штовхають пташенят на край гнізда дорослі птахи. Або політ, або падіння.

— Це жорстоко! — вихопилося в Гледіс.

— Я сказав йому ці слова,— вів далі Кареос.— Та він був невблаганний. Він загрожував звернутися до всієї планети, розпочати дискусію. І тоді...

— Що тоді? — тривожно перепитала Гледіс.

— Тоді,— повільно сказав Правитель,— він вчинив злочин. Утік, коли корабель наблизився до поясу астероїдів.

— Як утік?

— Зник. Захопивши десантну ракету. Я повернувся на планету і змушений був сказати неправду. Так злочинець став героєм.

— Ти вчинив благородно,— мовила дівчина.

— Але необачно,— додав Кареос.— Він переслідує наші кораблі, нищить їх. Він забирає кращих моїх учених. Він не дозволив жодній зоряній експедиції покинути межі Системи Ари. Це — космічний пірат. Доки він існує, планета під загрозою знищення. Ми будуємо — він руйнує. Ми посилаємо зорельоти для підко-

рення далеких світів — він робить з них піратські крейсери, формуючи екіпажі з полонених пілотів.

— Навіщо йому це?

— Він мстить мені. Безсила заздрість і чорна помста. Він прагне завоювати Орану і стати Правителем. Але ти тепер збагнеш, куди він поведе планету з такими ідеями? Треба ще врахувати, що з того часу він озлобився...

— О, який підступ! — прошепотіла Гледіс.

— Не тривожся, пташко,— розчулено сказав Кареос, встаючи з крісла.— Підкорити планету Корсарові не пощастить. А лиха він може наробити немало! Якщо... Якщо не знайдеться герой, який піде на подвиг, щоб знищити злочинця!

— Знищити? — спалахнула вона.— Як?

— О ні! Навіщо тобі про це знати?

— Чому ти вважаєш мене дитиною? Я доросла й мужня! Чому я не можу стати героєм, про якого ти сказав?

— Ти, Гледіс? — зачудовано запитав Правитель.— Ти?

— Я! Хіба я не кохаю тебе? Хіба не ти дав мені повноту щастя? Чому я не можу віддячити тобі і всім, хто підняв мене з невідомості до світла? Чому я мушу відчувати себе нижчою за інших героїв?

Кареос безшумно наблизився до дівчини, обняв її, глибоко заглянув у моторошно-фосфоричні очі. Вуста його скорбно здригнулися.

— О Гледіс! Як я можу пустити тебе, коли це шлях до смерті?

— До смерті?

— Так. Герой врятує планету, але загине сам.

Дівчина посмутніла, замовкла. Потім ніжно провела пальцями по щоці Кареоса.

— Планета — і одна людина. Я тисячу разів готова загинути, аби люди були щасливі. Я мала щастя. Хай його матимуть мільярди. Коханий мій! Якщо любиш мене—дозволь! Я тебе слухаю. Кажи, що треба зробити?

*

Лайнер летів на південь до екватора. Десь там, біля Центрального Космодрому, він зупиниться. Гледіс пересяде на десантну ракету і підійметься на орбіту, де

кружляє зоряний крейсер «Ара». А потім... Що станеться потім? Краще не думати. Правитель промовив коротке і страшне слово: смерть. Хай краще буде таємницею невідомий і тривожний перехід у незвіданий стан буття. Так вірили древні, так їй хотілося б вірити нині. Її ніжність, любов, бажання подвигу — невже все це загине? А може, перейде в інші душі, запалить їх імпульсом нового життя, як згасаюча іскра породжує велике вогнище, коли до неї підносять сухе паливо? Хай буде так! Вона бажає бути такою іскрою...

Тихо дзвеніли плазмові мотори лайнера. За ілюмінаторами пливли феєричні громаддя хмар, будуючи в миттєвих поєднаннях грандіозні храми, колонади, вежі, палаци і одразу ж руйнуючи їх. У темному небі урочисто пломеніло Блакитне Світило Ара, в просвітах між хмарами блакитним маревом ніжилася планета. Не видно на ній мегаполісів, не помітно стрічок широких шляхів, нема знаку будь-яких будов. Вся Орана здається велетенською прегарною сферою — космічною іграшкою невідомих істот. І не віриться, що там, під хмарами вирують пристрасті, клекочуть у двобої різні волі, жадання, хочеться забути про все і стати хмаринкою, променем, іскрою далекої зірки. Линути, линути в просторі, і ніколи не відчути зупинки, не прокинутися з вічного сну. Може, так воно й станеться?..

Сліпучою голубою іскрою віддзеркалилося Світило в океані. Знову накотилися хмари. Щезли. Попливли внизу невеликі квітучі острови південних морів, обрамлені золотавими й білими пляжами. Тут зародилося їхнє кохання. Як безцінний скарб несе Гледіс у душі згадку про нього. Розгортаються перед оком серця зворушливі видива минулого. Минулого чи, може, ні? Воно завжди живе, воно не згасне, доки б'ється серце. Про яке ж минуле можна мислити? То образи вічності, бо те, що сталося, вже не знищить ніхто.

Потрапивши в широкий світ з гірської ущелини, Гледіс довго не бачила Правителя, не зустрічалася з ним. Навчалася, гуляла, розважалася. Інколи з острахом і надією думала про нього. Хотіла глянути в чорні палаючі очі, побачити суворе й мужнє обличчя. І одного разу сталося. Він прийшов до її мешкання. Простий і безмовний. Сіро-блакитне трико окреслювало струнку сильну постать, чорна грива волосся, що спадала на

плечі, робила його схожим на старовинного царя звірів руа. Він дивився на дівчинку, склавши руки на грудях. В очах його жевріло полум'я. Обоє мовчали. Вона не зводила з нього зачарованого погляду. Нарешті озвався Правитель.

— Перша вільна хвилина,— сказав він,—і я віддаю її тобі.

— Чим заслужила її Гледіс — проста, неосвічена дівчина? — хвилюючись, запитала вона.

— Мовчи,— тихо й палко озвався Кареос, простягаючи до неї вузьку долоню.— Не промовляй порожніх слів. Простий, непростий... Які дурниці! Можна милуватися краплею роси на світанку, хмаринкою в небі, жовтим осіннім листком. А ти...

— А я... — луною відгукнулася Гледіс.

— ...ти — чудо! Тільки незліченні спіралі еволюції Космосу могли породити таку небачену квітку краси й ніжності. Вся могутність Орани, вся мудрість наших учених згасає перед поглядом жінки. Я не збагну: в чому твоя сила? Де її коріння?

— Може, ти жартуєш? — збентежено мовила дівчина.

— О ні! Це древня й страшна таємниця. Всі старовинні манускрипти промовляють те саме. Найсильніші аскети, що досягали богоподібного стану, втрачали свої чесноти, зустрівши гарну жінку. Ти дивуєшся, що я з тобою розмовляю про це?

— Не знаю. Мені бентежно...

— Зажди. Я не хочу, щоб моє почуття ти вважала банальним прагненням чоловіка до жінки. Інстинкт продовження роду, закладений мільйонолітньою еволюцією. Я відкидаю його. Для цього досить інших жінок, більш пристосованих для цього. Ти — ніжна й духовна. Ти навіть не схожа на звичайну людину.

— О мій повелителю,— тремтячим голосом сказала Гледіс,— чи не забагато солодкого нектару для мого серця. Якщо ти жартуєш, то залиш мене в спокої. А якщо ні...

— Тоді що? — ледве чутно спитав Правитель, бліднучи від стримуваного почуття.

— Тоді обніми мене...

Насунулися пломеніючі очі, жар сухих долонь обпік худенькі плечі дівчини. Вихор і політ. Біль і блажен-

ство. Чи давно це було? Було чи є? Є чи буде? Всеохоплююча мить. Вічність — нероздільна, не підвладна часові. Що ж тоді наступна смерть? Де вона? Нема, не буде. То мара, тінь перед сяйвом Голубого Світила...

Хтось підійшов, торкнувся плеча.

— Пора.

Гледіс отямилася від забуття. Хто це? А, пілот лайнера. Чого йому треба?

— Космодром,— коротко пояснив пілот.

— Мені виходити? — зітхнула дівчина.

— Так.

Гледіс загорнулася в чорний вовняний плащ, вийшла з лайнера, спустилася по широких східцях на поле космодрому. Її чекала невелика група людей у малиновій уніформі космольотчиків. До Гледіс підійшла літня людина з сухим суворим обличчям.

— Ми чекаємо космолінгвіста для нової експедиції,— непривітно сказав космольотчик.— Я командир Торріс.

— Я космолінгвіст,— зітхнула дівчина.— Ім'я — Гледіс.

— Я чекав досвідченого космонавта,— буркнув Торріс.— Навіщо нам дівчинка?

— Ви не хочете брати мене? — спалахнула дівчина.

— О ні,— махнув рукою командир.— Наказ Правителя — закон. Приймаємо вас до своєї сім'ї. Але...

— Що?

— Мені жаль вас.

— Чому?

— Це не прогулянка, дівчинко. Важка, небезпечна експедиція. Бажано було б мати в екіпажі досвідчених бійців.

— Хіба ми летимо на ворожу планету? — недбало запитала Гледіс.

— Невідомо, чи долетимо куди-небудь,— похмуро усміхнувся командир.— Крім лігва Корсара. Це можна гарантувати.

Дівчина промовчала. Досить гратися. Замкнути почуття, приборкати емоції. Ти розвідник. Ти не належиш ні собі, ні своїм почуттям. Позаду — рідна планета, коханий, прекрасна мить, яка віднині стане її безсмертям. Її життям. А попереду хитрий, підступний ворог, породжений мороком і ненавистю.

Космічний крейсер «Ара» вирушив у політ таємно. Ніхто з людей Орани не знав про майбутню міжзоряну експедицію. Мовчали диспетчерські пункти на супутнику Доріані, радіосітка і телебачення планети передавали музику, спортивні новини, кінофільми про пригоди прадавніх героїв. І ні слова про важкий небезпечний політ. Про це знали космонавти «Ари», проте не дивувалися: конспірація стала необхідністю, щоб Корсар не міг перехопити сигналів про старт корабля і дізнатися про координати польоту. Гледіс теж знала про це, і лише вона несла в своєму серці складне протиріччя. Справа в тому, що Корсар неодмінно дізнається про старт космокрейсера — Кареос спеціально організував кілька передач спрямованої дії, вузький промінь якої захоплював групу астероїдів, окупованих Корсаром; у тих передачах було сказано все, щоб зоряні пірати могли перехопити корабель.

Щось зловісне вважалося Гледіс у тій небезпечній грі. Щось незаконне і нечесне. Але дівчина відстороняла докірливі думки, намагалася думати лише про майбутній подвиг. Хто вона, щоб оцінювати у всій сукупності, у всій планетарній величі задум Правителя? Про який закон і етику можна говорити, коли йдеться про знищення космічного злочинця — безжалісного і жорстокого?

Чорні панелі-екрани на стінах спалахували світловими сигналами. Ледве чутно звучали мелодійні акорди автопілотів. Торріс і його помічники безшумно ходили біля пультів, перевіряли програму, уточнювали курс космокрейсера. Гледіс сприймала все те, ніби вві сні. Знов у пам'яті поставало недавнє минуле, а свідомість намагалася поєднати воєдино логічний ланцюжок її життя. Де коріння всього, що сталося? Де зерно причини, що привело до такого страшного наслідку? Чому вона, ще недавно неосвічена, дика дівчинка з гірської ущелини, опинилася у фокусі космічного життя?

Може, закон рівноваги подій? Вона отримала нечуваний спалах щастя. За все треба платити. Древній закон двосічного меча,— як називає Кареос. Невмолима взаємодія полярностей. Хвиля на морі життя. Гребінь і впадина. Підйом і падіння. Щастя — нещастя. Ра-

дість — горе. Кохання — зрада? Що ж тоді в сумі, в синтезі? Порожнеча, нуль, небуття?

Знемагає розум, б'ється болісно серце, нема снаги розв'язати підступне запитання. А треба. Треба йти на подвиг рішуче й спокійно. Щоб дія була як удар меча. Меч не думає, чи правильно він чинить. Він для удару викутий, загартований. Проте не так! Може, й зброя страждає, коли рука воїна вживає її на неправу дію. Хто скаже?

Щастя. Чи була вона щаслива? Була. Спалах чуття, насолода? Були. Може, це і є щастя? Мрія, чекання, безтурботність. І вечорами — зустріч з ним. Магічні очі, палкі обійми, гіпнотичні слова, які підносили її до нечуваних висот. Паморочилася свідомість, захоплювало дух від тих глибин, куди вона зазирнула. Так було довго. Чи ні? Хто виміряє? Вона не знала раніше нічого подібного. Не було з чим порівняти. Вона прийняла все як одкровення, як єдине світло, без якого нема життя. І ось тепер — втрата. Назавжди. Але недарма. Інші матимуть таке щастя вічно. Змінюватимуться покоління, будуть народжуватись інші дівчата, які не забудуть подвиг Гледіс, і в їхній сльозі сумовитої радості буде її кохання.

Пливуть спогади. Останній день прощання. Кареос майже не говорив. Тільки дивився в очі Гледіс, тримав її за руку. Обличчя його змарніло, попід очима залягли синці. Він гладив зеленкувате волосся коханої, торкався гарячими пальцями ніжної щоки. Вона сприймала його ніжність, ніби вві сні. Але і щось невимірне було між ними, що їх роз'єднувало. Вона вже належала небуттю. Він залишався володарем планети. Кареос ніби читав це у її душі. Лише надвечір Кареос повів дівчину до сферичної зали. Запросив її сісти в крісло. Сам став поруч неї, увімкнув просторовий проектор.

— Дивись,— відповів Правитель на запитливий погляд Гледіс.

Перед ними ожили кадри прадавньої хроніки. Дівчина жахнулась. Фільм відкривав страхітливу безодню соціальних катаклізмів, які терзали людство в минулому. В'язниці, в яких роками мучилися найкращі люди планети. Шибениці, на яких вони в корчах закінчували своє героїчне життя. Застінки, забризкані кров'ю

розстріляних, гори трупів страчених повстанців. Барикади і сирі, наповнені багнюкою бліндажі, втомлені, байдужі солдати і веселі ватаги бунтарів, голодні юрби дітей — виснажених, нещасних, заплаканих — і матері з потьмареними від сліз очима, ниви з мізерними врожаями, випалені нещадними променями Блакитного Світила, примітивні хатки в селах, схожі більше на купи гною, ніж на житла людей. Приходили нові герої, щоб визволити людей з неволі, але і вони помирали на вогнищах, у застінках, на шибеницях.

Гледіс знемагала. Сльози душили її, спазми перехоплювали подих. І тоді Кареос вимкнув проектор, і, замість трагічних кадрів, на екрані виникли картини сучасного життя Орани.

Ніжно-зелені води океану в мареві світанкового туману. Діти біжать по тужавому піску до прозорої хвилі. Вони пірнають в аквамариновий плин, верещать у хвилях, а над ними кружляють рожеві біовартові, уважно спостерігаючи, щоб ніхто не перейшов забороненої зони.

Величні споруди мегаполісів на берегах рік, озер, морів. Широкі шляхи, обабіч — сади, ліси. Дитячі містечка розваг, універсальні школи, поля. Всюди гармонія, веселощі, юрби щасливих людей.

Юні закохані пари. Ніхто їх не з'єднує шлюбом, який колись затьмарював священне почуття любові. Об'єднане людство так високо піднялося в економічному добробуті, у духовному житті, що звільнило індивіда від особистих обов'язків виховання дітей.

Ще пливли картини оновленої планети, але Гледіс уже не дивилася на них. Вона заплющила очі. Все правильно! Все справедливо! Знищити прекрасне видіння, кинути рідну Орану в безодню минулого? Щоб знову мерли голодні діти на запилених шляхах, щоб знову гинули на барикадах? Цього хоче Корсар? О ні! Тисячу разів ні!

Гледіс більше не вагалась. Тільки чому тривога? Звідки вона? Неусвідомлена, незбагненна. Що їй не дає спокою? Які незримі сигнали збуджують свідомість? Хто намагається похитнути її щире рішення?

Десь у свідомість прорвалися різкі аварійні сигнали. Гледіс розплющила очі. Над нею стояв Торріс. На його сірому обличчі жах.

— Що сталося? — прошепотіла дівчина пошерхлими вустами, хоч уже догадувалася, в чому причина тривоги.

— Дивись сама,— сказав командир, показуючи рукою.

Гледіс глянула довкола. Стіни корабля стали прозорими — Торріс звелів увімкнути оптичний інвертор. Крейсер «Ара» був оточений полум'яним розмаїттям зоряного космосу. Та це не дивувало космонавтів і навіть Гледіс. Вони вже не раз бували в просторі, і велич галактичної безодні стала звичною. Увага всього екіпажу була прикута до невеликого об'єкта, який швидко пересувався між діамантовими іскрами потоку астероїдів. Космокрейсер «Ара» наближався до цього небезпечного поясу.

На екрані гравіотелескопа виникло зображення об'єкта. Це був крейсер високого класу — космоліт для міжзоряних експедицій. Він прямував навперейми «Арі».

Космонавти мовчали. Торріс тихо запитав, ні до кого не звертаючись зокрема:

— У цьому поясі є наші дослідницькі лабораторії?

— Нема,— почулася відповідь.

— Чи стартував інший крейсер з Орани разом з нами?

— Ні.

— Тоді це Корсар.

Серце Гледіс на мить завмерло. Було таке відчуття, ніби летить вона у безодню, втративши вагу. Сталося! Сталося! Сталося!

Завмирають звуки, імла затуманює очі. Що це з нею? Щось каже Торріс, чомусь метушаться члени екіпажу, багряними вогнями палають екрани на стінах.

Зникає стіна туману. Загострюється розум. Спокій, зосередженість. Витримка і усвідомлення реальності.

Торріс уже заспокоївся. Тільки вуста ніби закам'яніли. Очі спалахнули грізними вогнями. Він промовляє лише два слова, і вони,— так здається дівчині,— відлунюють у цілому космосі:

— До бою!

Бій? Вони готуються до бою? «Ара» має зброю захисту. Тоді, може, крейсер здобуде перемогу? І не треба буде йти на останній жахливий крок? Можна повер-

нутися на рідну Орану, в затишну атмосферу, під лагідні промені любого Світила. Але чому ж Правитель не говорив їй нічого про бій, про можливість перемоги? Чи Корсар всесильний? А якщо бій... тоді загине крейсер «Ара». І вона щезне раніше, ніж побачить Корсара.

Багряний панцир енергозахисту оточує крейсер. Люто палають панелі екранів, показуючи немислиму напругу квантостанції корабля. Та ось яскравим промінням спалахує командирський стереоекран над пультом. З'являється постать людини. Сухорляве тіло обтягнуте чорним трико. Темно-бронзове аскетичне обличчя. Гледіс схвильовано підвелася. Невже це Корсар? Такий старий? Адже вони ровесники з Правителем Орани. А ця людина на кілька поколінь старіша.

— Увага! — дзвінко, юнацьким голосом сказав невідомий.— Екіпажу космокрейсера «Ара» братерське вітання!

Космонавти перезирнулися. Торріс гнівно нахмурився.

— Хто втручається в наш політ?

— Люди Астероїда Свободи.

— Ти хочеш сказати: люди Зоряного Корсара?

— Слова не мають значення,— заперечив невідомий.— Наш брат не боїться цього імені. Він охоче приймає його.

— Зате Орана не приймає. Корсар і його люди поза законом.

— Ти правду сказав,— дивно усміхнувся невідомий.— Ми, справді, поза дією вашого закону. Тому облишмо даремні суперечки. Прошу відповісти на кілька запитань.

— Чому ми повинні відповідати? — не здавався Торріс.

— Ви можете не відповідати. Але ми будемо діяти відповідно до вашої реакції. Отже, ми хочемо знати: куди прямує «Ара»?

— Це міжзоряна експедиція. Маршрут — сузір'я Руа, червоний гігант, друга планета. Там передбачається розвинене життя. Орана бажає контакту.

— Вона не отримає його на цій стадії розвитку,— суворо сказав невідомий.— Астероїд Свободи наказує: повертайте назад.

— Чому?

— Космос не для дискусії. Правитель Кареос знає причину. Повторюю наказ: повертайте назад!

— Ви вважаєте себе людьми Свободи,— гірко сказав Торріс,— а дієте, як пірати. Хто дозволив вам поневолювати прагнення інших людей? Ми теж бажаємо вільно діяти!

— Ви — маріонетки Кареоса,— сухо відповів невідомий.— Звільніться од влади деспота і тоді летіть для міжзоряного контакту. Астероїд Свободи не дозволить розносити бацили деспотії в далекі світи. Повертайте назад!

— Ми проб'ємося з боєм! — грізно сказав Торріс.— Я попередив!

— Гаразд,— миролюбно мовив невідомий.— Ми врахуємо попередження! Я сказав!

Світляний куб стереоекрана погас. Космонавти «Ари» почали бурхливу суперечку.

— Може, справді, повернутися?

— Жоден крейсер не пройшов цієї смуги!

— Навіщо страхітливий ризик?

— Кареос наказав пробитися будь-якою ціною,— почувся голос Торріса.— Досить розмов. Готуйтеся до бою!

Усі замовкли. Магічне ім'я правителя зробило своє. Гледіс перевела подих. Крейсер «Ара» приречений. Кареос спрямував велику групу космонавтів на загибель, ніби бездушних механічних біовартових. Лише Гледіс несе в собі страшне знання причини. Несе і не може скинути з плечей.

Чужий крейсер наблизився, затулив собою з десяток великих сузір'їв. У променях Блакитного Світила обшивка його тьмяно переливалася темно-синіми іскрами. Торріс завмер біля пульта. Ледве ворушачи губами, сказав:

— Лівий квантогенератор — удар!

В ілюмінаторах промайнула блискавиця. Сліпучо-фіолетова, примарна, вражаюча. Компактний кулястий заряд метнувся до громади чужого крейсера. Гледіс завмерла в чеканні, не дихаючи, зціпивши кулачки біля грудей. Зараз! Що станеться?

Промениста куля зустрілася з кораблем. Вибуху не було. Заряд розплескався на міріади бризок, блакит-

ною хвилею охопив поверхню крейсера і щез у безмір'ї простору.

— Правий квантогенератор — удар! — вже люто крикнув Торріс.

Знову блискавиця. Знову невдача. Гледіс була вражена. Космонавти розгублено перезиралися. Нічого подібного вони не чекали. Мільярди ергів у спрямованому заряді відкидалися чужим крейсером легко, ніби шкаралупа яйця керали. Яким же полем оточили себе пірати? Де здобули таку страхітливу енергію?

— Гравітаційний промінь! — промовив Торріс серед загальної тиші.— Проти нього він не захиститься.

Наказ повис у безмовності. Ніхто не поворухнувся. Гледіс теж відчула, що якась незрима сила м'яко, проте владно, охопила її тіло, змусила закам'яніти. Ні встати, ні ворухнути рукою, ні ступити кроку.

Темно-синя поверхня крейсера вже зовсім близько. Темніють гігантськими горбами якісь надбудови, оптичні отвори, мерехтять рожеві відблиски в енергорефлекторах. Екрани «Ари» згасли, замовкли сигнали двигунів, зникла вібрація.

У темній стіні піратського корабля загорівся яскраво-блакитний прямокутник шлюзу. В ньому з'явилися людські постаті. Їх було троє. Вони кинулися просто в безодню космічного простору і полинули до «Ари». Ближче, ближче. Пірати летять серед вакууму без жодних скафандрів. Вони одягнуті в легкі сріблясто-блакитні трико, не покриті нічим обличчя, довге волосся до плечей. Дівчина уявила температуру світового простору і жахнулася. Як вони витримують? Що це за люди? Чи, може, їй сниться? Колективний гіпноз? Чи бачить те саме Торріс? Або інші супутники?

Мабуть, бачить. Бо теж збентежений, розгублений. Всі вони не зводять поглядів з дивовижної групи. Вона все ближче і ближче. Попереду молодий прекрасний юнак. У нього фосфорично-бліде обличчя, ясно-синє волосся, очі — ніби дві зорі. Руки простягнуті вперед у пориві. Як вони рухаються, якою енергією?

— Він схожий на Горіора,— прошепотів Торріс ледве чутно.— Це вражаюче!

— Хто? — теж пошепки запитала Гледіс.

— Той... перший...

— Ти знав Горіора?

— Знав. Цей пірат — точна копія героя. Якийсь жарт!

Гледіс непорушна. Тільки думка працює. Немислимо складне завдання. Чи думала вона, що її мозок прийме таке навантаження? І не лише мозок, а серце, чуття. Ось перед нею Горіор — герой мільярдів людей. Безліч юнаків та дівчат мріють стати такими, як він. І вони ж проклинають його, називаючи іншим ім'ям, ганебним прізвиськом Корсара. Як може злочин перевтілитись у таку чудову форму? Навіщо це йому? Чого він досягне, зупинивши поступ планети до щастя й добра?

Три постаті наблизилися до крейсера «Ара», повільно полинули вздовж стін.

— Відкрити шлюзи? — почулося запитання.

— Ні,— відповів Торріс.

Пірати зупинилися проти каюти управління, побачили крізь прозорі стіни космонавтів, привітно підняли руки вгору. Зробивши незначне зусилля, опинилися в крейсері.

Корсар усміхнувся, сказав:

— Бій скінчився. Сядьте, братове!

Гіпнотичне заціпеніння спало з космонавтів. Торріс втомлено сів у крісло пілота. Гледіс зачудовано дивилася на вожака піратів.

— Я не гніваюсь,— мовив Корсар.— Діяли не ви. Діяла воля Кареоса, закладена в вас. Маріонетковий імпульс закінчився. Тепер ви вільні. Поговоримо, як брати...— Він не закінчив речення. Погляд його впав на тендітну постать дівчини.— Хто ти?

— Космолінгвіст Гледіс,— відповів замість неї Торріс.

— Гледіс,— повторив Корсар, ніби прислухаючись до мелодики ім'я.— Гледіс...

Він довго мовчки дивився на неї. Дівчині здалося, що його очі проникають до її потаємної суті, читають усе. І не страшно Гледіс, і нема ненависті в неї до злочинного Корсара. Тільки дитяча цікавість, ейфоричне сп'яніння небувалим враженням, жадоба нового знайомства. Геть попередні думки! Те буде потім, потім! А тепер — хай відкриється для неї новий світ — нечуваний і небачений.

Корсар чомусь засмутився, на його чолі з'явилася

болісна зморшка. Він глянув на товаришів, потім переві погляд на космонавтів.

— Познайомимося,— знову озвався він.— Я Корсар. Орана дала мені це ім'я, я з радістю приймаю його. Це — мої товариші Керра і Сано. Ми представники Астероїда Свободи. Проте це вже сказав вам мій Учитель.

— Чому ви зупинили крейсер «Ара»? — запитав Торріс.

— Ми не дозволимо вашій планеті контактувати з іншими світами.

— Яке право лягло в основу такої сваволі?

— Космічне Право,— просто відповів Корсар.— І не сваволя, а захист далеких світів від деспотії.

— Це егоїстичне визначення. Планета мислить інакше.

— Планета не мислить,— гірко посміхнувся Корсар.— За неї мислить Правитель, а в кращому разі — групка людей. Не будемо сперечатися. Ви познайомитеся з Астероїдом Свободи. Ніхто не затримає вас там. Захочете — ввійдете в Спілку Космічного Братерства. Захочете — повернетеся на свою планету. Згода?

— Ми — полонені,— похмуро сказав Торріс.

— Ви — брати,— заперечив Корсар.— На цьому закінчимо знайомство. Я вимкну управління крейсера «Ара». Ми спрямуємо його до астероїда. До зустрічі, брате! До зустрічі, Гледіс!

Він привітно махнув рукою, наблизився до стіни і щез у ній. За ним зникли його товариші. А потім неймовірний політ у порожнечі під променями Блакитного Світила.

Дівчина знеможено заплющує очі. Психіка гранично напружена. Ще трохи — і вона не витримає. Спочити, спочити б, не думати ні про що, забути про те, що було, що має статися.

Екрани «Ари» оживають. Крейсер слухняно пливе за піратським кораблем. Тільки ним тепер керує чужа воля. Космічний гігант прямує до поясу астероїдів. Поволі виростає серед зоряного безміру невелика планетка, над нею спалахують періодичні світлові імпульси навігаційних сигналів. Три яскраві фіолетові зірки.

Ще трохи — і міжзоряний крейсер легко лягає на поверхню Астероїда Свободи...

Стіни крейсера втратили прозорість. Стало темно. Спалахнуло денне світло. Напружена тиша. Торріс махнув рукою, гірко усміхнувся.

— Ходімо. Познайомимося з піратським лігвом.

— Щось він не схожий на злочинця,— несміливо озвався хтось з космонавтів.

— Отруйні гади теж бувають приємні на вигляд,— одрізав командир.— Геть сентименти! Якщо ми справді маємо вільний вибір — одразу ж повернемося назад, на Орану. Такий мій наказ!

«Вільний вибір і наказ,— подумала Гледіс.— Дивне поєднання протилежних понять. Корсар незрівнянно послідовніший у своїх діях». Подумавши так, дівчина розгнівалася сама на себе. Як легко вона піддається звабному впливу. Там, на планеті, її полонили чари Кареоса. Тут вона відкрила серце для космічного злочинця! Так не можна. Треба відкинути почуття симпатії чи антипатії. Вирішувати тверезо, логічно.

Слідом за Торрісом дівчина вийшла з корабля. Крейсер «Ара» лежав у велетенському ангарі. Сферична поверхня будівлі мерехтіла фосфоричним сяйвом, довкола було добре видно, ніби в передсвітанні. До групи космонавтів підійшов один з супутників Корсара — зовсім юний і тендітний. Він, приклавши долоню до грудей, щиро сказав:

— Ви втомилися, перехвилювалися. Вам необхідно спочити. Прямуйте за мною. Про вас потурбуються. А пізніше — зустріч із Старшими Братами.

Екіпаж «Ари» не сперечався. Космонавти рушили за провідником. М'яка рухлива доріжка довезла гостей до імлистої мерехтливої завіси, пірнула під неї. Гледіс тихо скрикнула від несподіванки. Це, певно, було енергетичне поле, непрозоре для ока.

Стежка закінчилася, і космонавти опинилися серед густого лісу. Лілові, зелені, блакитні рослини в'юнилися по химерних натромадженнях скель, що стояли півколом, утворюючи високе склепіння. Десь там, у штучному небі, мерехтіло зеленкувате світило, промені якого були ніжні й приємні. Праворуч і ліворуч — гігантська порожнина. На ній вгадувалися звиви шляхів, масиви садів, сферичні покрівлі високих будівель.

— І все це зроблено вами? — з недовір'ям запитала Гледіс у провідника.

— Так,— просто сказав юнак.— Ще недавно це був звичайний астероїд. Скеля діаметром на сто мі. Тепер це чарівний світ, космічна оранжерея. Те, що ви бачите,— лише зовнішній плин нашого життя. Головне в незримості.

— Що саме?

— Про це скажуть старші,— ухилився юнак від прямої відповіді.— Мені велено влаштувати вам спочинок. Чоловіки, прямуйте цією стежкою. На вас там чекають. Дівчино, йди за мною.

Гледіс попрощалася з Торрісом і товаришами, пішла за провідником. Відчинилися в скелі овальні двері, і дівчина опинилася в невеликій кубічній кімнаті, розділеній непрозорою рожевою запоною. Юнак мовчки показав на нішу, там стояло вузьке ліжко, заслане пухким ясно-блакитним килимом. Попід стінами росли багрянолисті деревця, на гілках жовтіли соковиті плоди.

— Захочеш їсти,— пояснив юнак,— зірвеш. Дуже смачно. Покупатися можеш тут.

Він відхилив завісу, за нею був басейн. Гледіс вдячно приклала руки до грудей.

— Мені нічого не треба. Тільки спати. Я дуже втомилася.

— Тоді лягай. Я піду. Легких снів!

Юнак зник. Гледіс залишилася на самоті. Тиша й небачені дерева. Сутінки. Паморочиться в голові, потік вражень заколисує, кидає в забуття. Вона ледве встигає лягти на м'який килим і провалюється у світ сновидінь.

Перед нею попливли гори. Рідні ліси серед ущелини, грайливий водоспад, де вона так любила сидіти, слухаючи чарівну мелодію потоку. Тепер, у сні, Гледіс не сиділа на камені, а піднявшись у повітря, плавала над гірською річечкою. Намилувавшись веселкою водограю, дівчина полетіла до бідної хатинки батьків. Там було тихо, нікого не видно. Підсліпуваті віконця дивилися на світ тьмяно, невиразно. З димаря не йшов дим. Гледіс припала до шибки, зазирнула в хату. Мати й батько спали. Дівчина здивувалася: чому вони сплять, коли надворі ясний день? Чи не захворіли?

Вона хотіла крикнути, але голосу не було. В горлі ніби пересохло. Дівчина вдарила кулачком по віконниці, а звуку не чути. Вона у відчаї почала битися об стіну, наче пташка, що потрапила в сільце. Та все було даремно. А тим часом довкола смеркало, згасали барви дня. Уже зникли обриси гір, по ущелині поплив густий туман. І лише вгорі, між хмарами, видно було сузір'я. «Може, там я знайду силу»,— чомусь подумалося дівчині. І вона кинулася в небо. Майнули скелі, туман залишився внизу, замерехтіли зірки, манили своєю казковістю, таємничістю, спокоєм. Попереду з'явилося кулясте зоряне скупчення. Воно оберталося, срібно подзвонюючи, з кожним обертом показуючи все нові й нові чарівні поєднання своїх світил. «Туди, туди»,— підказав хтось невидимий дівчині.

У радісному натхненні Гледіс прискорила політ до дивного світу. Але щось затримувало її, гальмувало. Вона озирнулася. За нею тягнулися майже невидимі нитки, що прив'язували її до планети. Їх було багато, ніби павутиння серед похмурого осіннього лісу. А між хмарами — бліде обличчя Кареоса. Це він тримав пасма павутини, тягнув дівчину до себе, шепотів: «Ти моя. Куди ти прагнеш, кохана? Тут, на Орані, ти знала щастя! Що ти бажаєш знайти в холодній космічній пустелі?»

Слова Кареоса то холодили душу, то вогняними краплями падали на серце. Чарівне сузір'я віддалялося.

Дівчина прокинулась з тяжким настроєм. Щось турбувало її. Настирливо повторювалося в свідомості владне слово-заклик:

— Де ти? Де ти? Де ти?..

Вона отямилася, кинулася до свого плаща, розгорнула його. Ввімкнула пристрій у внутрішній кишені. Виник екран. У глибині з'явилося туманне зображення Кареоса, почувся його тихий голос:

— Чи бачиш ти мене, кохана?

— Бачу,— тремтячим голосом відповіла Гледіс.

— Де ти?

— На Астероїді Свободи. Корсар так називає його.

— Ти бачила Корсара? — насторожено запитав Кареос.

— Бачила.

— Що він сказав?

— Він нікого не тримає. Сказав, що кожен може повернутися на Орану, якщо захоче. Я спочивала. Ще не стрічалася ні з ким.

— Це добре,— мовив Кареос.— Корсар хитрий і підступний. Він може переконати тебе в чому завгодно. Він володіє великою гіпнотичною силою.

— Він мені здався щирим і добрим,— простодушно мовила Гледіс.

— От бачиш,— нахмурився Кареос.— Я знав це. Проте,— сумно додав він,— ти вільна. Вибирай свій шлях. Або подвиг, який дасть тобі безсмертя, або повернення на Орану. Я не скажу тобі й слова осуду. Примусом на подвиг не посилають. Ти сама захотіла!

— Що мені робити? — спалахнула дівчина.— Досить розмов! Я буду діяти!

— Ти прекрасна,— ніжно сказав Кареос.— Я не можу жити без тебе! Може, не треба, пташко? Може, повернешся, і я зроблю все якось інакше?

— Досить! — різко відповіла Гледіс.— Доки в мені не згасло рішення — я готова!

— Тоді слухай уважно. Ввімкнеш пристрій, про який я тобі казав на Орані, коли побачиш Корсара. Бажано, щоб поруч були всі інші. Якнайбільше. Я слідкуватиму за твоїм сигналом з Головної Станції. Ти приймеш на себе анігіляційний промінь. Усе буде безболісно.

— Зрозуміла,—зітхнувши, сказала дівчина.—Прощай, мій Кареосе!

— Моє серце з тобою,— глухо мовив Правитель.— Прощай, Гледіс. Про батьків я потурбуюся.

Дівчина вимкнула пристрій, портативний екран-плащ згас. Гірка посмішка з'явилася на вустах Гледіс. Він потурбується про батьків. Що їм турботи без улюбленої доньки? Доки вона була з ними, вони мали щастя і радість. А тепер — безцільне існування. Справді, наче сон, тяжкий, непробудний.

Що ж тепер? Незабаром зустріч з Корсаром. Один непомітний рух — і сигнал з Орани ввімкне вибуховий пристрій. Гледіс перетвориться в сліпучу плазмову хмару. В ніщо. Разом з Корсаром вони спалахнуть зорею в космічній пустелі. У попіл перетвориться квітучий астероїд — творіння розуму й серця мужніх

людей, які не побоялися ствердити волю і владу життя серед мороку й смерті.

Зненацька нові почуття опанували дівчину. Чому вона поспішає? Не знаючи намірів Корсара, не звідавши їхнього шляху? Чим вона керувалася? Лише своєю любов'ю до Кареоса. Його ненавистю до колишнього друга? А може, все не так, як Правителю здавалося? Може, у Горіора свій шлях, який не принесе шкоди людям Орани? І можна було б поєднати геній Кареоса і фантастичні прагнення Горіора! Гледіс згадала феєричне видіння: серед космічної порожнечі летять, ніби птахи, три постаті. Легко, натхненно, невимушено. Так, ніби вони народилися в тій ворожій для звичайних людей стихії. Як же це сталося? Як вони досягли такого незвичайного звершення? Вона багато розмовляла з Кареосом, читала книги, переглядала наукові фільми, але ніде не згадується про таку можливість. Життя серед порожнечі — навіть одне таке досягнення відкриває нечувані обрії для дослідників. А проникнення крізь стіни! А багато іншого, про що люди Орани і не здогадуються!

«Корсар хитрий і підступний»,— виринули в свідомості слова Кареоса. Гледіс завмерла, прислухаючись до голосу сумління. Як тяжко вирішувати! Вона нікчемне дівчисько серед цих титанів. Кареос і Горіор — два велетні розуму й духу, між ними триває невмолимий двобій. А хто вона, щоб стати на бік того чи іншого?

А може, й справді дивовижне вміння Корсара лише стежка для завоювання планети? Незвичайні досягнення ще не означають, що їхній творець людяний. Минула історія, з якою Гледіс познайомилася, переглядаючи старовинні фільми, стверджувала, що високий розум часто поєднувався з неймовірною жорстокістю.

Годі! Треба заспокоїтися і спостерігати. Час є, можна вирішити пізніше, коли в неї будуть факти. І тоді, коли серце проголосить свій вирок, не підказаний ззовні, вона безжально ввімкне пристрій. Хай буде так!

Дівчина рішуче скинула плащ, роздяглася, стрибнула в басейн. Прохолодна вода прийняла її тіло в пестливі обійми. Гледіс поплавала трохи горілиць, відчува-

ючи, як зникає втома, яснішає свідомість, у м'язи вливається бадьорість і сила.

Вийшовши з басейну, дівчина знову одяглася. Зупинилась біля дзеркала. Зазирнула в свої очі. У глибині зіниць причаївся острах, непевність, між брів пролягла болісна зморшка. Хто допоможе їй знову віднайти спокій і певність? Хто вкаже праведну стежину серед мороку?

— Я,— почувся позаду тихий голос.

Вона скрикнула, обернулася. Біля входу до її кімнати стояв Корсар. Його постать мерехтіла блакитно-зеленими іскрами, і здавалося, що він зітканий з холодного вогню. Прозорі очі Корсара дивилися на дівчину сумно й очікувально. Вона задихнулася від хвилювання й тривоги.

— Ти почув мою думку?

— Так.

— Ти знаєш все? — з острахом запитала Гледіс.

— Знаю.

— Ти вб'єш мене?

— Ні.

— Чому?

— Я чекаю твого рішення.

— Рішення? — скрикнула дівчина, стримуючи ридання, яке рвалося з грудей.— Якого рішення?

— Смерті чи життя.

— Ти насміхаєшся! — гірко мовила Гледіс, не витримуючи погляду його ясних очей.— Ти володієш гіпнотичною силою і можеш...

— Можу,— продовжив її фразу Корсар.— Можу зупинити злочинну акцію. Проте не хочу.

— Чому? — з надією запитала вона.

— Я хочу зважити свою долю на терезах твого серця.

— Це красива фраза!

— Ні! Необхідність! Я самотній! Мій світ, мої прагнення — абстракція, якщо вони не освячені любов'ю!

— Поруч тебе прекрасні соратники — чоловіки й жінки! Хіба вони не схвалюють твоїх прагнень серцем?

— В моїй душі є сокровенні, втаємничені мрії.

Всього не скажеш навіть близьким друзям. Є лише одне серце, яке повинне освятити зерно нового світу.

Несила дивитися в його очі. Що це з нею? Кареос і Горіор. Хто поставив її на перехресті двох доріг, які розходяться навіки?

— Ти щирий зі мною? — тихо мовила вона.

— Так.

— Поясни мені все. Я хочу знати істину. Кареос відкрив мені твій злочинний задум — завоювання влади на Орані. Лише тому я згодилася...

— Мовчи,— перебив її мову Корсар.— Не промовляй даремних слів. Я знаю більше, ніж ти можеш сказати. Іди сюди. Сідай. У нас є час — я тобі відкрию справжній плин подій...

Частина третя

ПОЛІТ У НЕБУВАЛІСТЬ

— Ти знаєш, що ми познайомилися в Екваторіальній Школі Астропілотів. Там і побраталися. Поклялися діяти лише для спільного блага. Все так, як він тобі розповідав. Але ти не знаєш головного. Ще до останньої зоряної експедиції в мене зародилися сумніви. Що таке спільне благо? Чи однакове воно для всіх? Чи може наймудріший вождь чи навіть група людей дати щастя мільярдам істот, керуючись певним ідеалом, який їм здається найкращим? І що таке, власне, щастя?

Ти знаєш, що в усі віки про це точилися суперечки. Мудреці, теоретики, літератори, політики — хто тільки не ощасливлював людей своїми одкровеннями. Проте минали віки, а люди були нещасливі, і примарне поняття втікало від них.

Найпростіша відповідь: щастя — це забезпечення потреб, задоволення прагнень, бажань. Це — ідеал найпримітивніших. Трохи вища ідея: щастя — це боротьба. Але боротьба заради чого? Може, знову заради задоволення бажань? Тоді ми приходимо до порочного кола.

Потрібне визначення мети. Але істина недосяжна. Отже, ніколи людина не матиме достойної мети, ради якої можна змагатися. Де ж тоді вихід?

Одного разу я плив на океанському лайнері. Гурт пасажирів стояв на кормі. Ми годували крихтами хліба морських кералів. Величезні блакитні птахи сідали на хвилі, виловлювали здобич, зчиняли бійку, вихоплюючи харч одне в одного з дзьобів. Мені стало моторошно. Корабель плив довго, і весь час за ним летіли керали, сповнюючи простір огидними жадібними криками. Я зрозумів, що людство може перетворитися в отаку зграю безмозких лютих істот, які будуть поспішати за кораблем Пізнання, поїдаючи те, що падатиме з його борту. Це обоготворення, абсолютизація функцій нашої біологічної машини. Все інше — культура, науки, розваги — стає лише камуфляжем, лише сором'язливим прикриттям основного — насичення!

Я почав ділитися своїми думками з Кареосом. Він сміявся наді мною. Він звертав мою увагу на історію всього живого, на плин усієї праеволюції. Від початку до сьогодення — всюди бій клітини з клітиною, істоти з істотою, формації з формацією. Утвердити себе, свою особистість — ось веління Природи. Відбір кращого, сильнішого, вмілішого — ось лабораторний метод Мегасвіту, в якому ми живемо. Закон сущого — сила. Його не обійдеш. Його можна тільки використати. І коли людство досягло такого рівня, щоб звільнитися від воєн заради шматка їжі, то треба благословляти розум, який дав такі можливості. Тепер боротьба переноситься на вищі щаблі — у космічну безмежність. Битва цивілізації з цивілізацією, галактики з галактикою. Може не кривава, може, не така жорстока, як у минулі історичні епохи, але безжалісна. Хай зникає з лона Космосу нікчемна культура. Тільки розум, який здатний утвердити себе в безмірності, достойний назватися Сином Космосу.

— А жаль? — запитував я його.

— Чому ж ти не жалієш плоду, який їси? — насміхався Кареос.

— Може, й жалію. Поки що це необхідність.

— Завжди буде така необхідність,— заперечував він.— Щоб жити, треба когось асимілювати, знищити. Суть буття — у протиставленні когось комусь.

— Тоді воно прокляте! — гнівався я.

— Ні, такий закон буття. Закон непорушний.

— Хто сказав це?

— Вся світобудова стверджує це!

— Неправда. Ми не знаємо й мільярдної частки світобудови. Ми лише ембріони еволюції. До того ж запрограмовані природою.

— Ти сказав слушно. Запрограмовані. Отже, повинні виконувати програму.

— Ні. Треба вийти з течії програми. Доки ми не усвідомлюємо такої можливості — ми маріонетки. Усвідомимо — вийдемо в світ свободи.

— Якої свободи? Від чого?

— Від закону природи.

— Порушення закону природи — смерть, ніщо, порожнеча.

— Навпаки. Це — нова ступінь буття. Я відчуваю це інтуїтивно. Глянь — первісна клітина протягом мільйонноспірального циклу досягла рівня мислячої істоти. В надрах матерії прихована грандіозна еволюційна сила. Для неї все можливе. Будь-яке здійснення. Але доки вона діє самотужки, методом проб — на пошуки витрачається нескінченна лавина живих істот, незміряні еволюційні цикли. І більшість тих зусиль приводить до тупиків, до виродження. Ось що таке підкорення законам природи. Вона сліпа й безжалісна. І якщо вже мисляча істота усвідомила своє покликання — хай вона візьме на себе еволюційний імпульс, щоб свідомо творити необхідні форми і явища.

— Це слова! А практично?

— Я ще не знаю. Я кличу тебе, інших — хай усі задумаються над цією проблемою!

— Ти божевільний,— гнівався Кареос.— Замість боротьби за спільне благо ти вибираєш імлисту стежечку авантюр. Моя програма: забезпечити людство всім необхідним, дати йому освіту, розваги, дозвілля. Розширити свідомість, відкрити можливість єднання з природою, яка його породила. Всі не можуть бути творцями, дослідниками. Це — привілей одинаків. Інші будуть матеріалом для еволюції, лабораторним реактивом природи. Вони перші ж повстануть проти твоїх утопій!..

— Ти розумієш, Гледіс? Мій побратим, користуючись людяною, передовою ідеологією, намагався схилити мене до прадавнього реакційного світогляду: основна маса людства — бидло, юрма, табун напівінтелектуальних істот, які жадають лише насолоди, а над ними — еліта духу, обранці, технократи, диктатори. Я розумів добре вже тоді, чим закінчиться така «революція» Кареоса. Збереження старої диференціації суспільства, консервування — і, може, навіки — системи нерівності, кастовості. А поскільки до дії будуть уведені могутні системи кібернетичного контролю, то людство вже ніколи не зможе зруйнувати порочного кола антиеволюційного суспільства, у яке воно саме себе зажене.

Кареос грав на найпримітивніших струнах. Первісне бажання насичення. Але ж навіть люди невисокого духовного рівня, задовольнивши первісні інстинкти, починають думати про пошуки смислу буття. І такий пошук неминуче веде істоту до відкриття небувалого. Але оскільки небувале не буде запрограмоване технократами, то воно підлягатиме переслідуванню. Таким чином, Кареосове «суспільство справедливості» повинне стати гігантською в'язницею духу. Я бачив це і відверто говорив побратимові, що він самозакоханий сліпець.

Суперечки точилися майже щодня. Міжзоряна експедиція відсунула наші незгоди на певний час. Та коли ми повернулися назад, до Системи Ари, вибухнула гроза. Нас повідомили, що Кареоса і мене вибрали у Планетарну Раду. Це відкривало можливості для здійснення наших мрій. І знову я розпочав дискусію. Побратим був категорично проти моїх ідей. Більше того — він погрожував, щоб я навіть не смів іншим говорити про це. Я рішуче заявив, що розпочну планетарну дискусію. Хай людство вирішить свою долю в товариському обміні ідей. І тоді...

— Тоді ти втік. Я знаю...— озвалася Гледіс.

— Ні,— суворо заперечив Горіор.— Я не втік. Тоді Кареос вчинив злочин. На підході до супутника Орани, коли ми вже готувалися фінішувати, він прийшов до моєї каюти і запропонував мир. На знак того ми випили дружню чашу. В ній був наркотик...

— Кареос?.. — жахнулася Гледіс.

— Так. Мій побратим розірвав священну нить братерства. Я поринув у гіпнотичний сон. Що було далі — ти знаєш з історії...

— Знаю. Кареос повідомив, що ти загинув у польоті й похований на астероїді. Тебе оголосили героєм і поставили вам обом пам'ятник у Центральному Мегаполісі.

— Він уже тоді діяв, як закінчений мерзотник...

— Не кажи так,— благально попрохала дівчина.— Ти ж не знаєш всіх його міркувань. Може, він хотів кращого. І вирішив пожертвувати однією людиною ради багатьох!..

— Гаразд,— похмуро кивнув Корсар, важко зітхнувши.— Про це поговоримо пізніше. А тепер... Тоді я знепритомнів. І отямився вже на планеті.

*

Я хотів звестися на ноги, але тіло не слухалося мене. Свідомість розпливалася, ніби хмарина в небі. Несила було зосередитися, згадати щось. Таке відчуття буває уві сні. Щось мариться, хтось загрожує, ти хочеш втекти, прокинутися... і не можеш.

Я втратив відчуття часу. Не знав, скільки лежав, чому опинився в незнайомій місцевості. Хтось схилився наді мною, розпитував. І знову самотність. Десь світили фари машин, інколи в імлистому небі пролітали електрольоти. Я вже думав, що помру, не побачивши людського обличчя. Та ось біля мене зупинився електроекіпаж. На борту я помітив трикутник — знак медичної служби. Мене понесли до машини. Роздягли і накинули теплий халат. Поруч мене сіло двоє санітарів. Хтось запитав ласкавим голосом:

— Хто ти? І як сюди потрапив?

— Я Горіор, штурман зоряної експедиції,— тихо відповів я.— Одвезіть мене до Всепланетної Ради.

— Друже, ви марите,— почулася відповідь.— Горіор загинув і похований у поясі астероїдів. Вся планета оплакує його.

— Це я. Повідомте Всепланетній Раді. Кареос — злочинець!

— Кареос — голова Ради. Ви фантазуєте. Я розумію: ваше горе з приводу смерті Горіора, якого ви,

певне, любили, порушило психіку... Але спробуйте згадати, з якого ви мегаполіса, як ваше ім'я.

Я знемагав від обурення, я намагався переконати їх, що я космонавт. Але все було марно.

Почувся наказ:

— Він божевільний. У психіатричну номер сім.

Електроекіпаж рушив. Я знепритомнів.

— Психіатрична? — запитала Гледіс. — Що це таке?

— Лікарня для психічно неповноцінних людей,— з сумом сказав Корсар.— Невже ти не читала про такі лікарні?

— В історичних фільмах бачила,— розгублено відповіла дівчина.— Але не думала, що вони існують нині. Кареос сказав мені, що божевільних на планеті нема.

— Їх більше, ніж у найсуворіші історичні епохи,— заперечив Корсар.— Але статистика мовчить: вона в руках Кареоса. Йому не вигідно, щоб про це знала планета. Еволюційна могутність закута в річище запрограмованого життя і руйнує тонкі нервові системи. Та про це пізніше. Слухай далі... Мене привезли до лікарні. Це була старовинна фортеця, пристосована для потреб медицини. Високі похмурі стіни, гори довкола, глибокі прірви зі скаженими потоками. Звідти неможливо втекти. Мене зустрів головний психіатр — сухорлявий невисокий дідок з гострим убивчим поглядом. Талановитий психолог і гіпнолог, але дуже жорстокий. Може, він сам був трохи божевільний.

Лікар звелів роздягнутися. Викотив з десяток біокіберів для обсервації, поналіплював на мене багато датчиків. Метушився, щось записував. Потім звернувся до мене:

— Хто ти?

— Горіор.

— Це вже чули мої помічники,— глузливо сказав дідок. Він глянув у мої очі, зосередився. Я відчув, як безжальна воля ламає мене, змушує підкоритися.

— Хто ти? — знову почулося запитання.

— Горіор...

— Стійкий психоз! — роздратовано констатував дідок.

— Не психоз у мене,— схопився я з крісла.— Як ви не збагнете, що я жертва злочину! Повідомте Всепланетну Раду!..

— Гаразд, гаразд, повідомимо! — пробурмотів головлікар. А тим часом його помічники приклали до спини електрод, і сильний розряд пронизав мене. Санітари понесли мене довгим темним коридором і вкинули до якогось приміщення, з гуркотом зачинивши двері. Тільки тепер я здогадався про пекельний план Кареоса: назавжди поховати мене, залишивши життя. Божевільний, який вважає себе знаменитим космонавтом,— що за дивина?! Серед психічно хворих є безліч богів, злих духів, історичних осіб, полководців. Скільки б я не скаржився — відповідь буде одна: стійкий психоз!

Я був у відчаї. Потім наступила байдужість. Вмерти! Навіщо жити, коли найкращі друзі стають зрадниками і злочинцями?!

Я впав у дивний стан прострації. Не спав, не їв, не пив. Сидів у куточку невеликої камери-палати, дивився у простір. Не було дум, не було сили рухатись. Приходили лікарі, щось запитували. Я не відповідав. Мене залишили в спокої.

Одного разу сталося дивне. З протилежної стіни виникла постать людини. Це був високий літній чоловік у халаті. Ясні тривожні очі, сиве волосся. Він усміхнувся мені, зробив знак мовчати. Підійшов до дверей, прислухався. Потім повернувся до мене, привітно кивнув:

— Познайомимося,— сказав, сідаючи поруч.— Я Аерас, учитель, фізик. А ти?

Що зі мною? Галюцинація? Привиди в моїй палаті? Вони виходять із стіни, розмовляють. Отже, я справді психічно хворий?

— Відкинь пусті думки,— лагідно сказав дивний гість.— Я не привид. Помацай. У мене така шкіра, як і в тебе. Навіть халат такий, тільки старіший.

Я несміливо торкнувся його руки. Вона була кістлява й гаряча. Я чув подих, бачив, як на скроні людини пульсувала жилка. Містичний жах розвіявся. Я полегшено зітхнув. Кивнув на стіну, запитливо глянув на незнайомого:

— Як же ти?

— Що?
— Там є отвір?
— Нема.
— Хто ж допоміг тобі пройти?
— Я вмію проникати крізь тверде.
— Це неможливо.
— Про це посперечаємось пізніше,— сказав Аерас.— Прийми факт, теорія — потім!
— Тоді ти можеш втекти?
— Можу.
— Чому ж?..
— Не хочу. Де ж іще зустрінешся з порядними людьми на нашій планеті? Всі, хто порушує норму, потрапляють сюди. Хочу знати твоє ім'я. Хто ти? Ким був?
— Я вже й сам не знаю. Мене переконали, що я хворий. Але мені здається, що я Горіор — штурман зоряної експедиції.
— Он як,— засмутився Аерас.— Ти побратим Кареоса.
— Ти знаєш мене?
— Чув. Дещо знаю. Але як ти потрапив сюди? Пригадай...
— Кареос зрадив. Він викинув мене на планеті в пустельному місці. Непритомного. Лиш недавно я дізнався, що він став Головою Всепланетної Ради. Мене оголошено героєм. А я нібито загинув у поясі астероїдів.
— Знаю. Але що сталося між вами?
— Це довга історія.
— Тим більше, я хочу знати,— наполягав Аерас.— Доля звела нас у проклятому місці. Я слухаю, мій друже.
І тоді я розповів йому про все...
Коли я закінчив оповідь, Аерас міцно обняв мене. Я не чекав такого прояву почуттів. Заспокоївшись, він сказав:
— Я давно чекаю тебе! Нарешті сталося!
— Мене? Невже мені судилося потрапити сюди, де сидиш ти?
— Смішний хлопче! Я чекав не тебе особисто, а такого, як ти.
— Не розумію...

— Я все поясню,— радісно сказав Аерас, поплескуючи мене по плечу. Він підвівся, підійшов до дверей, проник крізь них у коридор. Повернувся назад.— Ніде нікого. Скрізь тихо. Наші колеги-божевільні сплять. Лікарі теж розважаються в своїх апартаментах, дивляться телерепортаж з Центрального Мегаполіса. Крім того, почалася гроза. Нам ніхто не заважатиме.

Справді, над замком прогуркотів грім. За вузькими віконцями спалахували блискавиці. Аерас примостився біля мене на м'якому килимі, підібгав ноги під себе, руки поклав на коліна, як мудрець із старовинних гравюр.

— Слухай же, мій молодий друже! Я розповім тобі, чому я опинився тут. Тоді ти зрозумієш і мою радість, і мої надії. Я не знаю, коли у мене почався бунт проти загальноіснуючого. Мабуть, окремі іскри спалахували ще в дитинстві, але вперше відчув тоді, коли вже працював учителем в одному з мікрорайонів третього мегаполіса. Я болісно переживав те, що діти ненавиділи навчання. Школа для них була якимсь рабством. Я запитував себе: в чому справа? Що сталося, що діти відмовляються добровільно сприймати здобутки батьків і потрібна ціла система примусу чи заохочення, щоб готувати спеціалістів, які перебували б на рівні сучасної цивілізації? У мене складалося враження, що десь розвиток людства збочив і пішов по руйнницькому шляху. І ніхто не бачить цього, не розуміє.

Хто вивчав напрямок еволюції? Хто взагалі збагнув, що таке еволюція? Яка сила закладена в її потоці? Розумна? Чи інерційна? Чи вона — експеримент космічних істот? Чи проба стихій природи, які в незлічениих поєднаннях складають різні варіанти істот та явищ, не відаючи, до чого це призведе і навіщо це потрібно!

У всякому разі, навіть прийнявши суть еволюції за природний добір, треба визначити основні його закономірності. Треба збагнути можливості істоти і мету. Треба узгодити цю мету з велінням космосу. Так, так — ми частка космосу, отже, повинні рахуватися з цілим. Або стати над законом цього цілого.

Безліч запитань гнітили мій мозок. Я кидався від філософа до філософа. Від одної теорії до іншої. А відповіді не було.

Я поринув у глибини окультних наук, у містицизм. Та скоро збагнув, що і в цьому напрямі — тупик. То сутінки розуму, який знемагає від безглуздя реального. На стежках містики нема розгадки. І я покинув манускрипти древніх мудреців. Я збагнув, що відповідь треба шукати у собі. Я — фокус пізнання. Лише наш розум може бути критерієм істинності чи обману. Все, що сприйняте на віру, навіть від найбільшого авторитета, ще не істина. Ми не можемо засвоїти істину з книги, можна лише досягти її, дорости до неї, стати її суттю. Пуп'янок не може побачити, яким він буде, коли розквітне квітка, бо сам стане нею.

І тоді я безжально зруйнував усталені доктрини, яким вірив, якими начиняв своїх учнів. І постали запитання: хто сказав, що життя — закономірний плід Космосу? Ким стверджено, що еволюція в природі йшла «правильним» шляхом? Чому вважається, що наш план космічного завоювання простору технічними засобами є правильний і доцільний?

Від точної відповіді на ці запитання залежало багато. Математики знають, що найменша неточність у розрахунках орбіти космічного корабля може відхилити його від мети на більйони мі. Найменша неточність! Ти чуєш? А в еволюційному вченні, в соціальних прогнозах, у плануванні громадських формацій ми діємо приблизно, користуючись гіпотезами.

Отже, чи життя закономірний плід природи, космосу? Воно у вічній боротьбі, невпинно захищається, воює з собою, з простором. Або воно паразитарне по відношенню до цього Космосу, або воно посланець іншого мегасвіту, чужорідне зерно іншої еволюції, яке пристосувалося до стихій ворожого світу. Наука прийняла за догму, що еволюція в природі йшла «правильно». Але що означає «правильно»? Для кого? Хто впевнений, що біологічна машина людини є ідеальною для досягнення тієї мети, ради якої космос веде гігантську таємничу гру з міріадами світів? Складний травний апарат, що забирає майже всю енергію життя, слабке нетривке тіло, непостійний розум, хиткі чуття, неточні органи аналізу, підвладність інстинкту, що кидає людську істоту на задоволення найпримітивніших бажань, всупереч велінню розуму,— як може така основа бути фундаментом величних космічних досяг-

нень? Ми тільки зрівноважена машина для обмеженої мети. Машина, яка боїться смерті, ударів, підвладна голоду, холоду, іграшка безлічі інстинктів і традицій!

Проте є ж щось у нас, що бунтує, клекоче, вимагає дії, навіть всупереч інтересам тіла, тимчасового нашого єства? Що ж воно таке?

Я збагнув: то веління Вічного Руху, Вічної Динаміки Космосу, яка і є суттю Буття. Неважливо — правильно йшла еволюція чи ні, «законні» ми чи ні? Важливо, що настає час, коли мислячі істоти усвідомлюють покликання — очолити потік еволюції, свідомо повести за собою живий світ до розкриття всієї прихованої в нас потенціальності.

Тоді пролунав клич: Свобода! Треба розірвати деспотію форми, нав'язану нам природою. І не прислухатися до веління інстинкту, а виявити волю розуму, духу, запитати самого себе: чого тобі треба, чого бажаєш? Всеможливість, вседосяжність! — ось який клич я почув.

Ламай сам себе! Ліпи свою суть!

Так, так, мій юний друже! Тілу не треба змін. Воно є те, що є. Певні функції, певні можливості. Результат інстинктивних зусиль природи. А дух хоче зміни, вічної зміни!..

Аерас тремтів від збудження, очі його горіли, наче в пророка. Дисгармонія між немічним тілом і натхненним обличчям була над'яскравою. Десь у моїй свідомості промайнула думка: «А що, коли він справді не в своєму розумі?» А вголос сказав:

— Я не робив таких узагальнень! Адже дух породжений матерією, і розривати їх...

— Тоді не розривай пуповини, якою дитя прив'язане до матері! — гаркнув Аерас, блиснувши очима на мене.— Хай воно вічно теліпається на прив'язі! Горефілософ! Пуповина матерії повинна бути розірвана, її закономірності порушені! Інакше Птах Розуму не полетить у Безмір! Про вседосяжність нема чого і мріяти!

— Вседосяжність... Я не діходив такого визначення. Хотілося відкрити нові шляхи, але вседосяжність? Чи не фікція вона?

— Фікція? Весь космос стверджує цю ідею! Я визнаю лише експеримент! Глянь назад, на історію

еволюції. Навіть нижчі тварі не боялися порушувати закон статики. Риби захотіли вийти на сушу і народилися земноводні. Їхні несміливі родичі досі плавають в океанах. Ящірки захотіли літати, і над планетою заширяло безліч чарівних створінь — птахів. Первісні дикі примати підвели голову до зір — і стали людьми! Заспокойся, все набагато складніше, я не згадую про безліч умов, які супроводжували ці біологічні катаклізми, але те, що досяжне для несвідомих, тим більше підвладне мудрій людській істоті, яка визначила своє чільне місце в Космосі.

Який же важіль зрушить з місця гігантську стіну традицій і рівноваги, у якій завмер весь видимий світ від амеби до людини? Я згадав про рівновагу. Це страшне поняття. Ти думав про нього? Ти теж дійшов до розуміння порочності вічного закону, але хто почав розривати кайдани, повинен взагалі забути про них, відкинути їх геть! Недостойно для мислячої істоти замість залізних кайданів надівати діамантові! Люди прагнуть спокою і рівноваги! Саме вони вороги духу й розуму! Принцип рівноваги диктує необхідність затишку, стандарту, усталених форм, непорушних теорій. І всяка думка про зміну, про революцію здається для прихильника рівноваги ідеєю бунту, порушення, анархії.

Я стверджую: мисляча істота повинна відкинути принцип рівноваги. РІЗНОВАГА — наш девіз. Треба відкинути саму думку про завершеність. Безупинне порушення закону, звільнення від обмежень! Не анархія, а подолання градацій закону!..

— Я розумію! Якби риби дотримувалися закону свого виду, то вони не вийшли б на сушу!..

— Правильно! Хоч вони й злочинці перед законом риб! Так, як кожен революціонер — злочинець перед тим законом, на який він замахується. І він же стає деспотом, якщо створює непорушну догму нового закону! Але ми заглибилися в теорію. Я хочу розповісти, що сталося потім...

Я почав проповідувати свої ідеї в школі. Проти мене повстали педагоги. Учні захоплювалися, деякі гуртувалися біля мене, але удар був неминучий. Певна інформація потрапила в Головний Кіберцентр, Аналітичний Квантомозок перевірив мене на лояльність і

психічний стан. Резюме прийшло до школи виразне й лаконічне: деградація психіки, розлад нервових центрів, тяжка розумова травма. Висновок: від педагогічної праці усунути, послати на лікування в психіатричну лікарню. Так я потрапив у цю фортецю.

— І давно це було?

— Вже дві спіралі...

— Дві спіралі. Майже все моє життя!

— Так,— сумно сказав Аерас.— Довгенько. Але що таке час, коли я дивився у вічність?

— Але самотність?

— Її не було. Я працював.

— Як? Над чим?

— Я експериментував. Чого були б варті мої ідеї, якби я залишився теоретиком. Я сказав собі: «Послухай, друже! Якщо твоя ідея має сенс, якщо в людині приховане зерно безмежності, тоді не сумуй. Тепер тільки й почнеться період експерименту. Досі ти базікав. Тепер почнеш діяти».

— У тебе невичерпний оптимізм! В таких умовах...

— Чим тяжче, тим ближче розгадка! Пливучи в потоці запрограмованого життя, я не міг нічого зробити! Щоб переступити бар'єр старого закону, треба вийти з потоку традиційного життя...

— І що ж ти почав робити?

— Зажди. Я підходжу до суті. Мене почали «лікувати» — мучити, колоти, аналізувати. Я покірно виконував те, що вони хотіли. Незабаром мене залишили в спокої. Я почав з найпростішого. Перш за все: чим ми зв'язані найсильніше з суспільством, з природою, з безліччю малих і великих законів?

Відповідь: їжа, розмноження. Вища градація: інформація суспільного життя. Ще вища: мистецтво, наука, релігія. Поклик сексу можна утримати, хоч це й важко. Без їжі людина помре. Без суспільного обміну мисляча істота деградує. Без мистецтва і науки вона залишиться грубим монстром. Зачароване коло. Дух жадає свободи, а тіло не може обійтися без нікчемної їжі.

А втім, ця проста відповідь не абсолютна. Вона не підтверджена навіть експериментально. Ми просто засвоїли її від батьків, від старших. Сказано — без їжі не проживеш. Сказано — без єднання з жінкою пору-

зується психічна структура. Приймається за аксіому — людина народжується і вмирає. Я вирішив експериментально перевірити низку найпростіших аксіом. Почав з їжі...

— Чому з їжі?

— Тому, що це найгрубіший закон. Найочевидніший. Це — проблема енергетики. На цій основі базується життя. Обмін, пожирання. Ще коли я був у школі, мої колеги зауважували, що я замахуюся на найсвятіше, найголовніше. Без обміну, мовляв, не буде самого життя. У цьому його суть. Але чому? Чому, щоб жити, треба когось неодмінно з'їсти? Хіба не може бути такого обміну, коли ніхто не буде знищений, нічия воля не буде порушена, жодне життя не ліквідоване? Рослини дуже близько підійшли до цього ідеалу: їхня енергетика — променева. Вода, мінерали, промінь. Це прекрасно. Але навіть вони в рабстві. Залежність від світила, від дощів, від добрив, від клімату. Людина повинна розірвати таку причинність, залежність. І це буде колосальною перемогою. Ти думав над тим, що ми — раби далеких предків, для яких культ їжі був священним? Вони блукали лісами, степами, шукаючи плодів, тварин. Пізніше люди досягли добробуту, але предки передали їм гігантський травний апарат, коефіцієнт корисної дії якого нікчемний. Змалку дитину напихають безліччю непотрібних харчів. Вона пручається, вибльовує, але згодом звикає і стає «нормальною» людиною з гіпертрофованим шлунком. У літературі я знаходив згадки про феноменальних людей, які їли мізерно мало або й зовсім не їли.

— Цілком? — вражено перепитав я.

— Цілком. У древні епохи це приписували чудесам, божій волі. Але я збагнув, що тут ми маємо спонтанні експерименти природи. В нашому єстві закладена можливість нової, економнішої енергетики — вона інколи вступає в дію. Ясно, що такі люди мають обмін з енергіями. Але з якими? Як? Може, з променями Світила, може, з Єдиним Полем, може, їхній організм переходить на ядерну енергетику і синтезує необхідні елементи з води, повітря, фотонів?! Потрапивши сюди, я почав зменшувати кількість їжі. Спочатку наполовину. Потім на чверть. Звичайно, я робив

це поступово. Періодично цілком відмовлявся від їжі, витримуючи багато днів підряд...

— І що?

— Спочатку сильно худнув. Але утримання було необтяжливим. Крім утримання, я розпочав свідоме засвоєння повітря, променів, води.

— І це допомагало?

— Дуже,— сказав Аерас.— Усе залежить від впевненості. Якщо ти, бажаючи плисти, не повіриш у свою здатність подолати течію, то неодмінно втонеш. І навпаки. Так і в цьому випадку — не треба теоретизувати. Треба повірити в досяжність будь-якої мети. Абсолютизація закону мурує стіну перед розумом. Треба сказати так: закон — лише щабель. На нього можна стати, і він залишиться внизу, даючи опертя, щоб ти подолав ще один щабель.

Але утримання від їжі, свідоме засвоєння нових енергій — не самоціль. Це лише шлях, метод. Я пішов далі. Я зрозумів, що звільнення від одного закону дає силу для подолання іншого. Так створюється наростаюча реакція нового еволюційного імпульсу. Я почав аналізувати проблему взаємозв'язку індивіда і суспільства, питання народження й смерті, можливості оволодіння силами, принципово відмінними від тих, якими користується людство.

Я згадав древню науку психічного тренування. Колись, жадаючи істини, я перечитав безліч таких книг. Відкинувши містичну шкаралупу багатьох шарлатанів, я збагнув, що в основі практики сотень і тисяч дослідників лежить інтуїтивне розуміння неосяжності людських можливостей.

Наш дух замуровано в безліч тюрем. Космічна в'язниця, планетарна, суспільна, расова, релігійна, сімейна, чуттєва, розумова, в'язниця інстинктів, передана нам генетично, темниця тіла, змурована мільярдолітніми стараннями природи. Спробуй пройти безліч тих дверей. І де взяти ключі? Певно, тьма тьмуща наглядачів стереже ті брами, готуючись щомить знищити дерзновенного в'язня! Та все ж я зважився! Рішуче й безповоротно. Я подумав: можливо, мене доля прирекла вікувати в божевільні, в самотині. Навіть у кращому випадку, коли мене «вилікують» і випустять на так звану «волю», що я робитиму? Блукатиму тінню

серед інших тіней, серед юрб, які жадобу насичення зробили своїм культом, своїм богом. Коротше, втрачати мені було нічого, а здобути я міг безконечність! Так говорили древні мудреці, про священні заповіти яких забула наша наука.

Мої наглядачі, лікарі вважають, що я сиджу в ізольованій палаті й нездатний з неї вийти. Яка абсурдність! Хіба можна посадити в клітку промінь? Я — світло. Прокидаюся і виходжу з полону. Я знову сяю і мчу у безмір, до своєї вітчизни. Я хочу бути поза межами тіла, лікарні, хочу бачити небо, гори, людей, дерева, океан!

Минали дні, ночі. Я йшов помацки, без учителя, без підтримки, без плану. Рвав на частки своє єство, марив свободою і плакав від безсилля. Інколи перед моїм напруженим зором спалахували світляні зірниці, вогняні стріли, і тоді я радів тим променистим вісникам як знакам майбутнього звільнення.

У снах я літав, ніби птах, над планетою. Такі сни часто бачать діти. Чому? Тому що діти ще не ув'язнені повністю у фортецю традицій. Їхня суть клекоче й вимагає польоту. Ця потреба відтіснена в сферу підсвідомості і здійснюється в снах. Я радів, що до мене повернулася дитяча здатність, дитяче мислення. Але мені не досить було марень. Я бажав реальних досягнень. І одного разу...

Я відчув себе поза межами фортеці. Це сталося зненацька. Відчув, що тіло моє перебувало в палаті, а свідомість — на свободі. Я бачив дворище лікарні — там гуляли хворі, ходили лікарі; довкола фортеці громадилися пасма гір, над ними пливли каравани хмар. Я радів і непокоївся: а чи не сон це? Метнувся в найближчий мегаполіс, побачив юрби людей, потік машин, миготіння реклам. Почув на майдані останні новини, що передавалися дикторами Всепланетної Ради.

Що дало мені можливість досягнути такого феноменального результату? Які органи діяли? Яка енергія? Потім засміявся і сказав сам собі: «Хіба птах міркує про теоретичні основи свого польоту? Хіба листок або квітка розробляють основи фотосинтезу, коли засвоюють променевий дарунок? Геть нікчемну розумову плутанину! Треба вирощувати зерно, подароване нам безмірністю». І ще я збагнув, мій друже, найсокро-

венніше: багато моїх попередніх уявлень порочні, неправильні!

— Про що ти? — не зрозумів я.

— Мої уявлення про тюремників природи, про замкнені двері, про безвихідь — мара. Ніхто не тримає нас у в'язниці. Двері ніким не охороняються. Ми населили простір образами своїх сновидінь, свого незнання і забобонів. Ми тюремники власного духу. І ключ — у нашому серці. Ми склали свої крила, свої неосяжні можливості в скриньку древніх догм і користувалися технічними протезами, замість того щоб безстрашно ринутися в рідну космічну стихію!

...Експеримент за експериментом. Невдачі, успіхи, пошуки, роздуми. Я досяг незвичайних результатів — свідомого керування кожним органом тіла. Міг прискорити функції зростання, регенерації, кровотворення. Міг затримати дихання на необмежений період або цілком виключити його, заміняючи процес поглинання атмосферного кисню відтворенням цього елемента в організмі. І, нарешті, найголовніше: я досяг енергетичної гармонізації. Ти ще не розумієш, про що я мовлю? Поясню. Наші клітини, наші органи мають магнітні поля. Різної напруги, різної орієнтації, різного знаку, поляризації. Людський організм схожий на юрбу в мегаполісі: мільйон людей — велика сила, але досить сигналу паніки, і вся велетенська маса істот перетвориться в безсиле, залякане товпище. Кілька насильників можуть панувати над мільйонними формаціями. Чому? Бо частки юрби не об'єднані органічно. Їхня енергетика роз'єднана. Вони не складають синтетичної єдності. Так і наш організм — колос, прив'язаний до землі тисячами ниток.

Я розірвав їх. Навчився концентрувати енергетику всіх органів і клітин у єдиний комплекс. Так я здобув вогняного меча. Людський розум отримав ту силу, яка ящірці дозволила полетіти, рибі вийти на сушу, рослині засвоювати проміння Світила, дикому примату стати людиною. То були досягнення інстинктивні, випадкові, тепер — я міг планувати власну еволюцію!

Я переміг тяжіння планети. Бачу в твоєму погляді подив! Я теж дивувався і тріумфував. Ти чув про легендарні досягнення екваторіальних мудреців? Існували в давнину цілі школи психоаналізу, аскетизму,

містичного самозаглиблення, зв'язку з космічними енергіями. Передавалися чутки про стан антигравітації, якого досягали мудреці, ясновидіння, трансміграції через простір. Так от — я повторив їхні експерименти. Одного разу я піднявся в повітря. Неймовірна радість панувала в серці. Тут уже я не міг сумніватися — навіть вихід за межі тіла фокуса свідомості можна пояснити галюцинацією, а перемога над тяжінням — грубий факт. Я повільно плив над підлогою, торкався руками стелі, ширяв з кутка в куток. Потім закрався сумнів. І я впав.

— Чому?

— Тому, що сумнів — дисгармонія. Птах, який летить над океаном, не повинен сумніватися. Він знає, що політ — його стихія, його життя. Я тоді ще не став таким птахом. То були перші спроби. Приходив досвід. Я зміцнював віру, певність, знання. Почалися експерименти по проникненню крізь стіни. Це те, що налякало тебе.

— Все це неймовірно.

— А чому?.. Наука просто знехтувала космічну роль людини. Вона використала лише розум технічний. А сама людина як мікролабораторія Всесвіту не вивчалася. Людина — це очі й руки Космосу.

— Тоді кожен зможе досягти такого стану, як ти? Істота добра і злобна? І знову почнеться бій між ними, тільки незрівнянно страшніший!

— Теоретично кожен може сягнути стану космічної свідомості. Але практично — це майже неможливо для психіки підлої. Можна порівняти із життям організму: якщо клітина діє на користь єдиного тіла, вона отримує силу й енергію цього тіла; якщо воює проти нього — всі захисні рефлекси організму повстають проти ворога. Те саме з людиною. Можна мати колосальні духовні сили, але використати їх для індивідуальних потреб. Тоді для досягнень такого суб'єкта сам космос ставить бар'єр. Вселенське буття має безліч потаємних аспектів, про які ми й не догадуємося. Поки що можна визначити лише два основні потоки, які змагаються між собою: перший — ланцюгова реакція розмноження нижчої природи — неекономна, безглузда, яка засіває світи міріадами паразитарних істот, вампіризує енергетичну субстанцію Єдиного Поля; і другий —

поява мислячих істот і їхні болісні спроби у космічній крутоверті створити гармонійне осмислене життя.

Навіть володіючи немислимою могутністю космічної техніки, можна бути в першому потоці, слухняно виконувати волю нижчої природи, добровільно перебувати в самоствореній в'язниці!

І ще: я дійшов висновку, що тіло, породжене випадком, не здатне вмістити безмір, не може бути ідеальним трансмутатором космічних енергій. Необхідне нове тіло — пластичне, гармонійне, динамічне,— у якому не було б еволюційних апендиксів, зайвих органів, гіпертрофованих функцій, щоб воно стало ідеальним інструментом волі й розуму. Кібернетика вже збагнула можливість перенесення інформації з одного субстрату на інший, взаємозміни тіл, навіть створення «механічного мозку». А я кличу далі — до самотворення! До розширення єства людини за межі первісного тіла, яким нас наділила природа. Ембріон повинен або рости, або вмерти!

Ти знаєш, що в останні цикли наші вчені підійшли до розуміння ноосфери — високочутливого поля, яке матрицює думки й образи, чуття й прагнення, фіксуючи їх в енергетичних квантах різної напруги. Слабші з них поступово згасають, переходячи на нижчі енергетичні ступені, а сильніші, еволюційніші, підтримувані вібраціями нових мислителів, набувають великого резонансу і стають стійкими мислеобразами. До чого я веду? До того, що можна створити в ноополі стабільне тіло для нової людини. Це буде ніби перехід на вищий щабель існування. Саме так виходили риби на сушу — для них це був жахливий крок, але цілком необхідний. У нашому випадку масштаби незрівнянні — людина, опанувавши стихією ноосфери, стане дитям вічності, безміру. Щезне поняття смерті й народження особи, воно заміниться процесом вічного оновлення індивідуальності. Пластична субстанція ноосфери дасть можливість для будь-якого експерименту, для будь-якого вияву розуму, духу й чуття.

Ти збагнув, що ми не пориваємо з історією людства? Навпаки, ми засвоюємо найкращі здобутки вселюдської еволюції, сконцентровані в сфері розуму. Пісні і кохання, героїчні подвиги і утопічні прагнення, нездійсненні прекрасні мрії і геніальні творіння мисли-

телів та художників — все ідеально відтвориться на космічному полотні нового ступеня буття!

Ми породжені розділенням, диференціацією. Ми завершимо себе з'єднанням, всеохопленням. Але перша ступінь, може, буде найважча.

Тільки любов відкриє браму вічності. Самозречення в ім'я нової прекрасної істоти — ось шлях. Відмовившись від себе сьогоднішнього, ми воскреснемо в новому світі. Проте далекий шлях до цього ідеалу. Треба починати з першого кроку. Хто скаже, скільки ще фортець треба подолати?

Він запалив мене, о Гледіс! Віднині ставав моїм Учителем, провідником до незнаного, братом. Я сказав йому про це.

— Кажи, що робити, як діяти?

— Мудро! — радісно сказав він. — Ні хвилі не втрачати. Ні миті не віддавати інволюції. Та сидіти в цій фортеці нема для чого. Досить того, що я тут просидів півжиття. Моє терпіння має винагороду, я знайшов достойних послідовників. Не один ти такий. Ще є молоді й палкі душі. Ви познайомитесь. Ми виробимо спільний план дій. Треба вирватися в космічний простір. Сам я не можу охопити всіх можливостей. Вирішимо разом...

*

Перш за все я почав прикидатися пасивним і байдужим. Ховав погляд від лікарів, наглядачів, відповідав на запитання тремтливим голосом. До мене звикли, втратили цікавість. Прибували нові пацієнти, і я загубився в загальній масі.

Виходячи на прогулянку, я намагався заховатися якнайдалі від фортеці, між барвистими гранітними скелями. Там ми зустрічалися з Аерасом. Там я познайомився з двома юними друзями. Їх звали Керра і Сано. Ти, Гледіс, бачила їх.

Хлопці потрапили у фортецю за бунт проти шкільної адміністрації. Вони заявили, що шкільна програма отуплює їх, що вони хочуть свіжих і цікавих вражень, що в давнину, коли кипіли війни й повстання, було цікавіше, що навіть пірати, грабуючи купецькі кораблі, мали якийсь сенс існування, а сучасна молодь лише сонно пливе в течії сформованого, усталеного життя.

Аерас звернув на юнаків увагу і вже довгий час працював з ними. Хлопці виявилися чудовими учнями, легко збагнули наміри вчителя, захопилися його ідеями. Вони почали психічні експерименти, мали деякі успіхи.

— Нам треба вирватися звідси,— рішуче наполягав Аерас.— І не лише звідси, а й з планети. Не дивуйтеся. Щоб досягти поставленої мети, треба мислити відповідними масштабами. На Орані нас, рано чи пізно, знайдуть. Система контролю працює ідеально. Прекрасно, що я зустрів тебе, Горіоре. Ти досвідчений космонавт і допоможеш здійснити мій план.

Я довго думав над його пропозицією. Поступово народжувалася ідея втечі. І однієї ночі сталося...

Аерас відкрив двері моєї палати. Керра і Сано чекали нас біля скель. Через мур звисала м'яка драбина, по ній я з хлопцями переліз на той бік. Учитель скористався своїм умінням літати.

Над горами шаленіла гроза. Нашої втечі ніхто не помітив, тим більше, що Аерас приспав санітарів-коридорних за допомогою гіпнозу. В світлі блискавиць я помітив електроекіпаж — нас чекали друзі Аераса. Ми переодяглися.

Незабаром були в надійній схованці. Нам дали притулок старі космонавти, яким Всепланетна Рада вже не дозволяла літати. На них я покладав великі надії, саме вони могли допомогти здійснити наш божевільний план.

Астропілоти були в захопленні від ідей Аераса. Їм імпонувала неймовірність, незвичайність. Скніти на планеті, доживаючи остогидлі спіралі часу до старості чи спробувати осягнути неможливе? Тут вибору не могло бути.

Ми діяли обережно. Суспільство було охоплене суцільною кібернетизацією, і непередбачені міграції індивідів по планеті одразу ж фіксувалися контрольними станціями. Треба було покладатися лише на перевірених людей.

Та всі труднощі ми подолали. Не минуло й десятої частини спіралі, як наш план здійснився. Однієї осінньої ночі ми пробралися на центральний космодром третього мегаполіса. Там готувався до старту плазмокрейсер для перельоту на супутник Орани. Аерас

заглибив у гіпносон сторожу космодрому і операторів квантоцентру. Сигнали тривоги оглушливо ревли, але їх ніхто не чув. Ми проникли в корабель, я хутко ознайомився з станом механізмів та керівних пристроїв. Плазмокрейсер третього ступеня був у ідеальному стані, я ще в школі літав на таких машинах.

Ми стартували без перешкод. Вже при виході з стратосфери отримали грізну гравіодепешу: чому порушили термін вильоту? Запитував Центральний Квантомозок Планети, з'єднаний з усіма контрольними станціями Орани. Ми не відповіли.

За моїм планом корабель фінішував у поясі астероїдів. Ми зупинилися на маленькій планетці Соо. Віднині вона уже мала назву Астероїда Свободи. Так, так, Гледіс, цей дивовижний кристал Краси й Життя, на якому перебуваєш ти, був тоді шматком базальту. Нас було семеро. Я, Аерас, два юнаки — Керра і Сано та ще троє пілотів-ветеранів. Не густо. Проте ми мали надію і віру. До праці взялися одразу. Використали кіберпомічників плазмокрейсера, видовбали в надрах астероїда схованку для корабля і для себе, щоб локатори Орани не могли передчасно знайти наш притулок.

За першим етапом почався другий, найголовніший. Аерас розпочав серію експериментів. Умови були ідеальні. Космічна порожнеча, слабке тяжіння, відсутність людських вібрацій, чиста ноосфера, не засмічена традиційними, інерційними нагромадженнями суспільної психіки. Успіхи прийшли разючі. Ми повторили досягнення Вчителя. І навіть перевершили їх. Старим пілотам було важче, вони рухалися повільніше, а ми з юнаками мінялися невпинно. Це була лавина мутацій. Дивовижне відчуття своєї всемогутності. Не так усе просто було, як ти можеш подумати, Гледіс. З болем і стражданням відкидали ми шкаралупу минулого. Людям важко позбутися навіть якоїсь ідіотської звички — наркотиків, алкоголю чи гурманства. А тут йшлося про відмову від цілого частоколу законів, що вважалися непорушними. В результаті тренувань ми повністю перейшли на космічну енергетику обміну — Блакитне Світило давало нам необхідне живлення й силу. Внутрішні органи пластично мінялися, відмирали зайві тракти, модифікувалися основні органи, виникали нові. Все це фіксували аналітичні прилади медичного цент-

ру корабля. Та й без приладів ми відчували, що стаємо цілком іншими істотами, ніж люди Орани. Проте ми не заради себе пішли на важке випробування. Нам хотілося вивести рідну планету на новий еволюційний шлях. І ми поклялися досягти цього.

Тим часом продовжувалася зовнішня практична робота. Кібери допомогли нам сконструювати нових механтропів для важкої праці. Матеріалу на астероїді було досить. У грунті планетки почав виникати житловий центр — ми розраховували на нових поселенців.

Оволодіння новими енергіями дало нам деякі пристрої, які робили нас невразливими від нападу зовні. Тоді ми вирішили діяти відкрито. Кілька космічних експедицій наш крейсер перейняв і завернув до Астероїда Свободи.

— Навіщо? — вперше озвалася Гледіс, отямившись від дивовижної розповіді.

— Треба було вступити в двобій з волею тих лідерів Орани, які повели планету по інволюційному шляху,— відповів Корсар.— Потрібні були люди, нові дослідники, помічники. Ми повинні були створити альтернативну еволюцію, яка б дала новий взірець для наслідування. Ми знали, що планета оголосила нас поза законом. Це пусте! Ми самі стали поза законом колишнього існування.

Ми стежили за життям планети. Бачили, що Кареос впевнено здійснює свої ідеї. Він швидко ліквідував роз'єднання народів і рас, побудував сотні фабрик біосинтезу, дав людям необмежене дозвілля і можливості стихійної насолоди. Його підносили, любили, вітали. Він був реальним втіленням вождя древніх релігійних пророкувань: дав мир, спокій, насичення.

— Я теж так думала,— тихо озвалася Гледіс.

— Не дивно. Вплив його гіпнозу неосяжний. Він розумний і сильний. Крім того, він виконав обіцянки, які колись так щедро сіяв перед народами світу. Проте ми дивилися далі, в грядущі цикли історії. Бачили неминучі катаклізми, коли безмірна потенція духу ввійде в протиріччя з усталеними формами життя, з обмеженою формою вияву. Кареос був прихильником спокою. Орані ж треба було повстанця!

Ми досягли прекрасних результатів. Кареос вже не може ігнорувати існування Астероїда Свободи. Він заборонив навіть згадувати Зоряного Корсара, він — я знаю — хоче знищити наш світ, але воля Космічного Права непорушна: Новий Світ створено, і він уже безсмертний.

— І я... — Гледіс опустила голову, в її голосі чулося ридання.— Я могла бути руйнатором мрії. Як це жахливо!

— Протиріччя буття,— просто сказав Корсар, з любов'ю дивлячись в очі дівчині.— Дух часто неспроможний розрізнити суті тої чи іншої енергії. Тепер ти збагнеш, що Кареос казав неправду про мене? Що я не прагну завоювати планету, щоб стати Правителем?

— Так,— палко мовила дівчина,— і ось моя рука. Віднині я з тобою, з Аерасом, з Братами Свободи!

Горіор довго мовчав, зворушений її поривом. Потім, дивно усміхаючись, запитав:

— Твоє рішення вільне?

— Так!

— Ти ще подумаєш, о Гледіс! Від цього залежить дуже багато!

— Про що ти, Горіоре?

— Скажу пізніше. Не можна силоміць розкривати пуп'янок квітки. Я хочу, щоб на тебе глянув Учитель.

— Аерас?

— Він.

— Мені страшно.

— Чому?

— Він мудрий і безжальний. Він побачить всю мою душу, розкриє найпотаємніше.

— А хіба в тебе є що ховати від друзів?

— Ні. Але... там є багато нікчемного.

— Тим краще. Ти позбавишся його. Ховати сміття навіть у звичайному житлі — це ознака елементарної некультурності. Вчителю, ми чекаємо.

Посеред приміщення спалахнув малиновий ореол. За ним з'явилися форми людини. Гледіс пізнала Aераса — сивого космонавта, який вперше з'явився на екранах космокрейсера «Ара». Він ласкаво усміхнувся, торкнувся рукою чола враженої дівчини.

— Ти їй усе розповів? — запитав він Корсара.

— Все.

— Ти хочеш показати їй новий обрій?

— Хочу, Вчителю,— з надією сказав Горіор.

— Розумію твоє бажання. Та треба пам'ятати про сплетіння сердечних зв'язків. Вони наймiцніші. Де гарантія, що вона зуміє розірвати павутину минулого?

— Я вірю.

— Цього мало, коли справа стосується свободи волі іншої істоти. Ми можемо покладатися лише на власне рішення. Проте зажди...

Гледіс слухала дивну розмову Аераса з Корсаром, нічого не розуміючи. Старий Вчитель схилився над нею, зазирнув у її очі. Вона відчула легке запаморочення, біль у серці. Потім тепла хвиля прокотилася в грудях, охопила все тіло. Вона похитнулася. Горіор підтримав її. Дівчина почула тихий голос Учителя:

— Вона щира й чиста. Покажи їй новий обрій. Але не поспішай переступати останній поріг. Це — велика відповідальність. Не лише для себе ти йдеш на подвиг. Для всього Космосу.

— Я знаю, Учителю!

— Тоді йди. Але ще раз застерігаю — свобода волі!

Голос Аераса затих. Гледіс отямилася. Вона сиділа в кріслі, проти неї стояв Корсар — зосереджений, серйозний.

— Де Учитель? — прошепотіла дівчина.

— Він покинув нас.

— Про який новий обрій ти розмовляв з ним?

— Я покажу тобі його, дівчино. Вставай! Спочатку ти поглянеш на Астероїд Свободи, а потім...

— А потім що?

— Це можна лише відчути. Вийдемо звідси.

Він узяв її за руку. Гледіс відчула жар в усьому тілі. Вони вийшли з приміщення. Перед ними відкрилося райдужне сплетіння квітів і дерев. Дихнуло прохолодне, насичене ніжними запахами повітря. Горіор ласкаво глянув на неї.

— Хочеш полетіти?

— Хочу. Тільки на чому?

— Просто так. Тримайся за мене.

Вона схопилася за його плече, скрикнула від несподіванки. Квіти, дерева попливли вниз.

— Я боюся! — крикнула Гледіс.

— Хто хоче безсмертя, той повинен відкинути страх,— засміявся Горіор.— Чого боятися вічному?

— Я ще не вічна!

— Ти станеш такою! — владно сказав Горіор, міцно пригортаючи дівчину до себе.— Дивись! Дивись на наш чудесний притулок. Тут живуть тисячі безстрашних, які бажають розірвати кайдани обмеженого буття!

У блакитній млі бовваніли легкі будівлі, мерехтіли басейни-озера, де-не-де в просторі пролітали постаті людей, а в центрі гігантської сфери сяяло штучне світило.

— Тут гарно,— озвався Корсар.— Але я хочу тобі показати те, чого ще не бачив жодний з моїх сподвижників.

— Чому ж мені? — здивувалася Гледіс, з острахом поглядаючи вниз.

— Збагнеш сама,— зітхнув Горіор.— Якщо збагнеш. Тримайся добре. Не випускай моєї руки, бо інакше — смерть!

Не встигла дівчина запитати, злякатися, як вони опинилися на поверхні астероїда. Навколо тиша і непроглядна чорнота Космосу, засіяна зорями. На близенькому обрії сліпуче сяяло Блакитне Світило Ара, похмуро громадилися зубці базальтових скель.

— Тут нема повітря,— жахнулася дівчина.— Як я дихаю?

— Ти дихаєш мною,— весело відповів Горіор.— Не бійся, моя енергія захистить тебе від вакууму. Мені порожнеча не страшна, а ти — в енергопанцирі.

Дівчина, трохи заспокоївшись, помітила, що її оточує імлистий ореол, на поверхні якого відбувається кипіння. Корсар схвально кивнув, його ясно-синє волосся замерехтіло в сонячних променях.

— Ти швидко звикаєш до незвичайного. Ти — справжня подруга Корсара.

— Подруга,— прошепотіла Гледіс, і голос її затремтів.

— Бути всюдисущим — ось мета людини. Не носити скафандра, не створювати штучного мікроклімату, а бути господарем неосяжності. Ти теж станеш такою, як ми. А тепер — поглянь на космічне безмежжя!

Гледіс окинула поглядом космічний простір. Куляс-

ті туманності, червоні гіганти, блакитні далекі світила відбилися в її натхненних очах. Вона запитливо глянула на Корсара.

— Величний обрій, невимірні відстані тримірного космосу,— сказав він.— Але чи відчуваєш ти, яка статика, яка непорушність панує в нашому світі? Зірки, планети мчать з велетенськими швидкостями — сотні, тисячі мі за мить,— а нам здається, що вони непорушні, мертві, прикуті до небесної сфери. І так все, все в тримірності, у кайданах часу й простору. Чи помічала ти коли-небудь муки природи, яка намагається звільнитися від міри, числа і ваги?

— Я інтуїтивно відчувала це,— зітхнула Гледіс.— Мені дерева здавалися стовпами вогню, закутого в кору, листя, квіти. Їм хочеться вибухнути, а вони приречені повільно розривати плоть матерії, щоб виявити свою суть.

— Прекрасно! — скрикнув Корсар.— Саме це я і хотів сказати. Колись ми з Учителем зробили прискорені фільми розвитку рослин. Ми побачили вогняний вибух! Все живе — це факел вогню! Лише простір і час роблять їх статичними і оформляють у грубі вияви! Треба розірвати координати сприйняття. Ходімо! Ти побачиш!

Яскравий промінь засліпив Гледіс. Майже невидима чорно-фіолетова блискавиця розітнула космос, змела зірки і туманності. Зникло відчуття тіла. Радісний жах і тривога заповнили єство дівчини. Вниз, у безвість, покотилися хвилі хаосу — темного, безликого; розпадалися, танули в невимірності. А над ними пломеніли стовпи урочисто-ніжного проміння в невимовно-гармонійних поєднаннях, малюючи обриси небаченого світу.

Гледіс глянула на Горіора. Обличчя його мінилося, очі мерехтіли безліччю кольорів. Зникло вбрання, обриси тіла — все було калейдоскопом вогню, багатоликим полум'ям.

— Невже і я така? — вражено запитала дівчина.

— Ти прекрасна! — почулася відповідь.— Але ми стоїмо лише на порозі ноосфери. Ми ще чужі новому світові. Ще тримірні, а треба стати безмірними!

— Невже тут є життя?

— Тільки тут воно і є! Там, на Орані,— вмирання.

Тут смерті нема. Тільки невпинне оновлення і трансформація! Дивися, Гледіс!..

Дівчині здалося, що вона перебуває в центрі всеосяжної сфери. А довкола неї відбувається якась казкова містерія. Вона бачила, чула, відчувала всім єством, як уся безконечність розгорталася перед нею. Простір зник, усе близьке й далеке стало поруч, біля неї, в ній. І вона стала його часткою. Линула нечутна музика творення, і тією мелодією була сама Гледіс. Вона бачила казкове сплетіння квітів, музичних акордів, барв і героїчних мрій — все найкраще, про що вона думала, бачила, читала, відчувала.

Все було воєдино і окремо. В нероздільності і незалежно. У спільності і в найповнішій особистості.

Гледіс бачила знайомі квіти. Але тут вони розквітали полум'яними феєрверками і не повторювали своїх попередніх виявів, мінилися новими й новими формами, барвами, запахами. Перед враженою дівчиною виникали обрії далеких світів, казкових кораблів, нечувано могутніх істот, дерзновенних подвигів.

Її психіка не сприймала, не витримувала. І тоді Горіор огорнув її якоюсь запоною, ніби полум'яним крилом. Світ ноосфери раптом зник, розтанув. Блакитна імла оточила дівчину, і вони знову опинилися в знайомій кімнаті.

Корсар у сіро-блакитному трико схилився над нею. В його прозоро-зелених очах була тривога.

— Тобі погано?

— О ні,—прошепотіла вона. Вдячно усміхнулась.— Ти підняв мене так високо, що повернення назад тепер немає. Краще вмерти, щезнути, ніж знати про такі світи і не йти до них! Тільки...

— Що?

— Щось відбувається в мені. Болісне і тривожне...

— Ти можеш сказати мені?

— Скажу... Тільки трохи пізніше. Хочу спочити. Хай моя душа прийме новий світ...

— Ти мудро вирішила. Я залишаю тебе. Ти вільна!

— Прийдеш, Горіоре? — благально запитала Гледіс.

— Коли покличеш мене — прийду.

Але заснути Гледіс не змогла. Хвилі несли її тіло у безвість. Тиша оглушливо гриміла акордами дисгармоній. Що це з нею? Чи не божеволіє вона?

Де її шлях? Летіти в безодню, яку відкрив Горіор? Для польоту потрібні крила. Не штучні, не прив'язані добрим чарівником до плечей, а вирощені нерушимою волею духу. Чи зростила вона їх? Їй ще страшно. Позаду — дитинство. Безтурботне, неповторне. А потім світ, який відкрив їй Кареос. Палка любов. Ось вони йдуть берегом моря. Під ногами ніжно співає пісок. Над обрієм сходить Доріан — зеленкуватий супутник Орани — і кидає примарні полиски на феєричну морську просторінь. Кареос зупиняє Гледіс, кладе чутливі долоні на її плечі. Вона відчуває, як народжується неясна тривога, томління, жадоба обіймів.

Він бере її на руки і заколисує, співаючи якусь древню пісню. Ні, ні, то лише мелодія, яку склали ще тисячоліття тому екваторіальні племена, а слова нові. Правитель звертається до неї, до своєї подруги.

Здається, так було завжди. І ніколи не зупиниться ця щаслива мить. Над світом буде тиша і будуть слова пісні кохання:

Всі закохані
нареченим своїм
найцінніші скарби Орани
кладуть до ніг.
О Гледіс моя,
то лише символ барвистий!
А коли
це скажу тобі я —
вір мені!
Ти —володарка світу.
Самоцвіти Орани — твої.
Квіти найкращі — твої.
Воля планети — воля твоя.
Вір мені!

Всі закохані
нареченим своїм
обіцяють зорі небесні
замість прикрас!
О Гледіс моя,
то дитячі слова!
А коли це скажу тобі я —
вір мені!
Ти — володарка неба.
Бо мої кораблі
між світами мережать нерушимі шляхи,
щоб покірність далеких планет
сповістити тобі.
Вір мені!

А потім — жагучі обійми. Невпинна жадоба пізнати повноту життя. Якась пекельна кульмінація щастя... Обличчя Кареоса розтануло. А натомість випливали прозоро-зелені очі Корсара. У них сум і тривога.

— Не полетить пташка щастя й любові серед туманів Орани. Хто хоче вічного, той нехай покине часове, хто жадає безсмертя, хай віддасть смерті те, що їй належить. Ти бажаєш кохання? Все, що підкорене тобі,— вже не любить тебе. Все, що жадає тебе,— не любить тебе. Лише щирий дарунок любові — без бажання відплати, без чекання подяки — відкриє суджену квітку Неможливого. Прагнути Неможливого — єдине, заради чого варто змагатися. Те, що досяжне,— мара. Ще не народившись, воно вже вмерло. Покинь світ можливого, моя Гледіс, і летімо в світ вічного прагнення...

Майже нечутні слова терзають її. Куди податися? До кого? Чому серце розривається? А навіщо вибір? Хіба не можна об'єднати їх — Кареоса і Горіора? Таких могутніх, таких прекрасних? Сталося жахливе непорозуміння. Дві космічні сили зійшлися в двобої, замість того щоб спільним зусиллям творити гармонію нового світу!

Кареос нічого не знає про чудесні звершення Корсара. Якби він знав, то забув би всі чвари. Він захопився б геніальною ідеєю Аераса і Горіора.

Вирішено! Вона повернеться назад, на Орану. Не можна кидатися від берега до берега. Це нечесно й легковажно.

Летіти в космос, щоб знищити злочинця, а відчувши його красу — зганьбити свою попередню любов? Ні, ні! Треба бути послідовною.

Так і не заснувши, Гледіс покликала Корсара. Він з'явився разом з Аерасом. Учитель дивився на дівчину сумно, але спокійно. Вона відчула, що Аерас усе знає. Гледіс глянула в очі Горіору.

— Мій друже! Я вирішила. Твій шлях — єдиний для мене. Але минуле кличе. Хочу заповнити прірву, що розділила вас з Кареосом. Це — святе завдання. Може, судилося мені виконати його. Більшого щастя не треба.

Горіор щось хотів сказати, в його очах зажевріли блакитні вогники, але Учитель застережливо підняв руку.

— Мовчи. Хай вона скаже до кінця. Говори, дитино моя!

— Між Ораною і Астероїдом Свободи клекоче бій. Я не знаю, чи вирішить він проблему. Любов не вражає нікого, вона жадає об'єднання. Може, саме тут розв'язання протиріччя? Горіоре, скажи!

Корсар, звівши очі в простір, мовчав.

— Ми нічого не скажемо тобі, Гледіс,— тихо озвався Аерас, поклавши руку на голову дівчини.— Твоє серце вирішило. Хто має право зупиняти його? Ніхто в цілому безмірі! Лети...

— Свобода жде тебе! — додав Горіор і рвучко вийшов не попрощавшись.

Сам Кареос зустрічав крейсер, що повернувся з Астероїда Свободи. Екіпаж залишився в Корсара, крім Торріса і штурмана, які й привели зореліт до Орани. Гледіс вийшла на поле космодрому схвильована й тривожна. Ще здалека побачила високу постать Кареоса і кинулася до нього. Він стояв нерухомо. На привітання не відповів, лише коротко наказав:

— Летимо на віллу.

Вона ввійшла за ним до повітряного лайнера. Гледіс поривалася щось сказати, Кареос знаком велів їй мовчати. Дівчині було тяжко і страшно. Чому він не бажає слухати її? Чому такий ворожий? Де ж кохання, де ніжність?

Лайнер опустився посеред широкої плоскої покрівлі вілли. Зійшли вниз. Зала була порожня, зловісно чорніли екрани планетарного зв'язку. Кареос зняв плащ, рвучко кинув його на підлогу. Зірвав вбрання дівчини. Вона скрикнула від несподіванки, поточилася.

— Що з тобою? Ти збожеволів?

— Що зі мною? — ревнув Кареос.— Ти ще запитуєш? Героїня! Рятівниця планети? Де ж твій подвиг? Де твоє самозречення? Ти жалюгідно злякалася? Чи, може, закохалася в того злочинця?

Дівчина дивилася в потворне обличчя Правителя і дивувалась. Це ж зовсім інша людина! У ньому нема нічого від того, кого вона кохала. Де взявся лютий блиск в очах? Звідки така ненависть? Зневага?

— Зажди, Кареосе, зажди! — намагалася говорити спокійно, тихо.— Ти ж не вислухав мене. А я хотіла сказати тобі слова любові!

— Любові? — злобно засміявся Кареос, одступаючи до екранів.— Якої любові? До чого? Чиєї?

— Своєї, Кареосе. Я багато знаю нового. Я змінилася. Але моя любов до тебе веліла діяти. Я могла залишитися на Астероїді Свободи, проте воліла повернутися на Орану.

— Навіщо?

— Щоб відкрити тобі очі. Я не могла знищити Горіора. Він не злочинець!

— Он як? Ти вирішила це замість мене?

— Так вирішило моє серце. Вони — корсари — творці, а не злочинці. Якби ти бачив їхні досягнення! Вас з Горіором розділяє непорозуміння. Ти — геніальний творець. І твій колишній побратим — шукає нового, неймовірного. Навіщо вам ворогувати? Хіба не краще об'єднати сили, щоб повести людство до прекрасної мети?

— Барвисті слова! Як вони мені набридли ще тоді, коли я товаришував з Корсаром! Як легко тебе заплутати у феєричні сіті! І ти повірила в казки, в нікчемні прожекти?

— Він відкрив мені нову ступінь буття — світ ноосфери! — палко мовила Гледіс.— Це таке безмірне щастя, що ради нього можна відкинути все! Крім любові,— додала вона.— І тому я повернулася. Зазирни в моє серце!

— Ти знехтувала реальний світ,— гнівно сказав Правитель, склавши руки на грудях і міряючи її ненависним поглядом.— Ти, як метелик, метнулася на фосфоричний вогник вигадки. О нікчемне створіння! За що я тільки покохав тебе? Всю велич Орани я кинув тобі до ніг, і ось — подяка!

Кареос кричав, погрожував, але дівчина вже не чула його. До її слуху долинали лагідні слова: «Лише щирий дарунок любові — без бажання відплати, без чекання подяки — відкриє суджену квітку Неможливого...»

— Ноосфера!— глумився Кареос.— Обрії духу! Яке ідіотське марення! Він показав їй новий світ! Та тисячі наркоманів бачать такі світи щодня. Я поведу тебе в

ілюзіони мегаполіса, там ти побачиш царів і повелителів Космосу, які ширяють у нескінченності. Корсар загіпнотизував тебе, щоб використати. Я не здивуюся, якщо дізнаюся, що він звелів тобі вбити мене! Ні, не здивуюся!

— Як?! — скрикнула Гледіс.— Ти можеш чекати від мене такого?

— А хіба ти не летіла в космос для вбивства?

— Не для вбивства, а для подвигу! — гірко мовила дівчина.— Бо я вірила тобі!

— Може, й Корсар переконав тебе, що вбивство Правителя Орани — подвиг! Адже ти покохала його?

— Так,— тихо й щиро відповіла дівчина.— Такого, як він, не можна не покохати! Він — син світла.

— А я — пітьми? Чи не так?

— Раніше я так не думала!

— А тепер?

— Не знаю. Мені гірко і важко. Я хочу залишити тебе.

— Он як? — з удаваним спокоєм сказав Правитель, наближаючись до неї.— Залишити? І куди ж ти підеш? Адже вся Орана моя! Де б ти не була — все нагадуватиме про мене.

— Я повернуся на Астероїд Свободи! — твердо відповіла Гледіс.— Я збагнула, що діяла неправильно, повернувшись сюди. Вас ніхто не об'єднає. Голос любові не долинає до твого слуху, Кареосе.

— І ти гадаєш, що я випущу тебе?

— Чому б ні? Адже Горіор не затримав мене?

— Ха-ха-ха! Наївне дівчисько! Образивши Правителя Орани, ти хочеш залишитися живою?

— Невже ти мене вб'єш?

— Ти вмреш. Я не прощаю зради.

— Я клялася бути вірною коханню. Ти зруйнував його.

— Цить, зраднице! Взяти її!

Два біосторожі миттю схопили дівчину. Вона закричала. Дарма! Вони потягли її до виходу.

— Кареосе! — з мукою простогнала Гледіс.— Зупинися! Я хочу жити! Я хочу кохати! Кареосе! Згадай минулі дні нашої любові!

— Геть! — люто гримнув Правитель.— У моєму серці нема жалю. Тебе кинуть до Вежі Мовчання.

А вночі ти помреш! Молися древнім богам, якщо ти віриш їм! Я ще прийду, щоб глянути в твої зрадливі очі перед тим, як вони назавжди закриються...

*

Біосторожі залишили її на плоскій покрівлі старовинної вежі. Сто спіралей тому на ній був маяк, який посилав сигнали кораблям. Вежа була посеред моря. Від берега її відділяла смуга води. Про втечу звідси ніхто не міг і мріяти.

Над нею темно-зелене склепіння неба. Десь там, у глибині космосу, невидимий для ока світ — маленька іскра життя, Астероїд Свободи. І чекає її там чистий і мужній шукач Неможливого. Не прислухалася до його поклику. Захотіла об'єднати темряву й світло. Ілюзії жіночого серця!

Я не вернуся, мій друже Горіоре! Не тому, що не хочу. Зла воля погасила мій вогник, і хтось інший, не я, супроводжуватиме тебе в польоті до Нового Світу. Якщо можеш почути, прийми мою щирість, мою любов і останнє вітання!

Над морем почувся пронизливий свист. Промайнули багряні вогні. Десь біля підніжжя вежі згасли. Це прилетів Правитель. Останні хвилини. Серце Глєдіс чує — він не приніс з собою співчуття і пощади.

Глухо гуде вежа. Повільно піднімається Кареос гранітними сходами. А для дівчини минають віки, невимовно довгі спіралі часу. Тисячі разів вона воскресає і гине, народжується і вмирає.

Брязнуло металеве віко в підлозі. Темна постать Кареоса постала перед нею. Він спокійний і холодний, як смерть.

— Ще є можливість,— ніби знехотя каже він.

— Яка можливість? — шепоче дівчина, відчуваючи, як пересихає у неї язик, шерхнуть уста.

— Зберегти життя.

— Якою ціною?

— Відмовся від бажання повернутися до Корсара.

— Я люблю його!

— Тоді вмри. Ти обрала свій шлях.

— Ти любив мене? Де вона — любов?

— Ти прекрасна. Але не моя. Те, що належить іншому, має вмерти.

— Ти геній зла! Як я раніше не розпізнала тебе!

Кареос не відповів. Різким рухом прочинив металеву браму в сітчастому склепінні. Владним жестом показав на море.

— Йди!

Дівчина притулилась спиною до холодного каменя, зіщулилася. Намагалася не дивитися на Правителя. Та він насувався на неї невмолимою долею, і чувся його металевий голос:

— Іди. Іди. Іди.

Вона безвільно підвела голову, глянула в палаючі чорні провалля очей. Там не було пощади, не було рятунку. Застогнала. Рушила до отвору. Ноги не слухалися. Тіло інстинктивно опиралося гіпнотичному наказу. Ось уже кінець стінки, внизу море, синя імла, бездонна глибінь. Мамо, де ти? Прийди, порятуй! Навіщо відпустила тоді? Проклятий день, коли мені забажалося невідомого?!

— Стрибай!

Гледіс впала у нічне провалля. Над морем пролунав болісний крик, ніби плач лісової терри. І завмер.

Правитель стояв над прірвою, склавши руки на грудях. Бездумно дивився на холодне кружало Доріана, на мерехтіння хвиль. Невимовна жура гризла його серце. В грудях порожньо.

Поволі почав спускатися гранітними сходами вниз. На майданчику, там, де він залишив свій електроліт, бовваніла ще якась машина. Кареос насторожився, вийняв з кишені мікрогенератор гамма-хвиль.

Від моря почувся плескіт. Там хтось плив. Сходами піднімалася на майданчик людина. У блакитному спортивному вбранні. Вона несла на руках Гледіс — нерушну, закляклу, з розпущеним волоссям. Людина вийшла під проміння Доріана, і Правитель скрикнув від несподіванки.

— Ти?

— Я,— печально відповів Горіор, пригорнувши Гледіс.

— Як тут опинився?

— Ти б не хотів цього?

— Навіщо ти витягнув її з води? — крикнув Кареос, злобно блискаючи очима.— Вона мертва!

— Для неї смерті нема,— суворо і гордо сказав Горіор.— Дай мені пройти!

— Ти зруйнував наше кохання, і ось вона загинула!

— Хто піднявся до Світу Свободи, той стає над прахом, Кареосе! Ти не прийняв руки брата. Залишайся в світі мороку і згуби! А її шлях — до свободи! Прощай!

— Ти не візьмеш її,— грізно мовив Повелитель, підіймаючи зброю.— Вона моя!

— Ти відмовився від неї. Вона добровільно повернулася, щоб врятувати тебе своїм коханням. Але твоя нещадність убила її. Чого ж ти бажаєш?

— Твоєї смерті! — гримнув Кареос, і малинова блискавиця пронизала ніч.

Горіор миттю оповив себе гігантським рубіновим кільцем такої яскравості, що Правитель закричав од болю в очах. Зброя випала з його рук. Корсар стояв на місці і дивно посміхався.

— Може, й тепер ти скажеш, що я розповідав казки? Переконайся хоч на прощання, що ти знехтував прекрасну дорогу в безсмертя! Мені жаль тебе, Кареосе, колишній побратиме!

— Проклятий, проклятий! — люто кричав Правитель, повзаючи під стіною.— Ти вб'єш мене? Так вбивай же! Настав твій час!

— Я не вб'ю тебе,— зітхнув Горіор, прямуючи до свого апарата.— Тебе неможливо вбити. Що я знищу? Облудну подобу людини. Суть залишиться. Замість тебе народяться інші правителі, тирани й насильники. Живи і захлинайся в злобі. Прощай!

І ось спалахують дюзи квантольота, і Кареос залишається самотній у Вежі Мовчання, а малинова зірочка тане в нічному небі, серед байдужих, насмішкуватих світил.

— Я не залишу тебе в спокої,— захлинався від злоби Правитель, погрожуючи кулаком у небо.— Я знайду тебе в проклятому лігві.

Глухо шуміло море, тонко висвистував вітерець у пустельних переходах вежі, а небо не відповідало на погрози Кареоса.

Лише на світанку охорона Всепланетної Ради, збен-

тежена довгою відсутністю Правителя, знайшла його у Вежі Мовчання. Посланці не впізнали Правителя Орани. Він вирушив у мандрівку енергійним і молодим, а тепер перед ними сиділа на сходах, дивлячись у морську далечінь, літня людина з тьмяним поглядом.

*

Ріка музики несла Гледіс. Куди, навіщо? — не треба було питати. Бо вона сама вирувала суттю течії, творила дивні звуки. Не було конкретної пам'яті про особу, про минуле, про факти чи події. Довго тривало це чи ні — хто міг сказати? Сам час злився з єством музики, з серцем Гледіс. Та зрештою згасла мелодія, відійшла в безмір. Настала глибока чаруюча тиша. І в ній — шелест крил. Чи шепіт? Подих вітру? Чи шум віття на весняному дереві?

Вона розплющила очі. І одразу зустріла погляд — ніжний, засмучений і радісний, ніби осіннє небо на Орані. Хто це? Хто це — такий рідний і коханий? А хто вона? Де опинилася?

— Гледіс,— почулося зітхання.

Гледіс. Це її так звуть. Гледіс! Невже вона жива?!

У пам'яті спливла лавина минулого. Кареос. Вежа Мовчання. Темне провалля і падіння в небуття. Туга в невимовній самотині. Нещадний погляд Правителя. Що сталося?

— Гледіс!

Вона простягла руки назустріч поклику, поклала їх у гарячі долоні.

— Мій Горіоре! Ти врятував мене від смерті.

— Мовчи. Смерті нема.

— Що ти мовиш? Я відчула її темний подих. Я була мертва.

— Сон. Марення розуму. Ти прокинулася.

— О, мій прекрасний! Ти розбудив мене?

— Тихо. Промінь щастя теж буває пекучий. Тихо, моя Гледіс. Ми разом. Назавжди. Більше нічого не треба. Тихо, моя Гледіс.

*

...У величному ритмі прямувала в незвідані далі Космосу Блакитна Зірка з своїми планетами. Все було як раніше, як завжди. Та на уламку небесного тіла,

майже невидимого серед гігантських світил, на Астероїді Свободи, готувався нечуваний експеримент. Горіор і Гледіс висловили бажання першими народитися у Новому Світі, здійснити дерзновенний план Aeраса.

Корсари зібралися на великому майдані в надрах астероїда під промінням штучного світила. Вони утворили величезне кільце, в центрі якого стояли Горіор і Гледіс — натхненні і зосереджені. У просторі линула симфонія древнього композитора. Музика сумувала і раділа, застерігала і кликала, відкривала страшні безодні й веліла не боятися їх.

Урочисто завмерли Брати Свободи. До Горіора й Гледіс підійшов Аерас. Глянув на тих, що зібралися.

— Братове! Хай замовкне мелодія. Хай запанує мудра тиша.

І прозвучали схвильовані слова Учителя:

— Сьогодні народжується птах Свободи. Сум чи радість? Біль чи щастя? Сумує серце людини, бо розриває пуповину, яка зв'язувала його з теплим і затишним лоном матері. Радіє птах Свободи, бо виривається в обшир нового неба. Братове! Щоб зустрітися — треба розлучитися. Попереду — велике свято об'єднання в безмірності розуму, духу й чуття. Хай наші улюблені діти прокладуть вогняну дорогу до нового вирію. Людині суджено дати Розум і Серце Безмежності. Слухай же мене, Дитино Вічності! Розірви ланцюг міри, повстань на себе! Настав твій час — *народись!*

І тоді рубіново-фіолетове полум'я охопило Горіора і Гледіс. Вони підняли руки в прощальному вітанні.

Обгоряло тіло, сипалося багряними іскрами донизу, а натомість тугі струмені блакитного вогню малювали нові обриси космічної істоти. Ніжним спалахом оповилися чола закоханих, зорями заясніли серця і об'єдналися в єдине блакитне багаття. Гігантська промениста куля почала танути, а з неї почувся такий знайомий усім, такий болісно-рідний голос Горіора:

— Гей, корсари! Чому засмутилися? Хіба нові, невимірні моря не чекають наших вітрил? Буря Космосу хоче позмагатися з вашими кораблями! Хто хоче вічної веселої пригоди — за нами!

КНИГА ТРЕТЯ

ЧУДОДІЙНИЙ КЕЛИХ

Стугонять литаври неба в просторах правічних.
Загорівся бій!
Зорі-іскри скачуть з-під шабель космічних
В темряві нічній.

Люди сплять, не чують і не бачать,
Як під ту грозу
Невмируща Мати понад ними плаче
І роня сльозу.

Вершники зійшлися у жахнім двобої.
Хто здола кого?
Чорний білого розітне шаблею страшною?
Білий — чорного?

Коні гримають копитами об твердь прозоряну.
Горобина ніч!
Сто віків чекає герцю світ розорений.
Невмолима січ!

Частина перша

СУД НАД БОГАМИ

Меркурія глибоко схвилювала легенда про Зоряного Повстанця. Тепер він ясніше збагнув історію Системи Ари, причини занепаду, суть бунту Космократорів Багатомірності. Інволюційні зерна, посіяні в далекому минулому, давали свій жахливий урожай.

Додаткові записи свідчили, що Правитель Орани Кареос домігся свого — він зумів знищити Астероїд Свободи. Правда, це сталося після того, як сотні повстанців перейшли в ноосферу. Орана тепер мала спокій. Про Корсара забули, нові покоління покірно виконували еволюційну, точніше — інволюційну, програму Кареоса.

Правитель помер, але його ідеї панували. Принцип сили розповсюдився за межі Системи Ари. Орана підкорила далекі зоряні системи. Гігантська енергетика дозволила докорінно перебудувати планетарне життя, мислячі істоти стали жителями простору. Та нічого не змінилося, крім масштабів. Не було якісно нового стрибка, нових обріїв.

Мусила прийти криза. І вона прийшла. Переможець Кареос терпів жорстоку поразку. Переможений Горіор торжествував.

Тепер Меркурій розумів, чому Космократори пройнялися повстанським духом. Певно, вони познайомилися з ідеями Корсара. А може, це телепатичний контакт з просторовими вібраціями? Ніщо не зникає, і вогонь Горіора та Гледіс вічно палахкотить у незримості.

Як же діяти? Можливо, саме Корсар і допоміг повстанцям утекти? Меркурій усамітнився в Тартарі, де були ув'язнені Космократори. Він перевірив записи контрольних пристроїв зв'язку, але нічого нового не виявив. На екранах бачив...

Космократори зібралися в центрі Тартару, на березі прозорого озера, утворивши велике кільце. То поглядали один на одного, то звертались до когось невидимого. Хто він? І як спілкуються? З допомогою телепатичного поля? Але ж контрольні прилади мовчать. Жодного сигналу, ніби Космократори обрали якийсь

ще невідомий спосіб мислення. Напевне, їхня психічна хвиля індивідуальна. Коду її немає в психотеці Системи Ари. Шукати навмання — даремна справа. Треба перебирати оптильйони варіантів. Але ніяка швидкодіюча система не впорається з таким завданням.

І раптом Меркурій збагнув. Громовиця! Він знає її особистий код. Не раз, граючись, вони спілкувалися ще в дитинстві та юності. Через рефлекси її психіки, записані в полі Тартару, він відновить розмову Космократорів і побачить невидимого співрозмовника.

Космослідчий не запросив помічників. Інтуїція підказувала — не треба цього робити. Сам монтував найтонші прилади, експериментував, записував. Нарешті увімкнув відтворення. І затремтів від хвилювання. Він побачив серед Космократорів ще дві постаті — чоловічу й жіночу. Людьми їх можна було назвати лише умовно. Меркурій збагнув, що він бачить жителів ноосфери.

«Горіор і Гледіс,— майнуло в думці.— Зоряний Повстанець! Ось який він, легендарний герой Космосу!»

Гігантські смарагдові очі мінилися ніжними барвами, з-за плечей вихоплювалися, ніби два мечі, яскраво-блакитні промені. Ще один увінчував чоло. Вся постать ледве помітно хиталась, ніби полум'я багаття в спокійну днину. Такою ж була Гледіс. Тільки кольори її тіла були лілово-фіолетової гами. Світло й вогонь, чистота й вічний рух — більше нічого звичного не було в оновлених людських істотах.

Меркурій прислухався. У просторі зазвучала думка Горіора.

— Я знав це. Ще тисячі спіралей тому, коли розійшовся в поглядах з Кареосом. Світ Ари прийшов до самозаперечення. Експеримент Арімана прискорив процес. Головний Координатор замкнув проявлену Мегасистему, породивши ембріон нової Світобудови в тримірності. Це лише порочне повернення до свого минулого. Старечий маразм психіки, яка хоче відмолодитися, поглинаючи духовні сили своїх дітей.

Древні створили колись чудовий символ: змій, що кусає свій хвіст. Матерія, яка не має оновлення, повинна пожирати сама себе, повертаючись до все нових і

нових циклів самовідтворення. Жахливе коло! З нього нема виходу. Треба коло Змія перетворити в спіраль Безконечності.

— Як? — дзвінко спитала Юліана.

— Оновити матерію. Сублімувати її до стану ноосфери. Ви вже знаєте історію нашого повстання. Є досвід, створено Братерство Безмежжя. Воно чекає, воно готове допомогти кожному, хто не побоїться вогняного польоту! Тільки так можна розімкнути світовий колапс, тільки так можна врятувати вселенську еволюцію!

— Але ж тепер справа стосується не тільки Системи Ари,— гірко сказав Горикорінь.

— Так. Ви не скинете з себе відповідальності за долю новоствореної тримірності.

Меркурій відчув, як у нього запекло біля серця, озвалася Громовиця. У полі сильно вирувала її динамічна, напружена думка:

— Друзі! Експеримент перестав бути індивідуальною справою Арімана і навіть Системи. Він стосується долі всього Космосу. Узаконити паразитарне творення — хто скаже, яка ланцюгова реакція почнеться в Безконечності?

— Так! — сказала Гледіс, яка досі мовчала.— Наш світ — Світ Синтезу — має безліч моделювань катастроф, які отримували об'єктивацію в багатомірності. І найстрашніша катастрофа — замкнена світобудова. Вона вампіризує Єдине Поле, поглинаючи енергію для відтворення деградуючих форм життя. Щоб зупинити ланцюгову реакцію такого життя, треба неймовірне зусилля мислячих істот. Таке зусилля, яке переважить інерцію тримірного світу!

— Хто здатний на це? — прошепотів Сократ.— Це неймовірно! Єдине — покинути порочну еволюцію і піднятися в ноосферу, до вогняних братів. Чи не так, Горіоре?

Зоряний Повстанець мовчав. Мовчала і Гледіс.

— Правда,— зітхнувши, мовив Горикорінь.— Ми можемо вийти з проявленого Буття в Об'єднаний Світ. Але чи буде це рішенням серця?

— Ні! — мовив Сократ.— Наш дух не знатиме спокою.

— Ми бійці! — додала Юліана.— Нас знову понесе хвиля в Світи Багатомірності. Доки тут кипить хаос і триває пошук, ми не підемо в Світ Синтезу!

— Але в Системі Арі ми безсилі,— задумливо сказав Горикорінь.— Багато вчених повірило Аріманові. Вони чекають результатів експерименту. Всі інші — бояться. Страх панує над ними.

— Пропоную альтернативу,— рішуче озвалася Громовиця.

— Кажи.

— Ми прорвемося в новостворений Тримірний Світ. Ми знаємо закони трансформації і...

— Що ти говориш? — жахнулася Юліана.— Адже по закону тієї сфери...

— Так,— згодилася Громовиця.— Ми станемо жителями того світу.

— І навіть забудемо про свою Систему,— додав Горикорінь.— Забудемо, хто ми й звідки.

— Не назавжди,— заперечила Громовиця.— Наша інформація, наша воля житиме в грубих пралюдських формах. А саме це я мала на увазі. Аріман створив рабський світ для визиску. Ми ввійдемо туди і принесемо ідею повстання. Чуєте? Хай ми станемо каталізатором неспокою, революції, пошуку, сумніву і прагнення. Аріманове творення повстане супроти Творця. Система Ара не захотіла йти з нами в Світ Синтезу. Ми поведемо туди Новий Світ!

— Коли це буде? — сумно озвалася Інеса, яка до цього весь час мовчала.

— Не скоро,— згодилася Громовиця.— Не скоро. Минуть страхітливі цикли шукань, падінь, боїв та мук, доки ми знову збагнемо істину... Але скажи відверто — ти знаєш інший шлях?

— Не знаю...

— Вирішено,— сказав Горикорінь.— Я згоден.

— Згодна,— рішуче мовила Громовиця.

— Згода,— один за одним повільно, ніби розмірковуючи, озивалися Космократори.

Меркурій слухав ту тривожну мову, і дивне почуття зароджувалося в грудях. Заздрість? Чи щире схвалення? Одні супроти цілої Системи! Яку силу, волю треба мати, щоб так вирішити?!

— Але одне мене непокоїть,— вела далі Громовиця.— Ми не знаємо точних координат Нового Світу. А добратися до Інформативного Центру...

— Це не підходить,— згодився Горикорінь.— Вся система контролю в руках Арімана. Я пропоную інший план. Ми трансформуємося на край Системи Ари, в двісті сімнадцятий сектор.

— Музей Древніх Культур? — здивувався Сократ.— Навіщо це тобі?

— Там є старовинні космічні апарати. Музей не обладнаний контролем. Ми будемо в безпеці. Підготуймо якийсь пристрій і проникнемо в тримірний світ. Доведеться попрацювати над програмою, але я сподіваюся знайти в Музеї швидкодіючі машини.

— Прекрасне рішення! — сказав Сократ.

— Пізнаю древніх повстанців! — гордо сказав Горіор.

— Дух Астероїда Свободи живе! — додала Гледіс, ніжно усміхаючись Космократорам.— Ви переможете!

— І пам'ятайте,— сказав Горіор,— що в тому далекому світі ви не будете самотніми. Братерство Безмежжя знає про своїх синів. Над прірвою відчаю, на грані смерті згадуйте про Вітчизну. І ще одне: візьміть мій подарунок.

— Що це?

— Універсальний інформатор. Створений з субатомної речовини. У тримірному світі він практично невразливий — ні удари, ні найвища температура не знищать його.

— Але ж ми станемо примітивними істотами,— заперечив Горикорінь.— Як ми зможемо користуватися ним, доки наша свідомість не підніметься до космічного рівня?

— Я вже сказав, за вами буде сила Безміру. Інформатор має здатність магнетизму, він неминуче буде притягуватися до когось з Космократорів, якщо навіть потрапить спочатку в чужі руки. Він даватиме вам інформацію такою мірою, яка буде потрібна. Аж доки ви не збагнете, хто ви й звідки! До зустрічі, браття!

— Зустрінемось у битві! — палко мовила Гледіс, підіймаючи полум'яні руки.

Постаті Корсара і його подруги зникли. Космокра-

тори довго дивилися на те місце, де вони стояли. Перезирнулися мовчки. Наперед вийшов Горикорінь.

— Коло! — суворо наказав він.

Меркурій бачив, як Космократори взялися за руки, утворивши психокільце. І зникли...

Все. Тартар Арімана виявився безсилим. Тепер Меркурій збагнув, про які можливості казав на Конгресі Горикорінь. Шлях співтворчості індивіда з Неосяжністю. Практично новий Безмір Буття! Аріман не захотів. Заздрість, честолюбство, ревність. Навіть на такому високому щаблі існування вони даються взнаки.

Але що діяти йому? Залишатися тут, в остогидлому світі, де діти тікають у ліси, щоб відчути хоча б ілюзію свободи? Де дівчата кидаються в пащу смерті, щоб знайти благословенний спокій? Де страх витає над серцями безсмертних істот? Ха! Безсмертний страх, безконечне приниження! Ні, він піде за Космократорами! Без Громовиці йому не жити! Наздожене їх, приєднається.

Він викликав Головного Координатора і, коли грізне обличчя з'явилося перед ним, сказав:

— Вони в Тримірному Світі, Арімане. Прямують до експериментальної планети.

— Що? — не повірив Аріман.— Ти не мариш?

— Ні, не марю,— спокійно відповів Меркурій.— Вони там. І ти знаєш, для чого!

— О прокляття! — вирвалося з вуст Координатора.— Як же я не передбачив? Тепер зрозуміло, чому Тартар не втримав їх. Горикорінь мені казав, але я посміявся з його слів. О дурень! Меркурію!

— Що?

— Наздогнати й знищити!

— Кого?! — жахнувся Космослідчий.

— Всіх! Всю групу! Невже не розумієш? Вони зіпсують програму творення. Це — катастрофа для нас... для мене... Бери універсальний космоліт, проникай у тримірність, перейди на орбітальний політ довкола експериментальної планети. Підстережи їх в просторі або на планеті і спопели нещадно! Даю тобі надійних помічників. І ще одне: не вимикай захисного поля. Інакше ти деградуєш у тримірність і станеш таким, як і тамтешні жителі. Я не хочу втрачати найкращого Космослідчого. Чуєш? Я жду!

Меркурій помітив корабель Космократорів на широкій галявині високого лісу. Він повів космоліт на зниження. Болісно защеміло серце — яка вона тепер, Громовиця?

Він увімкнув універсальний екран, скорегував на тримірну інверсію. Космоліт кружляв над галявиною. Меркурій дав наказ автоматам посадити космоліт на поверхню нового світу.

— Це небезпечно,— озвався один з супутників Космослідчого.

Меркурій промовчав. У грудях наростав гнів. Доки він виконуватиме волю Арімана? Туди, до неї, до любих друзів, де буде бій і свобода!

— Що ти робиш? — почувся крик.— Поле! Ми залишимося тут назавжди! Зрада!

Меркурій розімкнув захисне поле, розгерметизував космоліт. У розчинені люки дихнуло важке, задушливе повітря чужої планети, яка віднині ставала рідною. Спалахнула блискавиця. Затьмарила свідомість.

Меркурій похитнувся. Де він? Що за диво? Як сюди потрапив?

Туманні спогади вирували глибоко-глибоко. Меркурій глянув на свої руки — вони були волохаті, м'язисті.

Він кинувся до виходу. Щось одвічне, незабутнє вело його повз незбагненні пристрої, заціпенілих супутників, далі, далі... Там, біля таємничого сріблястого стовпа, семеро. Семеро друзів. Він поспішає до них... Там розгадка, там захист...

Позаду лютий ненависний крик. Важкі кроки. І удар! Удар по голові!

Він упав. Ще бачив, як ті семеро бігли до нього. Чув, як зчинилася бійка. Насувалася пітьма небуття.

Хтось ніжно взяв його голову в долоні, на чоло впали холодні краплі. Він глянув з-під знесилених повік. На нього дивилися блакитні очі. Хто це? Хто це? Такий рідний, такий близький! Вона. Вона. Вона. Вічна Кохана!.. Ми зустрілися... І знову розлучаємось. Смерть... Знову ми знаємо смерть... Безсмертні в країні смертних... Прощай, Громовице. Я наздогнав тебе. Арімане, ти програв. Ти програв бій...

Юна прекрасна дівчина Землі припадала до вмираючого. Над ними стояли похмурі товариші, спираючись на товсті палиці. Вони прогнали ворогів у хащу лісу. Попереду тяжкі бої за душі тутешніх мислячих істот, але тепер...

Меркурій посміхнувся знекровленими вустами дівчині. Хотів рукою доторкнутися до її щоки. Але не міг навіть поворухнути пальцями.

Так ось яка ти, прірва небуття. Темрява, царство тіней. Ти надовго розлучила мене з країною щастя. Прощай, Громовице. Я знову прийду. Я прийду багато разів. Я знайшов тебе, і знову знайду.

*

Над Григором Бовою сіріла в світанковому присмерку стеля київської кімнати. Хлопець невидющими очима дивився вгору, а в свідомості ще відлунювали грізні крики напасників, шум предковічного лісу.

На серці було тоскно, важко. Навіщо йому це подвійне життя. Звідки воно? Історія Зоряного Повстанця, безконечні пригоди в Системі Ари. Де причина такої міфічної інформації? Може, зв'язок з просторовими записами, з образами ноосфери? Він виявився чутливим до психіки світу, який десь існував чи існує, і тепер переймає на себе почуття мислячих істот, яких він ніколи не бачив і не побачить?

Дивна сфера нашої підсвідомості. Вона живе незалежно від осмисленого в повсякденному житті. Може, в ній народжується ембріон нової еволюції? А наше теперішнє існування лише передісторія майбутньої космолюдини?

Казка... Але чому вона така близька і хвилююча? І постаті Космократорів — як рідні брати. І Громовиця — викапана Галя. Може, в тих снах є якесь раціональне зерно? І він жив уже в іншій подобі в далекому світі. А потім... потім прорив у космос тримірності. Життя на чужій, небезпечній планеті. Вічні пошуки істини і вічний бій. Намагання вирватися в сферу свободи і болісна неможливість зробити це. Де ж вони, брати з далекої Системи Ари? У яких серцях розсіяні їхні вогні? Де їм зустрітися, як об'єднатися?

Скажи кому-небудь із колег — сміху буде на десять років. Особливо, не дай бог, шефу на зубок потрапити.

Лише Галі можна відкритися. Вона збагне. І, може, підкаже щось.

В двері постукали. Григір звівся на ліжку.

— Хто?

— Я, синку,— сказала баба Мокрина.— Потривожила?

— Хіба вже сніданя? — здивувався хлопець.— Ще ж рано.

— Телеграма. Лежи, лежи. Я й думаю— мо', срочна? Візьми.

Хто б це міг прислати телеграму? Може, батько? Ні, лише одне слово: «ПОДЗВОНИ». І підпис шефа. Що за омана? Він же дав два місяці. Невже якісь зміни?

Хутенько вмився, одягнувся, вийшов на вулицю. Трамваї ще не ходили. Через колію обачливо переходив худющий рудий кіт. Григір, позіхаючи, рушив за ним. Глянув на рожеве світанкове небо. Сьогодні буде чудова погода. Можна буде погуляти з Галею.

Зайшов до телефонної будки. Знайшов у кишені дві копійки. Озвався сам шеф. Голос був невдоволений.

— Чому так рано?

— А ви ж прислали телеграму.

— То й що? Не сказано ж там — подзвонити на світанку?

— Я гадав, що важлива справа.

— Ой Григоре, Григоре,— докірливо сказав шеф.— Шерлок ти задрипаний! Ну, гаразд, добре, що озвався. Завтра вертайся на роботу, пошлю тебе в район. Є одна справа.

— Як то? — здивувався Григір.— Ви ж дали мені два місяці! Я ще нічого не знаю.

— Вже не треба,— заспокоїв шеф.— Спіймали його.

— Кого? — аж здригнувся Григір.

— Та того ж самого,— невдоволено пробуркотів шеф.— Ти наче маленький. Того самого суб'єкта, ради якого ти пішов у відрядження. Точніше — не спіймали, а сам з'явився. Ну — нам краще. Баба з воза, кобилі легше. Так що — радій!

— А як же...

— Що?

— Я ж познайомився.

— З ким? — здивувався шеф.— З ким познайомився? А-а, розумію. Хм... Дивак. То рознайомся. У нас такий фах. Все. Робота. Ага, ще одне, добре, що згадав. Ти там запрошував мене, здається, на сьогодні?..

— Дискусія,— сумно відповів Григір.— Про Космічне Право.

— Так я не зможу. Ви вже там не ображайтеся на старого.

— Гаразд,— важко сказав Григір.— Ми самі.

— От і славно. Я жду тебе. Сьогодні ще погуляй, а завтра — щоб на одній нозі прискакав. Ось так. Бувай.

Григір вийшов з будки мов очманілий. Оце так новина! Знайшовся її батько! Чи вона знає? Навряд. Сказати чи ні? Чи спочатку дізнатися — де він був, що робив? Якщо не винен — чудово! А якщо... якщо злочинець? Що тоді? Мовчати? А для неї він все 'дно батько. І як тоді? Яка тінь впаде між ними?

*

Вони зустрілись, як і домовилися, біля пам'ятника Володимирові. Галя прийшла в темно-фіолетовій сукні, яка щільно облягала її струнку постать. Коса була заплетена, складена у вінець, це ще більше підкреслювало красу її шиї й плечей.

Вона дивилася на хлопця ніжно й тривожно. Біля вуст причаїлася легка посмішка. Григору здалося, що та посмішка могла швидко змінитися на гримасу гніву чи іронії. Чи йому лише так здавалося?

Дівчина запитливо глянула в очі Бови.

— Щось сталося?

— Звідки ти взяла? — несміливо заперечив хлопець.

— Бачу.

— Нічого не сталося.

— Не обманюй. Я ж бачу. Не хочеш казати — не треба.

— Правду кажеш,— зітхнув Григір.— Поки що не треба.

— Добре,— ласкаво сказала Галя.

— Я завтра поїду у відрядження. Тижнів на два.

— Так надовго?

— Я думатиму про тебе,— прошепотів хлопець, стискуючи її руку.

— Я ждатиму. Дуже,— просто сказала Галя.— А сьогодні? Ми підемо на дискусію?

— Підемо, Галю. Трохи пізніше. А тепер — погуляємо.

Вони йшли алеєю, довкола снувала розмаїта юрба, буяли зеленню дерева, набиралися сили й снаги. Григір поглядав на Галю, непокоївся. Знає чи ні? Мабуть, ні. Бо якби знала — помітив би. Як це тяжко: йти поряд з коханою і не сказати їй про батька! Але ж він і сам ще не знає нічого. Сказати — вона одразу вибухне, побіжить кудись, щоб розпитати, дізнатися. А Григору хочеться, щоб у цей вечір ніщо не стояло між ними. Теж егоїзм. Егоїзм і черствість.

У квартирі по вулиці Героїв Революції їх зустріли молоді господарі — брат і сестра, друзі Григора. Батьки їхні поїхали до санаторію, й тому було вирішено дискусію провести у них.

— Віктор.

— Сіма.

— А це Галя,— відрекомендував Григір.— Медицина...

— Сьогодні суд, як ти знаєш,— сказала Сіма.— Ти, Галю, ким будеш? Свідком, слідчим, захисником?

— Ще не знаю,— розгубилася дівчина.— Я... подивлюся...

— Ти, Григоре, ще не ввів її в курс справи?

— Вона буде спостерігачем.

— Спостерігачем? Нейтральних не може бути! Нічого — вона визначить своє ставлення під час процесу. Прошу до вітальні. До речі, має бути дуже цікаво. Є священик, баптист, завітав навіть Сергій Горениця...

— Горениця? — здивувався Бова.— Той самий? Фізик?

— Еге ж! Відомий теоретик...

— Ти гадаєш, він щось скаже?

— Обіцяв, якщо буде цікава дискусія.

Григір і Галя увійшли до великої кімнати. Там уже сиділо з двадцять дівчат і хлопців, а також кілька літніх людей. Тривала невимушена бесіда, чувся сміх.

Прибулих привітали, хлопці зацікавлено позирали на Галю. Вона сіла на краєчок дивана біля Григора.

Сіма та Віктор внесли стіл, поставили посеред вітальні. Накрили зеленою оксамитовою скатертиною, поставили три стільці. З сусідньої кімнати ввійшло троє — в напудрених перуках, у довгих плащах з блакитного шовку. Хлопець і дві дівчини. Вони були зосереджені, комічно грізні...

— Суд іде! — проголосив Віктор урочисто.— Прошу встати.

Хлопці та дівчата встали, переглядаючись, сміючись. Старші скептично усміхалися. Судді зайняли свої місця за столом.

— Прошу сісти,— сказав Віктор.

Головний суддя ударив дерев'яним молоточком по столу.

— Введіть підсудних.

Двоє хлопців, на грудях яких було написано великими чорними літерами «ЗАКОН», ввели чотирьох чоловік. Галя пирснула. Троє з них були розмальовані різними фарбами. Вони зображали богів різних народів. Четвертий підсудний був у звичайному одязі.

— Хто ж це? За що його судять?

— Крім богів, судимо сьогодні й людину,— сказав Бова.— Щоб зберегти справедливість.

— Зрозуміло,— сказала Галя, хоч поки що нічого не розуміла.

— Підсудні,— урочисто звернувся суддя.— Єгова!

— Я,— бадьоро відповів один з підсудних з чорною машкарою на обличчі.

— Зевс-Юпітер!

— Я,— велично озвався бородатий атлет і склав руки на грудях.

— Як стоїте? — сердито запитав суддя.— Це вам не Олімп. Опустіть руки.

— Слухаю, ваша честь,— розгублено сказав Зевс.

— Брама?

— Я,— сказав третій, поправляючи на голові багатоступеневу піраміду.

— Людина!

— Я,— ліниво озвався хлопець у сучасному костюмі.— Не знаю тільки, за що мене до цієї компанії?.. Я ж не міф, а реальність.

— Мовчи,— зауважив суддя.— Якщо винен, то відповідай. Перед законом — всі винні. Ось так!

Присутні привітали таку заяву судді оплесками. Він жестом руки попросив тиші. Звелів підсудним сісти. Сам підвівся.

— Ім'ям Космічного Права — суд розпочато. Виступати й відповідати лаконічно. Підсудні! Говорити тільки правду, одну правду! Ясно?

— Ясно,— хором відповіли підсудні.

— Чудово. Присягатися не треба. Ви завжди порушували клятви. Так або ні. Прокуроре!

Підвівся високий худий хлопець в окулярах.

— Ніяких особистих емоцій. Факти, тільки факти.

— Буде зроблено.

— Захисник!

— Я,— озвалася гарненька білява дівчина, що сиділа поруч Галі.

— Сентименти відкинути. Захист повинен бути гуманний, але без слинявості.

— Ваша честь,— зауважила захисниця.— Що за термінологія?

— Я тут господар! — гримнув суддя.— Слухати і підкорятися. Інакше — виведу.

Захисниця розвела руками і сіла.

— Кілька слів по суті звинувачення,— сказав суддя.— Слухайте уважно. Підсудний Єгова звинувачується в тому, що: а) створив антагоністичний світ; б) кілька разів нищив його; в) безліч разів використовував свою могутність всупереч інтересам підлеглих йому істот. Підсудний Зевс-Юпітер звинувачується в тому, що: а) покалічив батька й узурпував владу над світом; б) скористався прихильністю Прометея, а потім шляхом обману прикував його до скелі; в) користувався небесними блискавицями не на благо світу, а для своєї потіхи. Підсудний Брама звинувачується в тому, що: а) створив ізольований від Єдиного Безміру світ, чим позбавив його можливості пізнати істину; б) будучи всемогутнім, залишив у біді великих героїв, а то й приходив на поміч узурпаторам і демонам; в) обманював двох інших членів божественного Тримурті — Шіву та Вішну, не кажучи вже про менших істот. І, нарешті, Людина звинувачується в тому, що: а) маючи свободу волі, протягом тисячоліть прислуговувала

деспотам і насильникам; б) сіяла розбрат у людському суспільстві, чим затримала на тисячоліття Еволюцію; в) використала могутні сили Розуму, подаровані Природою, не на благо, а для самознищення. Почнемо з Єгови. Підсудний Єгова!

— Слухаю.

— Хто ви такий?

— Бог. Єдиний і неповторний. Творець неба і землі.

— Хто ваш батько, мати?

— Нема таких. Я сам собі батько й мати. Я од віку сущий. Ще нічого не було, як я вже був.

— Де? — запитав суддя.

— Поза часом і простором. У сучасних категоріях мислення цього пояснити не можна,— пихато відповів Єгова.

— А потім? Що сталося потім?

— Я створив світ. Небесний і земний. На небі я створив ангелів, на землі — людей.

— Далі?

— Ангели повстали. Я їх скинув з неба. Люди согрішили. Я їх втопив.

— Ви діяли злочинно, Єгова! Ви порушили закон.

— Я сам собі закон,— зверхньо заявив Єгова.— Не може ж моє створіння вказувати мені, що правильно, а що неправильно?

— Дивна логіка,— хмикнув суддя, апелюючи до присутніх.— Отже, мати чи батько мають право вбити, втопити чи мучити, закатувати своїх дітей?

— Певно, що так,— погодився Єгова.

— Мораль юрського періоду,— озвався хтось із слухачів.— Етика рептилій!

— Ти-и-хо! — сказав суддя.— Виведу! Єгово! Ви визнаєте себе винним у порушенні Космічного Права?

— Ні,— відповів Єгова.— Такого права нема. Отже, нема чого на нього посилатися. Я володар сущого і не дозволю...

— Ну, це ми побачимо,— перебив його суддя.— Сідайте! Підсудний Зевс-Юпітер!

Підвівся бородатий велетень.

— Зевс-Юпітер, син Кроноса!

— Ага. Тепер син Кроноса! А що ти вчинив зі своїм батьком?

— Та... скинув його!..

— Ай-яяй,— докірливо похитав головою суддя, іронічно поглядаючи на усміхнені обличчя присутніх.— Як же так можна, всесильний Зевсе? Піднімати руку на батька?

— А він сам винен,— похмуро сказав Зевс.— Їв дітей своїх. І мене б з'їв, якби...

— Зажди! Виправдовуватися будеш потім. Що ти зробив з Прометеєм?

— Прикував його до скелі. В дуже гарному місці. На Кавказі. Все-таки субтропіки. Я ж не прикував його, скажімо, на хребті Черського, де вічна мерзлота, а в смузі курортів Гагра—Сочі. Що йому ще треба?

— Та ти, я бачу, ще й дотепник? — здивувався суддя.— Гм, доведеться й це врахувати! За що ж ти його прикував? Адже він твій брат і помічник. Допоміг тобі втихомирити стихії, перемогти титанів.

— А навіщо він дав вогонь тим кузькам, нéчисті земній?

— Себто кому? — вражено запитав суддя.

— А смертним. Людям. Вкрав на небі, поніс на землю. І тим порушив закон Олімпу. Я — єдиний цар, а він мене не запитав.

— Бо знав, що ти не дозволиш.

— Тим більше. Отже, не я злочинець, а він. Я діяв правильно і тому не підлягаю суду.

— Прометей діяв за велінням серця. Він любив людей. А Любов — найвищий закон.

— Дурниці. Абстракція. За що їх любити — людей? Нікчемні, сварливі, войовничі, непослідовні. Дати такій мізерії вогонь? О Кроносе, такого безумства я не чекав від Прометея, мудрого титана!

— Навіщо ж ти сотворив людей?

— Я? — знизав плечима Зевс.— Що я — ідіот? Ваша честь, я їх не творив. Вони самі виникли.

— З чого?

— З глини. З бруду. З амеби. З матерії шляхом еволюції...

— Ти мені баки не забивай,— грізно перебив суддя.— Нічого тут читати ази діамату. Ти не викручуйсь, олімпійський владико! Кажи відверто, признаєшся, що винен?

— Ні за які гроші,— похитав головою Зевс.— Людей не творив, Прометея не приковував до скелі. Він сам себе прикував!

Слухачі засміялися. Суддя постукав молотком.

— До речі, ваша честь,— жалібно озвався Зевс,— чи можна запалити? А то антитіла вимагають свого!

— Пали, Горгона з тобою,— буркнув суддя.— Я теж запалю, бо доки з вами, богами, впораєшся... Сідай, лобуряко олімпійський, жди свого часу.

Над головами поплив сигаретний димок.

— Брама,— проголосив суддя, пихкаючи цигаркою.— Підсудний Брама!

— Я,— підвівся Брама, притримуючи піраміду на голові.— Можна, я зніму головний убор? А то незручно.

— Валяй,— махнув рукою суддя.— Нам не форма твоя, а суть потрібна. Так. Хто ти і що ти?

— Брама, член Тримурті, божественної тріади. Ще є в мене брати — Вішну і Шіва. А батько — Махадева, Великий Дух.

— Ти сотворив світ для себе? Відповідай!

— Так точно, сотворив. Тільки не я, а мої слуги.

— Але ж ти велів їм?

— Велів.

— Тоді не має значення. Ідея твоя. Значить, і злочин твій. Ти повідомив братів твоїх Шіву й Вішну про свій намір?

— Ні. А навіщо?

— Як то навіщо? Колегіальність! А то самостійно створив світову сферу, замкнув її, щоб ніхто не бачив, що і як. Мало чого ти там натвориш! Що й сам Махадева не розбереться, не впорається! Далі. Коли Шіва запитав тебе про новостворений світ, що ти йому сказав? Ти признався?

— Ні. Я сказав, що ніякого світу не творив. Але він сам підглеледів. І вимагав, щоб я ліквідував. Його й треба судити. Бо я — творець, а він — руйнатор!

— Інколи руйнатор прекрасніший за творця. Визнаєш себе винним, Брамо?

— Шукайте, ваша честь, дурніших! — обурився Брама.— Я протестую і вимагаю справедливості!

— Гаразд, сідай! Ніхто не визнає себе винним. Людино! Встань! Хто ти?

— Мисляча істота.

— Чим доведеш?

— Я мислю — отже, існую. Я існую — отже, мислю.

— Залізна в тебе логіка,— посміхнувся суддя.— Гаразд, приймаємо на віру. Поки що. Хто батько, мати?

— Мати — Природа, батько — Випадок.

— Випадок? — здивувався суддя.— Який же може бути випадок у світі, що підкоряється Закону Міри, Часу, Ваги?

— Не знаю,— розгубився підсудний.— Так казала мені Мати.

— А ти з нею говорив?

— Намагався.

— Коротше кажучи, ти ще не знаєш, хто твій батько? Якийсь зальотний джигун! Гаразд. Вік?

— Точно невідомо.

— Ясно. Бродяга ти, як подивлюся я на тебе. Чим займався?

— Скільки пам'ятаю — шукаю істину.

— Істину? — здивувався суддя.— А що це таке?

— Це — відповідь на всі запитання.

— І ти її знайшов?

— Ні.

— А коли знайдеш?

— Буду розпитувати її про все. І так довічно.

— Химерні поняття в тебе. Ледацюга ти, а не шукач. Історія показує, що ти невпинно вів війни сам з собою, мурував тюрми, в'язниці для своїх братів, винаходив страхітливу зброю, щоб нищити, знущався над меншими братами — тваринами та рослинами, а також безжалісно вбивав їх, засмітив планету покидьками.

— Не тільки це, ваша честь,— заперечив підсудний.— Я і сіяв квіти, вирощував сади, ліси, будував прекрасні палаци, творив пісні. Я повставав за свободу, руйнував кайдани рабства. Я прагнув до Космосу і шукав можливостей вирватися з тенет тяжіння. Я проповідував любов і хотів об'єднати рід людський у єдину сім'ю...

— Хотів, але ж не об'єднав,— заперечив суддя.— Визнаєш себе винним у порушенні Космічного Права?

— Ні.

— Сідай. Слово надається прокуророві.

Худий юнак підвівся за своїм столиком, солідно кашлянув. Бородатий священик хитрувато усміхався, уважно роздивлявся учасників інсценізації. Тільки блідий, з лихоманковим поглядом чорних очей баптист, насупивши густі брови, дивився під ноги. І Сергій Гарениця був зосереджений і серйозний.

— Шановні судді,— сказав прокурор.— Шановні засідателі, присутні! Для когось боги — фікція, мара людської свідомості. І суд над цією марою їм здається профанацією, дитячою забаганкою. Для когось боги — трансцендентна реальність, і тоді наш суд — виклик верховній могутності, карикатура на повстання ангелів!

— Саме так,— хрипко й схвильовано озвався баптист.— Саме так, шановний юначе! Блюзнірство і невігластво! Ви користуєтеся незміряним милосердям бога, щоб плювати на нього. Але пам'ятайте, що плювки в небо повернуться до вас!

— Прошу гостей заспокоїтись,— ввічливо сказав суддя.— Їм буде надана можливість висловити свою точку зору. Прокуроре, продовжуйте.

— Шановний гість,— поклонився у бік баптиста прокурор,— помиляється, коли говорить про блюзнірство. Ми користуємося правом мислячих істот думати, порівнювати, аналізувати і приймати рішення. Якщо нам свободу дав творець, то не для того, щоб ми були маріонетками, бо для автомата досить примітивної програми. Якщо свобода волі є дарунок космічного безміру і еволюції, тоді тим більше вона потрібна для вибору путі.

Не будемо наводити доказів чи антидоказів існування тих або інших богів. Досить того, що вони існували й існують у людській свідомості. Досить того, що вони вели і ведуть мільйонні юрби людей до химеричної мети, спрямовуючи психічну енергію, океан волі, ураган найкращих почуттів, досконалі творчі сили, наукову думку на прислуговування гігантській касті жерців. Ці люди, стверджуючи реальність надприродних сил, ще ніколи науково не продемонстрували наявність володарів, яким вони буцімто служать! Тим більше ми повинні розглянути з точки зору Космічного Права, тобто Права, якому підпорядковане все у безмірі,—

Права Єдності, ту мету, що її ставлять перед людьми боги всіх релігій.

— Неприпустимо! — різко мовив баптист.

— Що? — не збагнув прокурор.

— Отак змішувати політеістичні релігії, або навіть пантеїзм, з вірою в єдиного бога — творця сущого!

— А яка різниця? — поцікавився прокурор.

— Неймовірна,— зверхньо сказав баптист.— Треба добре вивчити історію релігій. Поганські релігії Сходу і Заходу, ідолопоклонство, шаманство та інше — грубший чи тонший фетишизм, обоготворення стихійних сил. То фальшиві боги! І лише Ветхий Завіт відкриває людям вперше в історії дух живого бога — творця і вождя людей.

— Читали, знаємо! — м'яко мовив прокурор.— Дозвольте вести процес далі. Хай буде по-вашому, почнемо з Єгови — ветхозавітного бога. Біблія починає розповідь з творення Землі — нашої планети, а потім людини. Але церковна традиція передає нам легенду про створення перед тим небесного царства і ангелів. Що ж сталося потім?

— Падіння Сатани,— сказав баптист.

— Вірно,— підхопив прокурор.— Ось вам перше непорозуміння. Хто ж отой супротивник ветхого бога? Найпрекрасніший архангел, Люцифер-Світоносець. Чому він повстає проти Єгови? Церква каже: гординя! Звідки? Для чого могутньому космічному духові об'єднувати міріади ангелів для битви з творцем? Як пощастило їх об'єднати? З якою метою? Адже та мета повинна бути прекрасною, інакше непорочні ангели ніколи не посміли б виступити проти господаря неба!

Але залишмо ці питання. До нас дійшли тільки легенди, а легенди — то символи певних ідей, за якими може бути історична реальність. Далі. Деміург Єгова творить Землю і все, що на ній. Він ліпить людину і дає їй можливість жити щасливо й безтурботно. Разом з тим перед безвольною людиною постає спокуса — славнозвісне древо Зла й Добра. Ви всі знаєте, чим це закінчилося: прокляттям і появою смерті. Коротше кажучи, почалася кривава, бунтівлива, хаотична еволюція людства, яка триває й досі.

— Дозвольте мені,— зненацька озвався священик, ласкаво усміхаючись.— Я слухав, слухав... Цікаво,

вельми цікаво... Що ж, можна й так розмовляти про вищі символи. Бог — милостивий батько, він прощає все. Проте — мушу по-дружньому застерегти — святе письмо не є белетристика, тим більше не науковий трактат. Це — символічний виклад духовної історії світу. Кожен образ чи фраза — сокровенні, втаємничені...

— Криптограма? — запитав серйозно прокурор.

— Схоже,— згодився священик.— Щоб збагнути приховану суть тих символів, треба повірити в творця сущого, треба звучати на його нечутний голос. Інакше — замість божого лика ви побачите грубого ідола або порожнечу...

— Дякую,— кивнув прокурор.— Я збагнув. Доводилося читати такі ідеї. Що ж — згодимося, що там символи. Але символи теж свідчать про суть творця. Милосердний творець, сповнений любові, ніколи не скористається грубими символами. Ви ж знаєте про силу слова, логоса. Духовна, інтелігентна істота завжди користується вишуканою, культурною мовою, тонкою образною системою, чарівними метафорами, чудовими притчами. А ветхозавітний деміург — клубок ревнощів і злоби. Ні, не згоден. Навіть за тими символами відчувається злочинна психіка і божевілля, доведене до глобальних або навіть космічних масштабів. Ветхозавітний творець не має права вести людей. Він повинен стати перед судом історії, перед судом Космічного Права. Я сказав!

Прокурор сів. Суддя постукав молоточком по столу.

— Хто хоче сказати?

Усмішка щезла на вустах священика, прозорі очі закрижаніли. Він розгладив бороду, гірко сказав:

— Мені шкода вас, друзі. Ви дуже розумні, ви — інтелектуали, як тепер модно говорити. Ви переповнені інформацією. Знаєте все — від історії релігій до квантової механіки, від генетики до окультизму, від кібернетики до найновітніших гіпотез про походження Всесвіту. З вами тяжко сперечатися. Інколи — неможливо. Тому я не хочу сперечатися. Та й Істина не пізнається в суперечці. То — вигадка софістів. Істина — поза словами. Проте хочу дещо запитати. Ось ви тут руйнуєте релігійний світогляд. Проганяєте з своєї психіки творця, бога. Хочете грунтувати мораль, етику на людських законах, на громадській домовленості. Стверджуєте

мету і смисл буття як вічне прагнення до розкриття таємниць природи. Заперечуєте безсмертя духу, виводячи його з рефлекторної здатності матерії до самопізнання. Гаразд! Але що далі? Людина — комашина серед неосяжності. Перед невимірними океанами часу й простору всі наші зусилля — ефемерні, облудні. Не лише єгипетські піраміди, а й сучасні синхрофазотрони чи термоядерні пристрої порівняно з вічністю — ніщо. Невже вам не страшно дивитися в небо — в зоряну прірву, яка поглине ваш прах, навіть не помітивши цього? Невже ви не розумієте, що ви залишаєтесь перед безоднею на самоті, без жодної надії подолати її?

— Та що це ви страхаєте нас? — скрикнула якась захоплена дівчина, стріпнувши білявою гривою.— Людство почало такий дивовижний штурм космосу, а ви... Ось уже люди на Місяці побували, а там — інші світи, далекі зоряні системи! Зустрінемо інших істот — побратаємося! Потім — Велике Кільце цивілізацій, про яке писав Єфремов...

— Сон,— сумно похитав головою священик.— Марні сподівання. Навіть учені пишуть, що розширення інформації про довколишній світ розширює разом з тим і коло непізнаного. Страшний парадокс! Вихід у космос ще більше підкреслює самотність людини. Кожен крок у безодню показує нові невимірні обрії. І ви не оволодіваєте ними, а бачите, як океан шириться і заливає вас. О ні! Людина неспроможна досягти берега Істини без допомоги Вищих Сил!

— Дурниці! — почулися голоси.

— Ні, не дурниці! — несподівано втрутився в бесіду Сергій Гореница.

— Як так? — здивувалася білява дівчина.— І ви?..

— Заждіть,— махнув рукою вчений.— У тому, що наш гість сказав, є гірке зерно правди. Умноження інформації, посилення енергетичних пристроїв не наближають нас до оволодіння всім космосом.

— Але ж з кожним досягненням ми все ближче до Істини?

— Ні, о ні! Що означає «все ближче» у безмірі? Це — пустий звук.

— То ви теж за віру в творця?

— Та ні,— усміхнувся Гореница.— До чого тут віра, коли людина має розум і волю? Є інший, немеха-

нічний шлях оволодіння космосом. Не завоювання нескінченних просторів літальними апаратами (хоч це теж потрібне), а розширення наших почуттів і розуму у багатомірність світобудови, оволодіння простором і часом, виростання людини з обмеженої тримірної істоти — смертної і слабкої — у всемогутнього титана, який опанує безмірністю, синтезує в собі всю глибинність Макрокосму. Тоді здійсниться мрія древніх мудреців та філософів, атом дорівнюється космосу, людина ототожниться з безмірністю. Друзі! Боги людей — лише небесний негатив нашого хаотичного земного існування. Космічна людина стане сином безконечності, дасть життя і мисль усьому сущому, виведе всіх істот з лабіринта необхідності у царство свободи.

— Незбагненно,— зітхнув священик, задумливо дивлячись на Гореницю.

— Філософська фантазія,— знизав плечима баптист.

— Поясніть,— попросив хтось із хлопців.— А то в абстракції воно гарно, а як конкретно...

— Поясню,— погодився вчений.— Коротко. Інше — додумуйте самі. Останні досягнення науки підвели нас до розуміння космосу як єдиного цілого. Але єдине ціле може існувати як імпульс, а не як інтеграція систем, часток. Тут протиріччя з теорією відносності, яка обмежує швидкість причинності швидкістю променя. Деякий час гадали, що квантовий бар'єр — 300 000 кілометрів на секунду — не буде перейдено. Таким чином космос залишається непізнанним, бо обмежена швидкість у безмежності створює перед читачем нездоланний мур. Пізніше виникла ідея миттєвої взаємодії поза часом і простором. Експерименти в космосі з фазовими кванторезонаторами показали, що всесвіт має, окрім відомих нам взаємозв'язків часово-просторових, більш глибинну взаємність.

— Як це можливо? — не стримався прокурор.— Все ж таки є міріади часток, зірок, планет, істот. Яким чином може між ними бути миттєва, надчасова взаємодія? Адже сигнал все 'дно повинен передаватися в якомусь середовищі, хоча б у вакуумі, долаючи мільярди світлових років?!

— То механістичні уявлення середньовічних учених, які передали нам у спадщину примітивний логіч-

ний апарат мислення. Не буду заглиблюватись у хащі софістики. Наведу такий приклад: зображення на екрані телевізора тчеться одним променем за якусь частку секунди. Вчені припускають, що й всесвіт зіткано одним-єдиним атомом (розуміється, я мовлю не про наш атом, а про невідому нам елементарну енергетичну частку). Життя того єдиного атома і тче мозаїку вселенської еволюції. Таким чином, усе суще тотожне, бо несе в собі імпульс спільного атома. А час і простір — лише ритміка, проявлення, хвилі еволюції. Мисляча істота може й повинна оволодіти секретом цього Праатома. Йдучи за ниткою, з якої ми зіткані, ми можемо свідомо охопити весь космос, розширити свої почуття і пізнання до нескінченності.

— Якась наукова релігія,— скептично зітхнув баптист.— Але без любові, без віри, без надії. У нас — є батько, є творець. Отже — сподівання, що десь можна спочити від хаосу буття.

— Це правда,— кивнув Гарениця.— Нам ніде спочити. Ми — вічні птахи! Нам ніде прихилити голови, бо буття — то нескінченний політ. Проте ви помиляєтесь. Завдання, про яке я сказав, не можна здійснити без любові. Треба дуже любити людей, світ, кожну квіточку, щоб піти на такий божевільний крок. Божевільний, з точки зору «нормального» глузду. Але треба йти! І ми підемо! Нова людина повинна народитися від нас, як ми народилися із тваринного світу! Ви знаєте, що буває, коли в лоні матері затримається плід?

— Мертвороджене дитя,— сказав Григір.

— Так,— гостро глянув на нього Гарениця.— Передчасне народження — теж катастрофа. Отже, потрібне трепетне очікування, щоб людство вчасно народилося в нове буття...

*

...Григір та Галя вийшли на вулицю й рушили до дніпровських схилів. Над Лівобережжям котилися тумани, фіолетовою млою наливалося небо.

— Тобі сподобалось? — заговорив Григір.

— Гарениця гарно сказав. Він мені чимось близький, ніби знайомий...

— Мені теж.

— А судді не сподобалися. Розумні хлопці, але ж це наївно! Самі ж люди понавигадували богів, а потім починають їх судити.

— Це тільки жартівливий прийом.

— А мені сумно. В усіх цих ка-ве-енах, різних дискусіях є якась штучність. Нема органічності, природності. Як, наприклад, у квітів, птахів, у сонця чи в зірок. Там, де є природність,— не може бути дискусій. Про що можуть дискутувати квіти? Або орли? Летімо, брате,— ось єдине слово. А то — змагаються, хто мудріше скаже, хто більше знає, пам'ятає. Хіба мудрість у пам'яті? Чи в дотепності?

— А в чому ж, Галю?

— У простоті, в щирості. Я це відчуваю, але... довести не можу. Та й чи треба? Те, що можна довести,— неправда.

— Парадоксально, але цікаво. І, мабуть, вірно... Давай, Галю, зайдемо до кафе. Ось тут, біля фунікулера. Завтра ж я їду.

— Їдеш?— захвилювалася Галя.— Аж на два тижні!? Так надовго?

— Відрядження,— зітхнув Григір.

Знову повинен обдурювати. А вона говорить про щирість. Як припинити цю недостойну комедію?

З буфету приніс пляшку сухого вина, цукерок, яблук. Наповнив келихи. Галя взяла келих у долоні. Подивилась на світло, усміхнулася.

— Традиція. Але приємна. За твоє повернення. За успіх.

— За любов,— сказав Григір.

Вона заперечливо похитала головою.

— За любов — не можна.

— Чому?

— Тому що вона — поза всім утилітарним. Можна бажати багатства, успіху, здоров'я, але любові... ні! Вона приходить сама. І йде геть теж сама. І ніщо не поверне її.

— Тоді,— мовив Григір,— тоді вип'ємо за те, щоб вона не пішла. Вона тут. Зі мною... Правда, Галю?

— Правда,— просто сказала.— Вона тут, невидима. Як мені хочеться зберегти її.

За два тижні Григір повернувся до Києва. Шеф зустрів його радо, але стримано. Одразу сказав:

— Доведеться тобі знову братися за ту справу, голубе.

— За яку? — не зрозумів Григір.

— Попередню.

— Але ж він з'явився.

— І загубився. Справа надзвичайно ускладнилася. Його вбито.

— Як? — аж скрикнув Григір.

— Не кричи,— сердито перебив шеф.— Не баришня дореволюційна, а криміналіст.

— Але ж він був у в'язниці?

— Його випустили. Виявилось, і дуже швидко, що він не винен у розтраті. Головбух там попрацював після його зникнення. Тоді його запитали — де він був? Курінний заявив, що був на тому світі.

— Як?

— Що чув — те передаю. Ну, його сюди, туди, навіщо, мовляв, брешеш? А він одне: був на тому світі. Ще й захопив з собою сувенірчик. Келих. Прозорий, дуже тонкої роботи. Майже невидимий. Келих узяли, почали аналізувати. Знову до нього — де взяв? Хто тобі його дав? Чи не за кордоном був? Він своє: на тому світі. Коротше — якась буча знялася з приводу келиха. Точно не знаю. Його в психіатричну. В Павловську. Там обсервували. Кажуть, здоровий. І ось раптом звістка. З Інституту фізики дзвонять: пропав келих. Я туди. Кажуть: велика цінність. Треба знайти, повернути. Станьте чаклунами, магами, а знайдіть. Дуже мудрі вони! Де його тепер шукати? Повертаюся — ще один сюрприз. З лікарні повідомили, що герой цієї історії зник.

— Куди? Ви ж сказали, що він убитий.

— Зажди. За дві години органи міліції сповістили, що на Брест-Литовському шосе, за Святошиним, знайдено два трупи.

У Григора защеміло серце. Затамував подих.

— Чому два? Хто другий?

— Оце і є найдивніше,— суворо сказав шеф.— І може, найстрашніше. Вбито батька й... дочку.

— Галю?! — несамовито закричав Григір.

— Її,— скупо підтвердив шеф.— Без істерики. Вперше чуєш про смерть?

— Галю вбито...— тупо повторив Григір.— Як же так? Як же так?

Він заплакав. І не витирав сліз.

— Е, хлопче! Ти, я бачу, не тільки виконував завдання, а й...

— Так, покохав її! — з відчаєм сказав Григір.— По-справжньому! Невже це злочин? Невже не маю права?

— Голубе,— замахав руками шеф.— Маєш право! Маєш! Гм. Тільки дивно все це... Ну, гаразд. Візьми себе в руки. Їдьмо!

— Куди?

— До моргу. Подивишся. Треба, щоб і ти підписав акт. А то бабусю викликали, як її? Григорук? Так вона заливається сльозами і не може слова вимовити. Глянула і заголосила: «Ой, ти моя сиріточко, та що ж вони з тобою зробили?» А потім знепритомніла. Подивишся ще ти. Для точності.

Шеф узяв очманілого Бову під руку, повів до машини. Хлопець сидів біля начальника, байдуже дивився на велелюдні вулиці. Що йому тепер праця, дискусії про богів? Згасло світло. Довкола лише пітьма. Вона була — цілий Всесвіт.

У морзі їх зустрів черговий у білому халаті. Григір з жахом поглядав на непорушні тіла, покриті простирадлами. Сині ноги, розкраяні черепи. Це те, що було життям. Яке безглуздя! Невже й вона?.. Невже й вона?..

— Дивись,— сердито прошепотів шеф.

На мармуровій плиті лежало дівоче тіло. Навіть смерть не вбила краси. Судорожно витягнуті вздовж тіла руки, на обличчі сліди мук. Григір схилився над нею, не вірячи власним очам. Не вона! Не Галя! Дуже схожа, але не вона! Ось манікюр. Ліловий. А Галя не робила. І нігті довгі, модні. Медикам таких не можна. Трохи підфарбовані очі, а Галя не фарбувала. Ні, ні. Це не вона!

— Не вона! — хрипко сказав Бова, схвильовано дивлячись на шефа.

— Як то не вона? — розгубився шеф.— Ти точно знаєш?

— Точно.

— Тоді це ускладнює справу. Документи при ній були на ім'я Курінної. Документи справжні, не підроблені. Хто ж вона? І де Курінна? Її вкрадено. З якою метою? Тут діяв не простий злочинець. Батька вбито, дочку вкрадено. Замість неї вбито схожу на неї. І все це заради келиха? Що ж він означає?

— Тисячу вузлів,— прошепотів Григір.

— Доведеться тобі їх розв'язувати.

— Буду,— відповів Григір, відчуваючи, як у серці народжується іскра надії.— Я її знайду й під землею.

— Мабуть, це складніше, мій друже, ніж під землею,— задумливо промовив шеф.

Вони попрощалися з черговим і вийшли з моргу. Зупинилися біля машини.

— Ось що,— сказав шеф.— Сідай і катай до Павловської лікарні. Йди до головного психіатра. Розпитай про Курінного. Про той світ, про чорта, демона, про що завгодно. Ти розумієш? Нас цікавить усе, що зв'язане з ним. Учені знехтували його розповіддю, а ми не маємо права. Ти розумієш?

— Розумію.

— Бувай. Я жду. Ось та справа, про яку ти мріяв. Рушай. Я доберуся трамваєм.

Частина друга

ЗУСТРІЧ З ПРЕДКАМИ

Головлікар психіатричної, опецькуватий, веселий чолов'яга, зацікавлено оглядав з ніг до голови Бову. Похитав підозріло головою.

— Ну дався він вам! Носитеся з ним, як дурень з писаною торбою. Елементарна шизофренія, депресивний психоз, яскраві галюцинації. Не забувайте, що він працював директором горілчаного заводу. А біля чого ходиш, того неодмінно понюхаєш. А це така штучка, що... Наслідки не потребують пояснень. Ха-ха!

Бова не підтримав жартів лікаря, похмуро дивився на його багровий ніс, думав: «Не знаю, як покійний, а ти куштуєш її, голубчику, та ще й частенько». А вголос сказав:

— Може, з точки зору медицини, все так, як ви кажете. Але справа не проста. Кримінал. Його вбито.

— Не дивно. Людина втекла з лікарні в такому стані. Якби ви побачили, що він тут виробляв. Натягнув на себе шмаття різного, зробив шапку з газети, змайстрував булаву з кавуна, а потім оголосив себе отаманом запорізьким. Почав воювати. З бур'яном у саду. Толочив будяки, бився головою об мур. І кричав, що треба підняти всіх козаків проти татарви, турків і всяких інших напасників...

— Чому ж така несучасна шизофренія? — поцікавився Бова.

— Якийсь генетичний струмінь,— знизавши плечима, пояснив лікар.— Прізвище — Курінний. Певно, його предки були козаками. Безумовно, ознаки і якості в генах залишилися, відтіснилися в глибину підсвідомості. В результаті якогось психічного зрушення гіпертрофовані накопичення минулого вирвалися в сферу свідомості і зруйнували психіку.

— Можливо, й так, як ви кажете,— погодився Бова, щоб скоріше припинити цю розмову.— Та дивно, що людину в такому стані вбито...

— Може, він на когось напав. Уявляєте: вискакує людина з кущів, вимахує булавою чи якоюсь там палицею, кричить: «Бий татарву!» Накидається на когось. Той, безумовно, захищається. Нема часу розібратися — хворий чи бандит. Випадково вбиває!..

— Не випадково,— різко сказав Григір.— У мою компетенцію не входить розголошення всіх подробиць. Я б хотів познайомитися з тим, що він розповідав. Ви записували його розповіді?

— Та ви що? Чи я збожеволів? — здивовано мовив лікар і зареготав.— Якби ми записували всі марення хворих, то не вистачило б паперу! Ха-ха! А втім, деякі галюцинації параноїків можуть бути цікавими. Ручаюся.

— Жаль,— сказав Бова.— Я гадав, що ви щонебудь записали...

— А він сам записав,— сказав лікар.

— Що? — не зрозумів Бова.

— Та свої ж галюцинації. «Пригоди». Я почав їх читати, а потім плюнув і кинув. Накрутив такого, що чорт ногу злама.

— Ви дасте мені? — схвильовано запитав Бова.

— Будь ласка,— відповів лікар.— У нас такої творчості мішками. Може, ще щось прихопите? Ха-ха! Щоб вашим слідчим було що читати! Га?

— Не треба,— стримуючи роздратування, сказав Бова.— Дайте мені те, що писав Курінний.

— Гаразд, гаразд. Візьміть. Нічого не збагну, хоч убийте. Навіщо вам ця історія? — Він приніс Бові товстий зошит у коленкоровій палітурці, а сам, поглянувши на годинник, почав знімати халат.

— Ну, мені пора, голубе. Мій час скінчився. Хворі хворими, а треба й додомоньку заглянути.

Григір попрощався з лікарем, доїхав до Червоного майдану. Потім пішки пішов до Дніпра. Сів у затишку. Хлоп'ята вудками ловили рибу, весело перегукувалися пароплави. Але Григір уже не чув нічого. Він розгорнув зошит. На першій сторінці розгонистим, хапливим почерком було написано:

«До Президії Академії Наук».

А трохи нижче:

«Від громадянина Курінного Андрія Пилиповича».

А потім великими літерами врозрядку:

«ЗАЯВА».

Далі текст заяви: «Хоч мене і вважають божевільним, та я таким себе не вважаю. Все, що зі мною сталося, було насправді, а не в уяві. Доказом того є моя багаторічна відсутність на землі і келих, який я приніс з того світу, куди раптово потрапив. Келих відповідними органами передано в наукові інститути, а там є люди всякі, вони можуть оббрехати мене. Щоб уникнути зайвих розмов, я пишу вам ці записки. Щиро бажаю, щоб наука скористалася ними. Клянуся, що все від початку до кінця правда, те, що нижче мною написано, про що й розписуюся

Андрій Курінний».

...Як сьогодні пам'ятаю, була осінь, бабине літо. В ясному небі летіли пасма павутиння. Ні хмариночки. У такі дні хороше зібратися з товаришами, випити, закусити, погомоніти.

Ми й зібралися. Ми — це я і мої друзі. Голова промкомбінату Гутя, директор ресторану Вирвикорінь, нар-

суддя Капшук і Кравчина — начальник міліції, мій найближчий друг, чудовий мисливець і веселий балакун.

Випили по одній, по другій... Розігрілися. А потім Кравчині заманулося полювати на дикого вепра. Подзвонили в міліцію, звідти пригнали машину, ми посідалися, гайнули до Псла. Там густі ліси і кабаняччя багато. Їх забороняють бити, але тут справа йшла не про закон, а про престиж Кравчини. По дорозі, ще під алкогольною парою, ми консультувалися в судді Капшука — чи не великий злочин вчиняємо, що готуємося знищити вепра?

Він, недовго думаючи, відповів, що по букві закону — це порушення, але якщо підійти до цього по-людському, то...

— То що?— хором проспівали ми.

— То виявиться, що це вельми корисна справа.

— Та це певна річ! — загорлав Кравчина.— Це ми матимемо нагоду переконатися сьогодні ввечері! Ха-ха!

— Не кажи гоп, доки не перескочиш! — їдко мовив Вирвикорінь.

— А ще корисно це для торжества істини! — завершив свої роздуми Капшук, піднявши вказівний палець.

— Філософ! Ціцерон! — кричав Кравчина, обнімаючи Капшука.— Тобі — найсмачнішу частку вепра!

— А яка вона — найсмачніша? — поцікавився Вирвикорінь.

— Директор ресторану — і не знаєш? — обурився Кравчина.— Рило, братці ви мої! Рило!

— Рило? Та що ж там їсти? На один ковть!

— Подавишся за один ковть! — засміявся Кравчина.— У дорослого вепра рило як баняк! Тушене рило — амброзія, божественна їжа! У кожної тварі є своє найсмачніше місце. У слона — хобот, у ведмедя — лапа.

— Лапа? — здивувався Капшук.

— Лапа. Ти що — не їв ведмежатини?

— Не доводилося...

— Тоді ти даремно жив на світі! — авторитетно заявив Кравчина.— Гей, сержант, жени хутчій! Щоб як супутник по орбіті твоя машина мчала!

— Так перевернемося!

— Не маємо права перевертатися! — горлав Кравчина.— Ми не завершили дискусію! На чому ми зупинилися? На найсмачніших місцях! У верблюда найсмачніший горб!

— Ти й верблюда їв? — здивувався Вирвикорінь.

— Ти запитай, чого я не їв! — гордо сказав Кравчина.— Моржа, тюленя, акулу, каракатицю, гадюку.

— Гадюку?! — жахнувся Капшук.

— Атож. Смачнюща штука, братці ви мої! Одрубаєш голову, розпанахаєш її навпіл, солиш, загортаєш у лавровий лист, потім у капустяні листки, потім — у ямку, де тільки що горіло багаття. Прикидаєш жаром, а пізніше... Стій! Приїхали!

Ми зупинилися на невеликій галявині над Пслом. Довкола шумів ліс. Поміж зеленою кроною сосни святковими нарядами виділялися берези, осики, дуби; на землю падало золоте, червоне, оранжеве листя, утворюючи на землі барвистий килим. Пахло мохом і грибами.

Хлопці розібрали зброю, з галасом вивалилися з машини.

Кравчина командував.

— Ви, галасуючи, йдіть ось так! — давав він настанови.— Ланцюжком, ланцюжком! Та перегукуйтесь. Щоб розриву не було. А я об'їду довкола, перехоплю вас. Буду чекати біля Чортової Верби. Знаєте Чортову Вербу? Там завжди кабани бродять!

— Знаємо,— весело кричали мисливці, вимахуючи рушницями.— Давай шуруй!

Кравчина рвонув на машині далі, а ми рушили поміж деревами, як він і наказав, лементуючи, хто як умів. Праворуч від мене йшов Капшук, інколи я бачив його постать між темними стовбурами дубів; ліворуч — Гутя. Потім я спустився в глибоку долинку, а коли вибрався, вже нікого не бачив. Мабуть, хлопці обігнали мене.

Я погукав, погукав, та ніхто не обізвався. Десь далеко чувся шум машини. Я замовк. Стало сумно. І навіщо було їхати на вечір глядя в ліс? Мало тому Кравчині півкабана, закортіло ще в Петрівку мерзлого. От що робить з людьми алкоголь! І смачна штука, а все-таки вреднюща! Якби вчені попрацювали над нею, вдосконалили. Щоб і весело було, як вип'єш, і на здо-

ров'ї не відбивалося. Ото досягнення! Я б на таке діло цілу академію одкрив би, тисячі вчених посадив би!

Так розмірковуючи, я ще трохи пройшов, потім вирішив спочити. Хай йому біс, тому кабанові. Чи знайдемо його, чи ні, а ноги наб'єш! Кому треба, хай ганяє. А я — посиджу.

Я осідлав широкий дубовий пень. Спершись на рушницю, замислився. Потягло на сон. Каюся, завжди любив у вільну годинку піти до лісу полежати горілиць проти неба, подрімати. Заколисує природа.

Хоч я був і п'яненький, та все ж таки на землю не ліг. Бо каюк, якщо ляжеш на сиру землю восени. Покорчить руки й ноги. Тому я вирішив хвилинку заснути сидячи, а потім почимчикувати до Чортової Верби.

Мою дрімоту розігнали якісь тихі звуки. Зашелестіло листя, хтось зупинився біля мене, поклав руку на плече.

— Га? Що? — кинувся я зі сну.— Це ти, Кравчина?

— Це я, синку,— почулася тиха відповідь.

Я протер очі, глянув перед собою. Звівся на ноги. Коло мене стояв батько, якого я бачив лише на фотографії. У громадянську він був партизаном і загинув у бою з німцями.

Я одразу пізнав його. Та ж сама папаха, що й на карточці, жупан, шаблюка. Довгі козацькі вуса, чорні, оксамитові брови, гострий орлиний погляд. В роті у мене пересохло. Почав протирати очі.

— Дарма протираєш очі,— усміхнувся він.— Я не привид.

— Як же ти?..— пробелькотів я.

— Що?

— Звідки? Чому тут?

— За тобою...

— Як... за мною?

— Всі вже зібралися. Чекаємо на тебе.

— Хто зібрався? — жахнувся я.

— Рідня. Хто ж іще? Ходімо.

Він рушив у глиб лісу. Я несміливо ступав поруч. Шалено щипав себе за руки, за вухо. Та постать батька не щезала, я чув його подих, бачив широку спину, високу смушеву шапку.

— Тату!

— Що? — не обертаючись, озвався він.
— А як же...
— Що?
— Ти ж умер?
— Ну?
— А тепер живий.
— То ти не радий?
— Чого ж? Я радий. Тільки ж це неправда.
— Що неправда?
— Що я тебе бачу?
— А хіба не бачиш? — здивувався батько.
— Бачу... Тільки ж це мара?!
— Ти вже й своїм очам не віриш,— докірливо похитав головою батько.— До чого дожився, синку!..
— Та вірю. Тільки ж наука...
— Що?
— Твердить, що того світу нема.
— Того нема,— згодився батько.— А цей є.
— Який цей?
— Де ми з тобою.
— А чого ж тебе я раніше не бачив? Ти ж загинув.
— Загинув. Для тебе, для матері. Для тих, хто поруч вас. А для тих, які йшли зі мною на бій,— ні. Ми живі. І ніколи не вмремо.
— Чому ж вас не видно?
— Ми не хочемо заважати вам. У нас своє життя. У вас — своє. Як син жениться, батько відділяє його, робить нову хату, сам живе в старій. Збагнув, синку?
— Нне... зовсім... Тебе ж закопали...
— Собаку можна закопати,— гнівно озвався батько.— Падло... А людину не закопаєш. Вона невмируща.
— Мара якась,— пробурмотів я.
— А казка? — дивно промовив батько.
— Що казка?
— Казка вічно живе. І діти їй вірять. І дорослі теж, які мудріші. Ти гадаєш, дарма казка живе віками? У ній, синку, велика правда. Те, що я прийшов до тебе,— теж казка. Не мара, а правда. Мовчи. Ми вже недалеко.

Доки я розмовляв з ним, навколо все змінилося. Зникли осінні дерева, на віттях з'явилося ніжно-зелене, яскраво-блакитне листя, поміж ним червоніли й

жовтіли великі квіти. До ніг лягала висока шовковиста трава, у променях світанку грала самоцвітна роса.

Я дивувався. Начебто ж повинне бути надвечір'я, а тут бач — світання! Невже я проспав цілу ніч? Так ні. І ліс якийсь нечуваний, і покійний батько.

Проте перше хвилювання минуло. Я заспокоївся. Мало чого там наука заперечує? Он в журналах науково-популярних сперечаються, а не знають, що в землі робиться, під ногами. Гм... Як він сказав? «Собаку можна закопати, а людину — ні...» Дуже гарно сказав. Проте це ж фраза. А тут — факт. Вже йдемо з півгодини, а видіння не зникає.

Ліс порідшав. Почалися квітучі поля. Біля лісу височів велетенський палац. Він сягав сферичною покрівлею хмар і здавався зітканим з барвистих прозорих ниток чи з променів. Чарівне видовище.

Батько не дав мені намилуватися цією казковою спорудою. Показав рукою на великі, розцяцьковані візерунками двері.

— Заходь. Всі вже за столом.

За столом? Що він сказав? Невже й тут, у міфічному світі, п'ють та їдять? Оце так штука!

Ми опинилися в залі. Від дверей до безкраю стояли столи, вкриті вишитими скатертями. А обабіч на ослонах сиділи жінки й чоловіки. Всі в барвистому гарному вбранні. Мерехтіли дівочі вінки, вбирали очі густі, ніжні вишивки, біліло чисте, ніби сніг, полотно сорочок, синіли, червоніли козацькі штани та кунтуші. А ще далі — розмаєво таких дивовижних убрань, що я не бачив і в сні. Люди в халатах, у тюрбанах, у білих покривалах, з барвистими запонами на лицях Господи боже ти мій, куди це я потрапив?

Всі дивилися на мене. Моторошна тиша. Я глянув на себе й знітився. На мені була зелена фуфайка, гумові чоботи для полювання, якийсь чорний светр. Ніби брудна пляма на тлі того святкового розмаїття, яке тут було.

— Це твій син, Пилипе? — суворо запитав гарний широкоплечий чолов'яга.

— Так,— відповів батько.

— Як ім'я?

— Андрій,— прошепотів я помертвілими вустами. Мені важко було дивитися в очі тому чоловікові.

— Гарне ім'я,— кивнув козарлюга.— А ти знаєш, хто такий я?
— Не знаю.
— Не дивно. Я — твій дід Гордій.
— Мій тато,— пояснив батько, поглядаючи на мене.
— А це,— поклавши на плече своїй сусідці руку, мовив далі дід,— твоя баба Соломія.
Я глянув на бабу. Вона всміхнулася щиро, привітно кивнула. Оце так бабуся! Ніби вісімнадцятилітня краля. Вуста як маків цвіт, зоряні очі, лебедина шия. На кого вона схожа? Ба, та на мою ж Галю. Немов викапана. А я все гадав: у кого вдалася Галя? І я наче не такий, і дружина білява. А тепер ясно, звідки чорно-синя коса, оксамитові брови!
— А я твій прадід,— озвався парубок у сивому жупані, з барвистою стрічкою на грудях.— Семен Грім.
— А я — прапрадід,— гукнув інший.— Козак Іван Вогонь.
І пішло, і пішло. Загуло, покотилося від краю до краю. Яка ж у мене численна рідня! Вона розросталася, сягала кореням у інші племена і народи, виклюпнулася до старовинних кочівників, перекинулася до Індії, а там загубилася десь у нескінченності легендарних атлантичних рас. Я був оглушений, збентежений. Не знаю, скільки тривало це знайомство, скільки клекотів палац від гомону рідні. Потім озвався дід Гордій.
— Пишайся, синку. Добрий корінь маєш. А з доброго кореня і добре дерево росте. Нема в твоєму роду поганців-зрадників, нема насильників, нема ледарів і нікчем. Бойова і чесна рідня. Ось я, приміром. Закатували мене царські жандарми. А за що? За те, що не схилив голови, згадав Кармелюка, пішов у ліси, пускав півня панам неситим.
— А я,— озвався прадід Семен Грім,— під Уманню впав од шаблі лядської. Гарно ми тоді погуляли з Гонтою та Максимом. Можеш гордо називати ім'я прадіда Семена.
— А я кобзар,— гукнув прапрадід Іван.— Спочатку козакував, потім потрапив у полон до ляхів. Випекли вони мені очі, здерли пасів з десять шкіри на спині, пустили на посміх, на жах, на глум. Та я не

загинув. Добрався на Вкраїну, навчився грати на кобзі. Ходив шляхами, лісами, тішив людей нещасних піснею вольною, давньою. Любили мене кріпаки, що в рабстві страшному я їм давав надію на майбуття. Так я зостарівся та й загинув десь у яру од голоду й холоду. Проте дарма! Можеш добрим словом згадати прапрадіда Івана. Глянь — я тепер знову видющий, молодий! Як наша невмируща пісня!

Родичі розповідали про свої подвиги, про героїчні бої, великі справи, а я стояв перед ними знічений, приголомшений. Що я скажу їм?

І ось замовкло велелюдне зборище. Дід Гордій запитав:

— А ти? Що скажеш про себе? Рідня хоче знати.

— Про себе? А що я скажу?

— Тобі видніше. Які подвиги вчинив? Ким став?

— Подвиги? Не знаю. Ніколи не думав.

— А про що ж думав?— нахмурився дід.— Ну хто ти? Козак? Чи гречкосій? Чи, може, кобзар? А чи коваль добрячий?

— Я директор горілчаного заводу,— похвалився я.

Рідня перезирнулася. Батько зневажливо покивав головою.

— Директор? — спіткнувся дід на тому слові.— А що це таке?

— Ну, старший.

— А горілчаний завод? Це де оковиту роблять? Винокурня?

— Еге ж!

— Дивно,— докірливо мовив дід.— Мій онук став винокуром?..

— Цілий завод,— зітхнула баба Соломія.— Це ж можна споїти весь край.

— Не козацький дух! — гукнув Іван Вогонь.— Корчмарська жила у тебе!

— Невже ж для того ми гинули в бою,— гримнув дід Гордій,— щоб ти отак низько впав? Га?

— Я... Мене призначили.

— Хто?

— Старші. Доручили.

— Як то призначили? Якби ти не хотів, то не став би. Інше діло, якби тебе призначили гетьманом чи, ска-

жімо, отаманом... А то — винокуром козацького сина! Негоже, негоже!

— А чом ти вбраний у таке лахміття? — поцікавився Вогонь.— Чи ж в тебе нема святкового вбрання. Вишитої сорочки?

— Та їх більше тепер у самодіяльності надівають,— озвався я.

— А що це таке?

— Виступають перед людьми. Співають, танцюють.

— Співати треба скрізь. Щодня. І танцювати. Отже, щодня треба носити святкове вбрання,— суворо одповів прапрадід.— Затямив? А то вбрався, наче покидьок якийсь несусвітний. Сором на тебе глянути!..

— Доста йому,— примирливо озвався батько.— Він уже збагнув. Не для того ми покликали його. Почнемо свято, любі батьки й матері. Свято єдності. Наповнюйте келих вином невмирущості!

Десь далеко-далеко замерехтів кришталевий келих. У ньому грала криваво-багряна рідина. Його піднімали сотні рук, торкалися вустами, одпивали кілька крапель. З краю в край полилася ніжна пісня. Ніколи я не чув такої мелодії, таких слів. Не описати їх. Не здібний я на те. Тільки відчуття урочистості запам'яталося мені, нездоланної певності.

Келих ішов з рук до рук, ніби летів у повітрі. Ось з нього п'є батько, витирає долонею вуса, передає мені. Я взяв келих, глянув усередину. Там було порожньо. Ні крапельки. Як це так? Глум? Посміх? Самі пили, а мені облизня?

Я позирнув на батька. Він докірливо хитав головою.

— От бач. Не дісталося тобі вина невмирущості. Не дивуйся. Келих наповниться вином, як тільки його візьме до рук той, хто достойний безсмертя...

— А я?

— Суди сам.

— Чому ж? — гірко прошепотів я.— Хіба я не хотів би?.. От якби я жив тоді, як жили оці мої діди й прадіди...

— То що? — насмішкувато запитав батько.

— Я б показав...

Але мене вже ніхто не слухав. Рідня дружно співала, аж луна котилася під склепінням палацу. На мене не звертали уваги. Я крутив у руках прозорий келих,

мимоволі милувався його тонкими гранями, чудовою роботою. У свідомості майнула думка: «Якби показав комусь з друзів — не повірили б».

А чому б і не показати? Взяти його, заховати в кишеню. До речі, це буде й доказом того, що не снилося. Якщо сон, то келиха не буде. А якщо не сон, то...

Я хутенько запхнув келих у кишеню фуфайки. Глипнувши на батька, помітив, що він усе знає.

— Бери,— шепнув батько.— Передай келих спадкоємцям. У ньому велика таємниця.

— Яка? — збентежено запитав я.

— Не час про те говорити. Роби, що сказав. Здалека йде той келих, передається нашим родом все далі й далі, в прийдешнє. А навіщо? Навіть наймудріші діди не все знають. А хто знає, тому велено мовчати. Мовчатиму і я. Ходімо, синку.

Він рішуче провів мене до виходу. Над палацом горіло оранжеве небо. Ліс зустрічав нас вишнево-фіолетовою млою. Ми йшли швидко, мовчки. Батько летів, ніби на крилах. Я задихався від такої ходи.

— Не можу. Зажди хоч хвилинку.

Батько не відповідав. Ще трохи — і він зник між деревами. Я знеможено сів на пеньок. Заплющив очі.

У голові паморочилося. Хилило до землі. Що це зі мною? Руки й ноги немов налиті свинцем!

Я знову підвівся. Закричав:

— Тату! Зажди!

— Ату! — відгукнулися хащі.— Жди!

Де це я? Знову довкола ліс, але не осінній, а весняний, святковий, сповнений галасом птахів і ніжним шумом. В руках рушниця. Та сама, з якою я вирушив на полювання. Що це таке? Приснився мені батько чи що? Так чому ж довкола весна? Не інакше, як галюцинації. Перепився я, от і маєш тепер гарячку...

На грудях у мене щось теліпалося, заважало. Я мацнув рукою — волосся. Борода. Закудлана, довга борода, аж до пупа. Що за диво? Коли це я встиг обрости? Наче Робінзон. Я глянув на рукава фуфайки — вона потрухла, а з дірок вибивалася вата, крізь драні штани світилися коліна.

Я злякався. Леле! Що це зі мною? Ще один сон? У кого розпитати? Де люди?

Я оглянувся, впізнав знайомі місця. Отут Лисячі Нори, відоме всім мисливцям урочище. Недалеко звідси дорога, по ній можна почимчикувати до містечка.

Я поспішив до шляху. Що зі мною було? Це вже якась патологія. Треба звернутися до лікаря. Бо що ж це виходить? Їхали на полювання восени. Потім я мандрував десь у нетутешньому світі, бачив покійних дідів та прадідів. А тепер — весна. Тут сам чорт ногу зламає. Не інакше, як я бачу кілька різних снів підряд. Не здивуюся, коли й цей весняний ліс виявиться марою. А де ж тоді реальний світ? Може, й те, що я був директором горілчаного заводу — теж мара, сновидіння?

Задихаючись, вибрався на шлях. Вряди-годи з лісу та в ліс ішли машини. Шофери підозріло позирали на мене. Не зупинялися. Нарешті якийсь бензовоз різко загальмував, і мордатий здоровило басом крикнув:

— Ей, бродяго, сідай підвезу! Чого це ти в такому затрапезному вигляді? — поцікавився шофер.

— У якому?

— А наче тебе вовки шматували. І з рушницею! Адже не сезон. Ти, брат, чи не браконьєрствуєш?

— Та де там,— неохоче озвався я.— Був у гостях. У лісника одного, в дружка свого. Та захворів. Провалявся довгенько. А рушницю так забрав. Ще з осені там була.

— А,— підозріло буркнув шофер.— Ясно...

Не знаю, що йому було ясно, та тільки він більше не сказав ні слова. Коли в'їхали до райцентру, запитав, де я буду сходити. Я попросив зупинити біля перукарні. В кишені я знайшов срібняки. Шофер рішуче замахав руками і рушив далі.

Зайшов до перукарні. Не йти ж додому в такому вигляді. Жінка переляκається.

Крісло було вільне. Сів. Дівчина скептично оглянула мене.

— Що вам? Підстригти бороду?

Її колега — піжонистий хлопчина — пирснув зо сміху. І звідки вони такі отут взялися? Щось я раніше їх не зустрічав. Ще недавно тут працювали поважні люди, літні, досвідчені, культурні. Я розгладив бороду, глянув у дзеркало. Жахнувся. На мене дивився старезний дідуган, сивий, зморшкуватий, брудний. Сам себе

злякався. Мій погляд зупинився на календарі. Там чорніла цифра 21. Трохи вище напис: травень. Боже мій! Де ж я провалявся цілу зиму? Дивлюсь на рік. Який жах! Не півроку, виявляється, а три роки минуло!

Дівчина сердито запитала:

— То що будемо робити?

— Поголити. І підстригти.

— Як? По-людському?

— Еге ж,— не став я сперечатися.— Хай буде по-людському...

І ось з люстра на мене дивилась нормальна людина.

— Ну от,— ласкавіше озвалася перукарка.— Гарний же дядько, можна ще й за дівчатами...

Я кинув їй карбованця й скоріше гайнув на вулицю. Коли підходив до свого будинку, ледве тримався на ногах. Що скаже дружина? Як зустріне?

Двері відчинила незнайома жінка. Вона підозріло глянула на мене, невдоволено запитала:

— Кого вам?

— Як? — здивувався я.— Я прийшов до себе додому.

— Додому? — прошепотіла жінка, бліднучи. Тут вона побачила рушницю, заверещала і хряпнула дверима перед моїм носом.— Чого вам треба? — крикнула вона з-за дверей.— Я подзвоню до міліції!

— Схаменіться,— якомога спокійніше озвався я.— Не розбійник я. Покличте Килину Макарівну.

— Яку Килину Макарівну? — притихла жінка. Насторожилась.

— Та яку ж? Курінну, господиню квартири.

— Таке скажете! — мовила жінка.— Та її вже два роки, як нема.

— Як то нема? — скрикнув я, і серце моє завмерло від страшного передчуття.

— А так. Померла вона.

— Померла?..

— Чоловік її десь повіявся. Злодіяка був і п'яниця. У неї забрали квартиру, конфіскували майно. Вона з горя й померла.

— А донька? — тремтячим голосом запитав я.

— Галя?

— Галя.

— Забрали десь в інтернат. А пізніше ще кудись. Чи в Києві вона, чи деінде, не відаю! А хто ви? Нащо вам про теє знати?

Я не відповів. Убитий горем, пішов на вулицю. Килина померла. Галя десь по світах вештається без батька-матері. Що це зі мною? Куди тепер?

До Кравчини. До начальника міліції. Він же організував те прокляте полювання. Певно, він і розплутає страшний клубок...

*

— Вам кого? — запитав черговий міліціонер, встаючи з-за столу.

— Начальника. Товариша Кравчину.

— Можна. Тільки навіщо з рушницею?

— А вона мені не потрібна,— розгубився я.— Це так... випадково. Купив.

— Залиште,— строго сказав черговий.— Ідіть. У начальника нікого нема.

Я несміливо переступив поріг. Кравчина підвів голову, одсахнувся.

— Ти?

— Я, друже,— вбитим голосом одказав я.— Рятуй мене!

— Рятуй? — перепитав Кравчина зловісно.— Три роки десь пропадав, а тепер — рятуй?

— Я божеволію! Я нічого не можу збагнути.

— Зате прокурор давно збагнув. На тебе оголошено всесоюзний розшук. Розтрата на сотні тисяч.

— Яка розтрата?

— Грошова. Я й не знав, що ти такий хват. Хай там якусь пляшку, дві... для дегустації, а то — мільйонер знайшовся! Так держава в трубу вилетить з такими робітничками! Сідай, розповідай, де був, куди подів гроші?

Я сів приголомшений.

— Повір, я не брав ні копійки.

— Ревізія була. Все визначено.

— Головбух постарався! — спалахнув я.— Й тоді я знав, що він на руку нечистий. А пізніше, коли я зник, він скористався.

— Ну-ну! На людину не вали. Потім розберемося.

Мене цікавить одне: де ти шлявся? Чому в такому вигляді? Дрантя. Пропився? Все до копійки.

— Глянь на мене. Я ж у тій самій фуфайці, що тоді одягав!

— Коли тоді?

— А як ми їхали на полювання. Коли ти затіяв з кабаном, хай би він був проклятий!

— Кабан ні до чого! До речі, я таки вбив порося,— похвалився Кравчина.— Тебе не знайшли. Думали, десь ліг спати. Не знайшли. Другого дня мисливці обнишпорили весь ліс. Як у воду булькнув. Думали, вепр з'їв. А тут головбух зголосився. Каже, операцію провів Курінний. Розтрата. Ревізія. Еге, сказали ми, тепер ясно, куди він подався. Десь гайнув на Далекий Схід або в Сибір, підгулює з дівчатами!

— Нема в тому, що ти сказав, ні слова правди.

— От я й хочу почути правду від тебе. Давай починай.

Я розповів йому все. Як на духу.

Кравчина не перебивав. Тільки мугикав і кивав головою. Інколи позирав на мене, малюючи олівцем на аркушику якісь візерунки, коники, галочки. В очах його блискали іронічні іскорки. Коли я скінчив, він запитав:

— Все?

— Все.

— А до чого тут я?

— Як до чого?

— А так. Цю історію можеш розповісти психіатрові. Якщо він повірить. А мені потрібна правда.

— Але все це правда! — гарячкував я.

— Це така правда, як котове сало,— сердито озвався Кравчина.— Я бачу, що ти за три роки нічого путнього не придумав. Три роки на те, щоб вигадати дешевий містичний детектив. Ні, братці ви мої, зі мною не пройде! Не пролізе така липа! Доведеться тебе одправляти на казьонні харчі...

— Як же так?

— А так. Стерво ти, Андрій Пилипович. Килину Макарівну жаль. Гарна, добра жінка була. А через такого поганця пропала.

— А чи не ви все забрали? — гнівно крикнув я.

— Закон. Суд. Все законно. Якби од мене залежало, а то ж Капшук.

— Всі хороші! Як їсти, пити, то добрий був Курінний. А як нещастя — в кущі!

— Дружба дружбою, а закон, братці ви мої, закон — нерушимий! Та що я з тобою патякаю? Не знаю, чого ти прийшов до мене? Розжалобити?

— Вияснити правду.

— Я вже тобі сказав. А тепер хочу бачити твоє розкаяння. Подумай. Не гарячкуй. Згадай, де був? З ким? Де гроші?

— Я вже тобі все розповів.

— Угу,— захлинувся від сміху Кравчина.— Значить, на тому світі був?

— Був. На тому чи на якомусь іншому — не відаю. А що бачив батька і всю рідню — це правда.

— Угу. І келих захопив з собою?

— Захопив. Стій, стій! Де ж він?

Я лапнув у кишені. Там, справді, щось було. Тремтячою рукою витягнув келих. Поклав на долоню, розглядав його, ніби чудо. Отже, правда? Правда!!!

— Що це?— запитав Кравчина.

— Як то що? Та келих же!

— Той самий?

— Той самий.

— Дай сюди!

Начальник міліції узяв до рук чарівний утвір, замилувався його легкістю, прозорістю, переливами майже невидимих граней. Зважив на долоні.

— Як пушинка,— здивувався він.— От уміють робити. Молодця вчені. Синтетика йде вгору. Де вкрав?

— Як?

— Де свиснув? У ресторані? Торочиш про той світ. Артистом став. Я ж сказав: психіатру це чудова байка, а мені... Я стріляний горобець.

Він кинув келих у куток. Келих беззвучно вдарився об стіну, одскочив, ніби опука, і м'яко впав на килим. Кравчина здивувався, підняв його. Ще раз сильно вдарив об підлогу. Келих не розбився.

— Добра робота,— похвалив Кравчина.— Певно, імпортний. Все-таки де дістав?

— Я вже сказав.

— Упертий ішак! — зітхнув Кравчина.— Я хотів як краще, а ти гнеш своє. Сам лізеш у петлю.

— Брехати не буду.

— Так і запишемо. Пошлю доповідну вище. Хай вони вирішують. Келишок при справі. Як речовий доказ. Ха-ха! А тебе — в капезе. Посидиш, подумаєш, погризеш казьонну шкуринку. Нічого, не залишу давнього друга, передам щось. Тільки ще раз щиро прошу: чесне визнання полегшить вирок.

*

Минали дні. У камері зі мною сиділи сімдесятилітній дід і хлопець. За хуліганство. Хлопець побився з товаришем. Після получки пішли в буфет, слово за слово, пішло, поїхало. Один в пику, другий пляшкою по голові. Хлопцеві обіцяли рік. Дід одлупцював свою дружину на храмовому святі. Діди-ровесники згадали, як вона скакала в гречку замолоду. І закипіла в старого кров, він збив з баби очіпок, вирвав косу, почав молотити.

Всім нам було сумно. Хлопець і дід приставали до мене, щоб я розповів їм щось цікаве. Я одмовчувався. Та одного разу розповів свою історію. Хлопець захоплювався.

— Здорово! Фантастика. Це якби письменникові — він би написав книгу. Я знаєте як люблю фантастику? І день і ніч читав би! Там ви були кілька годин, а тут минуло три роки з гаком. Парадокс часу! Не чули? Теорія Ейнштейна. Різна ритміка часу. Про це вже всі фантасти пишуть. Паралельний світ. Якесь завихрення часу й простору.

У мене було завихрення в голові від його слів. Проте це було перше теоретичне обгрунтування моїх пригод, і я відчув приязнь до хлопця, що він щиро повірив мені.

Дід замислено кивав борідкою, мугикав здивовано.

— Гм. А кажуть, що нема бога?!

— Якого бога? — збентежився я.

— А того, що на небі...

— Так я ж його не бачив!

— Все 'дно,— зітхав дід.— Той світ бачив.

— То й що? Такий, як і цей. Тільки дерева інші. Палац гарніший. Люди веселі.

— Покійники,— не здавався дід.— Отже, той світ. Ти мені баки не забивай. Бог є! Так і знай!

— А коли є, чому ти бабі своїй коси вириваєш? — єхидно запитав я.

— Це к ділу не тулиться,— сердито огризнувся дід.— Бог одне, а баба інше...

Так ми дискутували кілька днів. Потім мене викликав Кравчина. Він був збентежений.

— Знаєш, келих теє, як його... химерний.

— А що я тобі казав?

— Ти не гарячкуй, не гарячкуй. Гм. І діло твоє з розтратою прояснюється. Не винен ти, здається. Я радий. Радий. Поїдеш до Києва, брате мій! Ось так. Там учені зацікавилися твоїм келихом. Доки ще діло не завершено, поїдеш під конвоєм. Не ображайся, закон— діло святе. Бувай. Коли що — не будь на мене в обиді! Я що? Тільки виконавець закону.

У травні мене привезли до Києва. В Лук'янівську тюрму до мене приїжджав якийсь сивий учений. Він привіз у скриньці келих. Попросив наглядача, щоб залишив нас на самоті. Дружньо усміхаючись, сказав:

— Голубе, вашому келиху ціни нема. Він унікальне явище.

— Я дуже радий.

— Треба, щоб ви розповіли нам про нього все-все. Де, що, як? Бо, розумієте,— дивні речі. Ми його свердлили, нагрівали, аналізували. Ніщо не бере. Свердла ламаються. Жодного знаку. Не боїться плазми в кільканадцять тисяч градусів. Спектроскоп не дає результату, ніби в келиху неземні елементи. І вага... Він нічого не важить.

— Як так?

— А так. І не витісняє воду. Це — чудо. Хто його зробив? Де? Поясніть нам. Лише ви можете це зробити.

— Я вже розповідав органам.

— Знаю, знаю,— з досадою одмахнувся вчений.— Якась казочка. Мене не цікавить ваше алібі. Я не працівник органів і, клянуся вам, жодного слова...

— Так я правду кажу,— сердито відповів йому я.— Навіщо мені брехати? Батько мені дав його. Покійний батько. І звелів, щоб я його зберіг, передав

спадкоємцям. Поверніть келих мені. Тим більше, що я не винен, мене незабаром випустять.

— Те, що ви не винні,— чудово,— сухо сказав учений.— Проте келиха я вам не віддам. Він — незвичайна цінність для науки. Жаль, що ви не розумієте цього. Прощайте. Ви просто хвора людина. Може, згадаєте, де ви дістали цей келих, тоді поговоримо. А тепер вам треба лікуватися.

Ще було кілька розмов. Я гнув своє, вони своє. Мені надокучило все це. Які вперті люди! Я просив слідчого, щоб він дізнався, де моя Галя. Він приніс адресу. Я щасливий, що доня моя жива. Рідна дитина! Що вона пережила? А все-таки не здалася! Перемогла. Козацького кореня. Їй би келих! Щоб вона випила вина невмирущості. Я знаю, для неї келих не був би порожній.

Мене оглядали лікарі. Розпитували. Потім повезли до лікарні...

*

Над Києвом спадала ніч. Григір сидів з зошитом на березі.

Що це таке? Безумство? Казка? А що таке реальність? Хіба не є для сучасних учених критерієм інстинності божевільність теорій? Якого ж ще більшого божевілля треба? Плетиво чаклунства і реальності! Як віднайти зв'язок між такими розрізненими частками? Де той Шерлок, який розгадає страшну загадку?

Келих? Звідки він? Ясна річ, що потойбічний світ — то рефлекс хворого мозку Курінного, голос підсвідомості людини, яка сама себе засудила за нікчемне, марно прожите життя. Але він насправді опинився, як казав той хлопець, у якомусь вихорі іншого виміру. А свідомість оформила дивний випадок ось у таку казочку про зустріч з ріднею. Тоді хто ж вручив йому келих?

Холодок пробіг по тілу Григора. Дивна історія. І страшна смерть. Викрадення Галі. Отже, хтось знає про келих. Знає про його важливе значення. Що це? Терафим далеких світів? Провідник космічних енергій? Каталізатор незвичайного?

Треба діяти! Ніщо не зупинить Григора. Почалася космічна ера. В життя входитимуть нові явища. Він

спробує йти за однією з казкових ниточок. І неодмінно розв'яже вузли. А їх багато. Тисячі. Спокій, витримка і любов допоможуть.

Григір ішов покрученими вулицями Подолу, нікого не помічаючи. Зосередився, ніби тримав десь у серці чашу з вогняною рідиною. Сколихнешся — хлюпнуть бризки на живе тіло, завдадуть неймовірного болю.

Що чекає попереду?

Безодня. Туман. Ні шляху, ні обрію. Тількі неясні обриси. Йти наосліп. Лише віра, сподівання, інтуїція, любов. Може, вона врятує, виведе? Детектив і любов!

Хто він — Меркурій з далекої Системи Ари чи Григір — син Землі? Чому він блукає і тут і там по невимірних стежинах Всесвіту, ніби легендарний Агасфер, не знаходячи спокою і втіхи, жаданої істини? І кохана, як фантом, як марево, зникає за обрієм, і друзі летять на битву з марою. І моторошно йому в самотині, серед байдужого неосяжного світу...

Галю, Громовице моя! Горикорінь, Сократ, Юліана, Інеса, Владисвіт, Чайка! Де ви, міфічні друзі, брати з казки? Де шукати вас? Чуєш, кохання моє? Чи знайду я тебе в буряному океані життя? Іскра серед Безмежності — ось твій орієнтир. І нема іншого.

Іскра серед Безмежності...

Частина третя

МЕЧ ПІТЬМИ

Аріман розімкнув поле Тартару. Світоносне Безмежжя охопило його сріблястою спіраллю. Він простяг руки до далеких світил, ніби жадаючи почути якусь відповідь. Тоскно зітхнув, опустив очі. Біля ніг струменіла блакитна вода, на хвильках ледь помітно гойдалися прозоро-сині квіти. Аріман дивився на динамічні пружні пелюстки, а свідомість блукала десь далеко, в невимірних глибинах Всесвіту. Так простояв під променями зірок дуже довго. Приліт невеликого магнельота вивів його з стану заціпеніння. З отвору вийшов юнак з вогняною гривою волосся і холодними стальними очима. Це був новий Космослідчий Ягу. Він поволі наблизився до Арімана.

— Що з тобою, Арімане? В польоті ми тричі сигналізували про свій старт, а ти мовчиш.

— Пробач. Не чув,— відповів Координатор.

— Чому?

— Не знаю. Останнім часом зі мною це буває. Транс, задума, байдужість. Це — найстрашніше.

— Що саме?

— Байдужість. Ніби незрима павутина. Мозок холоне, не хочеться рухатися, мислити, відчувати.

— Я теж не розумію,— озвався Ягу.— Адже ще недавно Ара була піднесена потоком психічної енергії.

— Так було,— повільно відповів Аріман, втомлено провівши долонею по чолу.— Тепер потік зупиняється.

— Чому?

— Вони стають господарями власного розуму. Невже не збагнеш? Там Космократори, там люди Корсара.

— Але ж вони роз'єднані.

— Аналітичний Хроноцентр показав, що вони невблаганно йдуть назустріч одне одному. Магніт єдності невмолимо діє. Це перевершує всяку кіберпрограму. Інформацію наказу можна поволі згасити, веління любові — ніколи.

— Це прекрасно,— сказав Ягу, і в його погляді майнув промінець схвалення.

— Що? — спалахнув Аріман.

— Нерушимість любові.

— Якої? Для чого?— роздратовано запитав Координатор.— Ти знаєш, якого лиха завдала їхня любов нашій системі. Вони Повстанці і не заслуговують на добру думку.

Ягу пильно дивився на Арімана, ніби вперше бачив його. Потім легенько доторкнувся рукою ліктя.

— Послухай...

— Що?

— А тобі не набридло?

— Не розумію,— понуро мовив Аріман.

— Вести цю космічну гру?

— Дуже!

— Чому ж ти?..

— Що?

— Продовжуєш?

— Яка ж альтернатива?

— Не знаю.

— Ось так. Не знаю і я. Треба боротися. Нещадно! Зрушені з місця космічні сили. Ми вже не носії свободи болі, а раби тієї дії, причина якої посіяна давно. І потім...

— Що?

— Я ненавиджу...

— Тих?

— Так.

— Арімане! Ненависть ніколи не будувала. Вона поза Істиною. Ти ж знаєш Хартію...

— Геть всілякі Хартії! — крикнув Аріман.— Про що ти мовиш? Давно перекреслені закони згоди. Ми можемо тепер покладатися тільки на силу. І ненависть — найстрашніша сила. Знаю, що вона поза істиною. Проте я тепер сумніваюся і в істині.

— Як? — жахнувся Ягу.

— Так,— їдко всміхнувся Аріман.— Минула еволюція Ари подарувала нам безліч прекрасних визначень. Любов, Істина, Краса, Досконалість. Ми прийняли їх, як діти приймають солодощі, смоктали, доки занудило. Проте жаль викинути. І ми досмоктуємо до кінця. А потім, зрештою, доведеться виплюнути, бо не можна ж вічно бути дітьми.

— Мені страшно!

— Космослідчому страшно! — насмішкувато сказав Аріман.— Ти мене дивуєш.

— Я не чув від тебе нічого подібного.

— Отже, слухай. Не час гратися в етику. Я викликав тебе не для абстракцій.

— Говори.

— Настала пора рішучої дії. Я згадав: Аналітичний Хроноцентр попередив, що вони з'єднаються, і тоді ідеї Корсара запанують і в тому світі.

— Це страшно?

— Ти — дитина! Пора тобі глибше замислитись над космогенезом.

— Я практик,— невдоволено мовив Ягу.

— Тим більше. Якщо тільки мислячі істоти тривимірності розірвуть кільце просторово-часового колапсу, Ара загине.

— Чому? — збентежено запитав Ягу.

— Тому, що ми давно зв'язали долю власної систе-

ми з енергією того світу. У нас вже нема власної потенції. Треба будь-що не допустити розриву колапсу. Доки носії цих ідей були роз'єднані, доки рівень планетарної науки того світу був низький, загрози такої не існувало, а тепер...

— Я зрозумів. Тепер треба їх... ліквідувати.

— О ні! — заперечив Аріман.— Фізична смерть — пусте. Планета того світу має потужну ноосферу. Їхня інформація залишається. Вони знову відродяться в інших тілах.

— Що ж робити?

— Я маю план. Для того й викликав тебе. Можна покластися на тебе?

— Я давно зв'язав свою долю з твоєю,— суворо сказав Ягу.

— Гаразд. Вірю. Слухай же...

*

Автобус йшов до Верховини. На шостому кілометрі від Ворохти з нього вийшов юнак. Без речей, у простих штанях, брезентовій тужурці. Сутеніло. Над горами купчилися сиві хмари, десь гриміло. Водій виглянув з віконця, крикнув:

— Гей! Куди на ніч глядя? Може, ти не там зійшов?

— Там,— холодно відповів юнак.

— Ну, якщо там,— непевно мовив водій.— А то буває всяке. Недавно троє горе-туристів пішли на Говерлу. Без намету, без теплих мішків, без провідника. Нема й нема. Вже їх зі Львова кинулися шукати. Знайшли...

— Де ж? — поцікавився хтось із пасажирів.

— На Говерлі! Закоцюбли. Саме повалив сніг, мороз. Ти чуєш, парубче?

— Дякую за інформацію,— ввічливо сказав юнак і рішуче попрямував шляхом.

Автобус рушив і скоро зник за поворотом. Мандрівник залишився сам. Він не стишував ходи, невпинно дивлячись на потрійне верхів'я Чорногори. По узбіччю Говерли ще біліли сніги. У вечірній імлі вони наливалися тьмяною блакиттю. Обабіч шляху чорно-зеленою стіною стояли смереки, ялиці, десь ліворуч невтомно шумував потік. За Говерлою сяйнула блискавиця, зго-

дом докотився грім. Юнак вдоволено посміхнувся, звернув до річечки, сховався під велику скелю, з якої падала вода, утворюючи пінистий вир.

Сів на камінь, вийняв з кишені чорний овальний предмет, схожий на ладунку. Відкрив його. Темно-зелена поверхня фосфорично засвітилася, заміїлася золотими нитками. Спалахнула фіолетова іскра, шалено завертілась, намотуючи тугу променеву спіраль. Над Чорногорою між хмарами з'явилося мерехтливе сяйво, знизилось вогнистою кулею над смереками, покотилося в долину. І ось уже наблизилось до потоку у вигляді сріблястого диска, що завис над землею.

Юнак сховав ладунку до кишені, неквапно підійшов до апарата. Фосфоричний ореол довкола диска зник, мандрівник, зігнувшись, пробрався всередину. Як тільки за ним зачинився люк, пульсуюче коло знову замерехтіло і апарат піднявся в повітря, прямуючи до Чорногори.

Юнак скинув брезентову куртку, штани, білизну. Кинув їх у невеликий ящик у шлюзі. Зневажливо глянув на свої худорляві руки, на волохаті, порослі рудуватим волоссям ноги. Торкнувся пальцем стіни. Набрав на циферблаті код. Стіна розтанула, натомість виникла миготлива, динамічна завіса, ніби сплетена з веселкових барв.

Юнак рішуче ступив крізь ту запону. Опинився в головній каюті диска. Тепер це вже була інша істота. Широкі плечі, високе чоло, вогненно-червона грива волосся, сильне гармонійне тіло. Він накинув на себе легке покривало, сів до пульта. Глянув на універсальний хронометр, на шкалі якого пульсували блакитні зірочки, фіксуючи плин часу різних координат Всесвіту.

— Пора,— задумливо сказав юнак.

Тим часом диск плавно опустився на вершину Говерли. З півдня на Чорногору насувалась лавина хмар, у ній кипіла й вирувала гроза. На півночі голубіло чисте небо, наливалося сумовитою вечірньою млою. Внизу чорніли хвилі гір, які зникали за обрієм. Мить мандрівник спостерігав за цим краєвидом, в очах його — вираз жалю. Потім погляд прикипів до пульта, і вже не бачив нічого, крім хронометра.

Ланцюжок блакитних іскорок, дивно сплітаючись, перетворився в кільце. Те кільце спалахнуло рубіновим вогнем, і над пультом виникла постать людини. Чорні очі знайшли юнака. З'явилася на вустах дружня усмішка.

— Ара вітає тебе, Ягу.

— Я не можу відповісти тобі тим же, Арімане,— напівжартома сказав Ягу.— Земля ще не вітає тебе. Зате вітаю я.

— Гаразд,— кивнув Аріман, і обличчя його знову похолоднішало.— Що пощастило зробити?

— Громовиця в моїх руках.

— Де? — спалахнув Аріман.

— У надійному місці,— хитро відповів Ягу.— Навіть ти не здогадаєшся.

— Досить загадок. Що ти з нею зробив?

— Викрав. Довелося використати батька. Психологічний етюд. Його ліквідував. Її — в минуле.

— Що? — жахнувся Аріман.— Ти збожеволів?

— Навпаки,— заперечив Ягу.— Не стерегти ж мені її! Вона надто активна й непримиренна. Навіть у людській подобі. У цьому циклі часу вона вийде з-під контролю. Я її перевів у дев'ятнадцяте сторіччя.

— Де?

— Тут же. В Києві. Монастир. До речі, там і Юліана. Вона черниця.

— Знову абсурд,— з досадою сказав Аріман.— Звести Космократорів, та ще таких. Нароблять нам лиха.

— Ти забув, що це не Ара,— насмішкувато відповів Ягу.— Вони про себе нічого не знають. Довкола ченці, забобони, містичні юрби, молитви. Громовиця стане фанатично віруючою. Навіть у цій фазі часу вона потрапила до рук сектантів. Дві пташки в клітці. Подумаємо, як діяти далі.

— Інші жінки?

— Не знайшов.

— Жаль... Горикорінь?

— Є!

— Прекрасно! — зрадів Аріман.— Це — найголовніше. Де він?

— Очолює новий Інститут. Інститут Проблем Буття.

— Чим займаються?

— Головна проблема — багатомірність.

— Он як!— Важка дума залягла на чолі Арімана, він насупився.— Вже до цього дійшло. Зерно дає парості. Прокляте сім'я Корсара.

— Горикорінь збирається на Місяць.

— Навіщо?

— Важливий експеримент. Готується будівництво філіалу на Місяці.

— І ти нічого не довідався? — роздратовано запитав Аріман.— Загальні фрази!

— Спробуй сам.

— Ти ж Космослідчий?!

— Не такого хаотичного світу. Він мені обрид. Руйнуються закони природи. Не знаєш, як в той чи інший момент стануть діяти ці непослідовні істоти.

— Гаразд. А інші Космократори?

— Ще не знайшов їх.

— Меркурій?

— Він і тут детектив. Химерна кримінальна історія. Він розшукує Громовицю. Хай шукає! Ха-ха-ха! Всі криміналісти світу не допоможуть йому!

— І все-таки ти не втішив мене,— задумливо сказав Аріман.— Доведеться за справу взятися мені самому.

— Тобі, Арімане? — здивувався Ягу.— Ти покинеш Ару?

— Ти не розумієш,— холодно заперечив Аріман.— Вирішальний час, Ягу! Вирішальний. Кожна мить може бути фатальною. Мечі причинності піднято. Їх не видно, але вони вже в польоті. І наш меч повинен вдарити перший! Готуй квантовий інвертор, Ягу! Я переходжу на Землю...

*

Повернувшись з побачення, Галя довго бродила вулицею. Було сумно. Щось не давало спокою. І Григір не такий, як завжди. Нещирий, невеселий. Тінь на чолі, якась тривога в глибині очей. Вона так полюбила його. Кожного дня ввижалося їй круте біле чоло, ясний погляд, добрі сильні руки. А сьогодні коханий Григір ніби відсутній. Здається, що замість нього хтось

інший — напружений, занепокоєний. Щось приховує від неї. Не чуже, а таке, що звязано з нею.

Тремтливо вимальовуються пунктири їхньої спільної стежечки. Хитаються, зближаються, розходяться. Що звелить доля? Від чого вона залежить? Бути чи не бути їм разом? Невже мало всіх мук? За віщо? Хоч би вже за гріхи. Чи за провину предків?

Галя згадала минуле, коли була в інтернаті. Вчилася добре, поводила себе стримано. Як приручене вовченя, що злякано позирає на непроханих піклувальників, терпить ласку, бо не бачить лісу, куди можна було б утекти.

Ніхто її не кривдив. Проте не було і дружби. Чула шептання — образливе, гірке. Щось про батька. Про якісь мільйони. Які мільйони? Він їх не міг узяти. Він був щирий і добрий... Галя усамітнювалась, шукала втіхи в уяві. Малювалися їй прекрасні далекі світи, великодушні, сміливі герої. Замки, споруджені з кришталю і променів, блискавичні польоти між зорями, радісні зустрічі з небесними істотами. У мріях було гарно, ясно. Відчувала себе в рідній стихії.

Знайшлися поза інтернатом люди, які помітили її. Ласкаво заговорили до неї... Так вона опинилася в секті п'ятидесятників. Їй імпонувала атмосфера братерства. Натхненні слова вчителя: «Треба нам народитися звиш!» Як прекрасно! Треба вічно оновлювати себе, відкидати негідне, нікчемне, як скидає гадюка стару, непотрібну шкірку. «Хто любить душу свою, той загубить її!» І це прекрасно! Егоїзм вироджує людину, холодить серце, роз'єднує з іншими. А самотина рано чи пізно умертвить душу! Мудро сказано!

Галя кинулася в обійми любові — неземної, натхненної, чарівної. «Йду, щоб приготувати вам місце. Заберу вас до себе!» «Забери, забери, коханий! — ридала вона, падаючи на коліна і заливаючись блаженними слізьми.— Розкрий браму істини, хочу кохання, хочу дружби і святощів! Пошли друзів — мужніх і мудрих!»

Та поміж блакитними туманами блаженства іноді прозирали плеса тверезості, роздуму. Галя приглядалася до тих, які прагнули поруч з нею до правди, намагалася ввійти в їхній духовний світ. Поступово проходив хміль новизни, і вона побачила звичайних людей. Лише напоєних екзотичним духовним напоєм. Вони

жили, як і мільйони невіруючих. Ходили на роботу, одружувалися, купували меблі, мріяли про нові квартири, випивали, полюбляли сказати єхидне слівце про ближнього. І тільки вечорами на молінні надівали на себе машкару. Ніби грали самі перед собою якийсь спектакль.

Почалися сумніви, вагання. Уважно читала Новий Завіт. Знайшла тисячі невідповідностей. Жахнулася того, що сталося перед Голгофою, після неї. Які невігласи і нікчеми! Навіть початувати кілька годин в Гефсиманії у них не вистачило снаги. Не поспати, зосередившись у полум'яному прагненні захистити вчителя від страхітливої долі!

Глухо шуміли дерева в саду Гефсиманії. Нажахано дивилися з неба зірки на останні години нечуваної драми. Дивилися на поцілунок Юди. Дивилися, як розсипалися врозтіч «вірні» учні і послідовники. «Равві, хто з нас сяде праворуч тебе, а хто ліворуч в царстві новому?» Ось воно, надійшла хвилина вінчання на нове царство! Криваве, болісне вінчання! Де ж ви, учні, апостоли? Чому не стали плече до плеча з учителем, вашим царем? Один — праворуч, другий — ліворуч.

Де там? Розбіглися, як руді миші. Йшли назирці, загубившись у юрбі галасуючих, заінтригованих іудеїв. Йшли, тремтячи за своє спустошене життя, сподіваючись на чудо. А раптом роздереться запона неба і легіони ангелів зійдуть на землю, і мечами світоносними захистять месію?! О, тоді можна буде кинутися йому до ніг, стати поруч, щоб всі побачили його вірних учнів!

Чуда не було!

Була холодна ніч. Знущання, кпини, удари. Докірливий погляд синіх очей, сповнених слізьми нечуваної муки і співстраждання. А учні — в пітьмі. Розгублені, знічені.

Не збагнули нічого, нічому не навчилися. «Доки світло з вами — користуйтеся. Доки ще не згасло — йдіть за ним». Меркне смолоскип, пропадає стежечка в нічній млі, густі тумани сповивають виднокіл.

Вчителя б'ють, а Петро гріється біля вогню. Чому не встане, не кинеться до мучителів, не спалахне святою любов'ю? Чому не покличе учнів, своїх товаришів, щоб кільцем вогню праведного оточили глашатая любові? Хто б посмів катувати його? А якби й посміли, то

полум'яна жертва всіх учнів нечуваним факелом загоріласся б на віки, на тисячоліття! Не павутина догматів і церковних хитросплетінь, а приклад героїчного самозречення!

Галі ставало моторошно на моліннях. Вона з жахом дивилася на конвульсії «пророчиць», які, впавши в транс, белькотали несусвітні дурниці, ніби розмовляли «божественною мовою». Вона тепер бачила перед собою лише хворих людей, яким треба було лікуватися.

Що спільного між цими моторошними збіговиськами і тим чарівним світом, який Галя бачила в уяві, де літають між зорями будівники планет, де на поміч друзям мчать, віддаючи на олтар смерті власне життя, де не моляться видуманим почварам, бо знають: у серці людини і бог і диявол?..

Вона покинула секту. Поступила на курси медсестер. Приходив пресвітер. Умовляв, просив, загрожував. Ще б пак! Таку вівцю втратити. Та Галя назавжди вирвалася з тих тенет. Несла в серці улюблений образ Космічної Людини, мріяла про нього, любила його, але не могла вже віддати свою мрію на поталу жадібним, жадаючим, конвульсійним блюзнірам...

А потім — зустріч з Григором. Дивовижна... Наче сон. Щось давнє, забуте, незбагненне воскресало, випливало з глибини душі. Його очі. Де вона їх бачила, чому полюбила одразу? Чи, може, завжди любила?

Його видіння інших планет, повстань, небувалих звершень. Чому ж вона так близько приймає їх до серця, і вони для неї не просто гарні казки, а якась близька і болісна реальність, яка нині закрита запоною цього життя. Так закриває ліс реальний обрій, що здалеку видівся очам шукача. Серед лісу виднокола не побачити, та все ж мандрівник знає, що він є...

Багатоплинне життя. Сплетіння багатьох еволюцій. Не інакше. Ми звикли себе відчувати самотньо на планеті, уявили єдиносущими в цілій сонячній системі. А може, не так? Навіть Земля може бути перехрестям багатьох різних еволюцій. Як гарно про це вміє мріяти Григір! Розкрити сплетіння суперечливого земного життя, збагнути його велич і порочність — грандіозне завдання. В природі невпинно відбувається порушення закону, і хтось же повинен знайти злочинця, притягти його до відповідальності?..

Галя усміхнулася. Вона ввійшла у життя Григора, стала мислити його ідеями, термінами. І все ж тривога не минає. Ніби десь чатує туго заведена пружина.

Біля хвіртки темніла якась постать. Трохи оддалік стояла машина. Галя зупинилася. Хто? Може, з лікарні? Терміновий виклик?

Людина мовчала. Дівчина злякалася. Грабіжник? Що робити? Закричати? Покликати сусідів?

— Галю!

— Боже!

— Галю, це я.

Дівчина кинулась назустріч тому рідному голосу, обняла, судорожно припала до грудей батька. Рідний, близький! Таточку, звідки? Вона зазирала в його обличчя, але бачила тільки глибокі провалля очей, чула важкий подих. Від нього пахло ліками, на плечах смугастий халат.

— Звідки ти? — плачучи, запитувала вона.— Де був так довго? Ходімо до хати.

— Тссс,— тривожно прошепотів батько.— Мені не можна!

— Чому? — злякалася Галя.

— Я втік.

— Звідки? Що ти кажеш?

— З караван-сарая. Від татарви. Спасибі козакам, допомогли. Он мій товариш чатує. Машина напоготові. Тільки що — одразу в Дике Поле. Не наздоженуть...

Дівчина похолола. Психічно хвора людина. Певно, втік з лікарні. Що робити? Батечку мій, що ж з тобою робити?

— Я хотів тебе побачити. Слідчий дав твою адресу.

— Який слідчий? Ти ж кажеш, що татари...

— Татари — це тепер,— пояснив батько, сполохано озираючись.— А слідчий — трохи раніше. Мене тягали за келих.

— Келих?

— Я був на тім світі. Там мені батько дав келих. Для тебе.

— Для мене?

— А для кого ж іще? Ти ж козацька дитина. Той келих якийсь чарівний. Його били — не розбили, палили — не спалили, довбали — не роздовбали. Такого матеріалу на землі нема. Всі зацікавилися. Де взяв?

Хто тобі дав? Я їм — правду. Так і так — на тім світі дали мені предки. А вони — хто сміється, хто лютує. Ясно, ніхто не вірить. А ти, я знаю, повіриш.

— Я вірю, таточку! Тільки де ж він?

— Еге, де? — щасливо засміявся батько.— Тепер він тут. У машині. Мій товариш привіз його.

Галя розгубилася. Везти батька до Павловської лікарні? Замикати його до «караван-сарая»? Стати зрадницею в його очах?

Від машини оддiлилася постать, наблизилася. Дівчина розгледіла молодого хлопця, обличчя губилося в пітьмі.

— Добрий вечір,— почувся спокійний, лагідний голос.— Я чую вашу розмову і вирішив втрутитися. Ви можете не зрозуміти...

— Я справді нічого не збагну,— з мукою одвітила Галя, кинувшись до нього.— Поясніть.

— Хвилинку,— стишеним голосом сказав невідомий.— Не кричіть. Ви можете зрозуміти, де він був?

— Безумовно. Це я одразу зрозуміла.

— Тим краще. Я допоміг йому звідти вибратися.

— Навіщо?

— Всього одразу не поясниш. Він згадав про келих.

— Ви теж про це? Що за мара?

— Не мара,— заперечив юнак.— Келих є. Незвичайним шляхом він дістався вашому батькові. Але це не має значення. Це справа другорядна. Проте келих незвичайний. І його дійсно адресовано вам...

— Мені?

— Так.

— Не розумію.

— Я теж не все розумію.

— Хто ж ви?

— Вчений,— ухильно відповів юнак.— Я робив аналізи цього феномена. Знаю трохи історію вашого батька. Ні вчені, ні лікарі, ні слідчі не можуть прийняти всерйоз його розповіді. Для вчених келих — просто незвичайний феномен. Для слідчих — загадка, кримінальний казус, який треба прояснити. Для лікарів — одна з форм шизофренії, психоз. Їх цікавить лише батько, а келих — то фікція, вигадка. Зачароване коло! Ми з товаришами вирішили...

— Хто це ми?

— Я і кілька моїх друзів з Інституту фізики. Ми вирішили розв'язати цей вузол. Забрати батька з лікарні (ясна річ, без згоди лікарів, інакше його б не випустили!), вивчити келих, зустрітися з вами, щоб виявити, який зв'язок той келих має з вами.

— Містика якась,— прошепотіла Галя.— Збожеволіти можна!

— Проте факт! Їдьмо!

— Куди?

— До нас. Усі чекають. Там батько все розповість, ми запишемо. Не турбуйтесь за батька. Ми його підлікуємо. Ваша присутність...

— Де це?

— Котедж, ізольоване приміщення.

— Добре,— рішуче сказала Галя.

Вона сіла на заднє сидіння поруч батька. Він обняв її, щось бурмотів. Машина м'яко рушила. В одсвітах ліхтарів дівчина тепер бачила обличчя батька, його дикий погляд.

— Таточку,— шепотіла Галя,— що вони з тобою зробили?

— Нічого, нічого, донечко,— щасливо бурмотів батько, тримаючи її руку.— Тепер все буде добре. Я вже не винокур! Я тепер козак!

— Що ти мовиш?

— Правду кажу! Мені батько казав гіркі слова... І дід... І прадід! А що? Я послухався їх! Тепер Дике Поле — моя оселя! Ого-го! Погуляємо!

— Спокійно,— озвався юнак з переднього сидіння, не оглядаючись.— Згоджуйтесь. Все буде гаразд.

— Де ж келих? — спохватилася дівчина.

— Ось він.— Юнак подав чорну скриньку.— Відчиніть і гляньте. Не бійтеся. Він непідвладний земним стихіям.

Галя тремтячими пальцями відкрила скриньку. На чорному оксамиті спалахнули фіолетові іскри. Взяла келих.

Почувся мелодійний передзвін. У келиху ніби спалахнула блакитна крапля, заколихалася червона рідина, почувся ніжний запах квітів. Галя злякано дивилася на трансформацію, не знаючи, що діяти.

— Ага! — радісно закричав батько.— Я не брехав! Глянь — там вино. Вино невмирущості! Пий, донечко!

Пий! То для тебе воно з'явилося! Я не міг його випити... бо недостойний! А ти... Пий!

— Заждіть! — різко втрутився юнак.— Віддайте келих!

Дівчину вразив його тон. Крижаний голос, холодне обличчя, владно простягнута рука. Її душа збунтувалась. Хто він — цей юнак? Чому долею батька розпоряджаються невідомі люди?

— Я не віддам келиха! — гнівно сказала дівчина.— І зупиніть машину. Не бажаю детективу! Я ідіотка, що згодилася їхати з вами. Батько потребує лікування! У нормальній лікарні. А келих хай вивчають учені в інституті, а не в підпільній групі! Зупиніть машину. Я повернуся додому!

— Дайте келих,— зловісно повторив юнак.

За віконцями чорніли святошинські ліси, десь між деревами горіли поодинокі вогники котеджів. Кричати? Битися з ним? На батька надія мала. А сама вона що вдіє? Тепер Галя збагнула, що потрапила в якусь пастку. Тут якийсь злочин!

Галя гарячково думала, але думка металася в порожнечі. А машина мчала в пітьму, ріжучи фарами стіну ночі. Та ось юнак різко повернув кермо ліворуч. Замиготіли стовбури сосен, густі кущі.

— Куди ви? — відчайдушно закричала Галя.

Машина зупинилась. Галя вдарилась чолом об стінку переднього сидіння. Потьмарилося в голові. Потім владна рука притулила їй до вуст хустинку. Давлючий запах проник у свідомість, одняв волю. Руки й ноги потерпли. Скринька з келихом упала на коліна. Вона все чула, проте не могла ворухнутись.

Десь поруч кричав батько, з кимось лаявся.

— Прокляті! — кричав він.— І тут ви? Пройдисвіти, приблуди ханські! Ага! Маєш? Я тобі дам, як викрадати священний келих! Ось тобі, ось тобі!

Потім стогін, постріли. Що це?

Марення? Сон?

Прокинутися. Розплющити очі. Не можна. Несила...

Хтось витягає її з машини, несе.

Чути тонкий тривожний свист. Крізь заплющені повіки пробивається примарне світло. Її піднімають, кладуть на щось м'яке. Тиша. Потім м'які кроки, шамотіння.

Потужний свист. І знову спокій. Приміщення таке

тісне, що нема чим дихати. Вогняні ножі крають її тіло на мільярди часток. Порожнеча.

Минають хвилини. Чи віки? Ніхто не скаже.

Чорна хвиля буття хлюпає, формує чуття, дає тіло. Вона відчуває знову тіло. Холодний камінь, запах цвілі. Неприємні, різкі голоси.

— Хто вона?

— Біснувата. Що говоритиме — не звертайте уваги. Опанована дияволом.

— Навіщо вона мені? — запитав невдоволений жіночий голос.

— Не тобі, а мені! — різко заперечив чоловічий тенор.— Ось маєш.

— Це інша справа,— зраділа жінка.— Будь спокійний, вона звідси не вийде.

— Прощай, свята матінко,— пролунав іронічний голос.— Бережи її. Не муч, але й ока не спускай.

Загриміли металеві двері.

Знову тиша. Незбагненність. І холодний ворожий морок...

*

Сергій Гірениця відсунув аркушики з розрахунками, позіхнув. Вдоволено посміхнувся. Чудово! Все збігається. Що покаже практика? Він певен. Тривога є. Сумнівів нема. Чому тривога? Бо це стрибок в незвідане, таємниче. Ніхто не знає, що очікує там шукача. Ворог чи друг?

Сергій підвівся з крісла, підійшов до вікна, відсунув фіранку. На тлі неба бовваніла Печерська Лавра, виблискувала золотом у сяйві прожекторів. Похитав головою. Яке химерне поєднання — старовинна дзвіниця і електрика. Постаті богів у розцяцькованих шатах і юрби туристів. Як все змішалося!

Спадщина різних віків, поглядів, ідей, уподобань, традицій. Людство несе її на плечах, не може скинути. Вузька стежечка, довкола стіни. Народження — смерть. Безмір над головою, а шлях туди неймовірно важкий! Кілька ракет, десяток польотів. І все! Схоже на малювання картини голкою в повітрі. Не залишається сліду. І знову амбіція людська щезає, і вчені розуміють, що не підкорено природу, що космос залишається непізнаний, невідомий, ворожий, що необхідно шукати інших шляхів.

Лавра! Там теж поховані цілі покоління шукачів дороги в безмір. Жадоба осягнути ідеал, піднятися до святості, мудрості. А в житті — цинізм, юрби молільників і безсилля омріяного бога. Безмір мовчав. Дзвіниці, блискучі бані прагнули до неба, втілювали в собі мрію людського духу до краси, до єдності і завмирали на віки, ніби надгробні пам'ятники забобонам і померлим сподіванням.

І ось настав час! Сергій знає, що назад немає шляху. Буде буря. Будуть жорстокі суперечки. Експерименти, які навіть наукових бегемотів вразять. Тоді відкриється новий обрій.

Хоч буває і так, що в'язень, відсидівши належний строк, не хоче покидати тюрму. До всього звик. А там, за мурами, на нього чигають несподіванки, там треба думати, напружувати мозок, відповідати за щось. Парадоксально, але факт! Є такі. І в науці. В'язниця догматів, традицій тяжка, але рутинний розум не бажає, боїться покинути затишні, звичні мури.

Що ж, знайдуться інші. І знайшлися! Є ентузіасти-космонавти, є фізики, є парапсихологи, фізіологи, медики. Безліч наук зацікавлені в руйнації стіни часу і простору. Бо ж ідеться не просто про науковий експеримент, а про народження нового світу! Не народження, а відкриття. Дивно і радісно.

От хоч би космонавт Ворон. Нестримний, палкий, шалений в задумах і здійсненні їх. Соратник, помічник, боєць. Як він схопився за Сергійову ідею! Як одгризався від навали ортодоксів! І зараз чути його приглушений, щирий голос: «Розумію тебе, Сергію! Ой як розумію! Відчув це в космосі, в польоті. Наочно, зримо. Не збагнеш? Я поясню. Доки ракета поривається вгору, до неба, до зірок, доки вона на хвилі ураганної енергії — є політ! Тоді ти відчуваєш себе впевнено, радісно. Здорово, одним словом! А фінішуєш, ідеш до землі — щось втрачається від творчого вогню. Знаєш, що треба повертатися додому, до Космоцентру, до друзів. Адже там чекають, хвилюються! І все-таки фініш — вже не політ. Ракета падає, розумієш? Падає, а не піднімається! Так і наука: доки є підйом — це наука, еволюція! А застигла форма — це вже сум і рутина. Залізобетонні формулювання в науці — кінець науки. Вчений мусить бути вічно над прірвою незвіданого, вічно праг-

нути перелетіти її і не могти перелетіти! А що? Якби матерія мала завершення сама в собі, не існувало б Космосу, життя, поступу! Матерія — це ніби зерно з безмежною потенцією, мов безодня, яка вічно розширюється. Тому, Сергію, твої бажевільні мрії про вікно в багатомірність — воля матерії, закладена в нас! Чуєш?»

Чую, чую, друже! Завжди пам'ятаю. Знаю, не підведеш, не зрадиш! Знайдуться й інші ентузіасти. Хоч попереду стільки перепон.

Роздуми Сергія обірвав стук у двері. До кабінету зазирнула старенька ласкава жінка, запнута чорною хустиною.

— Що?

— Там гості якісь, Сергію. До тебе.

— Гості? Так пізно?

— Гості. Видно, здалека, з-за границі. Бо на голові навертюхано цілу копицю. Наче з арапів, чи що...

— З арабів? — усміхнувся Сергій.— Може, якийсь учений? Не попереджали. Ну, просіть.

Жінка зникла. Незабаром у прямокутнику дверей виросла висока біла постать з тюрбаном на голові. «Індус»,— подумав Сергій.

— Не зовсім,— сказав незнайомий, прикладаючи руку до грудей.

— Ви прочитали мої думки? — збентежено запитав Сергій, відповідаючи на вітання легким поклоном.

— Так! Це дуже легко,— відповів гість.— Все видно на обличчі. Проте я не назвав себе. Кемал Сінг. Біолог, фізик, медик.

— Ого!

— Вас це дивує?

— Ні. Тепер епоха синтезу. Мені цікаво.

— Я не індус. Я з інших країв. Мене зацікавила ваша країна, її філософія, традиції, таємниці. Змінив ім'я. Вас цікавить моє попереднє ім'я?

— Ні,— скупо відповів Сергій.

— Прекрасно,— сказав гість, пильно дивлячись на господаря.— Бо більшість людей цим цікавиться — іменами, становищем, званням, а не суттю.

— Я не цікавлюсь.

— Знаю. Мене теж зацікавив не ваш ступінь доктора наук.

— Він мені ні до чого,— знизав плечима Сергій.— Здібності вченого не залежать від наукового ступеня. До речі, де ви вивчили нашу мову?

— О, я знаю більшість земних мов,— відповів Сінг.

— Коли ви їх встигли вивчити?

— Я їх не вивчав.

— Ви хочете заінтригувати мене? — засміявся Сергій.— Пробачте, я поганий господар, не запрошую сідати! Ще раз пробачте! Ось тут зручне крісло, прошу. Може, кави, вина?

— Не п'ю,— сказав Сінг, стоячи біля дверей, незмигно дивлячись на вченого.— Не турбуйтесь. Відкинемо світські умовності.

Щось знайоме видалося Сергієві в обличчі гостя, в його манерах, у глибокому холоднуватому погляді. Щось давно відоме. Але де, коли, звідки?

— Хочете пригадати, де ми бачилися? — посміхнувся Сінг.

— Знову читаєте думки?

— Чую,— заперечив гість.

— Читайте. Я не вмію замикати думки.

— Колись вам це вдавалося.

— Колись? — здивувався Сергій.— Ми вже десь зустрічались?

— Не тепер.

— А,— засміявся вчений.— Ви маєте на увазі метампсихоз, перевтілення? Ну, це дуже проблематично!

— Ні, я маю на увазі інше,— мовив Сінг.— Але ми ухилилися від того, заради чого я прибув до вас. Тепер, з вашого дозволу, я сяду. Дякую. Мені тут зручно. Якщо можна, я поверну лампу ось так. Не люблю яскравого світла.

— Слухаю.

— Почув про вас в Індії. Читав вашу книгу «Проблема багатомірності». Чудово! Теоретична бомба.

— Ну, не зовсім. Подібні ідеї висловлювалися багатьма мислителями, в давнину і тепер. Особливо на Сході.

— Так, так. Метафізика Сходу підійшла впритул до аналізу багатомірності. Багато дослідників, безумовно, пробивали стіну часу й простору, виходили в сусідні сфери, але...

— Що?

— Вони не могли відкрити нової еволюційної спіралі для людства. Знаєте, у Рамакрішни є чудова притча про соляну ляльку, яка хоче дослідити океан. Доходить до води, бреде, заглиблюється і назавжди зникає, розтає.

— Дотепно,— сказав Сергій.— Я пам'ятаю цю притчу. Дуже слушно. Поодинокі експерименти, тим більше, коли вони закінчуються божевіллям, або смертю в самадхі, або релігійним екстазом, який припиняє свідому самоеволюцію, не принесуть успіху.

— Згоден,— сказав Сінг.— Тому й звернув увагу на ваші ідеї. Покинув свою лабораторію біля Дарджилінга, виїхав до Москви. Там мене познайомили з вченими з Академії. Я їм висловив своє бажання бачити вас, пояснив, що мої праці йшли паралельно. Вони дали рекомендації. Десь вони тут, у портфелі.

— Не турбуйтесь,— зупинив його Сергій.— Ми вже домовилися: геть формальності.

— Коротше, я прошу взяти мене на Місяць.

— Які підстави для такого рішення?

— Я принесу користь. Неабияку,— сказав Сінг.— Все життя робив досліди в сфері багатомірності.

— Пробачте,— озвався Сергій,— якщо ви мене будете знайомити з астральними та іншими сферами...

— Боронь боже, як кажуть у вас,— засміявся Сінг, і в чорних магічних очах з'явилися синюваті іскри.— Ніколи не полюбляв роль ментора. Та ще містичного. То сфера теорії. А теорій, як відомо, стільки, скільки теоретиків. Може, в тих гіпотезах і є раціональні зерна, проте моє кредо — чиста практика!

— Тоді — інша справа,— схвально сказав Сергій.— Що ж ви можете запропонувати, якщо ми вас візьмемо на Місяць?

— Я знаю — ваше будівництво незвичайне,— сказав Сінг,— там будуть всеосяжні експерименти. Але головне — чутливі психічні медіатори.

— Правильно.

— Я пропоную свої послуги. Ви вже могли переконатися, що я легко читаю думки.

— Такі люди є і в нас. Що ви ще можете?

Сінг показав рукою на маленьку фаянсову іграшку, що стояла на протилежному кінці столу.

— Що там таке?

— Японський сувенір. Коли був на симпозіумі в Токіо, купив. Він вам до вподоби?

— Ні. Просто підходяща річ для експерименту. Уважно дивіться на сувенір. Тепер на мою долоню...

Сінг розкрив довгу чутливу долоню, на ній нічого не було. Він склав пальці в кулак. Сергій запитливо дивився то на гостя, то на ляльку.

Гість зосередився, чоло його потемніло. Гірениця бачив, як обриси сувеніра танули, щезали. Все. Нема на тім краю столу нічого.

Сінг розкрив долоню. На ній — іграшка.

Сергій засміявся.

— Фокус. Ви, індуси, мастаки на ілюзії. У нас Кіо й не такі речі вміє.

— Пробачте,— холодно сказав Сінг.— Я гадав, що ви сприймете феномен серйозно. Я прибув здалека не для фокусів.

— І все-таки я експериментатор-скептик. Доки є можливість обману, я не прийму на віру навіть те, що бачать мої очі.

— Спробуйте ускладнити експеримент,— сухо сказав гість.

— Гаразд. Дайте сувенір. Я ставлю його на місце. Тепер... чим би його накрити? Ага, ось прозорий ковпак. Скло. Тепер — будьте ласкаві! Робіть вашу трансміграцію!

Коли сувенір зник і з-під ковпака, який притримувався рукою Сергія, в кімнаті настала тиша. Вчений уважно дивився на гостя, потім схвально вигукнув:

— Чудово! Але як вам це вдається? Сподіваюся, що це не таємниця, як у фокусників та факірів?

— Ні. Я приїхав для того, щоб запропонувати не феномени, а наукову допомогу.

— Це мені подобається,— радо сказав Гірениця.— Тоді поясніть, будь ласка...

— Не все одразу,— зітхнув гість.— Це — результат довголітніх тренувань. Концентрація психічної енергії. Якщо людина вміє концентрувати її, це дозволяє володіти нижчими градаціями матерії. До того ж не забувайте, що психічна енергія породжена самосвідомістю і тому може діяти цілеспрямовано. Коротше — коли я накажу, щоб мій психічний імпульс-квант дезінтегрував цей сувенір там і синтезував його в моїй руці —

завдання виконується бездоганно. Успіх залежить від напруги енергії!

— Чудово,— зрадів Сергій, підхоплюючись з місця.— Це те, про що я мріяв. Поєднати потужну енергетичну станцію і біологічні медіатори певної психічної настройки. Це дозволить глибоко проникати в надра матерії, часу й простору, аналізувати будову континууму, перевіряти наші теоретичні припущення і ставити нові завдання. Ви вчасно з'явилися! Ось моя рука!

— Це я повинен вам дякувати.— Сінг потиснув руку Сергія.— Правду кажучи, не сподівався, що ви серйозно сприймете незнайомі ідеї.

— Було, було,— весело сказав Гарениця.— Тепер мало вчених, які заперечують незнайомі ідеї лише тому, що вони нетрадиційні. Отже, вирішено. Я беру вас до своєї групи. Що ж до польоту на Місяць — не обіцяю. Треба порадитись в Академії. Завтра домовимося. А тепер — спочивайте.

Частина четверта

ПОКЛИК З МИНУЛОГО

Григора ніби підмінили. Ходив як у воду опущений. Не посміхався. Після роботи одразу поспішав додому, замикався в своїй кімнаті, читав, креслив схеми, щось писав.

Дід Микита підсміювався. Пробував узяти його на кпини.

— Розлюбила, чи що? Іншу знайдеш! Вони всі тепер такі — вітрогонки! Не жалій, Григорчику, хай їм грець! Ось і моя баба, це тепер вона ніби нічого, а як була молодою — то очима своїми тільки стрель, стрель! На всі боки!

— Бреши, бреши, старий джигуне!— незлобиво одвічала баба.— Я на тебе не гніваюся! Такий ти був замолоду. Базікало. Такий і зостався. Недарма ж кажуть, що горбатого могила виправить!

— Еге, тепер уже лікарі горбатих лікують,— сміявся дід.— Сам читав!

— Мо', й лікують! Горба лікують, а твого язика вреднющого, мабуть, ніякий дохтур не вилікує. Хіба що вирізати?

— Хто ж тоді тебе пилятиме?— реготався дід.— Ти ж умреш від нудьги!

Так старі господарі старалися розважити хлопця, проте він залишався похмурим, небалакучим. Інколи навіть нелюб'язним. Хапливо їв щось на кухні, хутенько йшов до кімнати і знову замикався. Наставала тиша. Старі перезиралися, гірко похитували головами.

— Зурочила, проклята,— шепотів дід.

— А мо', справа якась важлива? Державна...

— Яка там справа,— махав рукою дід.— Справи так не засушать. То лише жіноча стать може таке з чоловіком робити.

Галя й справді зав'язала світ Григору. Тільки й думав про неї. А засинав — з'являлись якісь потвори, бандити, переслідування. Він викрадав Галю з високих, похмурих замків, спускався по хистких драбинках над прірвами, скакав на коні поруч неї, бився з ворогами на шаблях. Інколи, втікаючи, зривався зі скелі, падав у безодню і виривався зі сну весь у холодному поту.

Шеф вимагав: скоріше, скоріше! Думай, збирай матеріали, розплутуй клубочок. Де келих? Куди зникла Курінна? Чому вбили її батька?

Що міг відповісти? Розказати легенду? Напівбожевільне марення Курінного? Для фантастичної повісті підходить, а для серйозного детектива — абсурд.

Розпитував сусідів по вулиці Покрученій. Бував у людей, які жили недалеко від місця злочину. Їздив на Полтавщину, зустрічався з Кравчиною, колишніми товаришами Курінного. Виникала дуже цікава гіпотеза. Фантастична, але логічна.

Курінний справді ніде не переховувався від правосуддя. Не було потреби. Слідство показало, що винен у розтраті головбух горілчаного заводу, за що його заарештовано.

Далі. Курінний повернувся додому в тому ж вбранні, в якому поїхав на полювання три роки тому. Кравчина підтверджує це. Розповідь Кравчини та інших «друзів» Курінного тотожна з його записками.

Келих — не вигадка. Його бачили, тримали в руках десятки людей. Від працівників міліції на Полтавщині до наукових дослідників у Інституті фізики. Річ, справді, незвичайна. У всякому разі, келих має властивості, які ще не відомі земній науці. Отже, можна припустити,

що десь існує лабораторія, яка створює такі речі. Тоді навіщо вона це робить? Злочинці? Нема потреби. Продавати такі келихи — вигода невелика. Та й навіщо оті підпільні майстри нагороджували б Курінного таким «сувеніром»? Щоб виправдати його потойбічну розповідь? Несерйозно!

Можливе припущення: зміщення фази часу. На три з лишком роки! Для Курінного вони становили півгодини чи годину. Приклад відносності часу? А зустріч з батьком, з предками? Як пояснити ті видіння? Можливо, то суб'єктивні нашарування, динамічні видіння підсвідомості, своєрідний сон? Мозок Курінного не міг сприйняти цих трансформацій в іншому вимірі. Таким чином, сформувалася фантастична галюцинація...

А насправді він побував у паралельному світі, де мислячі істоти дали йому келих, щоб та річ потрапила в тримірність. І не просто куди попало, а в руки Галі. Отже, акція цілеспрямована.

Хтось також знав, що Курінний побував у паралельному світі. За ним слідкували. За келихом теж. Отже, знали про його значення. Це могли бути лише мислячі істоти з інших світів. Земні люди нічого не знали про келих і не мали практичної можливості знати.

Келих украдено, Галю теж. Курінного вбито. Батько їм не потрібен. Потрібна вона. Певно, Галя володіє якимись властивостями, які в співєдності з келихом дають необхідні результати!

Чи є в цьому хоч якесь зернятко? А раптом усе виявиться міражем, мильною булькою?

Ні, ні! Геть сумніви. Поки що все логічно і послідовно. Треба йти далі.

...Жителі Святошина, котеджі яких розташовані недалеко від місця подій, засвідчили, що вони бачили дивні феномени, вогнистий диск, схожий на гігантську дзигу. Явні ознаки НЛО — невпізнаних літаючих об'єктів. Спочатку Григір зневажливо поставився до цього. Але потім уже старанно розпитував людей про найменші подробиці.

Бова ввів до своєї картотеки термін НЛО. Почав перечитувати все, що стосувалося цієї проблеми. Існували найрізноманітніші гіпотези. Одні вчені вважали, що це фікція, атмосферні явища, оптичні ефекти; інші — переконували, що НЛО — це гігантські кулясті

блискавиці; треті твердили, що то енергетичні утвори в електромагнітному полі Землі, своєрідні живі або навіть мислячі істоти, які живляться грозами, електрострумом високовольтних ліній, потоками протонів чи бета-розпадом, що виникає в процесі ядерних реакцій (саме тому їх, мовляв, часто бачили над атомними центрами). Пояснювали НЛО і як утвори земних людей, своєрідних капітанів Немо, які ховаються від людства в недоступних місцях. І, нарешті, були вчені, які висували найфантастичніші припущення. Перша гіпотеза: НЛО — кораблі з інших планет. Друга: апарати інших вимірів простору, де може існувати паралельна еволюція. Третє: посланці майбутнього, пристрої для мандрівок у часі.

Григір думав: жителям Венери, якщо вони є, чи Марса, Альфа Центавра — навіщо Галя? Келих? Взагалі будь-які земні події? Тут замішані сили, які знають Галю. Знають, хто вона. Отже, вона несе в собі інформацію інших світів? І, можливо, він, Григір, теж звідти? Тоді його сновидіння мають якийсь сенс. У них йому розкрилася космічна драма людства Системи Ари, що існує десь у паралельному вимірі. Аріман не залишив у спокої втікачів, він чатує і спостерігає за ними. Тим більше, що він у кращому становищі. Знає все, має технічну могутність.

Григір виклав свою гіпотезу шефові. Обмежився логічними умовиводами, навів для переконливості кілька гіпотез радянських та закордонних учених з приводу паралельних еволюцій, НЛО, мандрівок у часі.

Шеф слухав спокійно, склавши руки з рудими волосинками на товстих пальцях. Нічого не можна було прочитати в його сірих байдужих очах. Коли Григір закінчив, шеф покрутив пальцем біля скроні.

— Ясно? — зітхнув він.— Докотився!

— Ви що? — спалахнув Григір.— Вважаєте, що я тю-тю?

— Може, й не повністю! Але кандидат! Кандидат, голубчику! Є кандидати наук! А ти кандидат на божевільного. Тихо, не перебивай! Ну що я доповім начальству? Що скажу вченим, які чекають келиха? Що Галю вкрали, а її батька вбили пришельці з паралельних вимірів? І захопили чудодійний келих?.. І нічого вченим сподіватися повернути незвичайний сувенір, бо

тепер ним захоплюються десь у чотиримірному чи п'ятимірному просторі. Якийсь багатомірний деспот подарував його на день народження своїй норовистій доньці!

— Ви демагог, шеф! — похмуро бовкнув Григір.

— Що? — спалахнув шеф.

— Я кажу — ви демагог! Чого ви на мене кричите? Всі факти ведуть до такої гіпотези. Чому нам треба ховати голову в пісок, як страус? Чого боїмося?

— Знаєш, голубчику, коли я почну вести справу з участю потойбічних рецидивістів, то сюди примчить кілька санітарних машин з десятком здоровенних хлопців...

— Я розумію,— гірко сказав Григір,— але реальність не можна втиснути в догми, які б переконливі вони не були. Я вже вам говорив, що криміналістика — це не тільки явище в земній соціології. Це — частинний випадок Космічного Права. Нас повинні цікавити не лише дріб'язкові порушення законів патологічними людцями, а й вселенські злочини цілих еволюцій.

— Те-те-те! — Шеф одмахувався руками від палких слів Григора.— Поїхало-покотилося! Віддаю тобі належне. У тебе прекрасна уява. Багатюща! У вільний час напиши фантастичний роман на цю тему. Сильний романище буде! І я прочитаю. Чуєш? А на роботі — зась! Я забороняю тобі про це говорити!

— Як то?

— А так. Лише моя любов до тебе...

— До чого тут любов? — запально перебив Григір.— Факти...

— Саме так. Факти. А їх нема. Дам тобі нове завдання. Заспокоїшся, ввійдеш в інші матеріали, інформацію. А з'явиться щось нове, доказове — потімреметикуємо, погомонимо. Ось так...

*

Роздвоїлася душа Григора. Шефу вдалося посіяти сумніви. З одного боку — переконливий ланцюжок власних умовиводів, який приводив до космічного рішення; з іншого — тверезий аналіз шефа.

Та й що міг би вдіяти Бова, якби фантастична гіпотеза і підтвердилась? Посваритися кулаком у багатомірність? Лаяти міфічного Арімана? Сісти і зосереджу-

ватися, щоб потрапити в потойбічні світи для визволення Галі? Смішно, гірко, нездійсненно! Треба прийняти пропозицію шефа. Працювати, працювати і тим часом думати...

Хто зна, чи не повисла б уся історія в повітрі, якби не випадок. А може, й не випадок!

Хто знає, чому з нами трапляються ті чи інші зустрічі, чому спалахують у свідомості ті чи інші думки, випливають в уяві несподівані образи, які потім змінюють усе життя. І не лише своє, а життя багатьох інших людей.

Григір полюбляв прогулянки в Ботанічному саду. Там було спокійно, тихо, добре думалося. Бова виявив у приміщенні занехаяного монастиря стоси книг. Одержавши дозвіл, він почав їх вивчати. Серед різних житій, повчань, молитовників, требників, старовинних біблій траплялися цікаві літописні сторінки, з яких оживали реальні люди — з турботами, гарячими почуттями, болями і муками, трагедіями і радощами.

Все те було вельми цікаве, але одна рукописна книжечка Григора вразила. Перечитував слов'янізоване письмо знову й знову, не вірив власним очам. Проте реальність запису, його оригінальність, достовірність були безсумнівними.

Він переклав запис ченця монастиря, який жив у кінці минулого сторіччя. І ось що там було написано.

* *

«...Горе нам, грішникам нечуваним. Останні дні наступають. Явні ознаки пришестя Антихриста, котрий почав, як сказано в писанії, і вогонь з неба зводити, щоб спокусити і обраних. Горе, горе тим, хто живе на землі, бо в страшній люті зійшов до них диявол, знаючи, що небагато йому залишилося бути!

Нема любові серед ченців, нема смирення, братія шукає світських насолод і уподобань. Нема спраги духовної, жадоби солодкої молитви Ісусової, подвигу в ім'я вище. Ось і проклав лукавий шляхи до обителі нашої святої через серця невірні, неосвячені.

Дивні дива творяться в обителі. Бачила братія вихор вогняний в саду над озером. А з того вихору дві постаті палаючі виходили і в келії проникали, в підземелля монастирські спускалися. Після проклятих відвідин

сіркою пекельною і смолою смерділо тиждень чи й більше.

І з'явилася після відвідин сатанинських черниця в обителі жіночій. Дивна вона, люта, біснувата. До служби не стає разом з усіма черницями, ходить у саду, то плаче, то сміється, то ламає руки. Ось як її закував лукавий у свої сіті міцні. А може, вона й не біснувата, а сама чортиця? І кинув її Сатана в коло братії святої для спокуси, для руїни духовної. А ще дружить та біснувата черниця з Марією-черницею. Тягнеться лукаве сім'я до свого кореня. Я давно підмічаю, що Марія-черниця накладає з лукавим. Її видіння, розповіді про Христа-владику (господи, прости мені, що згадую твоє святе ім'я поруч із негідними іменами!) відкривають нам підступні шляхи ворога роду людського.

І бентежить нова чортиця душі черниць невинних, розповідає їм небилиці про своє колишнє життя. Нібито вона жила в світі, котрому ще належить бути через сто років. Твердить, проклята, нібито при нім уже не буде ченців, люди одвернуться від церкви, сподіватимуться на власні сили, а не на божу волю, що полетять вони до зірок небесних і господь не вдарить по нечестивих вогняних зміях блискавкою праведною. О горе нам!

Можна було б і вболівати за нещасну біснувату, але ж вона не хоче, щоб її зцілили святою молитвою. Твердить, що здорова, при своєму умі, не хоче молитов. Чого ще треба? Рука лукавого, не інакше. А ще мені дивно, що ігуменя жіночої обителі матінка Агафія не дозволяє її ображати, захищає, оберігає від кари справедливої, бо наша братія вже хотіла поставити чортицю перед хреста животворящого, щоб побачити, як корчитиметься дух чорний в її тілі смердящому. Ото ж мене й доймає думка невідступна — чи не замішана в цьому сатанинському ділі й матінка Агафія, господи помилуй і прости!

Ім'я тій чортиці нарекли Василина, проте вона називає себе ім'ям Галі Курінної. Розпитували, де її батько-мати, проте вона не могла назвати своєї рідні. А вигадала пекельну історію про те, буцімто вона жила в майбутньому світі. Ось до якої витівки доходить хитрість лукавого!

А Марія-черниця теж сім'я чортівського. Правда, батьки її відомі, вона з роду дворянського, але все те

нічого не означає. Ім'я світське Марії-черниці Катерина, а називає вона себе Юліана. Чи не донька духовна Юліана-відступника, апостата древнього, сохрани Боже й заступи!

А ходячи за тими чортицями назирці, підслухав я дивні розмови, які й передати словами важко. Розповідали пекельні дочки одна одній про те, нібито жили вони в дивних світах і там мали інші найменення. І раділи вони, і плакали, і цілувалися. Диво дивне, та й годі. І тоді я збагнув, що ті черниці — грішні ангели, які жили колись на небі, а тепер за гріхи проти бога скинуті в пекло. А з пекла Сатана послав їх у обитель святу, щоб братію невинну затягти в свої сіті, небилиці всілякі розпускати...

І вирішив я не сквернитися, не жити в зганьбленій обителі. Похованю себе живцем у печері, ждатиму там архангела. Вже сокира при дереві, всі ознаки наявні. Явище Антихриста, запустіння довкола, безвір'я, охолодження сердець у братії Христової. Хто чистий — хай очищається, хто осквернений, хай ще скверниться. Се гряду скоро! Ей, гряди, Господи! Амінь!

Знаю затишну печеру біля Витачева, третя долина від Стайок. Давно вже назирив її, як ловив рибу для монастиря. Там буде мій останній спочинок. Звідти хай і забере мене ангел господній при останній трубі!

Боже милостивий, прости мене грішного, коли я не так розсудив своїм убогим розумом. У чеканні страшного суду, сподіваюся на твій милостивий вирок! Господи помилуй, Господи помилуй! Амінь...»

...Вислухавши Григора, шеф забігав по кабінету, схопившись руками за голову.

— Убив! Наповал! Що мені тепер з тобою діяти? Що?

Заспокоївшись, він схопив переклад записок прадавнього ченця, перечитав. Постукав кулаком себе по лобі.

— Ні, ні, я не сплю. Може, й справді твоє божевілля має під собою якийсь грунт? Га?

— Я ж казав,— радо озвався Григір.

— Знаю, знаю, що ти казав. А що мені? Перековуватись? Це ж не вінегрет, а система поглядів! Ти ґадаєш, так просто все переглянути? Навіть книги перекласти — ой яка морока, а пóгляди...

Він схопив Григора за плечі, потрусив його. Хитро підморгнув.

— Хай що буде! Хай з мене потім шкуру знімуть! Витерплю! Даю тобі карт бланш! Дій, як хочеш! Тільки увага, терпіння, розсудливість.

— Та я... як вихор! — крикнув Григір.

— От-от! Вихору не треба! Ти ж сам казав: Космічне Право! Хе-хе! Тут мало нашої контори. Паняй ти, друже, до вчених. Не чекав? Думав, дуб шеф? Га? Ну-ну, не виправдовуйся! Зате я про тебе подумав. Маю цікаву кандидатуру для знайомства. Лише він тобі допоможе.

— Хто?

— Сергій Горениця. Чув?

— Чув,— схвильовано одвітив Григір.— Зустрічався в одній компанії. Відомий фізик. Але праці його втаємничені. Проблеми багатомірності...

— От-от. Проблеми часу, простору, паралельних вимірів. Фантастика. Проте фінансується його експеримент. І добряче. Отже, щось реальне. Хе-хе. Я узгоджував, з ким треба. Горениця тебе прийме. Поговори з ним. Все начистоту. То серйозна людина. Звичайно, цілковита таємниця. Це він, певно, збагне. Ну, йди, Григорчику! Чує моя душа, дров наламаєш! Та що ж, іди. Хай щастить тобі.

*

Горениця мовчки слухав Григора. Очі заплющив, ніби спав. За вікнами проносились тролейбуси, автомашини, галасували діти. Над Лаврою з криком пролітало гайвороння, осіннє листя падало на землю. Як завжди. Тільки думки співбесідників мандрували у невимірних глибинах Всесвіту.

Коли Бова замовк, Горениця підвівся і почав міряти кімнату з кутка в куток. Інколи зупинявся, поглядав на схвильованого Григора і знову рушав, ніби хотів розмотати незримий клубок. Вчений зупинився біля Бови. Глянув йому в очі. В зіницях попливли божевільні вогники.

— Приймаю все ваше божевілля! Адже збігається. Все збігається. Я знайшов Чорний Папірус. А ви принесли інформацію про його походження, не знаючи, що він у моїх руках! Здорово! Хіба це не доказ? Хіба

не підтвердження найбожевільніших гіпотез? Ми надто законкретизували свої відчуття, свою історію, космогенез! Для мене ваша розповідь не казка!

— Правда?

— Істинна правда! — гаряче підхопив Горениця.— Справа навіть не в тому, чи точно такі імена у людей далекого світу, які ви назвали, чи такі обриси тих планет, чи така космоісторія! Ви могли багато домислити, перекрутити, доповнити своїм, суб'єктивним, земним. Але суть — не фантасмагорія! Наукова рутина — ніби павутина на руках і ногах. Але ми розірвемо її. Грядуща наука буде безстрашна і мужня. Почався новий шлях, небувала робота. Не мрії, не прожекти, а практика, експеримент. Нечуваний експеримент. Незабаром — грандіозне будівництво на Місяці. Дещо вже відправили туди. Скоро й мені пора вилітати. Для людства гряде нове народження. Руйнація звичних уявлень. Це болісно, тяжко, але іншого шляху нема. Космічна ера — не походи кочівників серед степів чи лісів. Треба сміливців, ентузіастів, першопроходців! Я радий, що ви прийшли! Така грандіозна гіпотеза! Все сплелося в дивний вузол. Все логічно, казково і... реально, хоч і божевільно! А тому запитую: що ж ви пропонуєте?

— Себе,— серйозно сказав Григір.

— Для експерименту?

— Так.

— Ви хочете проникнути в минуле?

— Іншого шляху нема. Якщо моя гіпотеза має сенс, то я зустрінуся з Галею. І з Юліаною. Вони обидві зможуть перейти в сучасне. Ви розумієте, що це дає?

— Ще не розумію,— похитав головою Горениця.— Повернути Галю — це ясно. Вона житель цієї епохи. А Марія-черниця, якщо вона існує, або Юліана...

— Збагніть,— гаряче мовив Григір,— що вона не просто людина, а носій інопланетної інформації. У ній кілька людей, кілька еволюцій. Вона відчуває себе чужою серед тих ченців, серед байдужого світу. Тут вона стрінеться з близькими, може, таке об'єднання дасть новий поштовх, допоможе відкриттю незнаних можливостей...

— Заманливо, заманливо! — поблискуючи очима, сказав Горениця.— Перші стежки в горах часу. А на шляху — засади, бої. Цей, як його...

— Аріман...

— Так, так. Космос не затишна домівка. Треба не лише пробиватися в інші фази часу, а й бути обережним. Дуже!

— Розумію.

— Що ж. Перший експеримент. Накреслимо план. Місце відоме, час — теж. Чи не так?

— Так. У записах є місяць, день, рік. Поправка на старий стиль...

— Зрозуміло. Це полегшує справу. Ми зможемо зробити короткочасний прокол континууму. Скажімо, на годину. На довший імпульс не вистачить поки що енергії. Оскільки відомо, де ті черниці перебували, то можна одразу їх знайти, зібрати в одне місце і трансмігрувати в сьогодення...

— Ви так просто про це говорите,— з сльозами на очах сказав Григір,— а в мене серце рветься з грудей...

— Розумію, розумію,— дружньо відповів Гірениця.— У вас не лише науковий інтерес, а... кохання. Це сильніший стимул, ніж у мене. Проте хто зна. Мене веде теж непоборна сила. Здавна. Інколи втомлюється тіло, психіка, а серце стукає: дій, змагайся, пробивай.

— Так що? — з надією запитав Григір.— Ви мене берете?

— Беру! — твердо сказав Гірениця.— Проте з однією умовою.

— Якою?

— Провести деякі додаткові розшуки. Там, у записах ченця, сказано, що він готувався живцем поховати себе. Певно, задум він здійснив. Орієнтовно відомо, де це мало бути. Ви розумієте?

— Не зовсім...

— Нам треба розшукати місце захоронення, чи самопоховання ченця. Це дасть підтвердження. Бо записи — ще не доказ. Бувають випадки цілковитого збігу. Феномен ясновидіння, проскопія, бачення в часі. Коротше, парапсихологічна фантазія ченця. Своєрідна психологічна новела. Отже, краще перевірити. Якщо ми віднайдемо труп, тоді можна експериментувати далі.

— Згода,— сказав Григір.— Я їду.

У Стайках на Григора чекав новий сюрприз. Вражаючий, неймовірний. Учень школи-інтернату відкопав прадавню схованку і знайшов у ній засушеного, як тараня, ченця. Гадали, що він мертвий, проте гість з далекого минулого ожив. Мешкав у хатинці при шкільному садку, ревно виконував свої обов'язки садівника, майже ні з ким не розмовляв. Учень дев'ятого класу Коля Савченко, який одкопав його, дещо розповів Григору, і перед ним постала трагедія минулого...

*

...Голос матінки Агафії гримів під склепінням церкви, розкочувався по закутках, падав блискавицями на схилені голови черниць.

— Слуги диявола! Блудниці! Вам приготовлено від бога не райське блаженство, а невгасимий вогонь, нечувана кара! Не рятуватися ви прийшли до монастиря, а тішити свої тілеса! Сором і ганьба! До молитов, до праці ліниві. Бігаєте до міста, зустрічаєтесь з проклятим адамовим сім'ям! Гряде Страшний Суд, і не буде вам милості! Господь одвернеться од вас і звелить вкинути всіх у геєну вогненну, де вас будуть жалити скорпіони і гади!..

— Ні! Ні! — страшно закричала черниця Марія, схопившись з кам'яного полу і заломивши руки над головою.— Неправда! Неправда!

— Впади ниць! — грізно гукнула матінка Агафія, тицьнувши кістлявим пальцем у черницю, ніби хотіла проштрикнути її.— Впади і замри!

— Бачу! — невгавала черниця.— Бачу Страшний Суд! Бачу трон божий!

— Кажи! Кажи! — наказала настоятелька владно.— Може, сподобилася вздріти Страшний Суд! Ми скажемо — од бога видіння чи од сатани! Кличте ченців-чоловіків, хай і вони послухають!

Церкву заповнила чорна, страшна юрба. Вона оточила Марію-черницю, дивилася в її бліде обличчя, натхненні очі.

— Ще бачиш? — поцікавилася Агафія.

— Бачу! Починається,— прошепотіла Марія.

— Слухайте всі, браття і сестри! Слухайте!

— Потемніло сонце,— урочисто промовила Марія.— Зморщилося небо. Згасли зорі...

— Згасли зорі,— поплив зловісний шепіт між ченцями.

— Морок. Між хмарами трон у сяйві!

— Чи бачиш Судію? — запитала матінка Агафія.

— Ще не бачу,— судорожно відповіла Марія.— Тремтять народи. Розкривається завіса сяюча. На троні — дитя.

— Дитя? — здивувались ченці.

— Дитя,— радісно сказала Марія.— Синьооке. Біляве. Усміхнулося народам. Почувся голос: «Ідіть до мене всі струджені й убогі. Я дам вам спокій і радість. Нехай спочинуть ваші руки від меча і рала. Нехай земля спочине. Нехай спочине кров. Ходімо в батьківський сад; я навчу вас гратися...»

— Що вона верзе? — скрикнув чернець Василій — високий, грізний.— До чого тут Страшний Суд і якесь дитя?

— Тихо! — наказала Агафія.— Хай каже далі. Що бачиш?

— Діти кинулися до нього,— щасливо мовила Марія, заплющивши очі.— Матері кинулися до ніг дитяти. І кинулися ніжні юнаки й дівчата. Злочинці, деспоти, солдати заплакали страшними слізьми і кинулися до ніг йому. І засміялися леви й олені. І пташки проспівали: «Осанна!» І генії схилилися до ніг свого володаря. Ось він іде. Пішов, покинув трон. За ним іде уся земля. Народжується з болем і радістю у новий світ. Ви чуєте? Я бачу завісу сяючу, ніби з променів. Дитя веде всіх крізь дощ полум'яний. І він змиває з усіх кору озлоблення і люті, пилюгу втоми і розчарування! А там... за завісою, по той бік, усі опромінювалися сяйвом неземним, народжуються дітьми-янголятами... І сад чекає їх дивний, батьками й матерями посаджений од віку... Дитя сміється радісно й натхненно, веде все далі, далі... Я чую грім! Він трусить всю землю до основ. Я чую голос дитяти, воно каже мені, сміючись: «Оце мій Суд Страшний!»

Марія знеможено схилилася до стіни, її підтримувала черниця Василина. Агафія блиснула страшним поглядом.

— Чули? Вигадки сатани! Хіба це суд? І хто судив? Де караючий господь? Де вогонь?

— Навіщо вам вогонь? — скрикнула Марія.— Невже не досить вогню і муки на землі?

— То ти проти святого письма повстаєш? — зловісно запитала Агафія.— Хіба не читала, хіба не знаєш, яким має бути Страшний Суд?

— Не вірю! Не приймаю! Милосердя не судить! То людські боги! Мій бог — дитя і мати! Дитя нікого не може осудити!

— Хапайте її! — гукнув чернець Василій.— Хапайте і несіть до келії. Горе нам, горе! Поселився у нашій обителі враг роду людського! Горе нам, горе! Воістину Страшний Суд незабаром!

*

Василій проходив мимо келій, стукав у двері. Почувши голос, відчиняв. Низько кланявся ченцям, примовляючи:

— Прости, брате, коли в чому завинив.

— Бог простить, брате!

Обійшовши всіх, Василій рішуче закрокував до воріт монастиря. Там на нього чекав ігумен чоловічої обителі отець Стефан. Обличчя старого наставника схоже на печену картоплину. Він схлипував, обнімаючи Василія. Похитав сумовито головою, прошамкотів:

— А може, кинеш свою затію, брате? Га? Перемелеться... Помолимося богу разом, всі страхи розвіються! Га?

— Ні! — різко рубонув Василій.— Не тримай мене, отче! Самі в сітях сатанинських заплуталися, мене відпустіть ради господа! Сам антихрист прийшов на землю, всі ознаки його. Вже й наша обитель зганьблена, нема місця на землі для праведника. Яких ще знаків треба? Сказано: «Коли побачите це, біжіть в гори, готуйтеся до часу останнього».

— Сказано: «Не знаєте ні дня, ні часу»,— спробував заперечити ігумен.

Василій трусонув чорною гривою волосся, темні очі його грізно блиснули, між вусами забіліли зуби. Він підняв руку, ніби закликаючи в свідки бога, потряс нею.

— Сказано також: «Коли пожовкнуть ниви, то скоро жнива. Бережіться, бо в страшній люті зійшов до нас антихрист, знаючи, що недовго йому панувати». І зведе він, отче, навіть обраних! Я не бажаю дивитися на ганьбище! Преподобний отче, не тримайте мене! Я вирішив, ніхто не зупинить! Піду в печеру, умру і ждатиму Страшного Суду. Скоро, скоро загримить труба архангела! Скоро, скоро гряде жених!

Василій схилився для благословення. Ігумен похапцем благословив його, розвів руками. З жалем поглянув на хмарки в синьому небі, на квітучі каштани в монастирському саду. Цмокнув сухими губами:

— Ієх! Краса яка божа! І не гріх тобі кидати її? Братія терпить, молиться, а ти кидаєш нас у час тяжкий.

— Отче, не вводь мене в спокусу. Прости, коли завинив. На Страшному Суді зустрінемось.

— Бог простить,— зітхнув отець Стефан.— Іди, коли так. Де ж ти хоч будеш?

— Про те знатиме бог,— непривітно сказав Василій, рушаючи до брами. Він закинув невелику торбинку за плечі, вийшов з воріт і, не оглядаючись, пішов вулицею. Біля Дніпра ще поглянув на золоту дзвіницю Лаври, поклонився їй, перехрестився. Біля Корчуватого під лозами він одчепив маленького рибальського човна, якого давно вже приготував для своєї подорожі. Перетрусивши оберемок сінця, Василій поклав його посередині, сів у човен. Спідлоба глянув на блискучі бані київських храмів, на мерехтіння дніпровської хвилі. Гнівно крекнув, прошепотів:

— Господи, благослови!

Якийсь вусатий дядько з берега крикнув:

— Що, отче, рибки закортіло?

Василій не відповів, одштовхнувся веслом, гребонув. Раз, вдруге. Легка «душогубка» стрілою понеслась на бистрину. Її підхопило, помчало за течією.

Пропливали мимо човника піщані кручі, ніжнозелені кущі весняних лоз, кремезні дуби на луках, сумовиті верби. Де-не-де колихалися на хвилях човники рибалок.

Біля Плютів Василій пристав до берега, щоб спочити. Сівши на піщану кручу, чернець розв'язав торбину, витяг жменю сухарів, череп'яний кухлик. Зачерп-

нувши жовтуватої води з Дніпра, почав хрумати сухарі, запиваючи. Скінчивши трапезу, чернець витягнув з торбини євангеліє, прочитав главу.

За спиною почулися кроки. На пісок упала тінь. Василій закрив книгу, оглянувся. З кущів вийшов сивий дідок. Він тягнув до берега рибальський човник. Побачивши ченця, підняв засмальцьовану заячу шапку, висмикнув з рота напівзгорілу люльку, весело сказав:

— Драстуй, отче!

— Дай боже,— буркнув чернець, встаючи.

— Що то нема сили,— жалівся дід.— Старий уже, розтрусив силу за вісімдесят літ. Колись, було, парубків кидав за себе, як кошенят. Не вірите? Правду кажу. А тепер — од вітру валюся. Охо-хо! Човна несила підтягти до води. А треба. Стара рибки захотіла. Треба. Таке діло. Слово старої — закон. Мо', поможете?

Чернець мовчки підступив до діда, схопився за човна, підтягнув до берега. Штовхнув у воду. Коротко мовив:

— Сідайте!

— Дай, боже, вам щастя, отче,— лагідно всміхнувся дід.— Не перевелися ще добрі люди.

Крекчучи, він почав вмощуватися посеред човна на колінах, підкладаючи під себе підставне сидіння. Поглянувши на понурого ченця, запитав:

— Куди це ви? Мо', по смертному случаю якому?

— Світ за очі,— зітхнув Василій, насупившись.

— Чого б то, сохрани боже?

— Хіба не бачите? Антихрист іде по землі. Всякі безбожники. Сатана вселився людям у душу. Віра пропадає.

— Еге... Це правда... Люди вже кумекають, що й до чого. Я теж недавно навчився читати. Сам прочитав Новий Завіт. А то раніше, було, слухаю батюшку в церкві, нічого не второпаю. А тепер сам. Грамота велике діло.

— Грамота, кажете? — строго обірвав Василій.— Вилізе боком та грамота. Порозплоджувалося стільки безбожників! Чогось хочуть усі, якогось братерства, рівності, раю на землі! Сатанинське сім'я! Бога кортить їм повалити!

— Хм,— примружив сиві брови дід.— Дивне мовите. Бога повалити? Та коли його можна повалити, то який же він бог? А коли він всесильний, то ніхто його не повалить. Будьте спокійні! А що міняються люди та хочуть чогось нового — то що ж тут поганого? Росте дерево, росте високе, сильне, а потім трухне, дуплиться. Не хочеться йому падати, а треба. Пора настає. А плакати за ним не слід. Бо з сім'ячка, або й од кореня, нове, молоде зійде деревце. Ось так!

— Вільнодумство,— буркнув Василій, хоч слова діда, на диво, чомусь не ображали його.— Нема страху в людей. На поводі в сатани йдуть. Та наступає час останній. Гряде Страшний Суд. Тоді все виявиться. І здригнуться ті, хто одвернувся од бога!..

— Е, отче, який там суд! — сумно похитав борідкою дід.— Ось у мене жандарі двох синів убили. В Сибіряці. На залізниці вони працювали. Там страйк якийсь, робочі вимагали правди. Проти них — солдатів пустили. Сини мої заводіяками були, за народ підставили себе. Їх у буцигарню. Суд присудив на каторгу. Там вони тікали, їх спіймали в лісі, застрелили...

Дід опустив голову, витер сльозу долонею, махнув рукою.

— А дочка вмерла од холери. Самі залишилися ми з старою, як пеньки трухляві. А ви кажете — суд. Якого нам ще суду ждати? Тут, на землі, пекло, і суд, і геєна. Ні просвітку не бачив я все життя, ні розради. Як у пеклі, воістину. То невже там, десь на тім світі, ще гірше буде? Ехе-хе, не вельми ж тоді гостинний наш пан-вітець бог! Ой, не гостинний!..

— Треба заслужити вічне життя і блаженство,— гнівно одповів Василій, сідаючи у свій човен.— Ми тут, на землі, щоб пройти долину юдолі й плачу, щоб показати господу, на що здатні. Віра і терпіння принесуть плату — райське життя.

— А на цім, отче? — запитав сумно дід.— На цім світі навіщо краса? Гляньте на Дніпро повноводий. На луки... Я оце йшов, так пахтить, аж дух забиває! Бджілки гудуть, мед збирають. Нащо ж господь створив таку красу тут? Невже для того, щоб вона марно пропадала? Та якби люди по-братерському жили на землі, то якого ще раю треба людині? Боже ж ти мій! Та як вийдеш уночі під зорі, як обнімеш оком ту безмір

широку, небесну, дух аж підносить тебе! Або на світанку як виїдеш на плесо дніпровське ловити рибу. Тиша, ні шувовкне ніде, ні гомону, ні пӧволосу. Котяться тумани над водами. І здається тобі, що в душі твоїй царство боже панує. От як. Хотілося б мені ще в майбутнє заглянути. Як там люди житимуть. Недарма ж молоді гинуть за новий світ, знацця буде він, бо кров задарма не ллється.

— Буде новий світ,— з притиском сказав чернець,— тільки не тут, не на землі, не сатанинський. І ввійдуть до нього обрані, які не осквернились, живучи з богоборцями, кощунниками! Прощавайте, діду, мені пора. Жаль вас, ваше серце теж отруєне вольнодумством!

— Гм,— здивувався дід.— Слово якесь дивне: «вольнодумство». А чим же погано — вольно думати? Ге, нічого б так не треба людині, як вольно думати, мислити.

— Омана, сіті диявола, — прошепотів Василій. І, вже не оглядаючись, поплив далі.

Слова діда розтривожили його не знати чому. І докір чувся в тихому голосі, і якась незбагненна правда.

— Господи, сохрани і одведи,— шепотів чернець, загрібаючи веслом.— Враг роду людського хоче зупинити мій подвиг. Та ніщо не зіб'є мене. Сила сатани велика — знаю. Проте десниця твоя, господи, захистить вірного раба.

Промовляючи молитви, Василій проплив Трипілля, Халеп'я. Бистра течія несла його мимо лівого берега, де Дніпро робив велику дугу. З кущів пролунав жалібний крик:

— Дядьку! Дядечку!

Чернець глянув туди. На березі стояло дівча років десяти з клуночком у руках, у рябенькому платтячку. Воно махало руками-цівочками, кликало:

— Чого тобі? — крикнув невдоволено Василій.

— Перевезіть на той бік,— несміливо озвалася дівчинка.— Бо замерзну. Вже півдня кричу. Ніхто не чує.

Чернець завернув до берега. Невдоволено бурчав. То се, то те на заваді. Добре, що вже недалеко до місця.

Він посадив дівчинку перед себе, відштовхнувся, поплив до правобережжя. Поглянув спідлоба на синій

носик негаданої супутниці, на великі сірі, недитячі очі.

— Як це тебе батьки одпустили саму такої води?

— Нема батьків,— прошепотіла дівчинка, цокаючи зубами.

Помовчавши трохи, дівчинка з цікавістю зиркнула на чорну рясу ченця, на камілавку, на довгі коси.

— А що то в вас за мундер такий чорний?

Василій мимоволі усміхнувся. «Мундер». Хм. Знизав плечима. Що їй сказати?

— То вбрання таке у ченців,— неохоче озвався він.

— Ченці? — перепитало дівча.— А що воно таке?

— Ну... люди, які спасаються...

— Спасаються? З води? Еге? — тривожно мовила дівчинка.— Два літа тому ве-е-лика повінь була. Все наше село плавало. Тут-о, на лівім боці, бачите? Так мій тато багатьох спасав. Душ десять спас. А тоді перевернувся з човном. І потонув. Сам себе не спас,— журливо закінчила вона.

Помовчала якусь мить, сплакнула.

— А мама застудилася. І вмерла. І тепер я сама. Десь у Витачеві дядько. Піду до нього. Може, в школу оддасть. А ні — то в Київ доберуся. В богадільню або в патронат. Вивчуся на дохтура, спасатиму людей. Щоб не вмирали...

Василій слухав той дитячий белькіт, понуро дивлячись понад головою дівчинки на кручу, що швидко наближалася. «Спасав людей, сам себе не спас». У тих немудрих словах Василію знову ввижався докір, хитра пастка сатани, спроба повернути його до горя людського, до їхньої кожноденної муки. Ні, ні! Не буде цього! Хай самі вирішують свої заплутані долі, хай сміються і горюють, йому нема діла до приреченого світу!

Човен ткнувся в глинисту кручу. Дівча скочило на берег, подякувало. І почарапкалося вгору козячою стежиною.

Василій ще проплив верству. Зупинився. Оглянув місце. Саме тут. Сонце на заході, він якраз встигне. Нікого не видко, ніхто не стане на заваді.

Чернець витягнув з-під сіна мішок з начинням, відро. Взяв сокиру, рубонув днище човна. Забулькала вода, цвіркнула водограєм. Човен поволі почав занурюватись, бистрина потягла його у вир.

Закинув клунок на плечі, взяв відро. Пішов берегом. Навколо позирав, вишукуючи лише йому відомі прикмети. Зупинився в глибокій ярузі, під кущем акації. Неподалік жебонів струмок. Серед почорнілих кущів тогорічного бур'яну Василій розшукав купку цегли. Поряд чорнів невеликий отвір. Чернець поліз у той отвір, вдихнув сухе холодне повітря печери, полегшено зітхнув. Слава богу, все гаразд. Все на місці. В глибині печери накладена купа свіжого сіна. Оце його остання постіль.

Виліз. Постояв трохи. На Лівобережжі синя смуга лісу темніла, наливалася таємничим маревом. Дніпро котив могутні весняні води. Чернець зітхнув, прошепотів:

— Суєта сует! Господи, благослови!

Він узяв відро, зачерпнув із струмочка води, налив у маленьку ямку біля печери. Накидав туди глини. Розмішав. Коли розчин був готовий, забрав його у відро. Проліз в отвір, підсунув до себе цеглу. І почав мурувати стінку. Накладав розчин на цеглу, міцно притискував, підбивав, щоб було рівненько. Василій нічого не робив абияк.

Незабаром стінка затулила майже весь отвір. Залишалося покласти дві-три цеглини. Крізь той останній прохід до грішного світу раптом почулося цвірінькання. Василій визирнув. На акації сидів горобець. Він чорним оком дивився на ченця, дивувався. І в його цвірінчанні вчувся бадьорий заклик:

— Вилазь! Вилазь! Вилазь!

— Не обдуриш, брате! — прошепотів чернець.— Нема дурних! Згинь, диявольське сім'я!

Поклав останні цеглини.

Стало темно. Намацав клуночок, вийняв з нього свічку. Чиркнув сірника. Жовтий вогник непевним світлом осяяв невелику, викопану в сухій глині келійку.

Поставив свічку на глиняній приступці. Сів на сіно, розгорнув Новий Завіт. Почав читати Апокаліпсис. Тиша зморювала його, хотілося спати. Він уже не вникав у смисл видінь і пророцтв, про які читав у книзі. Позіхнув, перехрестився.

Потім злякався. А що, як знайдуть цегляну кладку? Розкриють, витягнуть його на божий світ!

Не може бути. Заспокоївся. Над отвором нависає глина. Підуть дощі, завалять. Ніхто не знайде. Бог збереже його до Страшного Суду.

Погасив свічку, поклав Євангеліє на груди. Узяв до рук чотки. Повторював древнє заклинання, одкладаючи кожного разу одну кульку на чотках:

— Господи, помилуй мя грішного! Господи, помилуй мя грішного!

Згодом йому надокучило це робити. Він уже лише шепотів слова, склепивши повіки. Свідомість пливла на хвилях, жовті й зелені кола кружляли перед ним.

Йому зненацька захотілося хапнути свіжого повітря, вдихнути на повні груди вітру, грози, почути спів жайворонка. Забажалося знову глянути в сірі очі худенької дівчинки, почути її голосок. Але бажання були ніби вві сні. Руки лежали нерухомо на грудях. Ноги наливалися свинцем. Насувалася пітьма...

Бам, бам! Ударив дзвін! Невже Страшний Суд? Так швидко?

Дзвін тихшає. Відлунює в безмірі. Серце зупиняється. Не чути його ударів.

Наступає ніч. Вічна ніч...

*

Коля витер з лиця піт, занепокоєно оглянувся. Дене-де в небі почали з'являтися прозорі хмаринки. Парило. Напевне, буде гроза. Треба поспішити. Бо як не одкопати дивного мурування до грози, вода понесе горішню глину вниз, і тоді — прощай, таємниче підземелля! На ньому знову буде сотні тонн грунту.

Лише вчора хлопець надибав це місце. Недавній дощ вирив бурчак на схилі Дніпра, де їхня школа посадила верболози... Вчитель послав Колю, щоб подивився, скільки нових саджанців треба. І ось така несподіванка. Вода змила глину разом з лозами. А під ними виявилася цегляна кладка.

Коля дуже цікавився археологією. Здавна мріяв про підземелля, де можна знайти пожовклі манускрипти, зброю або знаряддя праці кам'яного віку. А тут такий випадок. Хлопець чекав учителя природознавства. Але він кудись поїхав. І надовго. Вирішив починати розкопки самостійно. Попросив Васька Гриба, щоб той допоміг. Але товариш відмовився. Сказав,

що читає новий детектив, де страшенно ловкі шпигуни, і що це незрівнянно цікавіше, ніж ритися у якихось прадавніх льохах. Може, там стояли діжки з квашеною капустою. Коля гнівався. Егоїст, а не товариш. Нічого не тямить. Може, й справді діжки з капустою, а може, якась іржава підкова! Може, зотлілий рукопис! Яке це має значення? Ті знахідки розкриють перед ученими нову сторінку минулого.

— І охота тобі длушпатися в глині? — іронізував Васько.— Дочекаємося початку навчального року, приїде наш механізатор, попросимо екскаватор, розкриємо твою печеру за півгодини.

«Невіглас»,— зітхнув Коля.

На світанку він вирушив до Дніпра. Захопив з собою лопату й кайло. Небо було кришталево-чисте. Легко, радісно.

Півдня хлопець розкопував кручу. Нарешті, очистив мур. Тепер можна розбирати стінку.

Постукав держаком лопати. Глухо загуло. Хлопець вдоволено посміхнувся. Будуть знахідки! Стародавні мечі, гетьманська булава або скіфський вінець! А може, древні грамоти? Пергаменти, ще не відомі науці.

Всю цеглу склав осторонь. Опустився на коліна, трохи проповз у печеру. Звідти повіяло чимось неприємним. Ну що ж, все 'дно, треба лізти.

Коля освітив ліхтариком криївку. Де-не-де звисали пагіння грибків, по стінах біля входу — цвіль. У кутку щось темніло. Коля обережно наблизився туди.

Що? Невже людина?

Так. Вона лежить на купі зотлілого сіна. Одягнена в якесь чорне лахміття. Мертва. Та раптом в промені ліхтарика у мерця ледь помітно затріпотіли вії. Почулося зітхання.

Колю пройняв острах. Він хутко поповз назад. Вискочив з льоху. Як приємно на просторі! Над рікою з сизої тучі спалахнула сліпуча блискавиця. Загуркотів грім.

Хлопець замислився. Що ж діяти? Когось би покликати на поміч. Людина жива! Може, летаргія? Надзвичайно цікаво для науки. Живий свідок минулого...

Коля заглянув в отвір. Не хотілося знову лізти.

Та в цю мить у глибині печери зашаруділо. Ожив... Іде!

Перед хлопцем з'явилася висока чорна постать. Темне лахміття сповзало з неї, клаптями спадало на землю. Видно кістляві жовті руки, коричневе сухе обличчя, запалі очі під густими бровами. Чорна борода звисала аж до пояса. Примружені, мов щілинки, очі дивилися на Дніпро. Почувся скрипучий голос:

— Небесні врата!

Коля теж глянув туди, куди дивився гість із підземелля. Знову на небі блиснуло. Прокотився багатолункий грім.

— Чую твій голос, господи! — радісно сказав незнайомець.— Удостоївся я наблизитися до врат твоїх!

Хлопець здивовано дивився на нього. Про що той говорить? Та ось гість з минулого побачив Колю. В очах його заблищали іскорки. На вузьких губах усмішка. Приклав руки до висхлих грудей, похитнувся.

— Ангел господній! — прошепотів незнайомець і впав.

Коля кинувся до нього. Невже помер?

Припав до серця. Живий! Серце б'ється. Певно, від різкої зміни умов людина знепритомніла. Треба його негайно забрати до амбулаторії. Чи є там хтось?

Хлопець чимдуж кинувся до інтернату.

*

Стугоніли громи. Луна котилася, потрясаючи основи Всесвіту. В загравах планетних пожеж летіли над Землею ангели, сурмили і метали вниз блискавиці, вражаючи грішників. Клекотіла розпечена лава, котилася степами, лісами, долинами, знищувала села, міста.

Василій, ще не розплющивши очей, уже бачив картини Страшного Суду. І боявся підвестись, стати свідком великої божої кари. Відчув, як його ніби кудись несуть, обмивають. Вода лилася на змучене тіло, чулися незнайомі приємні запахи. Як чудово, як легко! Певно, ангели обмивають його гріхи, курять фіміам, щоб приготувати Василія для Суду. Почулися голоси. Говорили щось незрозуміле.

— Ну, Коля, тепер все гаразд. Житиме! Функції всіх органів відновлені. Їсти — лише компоти, соки. Поки що. Винятковий випадок. Глянь — лахміття цілком зотліло. Не здивуюся, якщо він пролежав сотню

років. По-моєму, тут явище спонтанного анабіозу, штучна летаргія.

— А що з ним робити, коли прокинеться?

— Не знаю. Поговори з ним. Заспокой. Нехай лишається поки що тут, у планетарії. Простір заспокоює. Ввімкни магнітофон. Найкраще Бах. На психіку діє цілюще. А я побіжу, знайду лікаря. Тут потрібен психіатр, психолог.

Голоси завмерли, настала тиша. Потім попливла мелодія. Вона сповнювала свідомість Василія радістю, хвилювала серце величною таємничістю.

Ангельські хори,— подумав Василій. Славлять господа. О боже, слава тобі, слава тобі!

Він розплющив очі, зітхнув. Прямо перед ним зоряне небо. На ньому летіли на білосніжних крилах постаті ангелів, простягуючи руки вгору. Крила були непорушні, ангели теж. Намальовані вони, чи що? Це, напевно, божий храм десь у раю.

Василій опустив очі. На кулі стояла висока жінка, підіймаючи в небо смолоскип, який горів блакитним вогнем. Навколо жінки багато людей, які так само тримають розмаїті вогні — сині, жовті, червоні, рожеві, зелені.

Ті люди йшли спіраллю, піднімаючись все вище й вище до неба. Обличчя їхні натхненні, радісні. З'явилася постать юнака в білому легкому вбранні. Це той самий отрок, що зустрів його при воскресінні.

— Ангел,— слабим голосом озвався Василій.

— Моє ім'я Коля,— сказав хлопець.

— Коля,— повторив воскреслий.— Миколай. Є таке ангельське ім'я. Де це я?

— Наш планетарій. Ще ми звемо його Храм Краси.

— Храм? — радісно скрикнув Василій, зводячись на лікті.— Божий храм?

— Храм Краси,— м'яко поправив Коля, всміхаючись.— Тут ми дивимося зоряне небо, збираємось для співу, експонуємо картини, слухаємо музикантів, учених. Потім ви про все це довідаєтесь.

— Не второпаю, отроче, про що мовиш,— неспокійно сказав Василій, оглядаючись.— Храм Краси? А де ж Агнець? Де Жених?

— Агнець? — задумливо перепитав Коля. — Не збагнув. У вас дивні поняття. Це Храм творчості, розу-

му. Гляньте — скульптурна група. Посередині жінка, що підносить смолоскип. То символ Єдиної Матері-Природи. А довкола неї йдуть по еволюційній спіралі вгору, у безмір, розумні істоти, люди. Вони передають вогонь свого розуму по естафеті...

— Дивне глаголиш, ангеле божий,— сказав Василій.— Поможи мені встати.

Коля кинувся до нього, допоміг звестися з м'якого крісла. Воскреслий з острахом глянув ще раз на баню планетарія, на гігантське панно з постатями космонавтів, на білі колони, розмаїті вікна, крізь які лилося ніжне проміння сонця. Прислухався до затихаючої мелодії.

— А де ж... хор ангельський? Ті, що співають? — пошепки запитав Василій.

— То запис. Їх нема.

— Нема. Незримий хор. А де ж бог? Веди мене до господа, отроче!

— Бог? — здивувався Коля.— Ви вірите в бога?

— А то ж як? — жахнувся Василій.— Хіба ти не знаєш бога?

— Не бачив,— щиро признався хлопець.

— Свят, свят, свят! — прошепотів воскреслий, швидко мотаючи рукою від чола до живота, а потім від плеча до плеча.— Сатанинське навожденіє! Невже це я потрапив до пекла? Так ні ж. Краса така навколо. Ти смієшся наді мною, отроче? Ти, може, біс? Ні, рогів не видно. І копит нема. Білявий, очі сині, ясні. У білому весь.

— Я не сміюсь,— спантеличено сказав Коля.— Тільки мені важко вас зрозуміти. Справа в тім, що ви... ну, з іншої епохи. Термінологія у нас різна.

— Не тямлю, що мовиш,— втомлено сказав Василій.

— От бачите, я теж не тямлю, що ви мовите. Розкажіть, хто ви й звідки?

— Так би одразу,— невдоволено озвався Василій.— Ім'я моє Василій. Гадаю, що в книзі життя я є. Бо одмовився від сатанинського життя, замурував сам себе в чеканні Страшного Суду.

— Ви... замурували себе? — здивувався юнак.— Навіщо?

— Для спасіння,— теж дивуючись, одвітив воскреслий. Він оглянув себе, побачив білу сорочку з корот-

кими рукавами, просторі штани.— Глянь, одежа стала білою. Гріхи, отже, змиті.

— Я переодягнув вас. Ваше вбрання потрухло. То кого ж ви спасали?

— Свою душу! Душу, отроче,— зовсім спантеличено відповів Василій.— Кого ж іще можна спасати?

— А від кого? — невгавав Коля.

— Від Сатани...

— А хто це такий — Сатана? Ваш ворог? Тиран? Феодал?

— Сатана — ворог роду людського.

— Не знаю такого. Це просто міф.

— Не дивно, отроче,— зрадів Василій, простягаючи руки до нього,— не дивно, що не чув про Сатану. Бо в раю живеш!

— Еге,— засміявся Коля.— Наш учитель природознавства називає всю оцю долину раєм. Теж архаїчне слово.

— Плутане щось кажеш,— зітхнув Василій.— Виведи мене на повітря. Душно мені.

Вони вийшли під грозове небо. Низько над землею прогримів, прямуючи до Бориспільського аеродрому, чотиримоторний пасажирський літак. Василій злякано присів, потім захоплено заплескав у долоні.

— Колісниця господня! Боже, яка сила твоя!

— То літак,— пояснив Коля.— Ви ніколи не бачили його? Ах, я й забув. Ви ж з минулого.

— Літак? — перепитав Василій.— А на ньому ангели літають?

— Люди. Такі, як ми.

— І я можу полетіти?

— І ви. Взяти квиток, сісти і...

Василій упав на коліна, простягнув руки вгору і тривожно скрикнув:

— Доки спокушатимеш мене? Я вірний богові до вічності. Я замурував себе. Хіба мало цього? А тепер, коли потрапив на небо, навіщо знову мучиш мене?

— Встаньте! — злякано забігав навколо Василія Коля, намагаючись підвести його.— Навіщо? Не треба! Тут не небо, а земля... Ви помилилися, ви не так усе розумієте.

— Свят, свят, свят,— знову зашепотів Василій, хрестячись.— Господи боже, помилуй мя грішного.

Значить, не сподобився я твоєї милості, коли караєш мене новою спокусою.

Він ще раз болісно глянув на веселку, на хмари, на далекий обрій Лівобережжя.

— То все оце, що я бачу, не боже небо? Не рай?

— Земля. Планета Земля. Україна. Там село Стайки.

— А оце все, що тут? Храм, колісниці небесні, хто його дав?

— Люди створили,— здивовано пояснив Коля.

— Без бога? — гостро запитав Василій, дивлячись на хлопця з-під кошлатих брів.

— Самі,— наївно відповів хлопець.— Ви ще й не таке побачите. Вже на інші планети літають, до далеких зірок готуються.

— До зірок? І бога там не бачили?

— Гадають, що зустрінуть там мислячих істот, іншопланетних людей. Може, деякі є сильніші від нас, мудріші. Тоді буде космічна спілка. Зоряне Братерство!

— Свят, свят, свят!— Очі воскреслого блищали хворобливо.— Сатанинський край, диявольські химери! Тікав я від Сатани, а знову потрапив йому в лапи. Нема бога, самі літають у небо. Самі будують райські палаци! Господи, одведи й заступи! — Він тяжко зітхнув, з надією глянув на Колю.— Скажи, отроче, а Страшний Суд на Землі був? Чи ще не було?

— Суд? — перепитав хлопець.— Чому страшний? Хто завинить — того судять. Тільки не страшним судом, а нормальним. Більше товариським судом тепер судять. А наш вихователь Максим Іванович, так той каже, що найвищий суд — то суд совісті. Кожен несе в собі, в своєму серці і нагороду і кару.

— Як ти сказав? — жахнувся Василій.— Кожен несе в собі? Боже, навіщо так караєш? Це страшно!.. Отроче, а котрий нині рік? Від Різдва Христового?

Коля відповів.

— Боже! Цілий вік! — болісно зітхнув Василій.

Заплющивши очі, він про щось напружено думав. Коля не знав, що діяти. Нарешті воскреслий розплющив очі, глянув на хлопця. Погляд його був холодний, відсутній.

— Скажи, отроче, а ви комусь молитесь?

— Як? — не збагнув Коля.

— Ну... просите допомоги? В праці, в ділі?

— Інколи. Якщо не можу сам, прошу товариша.

Василій сів на кручу, охопив долонями голову, завмер. Коля стояв над ним. З півдня подув сильний вітер. Зашуміли верболози на кручах. Насувалася нова гроза.

— Ходімо,— крикнув хлопець.— Незабаром з Києва повернеться наш вихователь, щось придумаємо. Розповісте про минуле, нам буде дуже цікаво!

Василій не ворушився, мовчав.

Коля знизав плечима, оглянувся. Біля інтернату з'явилася машина з учнями і вчителями, які зранку виїхали на екскурсію до Києва. От добре! Вони допоможуть впоратися з цим воскреслим анахронізмом.

— Ходімо зі мною, вже приїхали наші.

— Я хочу побути на самоті,— глухо сказав Василій.— Болить моє серце. Дай трохи спочину...

— Ну, гаразд,— ніяково сказав Коля.— Посидьте. А я покличу вчителя.

Хлопець побіг до школи. З чорної хмари линув дощ. Коля вскочив до коридора головного корпусу. Туди вже заходили веселі учні. За ними з'явився на порозі високий широкоплечий Максим Іванович. Він побачив Колю, тріпнув кучерявим чубом. У сірих очах майнули лукаві вогники.

— Ну що? — загримів він.— Виграв чи програв? Що відкопав у підземеллі?

— Максиме Івановичу, я одкопав людину,— схвильовано мовив Коля.— Старий чоловік. Ми з фельдшером його помили, переодягли. Фельдшер побіг по лікаря, а я... пояснював йому дещо, розпитував. А тепер він там, під грозою. На кручі. Ви розумієте, цілий вік в анабіозі? Якийсь дивний.

— Ти не хворий? — непевно запитав учитель.— Га? Щось щоки в тебе червоні.

— Та не жартуйте! Побігли! — скрикнув хлопець.— А то хто зна, що він зробить!

— Тоді за мною! — скомандував учитель.— Не всі. Ти, Колю, Володя, Ніна!

Вони вискочили надвір. Прикриваючись плащами, побігли до кручі.

— Десь зник! Ага, сліди ведуть униз. Пішов до Дніпра.

— Вперед! — крикнув Максим Іванович.

Вони почали спускатись. По плащах торохкотіли крупні краплі дощу. Під ногами дзюрчали струмки, поруч грізно ревів бурчак.

Сліди Василія вели аж на берег ріки. Ось уже видно його мокру, скулену постать. Воскреслий простягав руки до неба, стогнав:

— Дівчинко з сірими очима... Де ти? Чому я не послухався тебе? Бідна моя. Радісна моя. «Вивчусь... спасатиму людей...» А я... душу спасав. І загубив її. Господи, нащо так тяжко караєш? Чому так пізно я збагнув?

Коля торкнувся його плеча.

— Не сумуйте! Все буде гаразд. З вами люди!

Він підвів обличчя. По щоках текли сльози.

— Ось він — Страшний Суд,— гірко сказав Василій.— Я ніс його з собою... в душі своїй...

*

Григір зустрівся з Василієм у садовій сторожці. Пришелець з минулого гостро, з-під сивих брів, поглянув на гостя. Певно, йому сподобалося відкрите, щире обличчя Бови, бо в очах його промайнула добра посмішка, біля вуст з'явилася страдницька зморшка.

— Цікаво? — запитав трохи іронічно.— Наче на ведмедя приходите дивитися.

— Та ні,— зніяковів Бова.— У мене вельми серйозна справа. Може, вона й вам до душі припаде.

— До душі? — зітхнув Василій, киваючи головою.— Тепер мені до душі нічого вже не лягає. Наче затруєна вона.

— Чому ж? — поцікавився Григір.— Добра, чиста робота, вас тут люблять.

— Що мені до того? — сумно одвітив садівник.— На готове прийшов! Рук не прикладав. Тиша, спокій. А там... звідки я втік... Там було тяжко, темно, непривітно. Там треба було жити і добиватися ось цього, що тепер.

— Я вас розумію,— щиро сказав Бова.— Це ніби сум за родиною. Ідуть люди в далекі краї, гарно там, приємно, а тягне до рідного краю, аж серце крається.

— Ой так, так,—прошепотів Василій, і в його очах заблищала сльоза.— Тужить серце, інколи аж померти хочеться, щоб не мучитися. Потім вийду до дерев, гляну на небо, трохи вспокоюся. А вночі сниться дівчинка.

— Яка дівчинка?

— А така... маленька, худюсінька. З сірими очима...

— Мені розповідав Коля. Ви зустрічали її тоді... коли пливли сюди.

— Сниться вона. І так довірливо каже мені: «Вивчуся на дохтура, людей спасатиму...»

— У вас дуже добра душа,— м'яко сказав Бова.— Все те, що сталося, мара, піна життя. Не винні ви, що потрапили тоді в монастир, що вас так навчили.

— Винен! — гостро крикнув Василій.— Не втішайте мене! Людина не деревина, яку можна поставити і так і інак! Маю живу душу, серце. Треба мислити, нащо ж голову дано? Захотів спасатися, а загинув. Чому? Бо себе хотів спасти! А давно ж сказано: «Хто любить душу свою — той погубить її». Ось так! Оддімив себе від своїх, від часу свого, наче руку чи ногу від живого тіла. Що рука без тіла? Так, прах! Червам на з'їжу. Та що це я вам болі свої виливаю? Ось пригощайтесь. Яблучка вродилися цього року славні. Циганка. Покуштуйте. Тверде яблуко, дике наче, а має велику силу. Тримається рік і два, хто вміє зберігати.

Бова їв запашні плоди, хвалив, а садівник сидів проти гостя і сумно дивився за вікно, де в осінній блідо-блакитній імлі бовваніли кручі над Дніпром.

— А я ось вам дещо привіз,— сказав Григір.— Гляньте, чи впізнаєте?

Він поклав на стіл старий пожовклий зшиток. Василій схилився над ним, жахнувся. З острахом позирнув на гостя.

— Свят, свят! Де ви взяли?

— У монастирі,— вдоволено сказав Бова.— Дуже цікаві записи. Якби не вони, ми й не зустрілися б.

— Цікаві? Нема нічого цікавого. Божевілля моє. Воно й привело мене до загибелі.

— Як так божевілля? — збентежився Григір.— Хіба того не було, про що ви тут описуєте?

— Що?

— Вогняний вихор. Дивні істоти якісь. Поява цієї дівчини... Галі Курінної?

— Було. Тільки ж то не диявол,— пробурмотів Василій.— Я тут з моїми школярами метикував, так вони мені пояснювали.

— Що ж вони вам пояснили?

— Один каже: куляста блискавиця. Інші — космонавти з планет чужих. Ще хтось каже, що привиди ума, хвороба моя... Гай-гай! Давнє те діло. Мені здається, що то сон. А нащо воно вам, коли не таємниця?

— Для науки ваш рукопис — велика цінність,— серйозно сказав Бова.

— Для науки? Смієтеся?

— Ні. Ви чули про польоти в Космос?

— Та чув. Дивні діла творяться. Людина, як бог.

— А тепер ще глибше хочуть заглянути. Мандрувати в минуле, в майбутнє, в невидимі світи...

— Боже ти мій! У минуле? — отетерів Василій.— Та хіба це можливо? Живе чоловік, вмирає, трухне... куди ж його вернути до життя? Та ні, не глузуйте, залиште мене в спокої.

— Отже, правду кажу,— наполягав Григір.— Проте це не проста справа. Важка і небезпечна. Потрібне копітке вивчення того часу, куди є потреба мандрувати. Всього вам не скажеш, не зрозумієте.

— А ні, не збагну,— згодився Василій.— І так моя голова вже замакітрилася. Тільки ж нізащо не повірю. Хіба народ віками не тужив за минулим? Дарма. Тільки пісню співав. «Не вернемось, не вернемось, немає до кого...» Літа, так би мовити, одвічають людині, бо вона просить, що верніteся, мої літа, хоч на хвилину...

— Василю Йвановичу,— лагідно сказав Бова,—і не треба вам сушити голову, що й до чого. Прийміть факт, що подорожі в минуле будуть. Вони вже готуються. І ви можете дуже допомогти нам. Чи хотіли б ви вернутися туди?

— Куди? — пошепки запитав Василій, блідучи.

— Звідки прийшли. У свій час...

— Батечку!— скрикнув садівник, падаючи на коліна і хапаючи Григора за руки.— Батечку, синочку! Що ви зі мною робите? Невже ж це правда?

— Підведіться! Встаньте, друже! Що це з вами?

— Боже мій! Я вмру від радощів! Знову глянути

на Дніпро повноводий, на людей знайомих! Дівчинку зустріти мою любу. Сірооку! Я візьму її до себе, я знайду її, вивчу на лікаря! Синочку! Ну скажи мені, ти не глузуєш над старим дурнем Василем?

— Правда, свята правда! — розчулено мовив Григір, підводячи садівника з землі і саджаючи на ослін.— Я не знав, що це вас так схвилює. Я й не гадав, що все так обернеться. Не будемо затримуватись, одразу й поїдемо...

— Іду! Небо послало тебе, ясноокий хлопче!

Частина п'ята

ПАСТКА ЧАСУ

Лунко відгукувалися кроки під склепінням, десь угорі закричало гайвороння, почувся шелест крил. Гарениця зупинився, поглянув на замисленого Григора, потім перевів погляд на Василія, який засмучено і тривожно озирався довкола.

— Не віриться? — запитав учений.

— Правду кажучи, почуття протестують,— відповів Григір, проводячи пальцями по сірій облупленій стіні.— Ми так сформовані, так виховані, запрограмовані, що важко одразу збагнути. Ось цегла... Хтось ударив по стіні, розбив її, лив дощ, розмив, обвалив, і раптом... у якусь мить, щоб усе зникло, молекули, атоми цеглини, штукатурки повернулися назад. Не вкладається! А якщо взяти людину. Розум знемагає. Певно, він не пристосований для нового ступеня, доведеться формувати нову людину!..

— Це правда,— згодився Гарениця.— Нова людина гряде. Вона вже народжується. Але ж і з вашими тезами я не згоден. Збагнути можна і треба. Інакше ми будемо гратися з явищами, про які нічого не знаємо...

— Суті ґравітації ми теж не знаємо,— мовив Григір,— а щодня користуємося її проявами. Людина давно вже будує гідроспоруди. А електрика? А ядерна енергія? Лише теорії.

— Правда. І все ж таки намацуємо смисл, суть, добираємось до втаємниченого. Відмінність та, що тут — узвичаєне, а час — зовсім невідоме. Це все 'дно, що

стрибати наосліп з кручі: чи впадеш на м'яку землю, чи розіб'єшся об скелі десь у безодні!

— Чи взагалі нікуди не впадеш. Лише щезнеш, випаруєшся.

— Ні,— твердо заперечив Гарениця.— Експерименти довели реальність припущень. Ми проводили досліди. У невеликих масштабах.

— Слухаю вас і тремчу,— глухо сказав Василій, несміливо наблизившись до співбесідників.— За що мені послано таке щастя? Вернуся додому. І побував у новому світі. Розповідатиму там, де буду,— ніхто не повірить.

— Хай слухають, як казку,— засміявся Гарениця.— Хтось повірить з дітей. А не повірить, то в серці залишиться, як мрія. А мрія — то зерно...

— А всяке зерно раніше чи пізніше може дати парості,— підхопив Григір.

— Може, то мій батько буде чи дід,— пожартував учений.— Вони передадуть вашу казку мені, а я почну над тим думати і зроблю відкриття.

— Боже мій! — сплеснув руками Василій, і його сиві кущуваті брови полізли на лоба.— Яке чарівне колесо. Згадую книгу Еклезіаста. Як дивно там написано: і повертається все на круги свої...

— Мудрий був автор,— згодився Гарениця.— Дещо тямив у діалектиці.

— Все-таки є сумніви,— похилив голову Бова, замислюючись.— Парадоксів безліч. Я можу зустріти свого батька, діда, вбити їх.

— Навіщо ж такі страхи? — пожартував Гарениця.— Ідіотські припущення. Невже ви такий кровожер?

— Та ні. З точки зору теорії.

— Певно, є градації ймовірності. Дві чайки можуть стрітися посеред океану, вилетівши з протилежних берегів, але яка ймовірність цього? Крім того, закон причинності. Гола теорія — фікція. Ми якось механістично мислимо, думаючи про час і його суть. Ми розділили час на градації: минуле, сучасне, майбутнє. Треба брати його в єдності, як динаміку вселенського існування. Фази часу існують для часток, а не для єдності, не для спільноти. Вічність неподільна. І те, що відбувається в ній, так чи інакше відбудеться. Поправки

лише для часток, для клітин єдності, тобто для людей, тварин, народів, явищ. Ріку можна повернути праворуч, ліворуч, загатити її, поливати нею поля, і все-таки вона докотить свої води до моря, до океану.

— Знову ж таки не розумію. Можна втрутитися в плин подій минулого. І це накладе відбиток на історичний процес. Зміниться сучасне.

— Дурниці,— весело відповів Гірениця.— Не ображайтесь, але це так. Що з того, що ви втрутитеся у події минулого? Який масштаб такого втручання? Невелика флуктуація, яка невдовзі згасне. Хіба ви порівняєте енергію такого втручання з енергією всесвітнього потоку часу?

— Гм. Справді. Але якщо, скажімо, перенести туди атомну бомбу...

— Ну, це вже речі, зв'язані з цілими суспільними організаціями: контроль за ними космічний, глобальний. Не меліть дурниць...

— Правда, правда. Я не подумав. Я ж кажу: мислення фізичного єства заперечує можливість мандрівки в часі. Десь треба інвертувати, перемістити свідомість, вивести її на новий обрій.

— Наші експерименти зроблять це,— сказав Гірениця.— Проб'ють щілину в догмах минулого. Ви кажете: втручання в хід часу. Може бути й таке. Може, ви зміните де в чому сучасне, потрапивши в дев'ятнадцяте сторіччя. Проте ми не знаємо, де, на чому відіб'ється те втручання. Може, з'явиться геніальний вчений, може, народиться чудовий поет, може, ще щось станеться. Крім того, я прихильник багатопаралельного розвою сущого.

— Не розумію.

— Вічність, експериментуючи з матерією, має неосяжні можливості. Навіть учені в лабораторіях, готуючи якийсь дослід, мають для контролю кілька варіантів. Не вдасться один — в іншому пощастить. Розумієте? А еволюція Всесвіту може йти тисячами, мільйонами паралельних потоків, поправляючи, доповнюючи один одного. Щось не вийшло в одному секторі, вийшло в іншому. Колективний пошук.

— А десь у кінці космічного циклу,— захоплено підхопив Григір,— зливаються, змикаються потоки

Мегаеволюції, і все найкраще синтезується в гармонійному Бутті.

— Можливо,— усміхнувся Гірениця.— Безмір достатній для будь-якого варіанту. Візьміть хоч би ваші видіння. Це може бути один з варіантів, про які ми згадали.

— Ви вірите?

— Справа не в цьому,— зітхнув Гірениця.— Сліпого не переконаєш в існуванні веселки. Ми вже з вами пішли назустріч чудесному, отже, для нас це не віра, а реальність. Я думав про ваші фантасмагорії.

— І що? — пошепки запитав Григір.

— Я згадав,— дивно поглянувши на Бову, сказав Горениця.

— Що ви згадали?

— Багато. Проте досить,— махнув рукою вчений.— А то ми стомили гостя. Успішно повернетесь з експерименту, тоді все відкриється. А тепер — ближче до діла. Василю Івановичу!

— Слухаю вас,— поштиво наблизився Василій, зачаровано дивлячись на вченого.

— Згадайте все, що знаєте,— сказав Горениця.— Де жили жінки-черниці? Де келії тих двох, про яких ви писали? Де вони гуляли? Це дуже важливо. З найбільшою точністю старайтеся згадати.

Вони втрьох йшли поміж квітами Ботанічного саду, спускалися в підземелля колишнього монастиря, заходили в непривітні пустельні келії, роздивлялися купи зотлілих книг, а Григір думав про своє, недоступне, наболіле. Зустріти її, побачити, торкнутися живої руки — і не треба нічого. Теорії, польоти, космічні звершення — все це ніщо, коли зникає, не б'ється поруч серце, без якого ціла безмежність стає нескінченною пустелею...

*

У чорному небі блакитний серп Землі. Урочиста тиша залягла над холодними скелями Місяця. Уважно дивляться звідусюди гострі зіниці зірок. Тут нічим дихати, не можна жити.

Хто сказав?

Ось у невеликому кратері, під прозорим склепінням пульсує життя. Розквітають пишні троянди, дозрі-

вають у променях кварцового сонця кавуни, виноград, метушаться люди.

У великому сферичному приміщенні десятиметровий глобус — модель Землі. На ньому всі — навіть найменші — поселення, річки, найголовніші споруди. Куля спалахує розмаїтими вогниками, по ній пробігають потоки фосфоричних іскорок, зливаються в ланцюжки.

Біля глобуса Гарениця, Сінг і кілька молодих помічників. Вони зосереджені, серйозні.

— Попередні експерименти триватимуть кілька секунд,— сказав Гарениця.

— Чому? — запитав Сінг, дивуючись.— Така відповідальність...

— Енергія,— лаконічно пояснив Гарениця.— Мільярди ергів... На жаль, ми ще не вміємо економно пробивати стіну часу. Щось схоже на перші ракети. Тисячі тонн пального, щоб піднятися на кілька тисяч кілометрів. Може, те буде й з трансформатором часу. Спочатку — лавина енергії, а пізніше — легка прогулянка.

— Скажіть, чому ви побудували хронотрансформатор на Місяці?

— Для безпеки,— відповів Гарениця.— Ми не знаємо індукційного впливу такого пристрою. Треба берегти людей. Земля під нами як на долоні. Ми фокусуємо потрібне місце, концентруємо на ньому трансформуючий пучок хроноенергії. Жаль, що не можна використати кіберіндикатора для регулювання. Людина незамінима. Чи впораєтесь?

— Не сумніваюсь,— гордовито сказав Сінг, трохи зверхньо глянувши на Гареницю.— Хіба ви ще не переконалися?

— Цілком. І все ж таки... тривога. Там люди. Безодня між епохами. Проте геть сумніви. Ще двічі повторимо мікроексперименти, потім підготуємося до вирішального. Можете відпочити, колего. За дві години я на вас чекаю.

— Гаразд,— поклонився Сінг.— Чи можу я прогулятися поза сферою містечка? Зосередитися, помилуватися неповторним краєвидом?

— Будь ласка! Тільки обережно. В разі чого — викликайте допомогу.

— Що може статися серед цієї пустелі? — знизав плечима Сінг.

Незабаром він уже виходив зі шлюзу, одягнутий у сріблястий місячний скафандр. Поволі, аж надто поволі попрямував він до гірської гряди, заховався за скелями. Ніхто не звертав на нього уваги. Члени хроногрупи доктора Гарениці часто виходили після наукової роботи гуляти під склепіння зоряного неба.

Сінг ішов тепер швидко, керуючись тільки йому відомими знаками. Незабаром він заглибився в широку ущелину, відшукав отвір печери. Ступивши кілька кроків, увімкнув ліхтар. У променях заблищала поверхня літального диска, знизу з'явився вхід. Сінг хутко пірнув туди. Минувши шлюз, опинився в центральній каюті вже без скафандра. Зникла земна подоба, загорілися полум'ям чорні очі, замерехтіло темно-багряне волосся. Ягу, повернувшись від пульта, радо простягнув йому руки.

— Арімане! Вітаю тебе!

— Я щасливий бачити тебе,— кивнув Аріман-Сінг.— Зустріч наша ненадовго. Я незабаром йду, проте для останнього експерименту.

— Як? Ти гадаєш...

— Так,— підхопив Аріман і ласкаво поклав руку на плече Ягу.— Щиро скажу — мені набридла ця планета, їхні боріння. Тепер все наближається до кінця. Як казали їхні латиняни — фініта ля комедіа! Завіса опускається. Замкнемо Головних Космократорів у пастку часу. Вони звідти не виберуться. Горикорінь поки що залишається в цій фазі. Його доведеться знищити. Минуть віки, доки знову вступить у дію магніт їхньої єдності. Ми старанно переплутаємо нитi причинності. Ха-ха! Система Ари зможе заспокоїтися, і ми подумаємо, як вивести її на новий шлях...

— Чого ж ти хочеш від мене? — запитав Ягу, з острахом поглядаючи на нещадне обличчя Координатора.

— Приготуєш магнетон. Як тільки побачиш вибух, лети до мене. Одразу туди, в дев'ятнадцяте сторіччя. Нам треба розгадати таємницю келиха. Ця таємниця першорядна для нас. Чи ясно тобі це, мій любий Ягу?

— Ясно, Арімане, я приготуюся.

Настав час експерименту. В залі залишилися Гарениця і Сінг. Згасло світло, лише глобус Землі мерехтів м'яким зеленкуватим сяйвом. На екрані виникло обличчя веселого вихрастого хлопця — інженера Соколенка з Інституту Проблем Буття. Він побачив Гореницю, привітно кивнув.

— У нас все готове. Чи готові ви?

— Вони на місці? — тривожно запитав Гарениця.

— Так. У локалізованому місці. Публіка поза межами Ботанічного саду.

— Санітарна служба?

— Все в ажурі. Не турбуйтеся.

— Як Василь Іванович?

— Тремтить. Майже непритомний,— засміявся Соколенко.

— Ви пропонували йому відмовитися?

— Аякже. Куди там. Краще вмру, каже, ніж відмовлюся. Хочу хоч би краєм ока зазирнути ще в рідний час.

— Так і сказав? — здивувався Гарениця.

— Еге. Рідний час. А чого? Мені подобається. Лірично.

— Кайдани...

— Що ви сказали? — не зрозумів інженер.

— Кажу, кайдани часу. Приємно і страшно. Ну, досить. Даю синхронізацію. Дайте сигнал готовності.

— Даю.

Гігантський глобус колихнувся, поплив. Разом з ним попливло крісло, у якому сидів Сінг, зосередившись на географічній точці Києва і фіксуючи її поглядом. У складній системі хронотрансформатора він був медіатором-індуктором, який замикав через свою психіку дві фази часу — сучасного й минулого.

— Готові? — різко крикнув Гарениця.

— Готові,— відповіла Земля.

— Вмикаю!

Рефлектори генераторів за куполом містечка оповилися ледь помітним блакитним сяйвом. До земного серпа простяглася доріжка, схожа на прозорий сріблястий меч.

— Вони зникли,— гучним шепотом обізвався Соколенко на екрані.— Успіх, Сергію! Успіх!

— Зажди,— відповів Горениця.— Не кажи гоп, доки...

Він не встиг закінчити фразу. В сутінках зали промайнула фіолетова стрічка блискавиці. Глобус оповився полум'ям, вибухнув і розлетівся на частки. Горениця страшно закричав, схопився руками за обличчя і впав ниць, ніби вражений кулею.

— Сергію! Сергію! — кричав на екрані Соколенко.— Сергію! Що сталося? Що з тобою?

Місячна хроностанція мовчала.

*

Хвиля забуття зійшла, одкотилася. Галя відчула біль у руках і ногах. Поворушилася. Жива.

Розплющила очі. Присмерк. Жовтаве світло. Неясні тіні.

Де вона? До свідомості ввірвалися образи, які ще недавно були її реальним життям. Примарна зустріч з батьком, подорож на машині, жахливий кінець.

Вона підвелася на ноги. Схопилась за якийсь виступ. То було вузеньке ліжко, вкрите сірою ковдрою. Хутчіше! Треба діяти! Був злочин, і напасники вбили батька. Боже мій, швидше вибратися б звідси! Може, він ще живий!..

Через вузеньке віконце лилося надвечірнє світло. Похитувалася зелена вітка каштана. З протилежного боку темніли вузькі двері. Галя кинулася до них, хотіла одчинити. Вони не піддавалися. Вона почала гамселити кулачками по дубових дошках, окованих металом. Звук був невиразний, глухий.

Знесилено припала до дверей. Що ж це таке? Невже в нашій країні таке можливе? Якась бандитська криївка, в'язниця? Хоч би людей побачити.

Почулися неясні звуки. Галя закричала. Знову тиша.

— Хто тут є?! — відчайдушно гукала дівчина.— Люди!

Двері зі скрипом відчинилися. На порозі — висока жіноча постать у чорному. Жінка в руках тримала глек з водою, окраєць хліба, ще щось, загорнуте в білий рушник. Вона була спокійна, зосереджена, з-під чорної хустини на Галю дивилися великі блакитні очі, обрамлені пухнастими чорними віями.

— Ти кричала, сестро?

— Я кликала людей,— стримуючи ридання, мовила дівчина.— Мене підло вкрали, привезли сюди...

— Як?— здивувалася жінка.— То ти не сама пішла сюди?

— Ні! Батька вбили, а я опинилася в полоні! Хто б ви не були, у вас добре обличчя! Покличте міліцію! Випустіть мене!

— Сестро! — вражено відповіла жінка.— Тебе ніхто не триматиме. Мені звелено погодувати тебе, допомогти. А міліція? Що це таке?

— Як? — жахнулася Галя.— Ви не чули такого слова? Де ж я? Невже за кордоном? Тоді у вас є поліція. Мусить бути закон... Мені треба до радянського посла чи консула.

— Не збагну,— похитала головою жінка.— В тебе, певно, гарячка. Ось візьми їжу, водичку. Попий, заспокойся.

Судорожно стискаючи кулачки, дівчина заплакала. Вона глянула на себе, тільки тепер помітила, що теж одягнута в чорну рясу.

— Ось гляньте! Вони мене навіть переодягли в щось попівське. Може, це секта?

— Ні, це православний монастир,— здивовано мовила жінка.— Я черниця.

— Монастир? У якому місті?

— В Києві.

— У Києві? — зраділа Галя.— Де? Як він зветься?

— Видубецький монастир. Я гадала, що ти знаєш.

— Видубецький? — з острахом перепитала дівчина.— Я там бувала. Ченців там давно нема. Площу зайняв Ботанічний сад. Один лише старий священик інколи сидить під деревом. Слухайте, люба жінко, ви мене обманюєте!

— Горенько моє,— похитала скрушно головою жінка, мацаючи долонями Галине чоло.— Що це з тобою вчинили? Та ні, наче жару нема. Опоїли зіллям якимсь? Чи що?

— Не опоїли. Я ввечері повернулася додому. Біля двору мене чекав батько. Я його не бачила кілька років, він зник десь. А тут з'явився... дивний, хворий. Поряд машина.

— Яка машина? — не зрозуміла жінка.

— Легкова.

— Дивні слова. Не чула...

— Що ж ви — ніколи не виходили з монастиря?— збентежилася Галя.— Тут народилися?

— Та ні. Я виховувалася в дворянській сім'ї. Катерина Самійленко. Теперішнє ім'я Марія. Маю освіту. А твої слова дивні.

— Чому дивні? Хіба я кажу щось неясне? Батько розповідав щось про келих.

— Зажди! — тривожно перебила її жінка.— Келих? Ти сказала — келих?..

— Так.

— Він розповідав мені.

— Хто він?

— Ягу.

— Не розумію.

— Вузол страхітливий,— шепотіла черниця.— Як він тебе віз сюди? На чому?

— Я знепритомніла. Потім відчула, як мене перенесли з машини. Ніби літак...

— Вогняний вихор,— сказала черниця.

— Сяйво якесь, політ, забуття,— втомлено мовила Галя.— А потім — тут...

— Це він,— кивнула жінка.— Пастка закривається.

— Що ви сказали?

— Зажди. Твої незнайомі слова. Назви. Де ти жила?

— В Києві. Адже це Київ?

— Так то так. Але ж не той Київ.

— А який же? — насторожилася Галя.

— Інший. Чужий тобі. Ти в якому році жила в Києві?

— Химерне запитання. В тисяча дев'ятсот...

— Що ти сказала? — сахнулася від неї черниця.— Інший вік?.. Проклятий... Що ж він з тобою заподіяв?..

— А хіба... що? Хіба тепер не той вік?

— Нині тисяча вісімсот вісімдесятий рік.

— Що ж це? — відчайдушно сплеснула руками Галя.— Як це можливо? Хто тоді мій гвалтівник?

— Хто він, я вже знаю,— суворо мовила черниця.— А хто ти?

— Я Галя Курінна. Працювала сестрою. Кінчала медичний інститут.

— Це земне. Я питаю про інше.

— Про інше? — здивувалася Галя.— Про що?

— Може, ти згадаєш? Може, тобі вві сні щось ввижалося? Система Ара. Блакитне Світило. Аріман...

— Зажди! Зажди! Григір мені розповідав,— прошепотіла дівчина.— Тільки... як же ти знаєш такі наймення?

— Григір? Хто він?

— Мій... ну, найближчий...

— І він розповідав тобі про інші світи?

— Розповідав. Я теж бачила себе інколи на далеких планетах. Польоти, інші обличчя, незбагненні пристрої.

— Зажди,— тремтячим голосом озвалася черниця.— Дай глянути на тебе. В очі. Громовиця?— прошепотіла вона тривожно.— Це ти?

— Громовиця? — ледве володіючи собою, перепитала Галя.— Чому ти так мене назвала? Григір кликав мене цим ім'ям. Нібито там, у його видіннях, я була Громовицею...

— А він? Він як бачив себе?

— Меркурієм. Космослідчим.

— Меркурій! — радісно скрикнула черниця.— Все так. Не може бути випадковості. Він же любив тебе там. Згадай, згадай!

— Ніби в тумані все,— втомлено озвалася дівчина, припавши до грудей черниці.— Лише відчуваю, рідна ти.

— Я Юліана,— крізь сльози озвалася Марія.— Вже давно згадала. Ще в дитинстві марила Блакитним Світилом. Жила подвійним життям. Батьки боялися, кликали лікарів. Я відчувала себе у вічній в'язниці. Я кликала друзів, благала, щоб вони прийшли, відгукнулися. Я мріяла про зоряні польоти, читала різні фантазії. Та все було даремно. Тупе оточення, насмішкуваті погляди. Я пішла в світ, працювала вчителькою в багатих сім'ях. Мене спекалися, бо я дітям розповідала про далекі прекрасні світи. Потім батьки знайшли мене, привезли додому. А пізніше — монастир. Так звеліли лікарі. Мене вважали божевільною, біснуватою. Про тебе теж так сказано...

— Ким?

— Матінкою Агафією. Вона всіх попередила. Що ти казатимеш, не звертати уваги. О подруго! Нас замкнули в страшну пастку.

— Невже не можна вирватися? — простогнала Галя.

— З в'язниці вирвешся, з монастиря можна втекти, а з пастки часу? Куди? Ми безсилі. Друзі наші розкидані в інших роках. А Ягу і Аріман мають страшну силу.

— Навіщо ми їм?

— Невже не згадала? Чому ми пішли сюди? Хіба твій коханий не казав?

— Казав. Я сумнівалася. Ніби казка...

— Не будемо журитися, сестро. Тримайся мене. Не треба втрачати віри.

— Інший час,— похилила голову Галя.— Сон, марення... Я вмру від туги. Коханий там, я в безодні віку. Чим, якою силою подолати жахливу безодню?

*

Григір і Василій, одягнені в чернечі ряси, вийшли з машини, швиденько шаснули до входу в Ботанічний сад. Люди, яких цього вечора не пускали до саду, гомоніли, сміялися.

— Невже ще й досі ченці є?

— Дайте спокій людям. То артисти!

— А, мабуть, кіно знімають. Глянь — довкола встановили якісь химерні апарати!

— І міліція охороняє. Оточили весь сад.

— Важнецький, певно, фільм!

— Історичний!

Григір краєм вуха чув ті слова, проте вони вже не торкалися свідомості. Керівник експерименту провів їх у гущавину саду, зупинився на п'ятачку голої землі серед квітів.

— Ось тут стійте. Сюди й повернетесь. Звіримо хронометри. Так. Усе гаразд. За п'ять хвилин початок. Ну, хай щастить! До побачення!

Над землею плив вечір. У небі яснів серп місяця. Григір глянув на нього, зітхнув. Невже правда? Невже станеться?

Василій торкнувся його руки, озвався тремтячим шепотом:

— А що, як не вийде?..

— Вийде,— помертвілими губами ворухнув Григір.— Тихо, Василію Івановичу...

Між деревами видно було дзвіницю Лаври в ореолі електричного сяйва, на її верхівці горіли червоні вогні. В небі з'явився літак, ніс на собі розмаїті світлячки сигналів. Десь унизу, на Дніпрі, кричали теплоходи.

Раптом щось сталося. Невловиме. Майже невідчутне. Блакитна іскриста хвиля прокотилася над ними. Василій скрикнув:

— Григоре, Лавра!..

— Що?

— Зникла!

Григір глянув на фосфоричний циферблат годинника.

— Не зникла, Василю Івановичу! — зашепотів він.— Електрики не стало. Ми вже там...

— Там,— повторив Василій, ніби вві сні.— Вдома. Боже святий! Не дай прокинутися. Правда ваша. Квіточки зникли. Дерева не ті. На Дніпрі вогнів нема. Гляньте, гляньте...

Справді, пітьма згустилася. Електричні вогні на монастирі щезли. Місяць, як і раніше, плив сріблястим окрайцем між хмар. Десь чувся урочистий спів, протяжний, сумовитий.

— Вечірня,— дихнув на вухо Григорові Василій.— У нас, у мужській обителі.

— Пора,— рішуче сказав Григір.— Ведіть мене до жіночих келій.

Вони побігли крутою стежиною вниз. Асфальтові алеї зникли, навколо були густі кущі, бурчаки, бур'яни під ногами. Зупинилися біля низенького сірого будиночка: Василій мовчки показав рукою на вузькі віконця, в деяких з них мерехтіло слабеньке світло.

— Зайдеш у ці двері. Потім ліворуч. Третя праворуч келія Галі. А про ту, другу, вже в неї запитаєш.

— А коли там нема? Тоді де шукати?

— У каплиці. Може, моляться. Правда, вони не дуже молилися, бо біснуваті. Але ж матінка змушувала.

— Ну, Василю Йвановичу! Прощай! Ніколи не забуду тебе.

— Прощай, Григоре! Ясноокий синку! — прослъозився Василій.

Хлопець відчув, як довга борода Василія залоскотала йому обличчя. Він обняв його. Чути було, як у старого гупало серце.

— Може, залишишся? Зустрінешся з своїми. Переночуєш.

— Хай їм вовки будуть своїми,— гірко сказав Василій.— Краще в кущах над Дніпром переночую. Під зорями. Засну і присниться мені Храм Краси. Любі веселі діти... і ти.

— Як же ти вийдеш?

— Знаю стежечку. Хвірточка в стіні. Прощай, любий синку. Вертайся щасливо туди. До своїх. А я пошлю до вас казку. Чуєш? Казку.

Зашелестіли кущі. Нікого нема. Лише Григір стоїть самотньо перед суворою чужою будівлею, слухає молитовне глухе завивання, що долинає ніби з-під землі. Ноги наче з вати. Шум у вухах. Треба подолати дивний транс. Вперед, вперед!..

Він ступив до темного коридора. Штовхнув двері — треті праворуч. У келійці було темно.

— Галю,— покликав Григір.

Ніхто не відповідав.

Хлопець увімкнув ліхтарик, понишпорив по кутках. Ліжко, стіл. Недогарок свічки. Попід стіною метнулася миша.

Він кинувся назад. До каплиці. Хутчіше, хутчіше. Час летить.

Під ногами слизить глина. Певно, недавно пройшов дощ. В обличчя хлопцеві війнув аромат ладану, воску. Він ступив на поріг невеликої церковки. У світлі свічок помітив зігнуті постаті черниць, золоті шати Богоматері, суворий лик Спасителя. Де ж Галя? Як знайти?

— Галю! — голосно покликав Григір.

З-під стіни метнулася тінь, розкинула руки, ніби крила. Полетіла. Охопила тонкими худими руками. Божевільні очі сяяли фосфоричним сяйвом.

— Коханий! Ти? Як? Звідки?

— Хто це? — заверещала висока черниця.— Лукавий! Свят, свят, свят! Да воскресне бог і розточаться вразі його! Тікайте, сестриці!

Каплиця сповнилася вереском. Черниці сипонули врозтіч. Невдовзі Григір залишився з Галею на самоті. Тільки одна постать стояла біля вівтаря. Потім поволі почала наближатись до закоханих.

— Як же це, Григоре? — плакала дівчина.— Тебе теж викрали, кинули сюди?

— Ні, Галю! — щасливо сказав хлопець.— Я сам. Потім поясню. Експеримент. Ми розшукали тебе в минулому. Установка часу. Треба поспішати!

— Я не сама! — тремтячи, мовила Галя.— Зі мною Юліана!

— Знаю. Вона теж піде з нами! Подруги! Хутчіше!

Юліана поклала руки на плечі Григора. Жага далеких світів дивилася з її широко розплющених очей у душу хлопця.

— Так ось де ми стрілися, Меркурію? — прошепотіла вона.— У якій страшній пастці! Невже тобі пощастило розімкнути її?

— Нас чекають,— обнявши подруг, сказав Григір.— Треба встигнути. Швидше на кручу. Там перейдемо у свій час...

— Не так швидко,— почувся спокійний голос від дверей.— Моя пастка не просто розмикається...

Залягла зловісна тиша. Григір оглянувся. До них підходила висока могутня постать у чорному. Еластичне трико обтягувало гармонійне тіло, в промінні свічок довге волосся грало рубіновими іскрами.

— Аріман,— з острахом сказав Григір,— а я думав, що ти лише мара моєї підсвідомості.

— Ага! Ти пізнав мене,— вдоволено засміявся Аріман.— Це чудово. Отже, розмова буде реальна!

— Чого тобі тут треба, вороже? — високим різким голосом скрикнула Юліана.— Чому ти вічно переслідуєш нас?

— Не я. Не я, романтичне дівчисько! Це ви ринулись у хаос тримірності, щоб зруйнувати еволюційну програму. Проте забули, з ким маєте справу! Де вам тягатися зі мною, який тримає в руках усі ниті причинності? Гляньте, як легко я розірвав ваші зв'язки! Горн-

корінь там, у майбутньому, ви — в лабетах минулого. Голе знання духу і ні атома можливостей! Розпач! Розумію і співчуваю! Я не церковний диявол! Я — дитя високої людської еволюції, тієї, що рідна й вам! Меркурію! Не метушися, не шукай виходу! Його нема! Хроностанція на Місяці зруйнована, Горикорінь мертвий!

— Мертвий! — прошепотів Григір.— Ти сієш лише руйнацію і горе, Арімане!

— Не я винен у цьому,— похмуро заперечив Аріман і, простягнувши руку до хлопця, владно сказав: — Ти зрадив мене! Я вірив тобі. Знаю, тебе повела любов. Проте це не виправдовує твого злочину!

— Помста! — гірко озвався Григір.— Як низько ти впав, Арімане!

— Ні! Я не мщу! Я лише меч справедливості. Вам доведеться визнати мою всесильність.

— Чого ж ти хочеш? — запитала Галя, все ще не вірячи своїм очам.— Жахливий фантоме мороку! Чого тобі треба?

— Які романтично-містичні слова! — насмішкувато підхопив Аріман.— Пізнаю Громовицю! Проте тобі ще далеко до тієї, яка покинула Ару.

— Я стану такою! — гордо відповіла Галя.

— Без моєї волі? Нізащо! Ви не вийдете з пастки Хроноса! Ви вічно блукатимете в його спіралях! Лише я можу дати вам рятунок!

— Чого ж ти хочеш? — запитала Юліана-Марія.

— Я пропоную мир. Я все забуду. Ви повернетесь у рідну систему. Навіщо вам хаотичні світи тримірності? Згоден — я теж не врахував усього, коли зважився на свій проект. Проте не час тепер дискутувати. Я — реаліст. Хай Земля йде своїм шляхом. Для вас знайдеться прекрасна доля в інших світах...

— Ти такий добрий,— іронічно сказав Григір.— Такий справедливий. А яка ціна такого всепрощення?

— Ти догадливий,— кивнув Аріман, гостро глянувши на Григора.— Не втратив своїх якостей. За все треба заплатити. В цьому випадку ціна невелика.

— Яка?

— Незначний експеримент. Ось келих. Тримай його, Громовице!

Він кинув мерехтливий келих, дівчина підхопила його.

— Це — таємниця. Нам необхідно розгадати суть його субстанції. Він зв'язаний з тобою, Громовице! Я чекаю: або ти станеш моєю помічницею і погодишся розгадати таємницю келиха, або...

— Або що? — тривожно перепитала Галя, дивлячись на келих.

— Або ви ніколи не побачите не лише майбутнього чи рідної системи, а й сучасного!..

У голосі Арімана вчувалися загрозливі нотки. Він підняв руку. На порозі виросли ще якісь постаті, завмерли.

— Я жду.

Келих зненацька опромінився блакитним сяйвом, у ньому заколихалася рубінова крапля рідини. Веселкове полум'я схопилося над келихом. На обличчі Галі відбився острах і подив.

— Знову те саме,— мовила вона.

— Поверни келих,— напруженим голосом сказав Аріман.— Це те, що мені потрібне! Таємнича субстанція!

— Я не поверну келих,— твердо сказала дівчина.— Він мій.

— О нікчемність,— зневажливо кинув Аріман.— Я гадав, що у вас більше розсудливості! Ягу!

Григір виступив наперед, закрив собою Галю і Юліану. Аріман засміявся.

— Ягу! Взяти їх! Келих і субстанцію в аналізатор. Мені надокучила ця комедія.

Чорні постаті метнулися до Галі, наміряючись вихопити келих з її руки. Якась незрима сила відкинула їх. Почулися крики, прокляття. Аріман закам'янів від несподіванки. Григір перезирався з дівчатами.

Біля стіни зненацька з'явилося яскраво-зеленувате сяйво. Воно пульсувало, розгорталося тугою спіраллю. З тієї динамічної пульсації почала вимальовуватись постать людини. Блакитне тіло, ясно-синє волосся, аквамаринові, ніби морська вода під сонцем, очі.

— Горіор! — радісно закричав Григір, не вірячи своїм очам.— Горіор! Володар казки!

— Корсар! — з жахом озвався Аріман.— Чому з'явився сюди? Навіщо стаєш на дорозі?

— Є межа Космічного Права,— суворо сказав Горіор.— Ти переступив її. Вони йшли без щита сили. Тільки ніжне людське серце — беззахисне і співчутливе — вело їх, захищало, підказувало шлях у пітьмі. А ти кинув проти них силу Системи Ари. Це — крайня межа падіння!

— Ти теж втрутився! — злобно сказав Аріман.— Ти дав їм келих!

— Він не мій! То надбання земних поколінь! У ньому вино невмирущості. Пийте його друзі! Пий, Громовице!

Дівчина піднесла келих до вуст, ковтнула рідини. Передала його друзям.

— Сталося! — сказав Горіор, піднімаючи руку вгору.— Змикаються потоки часу. Було, є й буде — стало єдиним ТЕПЕР. Люди Землі й мислячі істоти ноосфери об'єднуються безсмертним вогнем Подвигу. Чуєш, Арімане? Ти безсилий віднині!

— О ні! У мене ще досить мурів і загадок для вас,— зловісно озвався Аріман.— Не думай, що так просто вибратися для істот тримірності з обіймів древнього змія!

— Знаю,— суворо одвітив Горіор.— Упродовж тисячоліть твої слуги обплутували людей незліченною павутиною забобонів, догм, містики й утилітарних жадань. Закони, закони, закони! Безліч стін довкола полум'яного серця Прометея! Та глянь — горить твоя павутина на вогні пізнання, шлях у космічне безмежжя відкрито, і його не закриє ніхто — ні релігія, ні насилля, ні лестощі, ні навіть ті, хто відкрив цей шлях,— навіть учені!

Твої жерці робили з людей маріонеток грізного, невідомого судді. Під знаком невидимого деспота клекотів, захлинався кров'ю і кричав від неймовірного болю світ! Досить! Пора людям вивільнити свої титанічні сили, щоб повернути давно суджене — неміряні обрії життя у світі мислі й духу!

Чуєте, друзі! Йдіть у життя і творіть нові заповіді — не заповіді судді, а заповіді любові! Ми повинні зробити це для Світу Свободи, який твориться подвигом вашого віку.

Людям сказали: не вбий!

А я кажу: виходьте з учорашнього світу рабства й

покори, де невпинно гуляє смерть, станьте безсмертними. Неможливо вбити нікого й нічого! Все суще вічне й невразливе! Ходімо в царство Свободи, де смерті вже не буде!

Вам говорили: не вкради!

Я кажу: хіба можна щось вкрасти у єдиному світі, де все належатиме нам і де ми станемо лише частками неосяжного цілого? Мати Безміру віддає нам все своє зореносне багатство!

Людям твердили: не протився злу!

А я закликаю: спопеліте проклятий світ, де зло звило собі тисячолітнє гніздо і розплодило міріади змій. На новій ниві вирощуйте запашну квітку світоносного життя, куди злу вхід заказано! Віднині шлях ваш туди, де нема ворожнечі й проклять! Залиште темряві — темряву, а ви — Сини Світла — ідіть у країну знання й любові!

Закони обмеження, деспотії та пустої віри не виправдали себе. Вони прокладали глибоку, невилазну колію там, де потрібна була стихійна гра інтуїції, зв'язували, де крила шукачів прагнули в небо, зупиняли, де нагромаджувалася блискавиця революції й повстання! Чуєте, Братове? Віднині — час Любові.й Свободи!!

А ти, Арімане, розірвав свій зв'язок із живим потоком людського розуму. Ти й твої багатоликі слуги. Міг би відмовитися від шляху руйнації, та не захотів! Ти вже не людина! Ти антилюдина! ГОМО САТАНІС! Щезни з Землі, вона вже не підвладна тобі. Брама тримірності падає, і безмір ноосфери чекає птахів Свободи!

Розтали постаті Арімана і його помічників. Тиша залягла в каплиці. Іскрами виблискувала полум'яна рідина в келиху. Григір і дівчата не могли вимовити й слова. Нарешті Юліана простягла руки до Горіора, благально запитала:

— Що нам діяти? Невже залишатися тут? Аріман зник, але пастка часу лишається?

— О ні! — весело засміявся Горіор.— Сила далеких світів змикається з силою Землі. У минулому вам нема чого робити. Доля світу вирішується там, на передньому краї, в майбутті! Ви — люди! Повертайтеся до друзів своїх! Там тяжко, там смерть і страждання. Горикорінь тяжко поранений, але Чорний Папірус до-

поможе вилікувати його. Десь пробиваються в хащах світу Чайка, Владисвіт, Сократ, Інеса, тисячі невідомих героїв. Несіть їм келих безсмертя, освячений подвигом поколінь. Виводьте полонений розум у світ Свободи! Приготуйтеся, я допоможу вам вернутися в майбутнє! Туди, туди, де мислячі істоти рвуть кайдани гравітації й тримірності, де роботи прагнуть стати людьми, де роз'єднані світи простягають руки один одному крізь безодні віків і просторів, де сходить благословенна зірниця любові над змученою Землею!

Постать Горіора поволі танула. Блакитні іскри гасли на тлі сірої стіни. До слуху вражених друзів ще долинали його останні слова:

— Бийте в скелю Часу! Вона впаде! Гей, зоряні корсари! Хто хоче вічного подвигу — за мною! Космічні бурі прагнуть позмагатися з вашими полум'яними вітрилами!..

ЗМІСТ

Бердник Олесь Павлович

ЗВЕЗДНЫЙ КОРСАР. Фантастический роман. Издательство «Радянський письменник». (На украинском языке). Редактор *І. М. Власенко.* Художник *Г. В. Малаков.* Художній редактор *Г. С. Ковпаненко.* Технічний редактор *К. П. Лапченко.* Коректор *А. Л. Шиманська.* Здано на виробництво 2/VI 1971 р. Підписано до друку 9/VIII 1971 р. Формат 84×108 1/32. 11 3/4 фіз.-друк. арк., 19,74 ум.-друк. арк., 20,3 обл.-вид. арк. БФ 25276. Тираж 65 000. Зам. 1-175. Ціна в оправі 74 коп. «Радянський письменник», Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

74 коп.